

NEW YORK TIMES BESTSELLER

CARTE POSTALE

Маленька паризька
книгарня

Роман

НІНА ДЖОРДЖ

Маленька паризька
книгарня

Nina George

Das
Lavendelzimmer

BROADWAY BOOKS • NEW YORK • 2015

Ніна Джордж

Маленька паризька книгарня

Роман

*Переклала з англійської
Ольга Захарченко*

КИЇВ • «НАШ ФОРМАТ» • 2016

УДК 821.111'06-31.03=161.2
ББК 84(4Вел)6-44
Д42

Джордж Ніна

Д42 Маленька паризька книгарня / Ніна Джордж; пер. з англ.

Ольги Захарченко — К.: Наш Формат, 2016. — 312 с.

ISBN 978-617-7279-28-9 (паперове видання)

ISBN 978-617-7388-04-2 (електронне видання)

Жан Одинак — власник книжкової баржі «Літературна аптека» — точно знає, як вилікувати почуття, які лікарі не вважають захворюваннями і не діагностують. Адже він — чистач душ, тож кожному покупцеві добирає книги, які якнайкраще вилікують людський смуток, тугу чи зневіру.

Єдиний, кого Жан не може зцілити, — це він сам. Душевні терзання від спогадів про Манон, котра покинула мес'є Одинака двадцять один рік тому, розбили йому серце і досі тривожать душевні рани. Усе, що вона залишила, — лист, який Жан ніяк не наважується прочитати.

Усе змінюється одного літнього дня після зустрічі з Катрін, глибоку печаль якої мес'є Одинак сподівається вилікувати. Саме цей момент став переломним у житті Жана. Він вирушає в подорож до місця найболючіших спогадів — серця Провансу, щоб пережити час страждань і віднайти себе.

УДК 821.111'06-31.03=161.2

ББК 84(4Вел)6-44

Літературний редактор *Леся Кротова*. Перекладач *Ольга Захарченко*.
Коректор *Ольга Жукова*. Макет і обкладинка *Миколи Савчука*. Відповідальний
за випуск *Антон Мартинов*.

Надруковано в Україні видавництвом «Наш Формат» у типографії «Юнісофт».

Підписано до друку 16.12.2016. Тираж 3000 прим. Термін придатності необмежений.

Замовлення № 124/12. ТОВ «НФ», пров. Алли Горської, 5, м. Київ, Україна, 01032, тел. 0 (44) 222-53-49,
pub@nashformat.ua. Свідоцтво ДК № 4722 від 19.05.2014. Висновок Держ сан.-епідем. експертизи
№ 05.03.02.-04/51017 від 16.11.2015.

Літературно-художнє видання
Серія «Художня література»

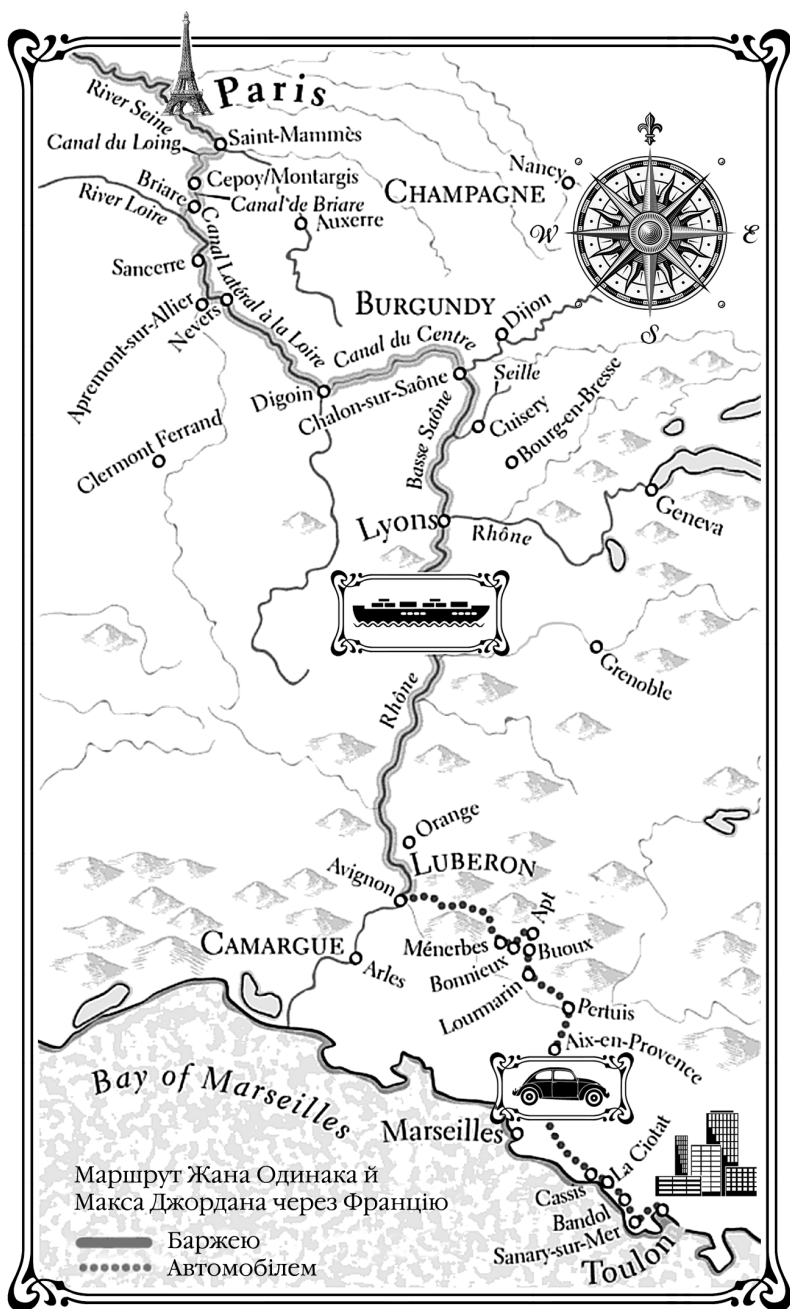
ISBN 978-617-7279-28-9 (паперове видання)
ISBN 978-617-7388-04-2 (електронне видання)

Всі права застережено. All rights reserved
© Nina George, 2013
© Захарченко О., пер. з англ., 2015
© ТОВ «НФ», виключна ліцензія на видання,
оригінал-макет, 2015

*Я присвячую цю книгу моєму татові,
Йоахіму Альберту Вольфгангу Джорджу, відомому як Широкий Джо.
20 березня 1938 року (Саваде/Айхвальд) – 4 квітня 2011 року
(Хамельн).*

*Тато, ти був єдиною людиною,
хто читав усе, що я коли-небудь творила відтоді,
як навчилася писати. Завжди сумуватиму за тобою.
Я бачу тебе в кожному промені вечірнього світла
і у всякій хвили будь-якого моря.
Ти пішов на півслові.*

*Ніна Джордж
Січень 2013*

*Присвячується тим, хто пішов.
І тим, хто продовжує їх любити.*

І як це я дав утягти себе в цю історію?

Дві «генеральші» будинку номер 27 на вулиці Монтаньяр — власниця мадам Бернар та консьєржка мадам Розалет — перейняли месьє Одинака й затисли його, як у лещатах, між своїми квартирами на нижньому поверсі.

— Той Ле П. безбожно повівся зі своєю дружиною.

— Жахливо. Наче міль із весільною фатою.

— Звичайно, якщо поглянути на деяких жінок, то їхніх чоловіків можна зрозуміти. Якісь холодильники в сукнях від Шанель... Але ж чоловіки? Справжні чудовиська, геть усі.

— Шановні пані, щось я не збагну...

— Ні-ні, ви не такий, месьє Одинак. Ви просто пухнастий кашмір порівняно з грубим шпагатом, з якого й плетуть чоловіків.

— Хай там як, а маємо ще одну квартирантку. На четвертому поверсі. На вашому, месьє.

— Річ у тім, що в мадам нічого не залишилося. Зовсім нічого, крім розбитих ілюзій. Їй потрібно все. Тобто абсолютно все, з нуля.

— Так, звичайно. Може, яка гарна книга...

— Чесно кажучи, ми сподівалися на щось практичніше. Стіл, наприклад. У мадам немає зовсім...

— Нічого. Я зрозумів.

Книгар не міг навіть уявити, що існує щось практичніше від книги, та все ж пообіцяв принести новій квартирантці стіл. У нього був зайвий.

Месьє Одинак застромив краватку між верхніми гудзиками білої ідеально випрасуваної сорочки та почав акуратно закручувати

рукава. Досередини, оберт за обертом, аж до ліктя. Він дивився, затамувавши подих, на стелаж із книгами в коридорі. За полицями ховалася кімната, до якої він не потикався двадцять один рік.

Двадцять один рік, двадцять одне літо і двадцять один новорічний ранок.

Та стіл був саме в цій кімнаті.

Він видихнув, намацав першу-ліпшу книгу й витяг «1984» Орвелла з полиці. Вона не розсипалася на порошок. І не вкусила його за руку, як розлючена кицька.

Він витяг ще один роман, потім іще два. Тепер він обома руками витягав із полиць книжки оберемками і складав їх у стоси поряд із собою.

Стоси виростали, наче дерева. Як вежі. Як чарівні гори. У руках залишилась остання книжка. «Коли годинник пробив тринадцяту». Казка про подорож у часі.

Якби він вірив у віщування, то сприйняв би це за знак.

Він постукав кулаками по полицях знизу, щоб звільнити їх від кріплення. Потім відступив назад.

Ну ось. Знімаєш шар за шаром, і вони з'являються. З-поза словесного муру. Двері до кімнати, де...

Можна ж було просто купити новий стіл.

Месьє Одинак провів рукою по обличчю. Так. Витерти книжки, покласти їх назад у шафу, забути про двері. Купити новий стіл і жити далі, як він жив останні двадцять років. Через двадцять років йому стукне сімдесят, а там він уже якось протягне. А може, він помре раніше.

Боягуз.

Тремтливою рукою стиснув ручку дверей.

Поволі прочинив двері. Легенько штовхнув їх досередини, примружив очі і...

Нічого. Тільки місячне світло та сухе повітря. Він утяг його в ніздрі, прислухався, та нічого не відчув.

Запах... зник.

За двадцять один рік месьє Одинак навчився майстерно уникати думок про... Наче, йдучи навмання вулицею, інстинктивно оминав відчинені люки.

Згадуючи її, він завше уявляв —. Або паузу серед шуму думок, або відсутню сторінку в книзі минулого, або якесь затьмарення почуттів. Щораз у його уяві поставали все нові й нові образи прогалин пам'яті.

Месьє Одинак озирнувся довкола. Кімната здавалася такою спокійною. Але якоюсь блідою, безбарвною, хоча на стінах — бузково-блакитні шпалери. Плин часу за зачиненими дверима змив кольори зі стін.

Світло з коридору вільно проникало до кімнати. Майже ніщо йому не заважало відкидати тінь. Стілець із бістро. Кухонний стіл. Ваза з лавандою, вкраденою двадцять років тому з лавандового поля Плато де Валенсоль. Та високий п'ятдесятилітній чоловік, котрий сидів на стільці, обхопивши себе руками.

Колись тут висіли штори, а он там були картини, квіти й книжки. На дивані спав кіт на ім'я Кастор. Палали свічки, чувся шепіт, дзвеніли келихи, повні вина, лунала музика. На стіні зливались у танці дві тіні. Одна висока, друга — неймовірно прекрасна. Колись у цій кімнаті панувало кохання.

А тепер тут лише я.

Він притиснув скам'янілі кулаки до палаючих очей.

Месьє Одинак марно намагався ковтнути клубок у горлі, стримуючи сльози. Було важко дихати, спина пашіла жаром та болем.

Коли ковтати стало легше, месьє Одинак встав і розчинив вікно. Пахощі із внутрішнього двору заповнили кімнату.

Духмяна зелень із маленького садочка Голденберга. Розмарин та чебрець, змішані з масажними оліями, з якими чаклує китаєць Че, сліпий цілитель-подолог і такий собі «заклинатель ніг». Запах млинців, поєднаний із пряним божевіллям африканських м'ясних страв, що їх Кофі щедро приправив розмаїттям спецій. А над усім цим плинув витончений аромат червненого Парижа, пахощі липового цвіту і сподівання.

Та месьє Одинак не дозволяв цим ароматам схвилювати себе. Він опирався їхнім чарам. Майстерно уникав усього — запахів, мелодій, краси довкола, — що могло хоч якось викликати в нього сум.

Із комірчини поряд з порожньою кухнею він приніс мило і воду та заходився мити дерев'яний стіл.

Він відганяв од себе спогади, але перед очима поставав майже розмитий образ, в якому він сидить за цим столом разом із —.

Він мив, шкріб, та з усієї сили намагався не думати про те, що ж йому робити тепер, коли він відчинив двері до кімнати, де були поховані його кохання, його мрії, його минуле.

Спогади — як вовки. Не можна загнати їх у клітку і думати, що ти їх позбувся.

Месьє Одинак приніс вузький стіл до дверей, протягнув його крізь спустошений стелаж, повз чарівні паперові гори, дістався сходів і далі, коридором, поніс його до квартири.

Він саме збирався постукати, аж раптом почув якийсь дивний звук.

Здавлені ридання, мов крізь подушку.

За зеленими дверима хтось плакав.

То була жінка. І вона плакала так, наче хотіла, щоб жодна жива душа цього не почула.

— Вона була одружена із Самі-Знаєте-Ким, з месьє Ле П.

Ні, він не знав. Месьє Одинак не читав плітки у паризьких газетах.

Якось, одного чудового дня, мадам Катрін Ле П.-Самі-Знаєте-Хто припізнилася додому з мистецької агенції свого чоловіка, де вона працювала у рекламному відділі. Виявилося, що її ключ більше не підходив до замка, на сходах стояла валіза, а зверху лежали документи на розлучення. Її чоловік виїхав у невідомому напрямку, прихопивши із собою старі меблі та нову жінку.

У Катрін, яка скоро стане колишньою дружиною Ле-Брудної-Свині, не було нічого, крім одягу, в якому вона увійшла в їхнє сімейне життя. А ще усвідомлення того, що було дуже наївно сподіватися від свого колишнього коханого порядного ставлення після їхнього розлучення та вважати, що вона знає свого чоловіка достатньо, щоб не чекати від нього несподіванок.

— Типова помилка, — безапеляційно проголосила мадам Бернар, господиня будинку, попихкуючи люлькою. — Найкраще пізнаєш свого чоловіка лише після того, як він тебе покине.

Месьє Одинак уперше зустрів жінку, яку так бездушно випхали з її власного життя.

Він прислухався, як вона раз у раз схлипувала, розпачливо намагаючись притлумити ридання, мабуть, руками або кухонним рушником. Може, не варто зараз лізти їй на очі та бентежити? Він вирішив спершу принести вазу й стілець.

Месьє Одинак навшпиньках снував туди-сюди між своєю та її квартирами. Він знав, яким підступним може бути цей помпезний

старий будинок, де жахливо скрипів паркет, де були не стіни, а нещодавно встановлені тоненькі перегородки, у яких ховалися вентиляційні канали, які радше слугували мегафонами.

Коли він мудрував над складанням пазлу із 18 000 шматочків у вигляді карти світу в порожній вітальні, звуки життя інших жителів долинали до нього просто крізь стіни будинку.

Суперечка Голдбергів. (Він: «Ти можеш хоч раз..? Чого ти..? Хіба я не..?» Вона: «Ти завжди... Ти ніколи... Я хочу, щоб ти...») Він пам'ятав їх іще молодятами. Тоді вони часто сміялися разом. Потім у них з'явилися діти — і батьки віддалилися одне від одного, як континенти.

Він чув, як інвалідне крісло-каталка Клари Віолет котиться по дерев'яній підлозі, найжджає на краї килима й пороги. Він пам'ятав цю піаністку юною дівчиною, яка ще могла танцювати.

Він чув, як Че і молодий Кофі куховарили. Че щось перемішував у горщиках. Чоловік був сліпим від народження, але запевняв, що може бачити світ за допомогою запахів, які лишають за собою людські почуття й думки. Че міг відчутти, чи в кімнаті кохали, чи просто жили, чи лаялися.

Щонеділі меєє Одинак також чув, як мадам Бомм разом з усім клубом вдів хіхікали, мов дівчиська, з непристойних книжок, які він крадькома тицьнув їм поза спинами їхніх нудних, лицемірних родичів.

Фрагменти життя, підслухані в будинку номер 27 на вулиці Монтаньяр, нагадували морські хвилі, що з плюскотом набігають на берег тихого острова меєє Одинака.

Він слухав упродовж двадцяти років. Він вивчив своїх сусідів так добре, що часом дивувався, наскільки мало вони знали про нього самого (хоча це його цілком влаштовувало). Вони навіть не підозрювали, що всі його меблі — це ліжко, стілець та вішалка для одягу. Ні дрібничок, ні музики, ні картин чи альбомів зі світлинами, ні дивана з двома кріслами, ні посуду (тільки найнеобхідніший для себе). Не знали вони також того, що такий аскетизм він обрав для себе добровільно. Дві кімнати, які він досі займав, були такі порожні, що коли він кашляв, то ними аж луна йшла. Єдине, що було у вітальні, це величезна картинка-загадка, пазл на підлозі. Його спальня була «умебльована» матрацом, дошкою для прасу-

вання, настільною лампою та вішаком для одягу на коліщатах, де зберігалися три однакові набори вбрання: сірі штани, біла сорочка, коричневий светр із трикутним вирізом. На кухні в нього були електрична кавоварка, банка з кавою і поличка з продуктами, розкладеними в алфавітному порядку. Може, й добре, що ніхто цього не бачив.

Та все ж він відчував десь глибоко в душі зачаєну ніжність, прихильність до мешканців будинку номер 27 на вулиці Монтаньяр. Він чомусь почувався краще, коли знав, що в них усе гаразд. І йому хотілося хоч трохи їм допомогти. Засобом допомоги слугували книги. Таким чином він ховався в тіні, був маленькою заgrimованою фігуркою на задньому плані, а життя грало на авансцені.

Проте новий квартирант із третього поверху, Максиміліан Джордан, не давав спокою месье Одинаку. Джордан носив спеціальні вушні вкладки, зверху — звукозахисні навушники, а в холодні дні ще й плетену шапку. Відтоді, як перший роман приніс шалений успіх його молодому авторові, він переховувався від прихильників, що ладні були пожертвувати своїми правилами, аби лишень оселитися поряд із ним. Між тим, Джордан викликав у месье Одинака особливий інтерес.

Поки месье Одинак у коридорі прилаштовував стілець біля кухонного столу, а вазу — зверху, плач затих.

Натомість почувся скрип паркету, так, немов хтось обережно прокрадався, стараючись, щоб той паркет не скрипнув.

Він вдивлявся у прямокутник матового скла. Потім двічі постукав, дуже тихо.

Обличчя присунулося ближче. Розмитий, яскравий овал.

— Хто там? — прошепотів овал.

— Я приніс вам стілець і стіл.

Овал мовчав.

Мушу розмовляти дуже тихо. Вона так довго плакала, що, мабуть, геть висохла і може розсипатися, якщо говорити надто голосно.

— А ще вазу. Для квітів. Наприклад, для червоних квітів. Вони б чудово виглядали на білому столі.

Він майже притулився щокою до скла.

Прошепотів:

— Можу ще дати вам книгу.

Світло на сходах погасло.

— А яку книгу? — пошепки запитав овал.

— Заспокійливу.

— Мені треба ще трішки поплакати. Інакше я потону. Ви розумієте?

— Звичайно. Іноді плаваєш у невивланих сльозах і можна потонути в них, якщо тримати їх усередині.

А я на дні моря сліз.

— Я принесу вам книгу для плачу.

— Коли?

— Завтра. Пообіцяйте мені, що поїсте щось і вип'єте, перш ніж будете плакати далі.

Він не розумів, чого це раптом він дозволяє собі такі вільності. Мабуть, справа у дверях між ними.

Скло запітніло від її дихання.

— Так, — промовила вона. — Так.

Коли світло на сходах знову засвітилось, овал відсахнувся.

Месьє Одинак на якусь мить доторкнувся до скла, де секунду тому було її обличчя.

А якщо їй буде потрібно ще щось — комод, ніж для картоплі, я просто куплю це, а тоді скажу, що воно в мене є.

Він зайшов до порожньої квартири й повернув замок. Двері, що вели в кімнату за книжковим стележем, були досі відчинені. Що довше месьє Одинак дивився в кімнату, то більше здавалося, що з підлоги постає літо 1992 року. Кіт стрибнув із дивана м'якими, оксамитовими лапками і потягся. Сонячне світло пестило оголену спину. Спина повернулась і перетворилась на... Вона усміхнулася месьє Одинаку, підвелася з дивана, на якому читала лежачи, і пішла до нього, оголена, тримаючи книжку в руці.

— Ну, ти нарешті готовий? — запитала...

Месьє Одинак грюкнув дверима.

Ні.

— Ні, — повторив месє Одинак наступного ранку. — Краще я не продаватиму вам цю книгу.

Він обережно витяг «Ніч» із рук жінки. Із великої кількості романів на цій баржі-книгарні, посудині, пришвартованій на Сені, яку він назвав «Літературна аптека», вона якимось дивом узяла й вибрала нашумілий бестселер Максиміліана «Макса» Джордана, володаря звукозахисних навушників із третього поверху на вулиці Монтаньяр.

Спантеличена покупчиня запитально поглянула на книгаря.

— Це ж чому?

— Макс Джордан вам не підходить.

— Макс Джордан мені не підходить?

— Саме так. Це не ваш тип.

— Мій тип. Авжеж. Вибачте, та хочу вам нагадати, що я прийшла на вашу книжкову баржу по книгу. А не по чоловіка, *любий пане*.

— З усією повагою до вас, те, що ви читаєте, за великим рахунком, важливіше, ніж той, за кого ви вийдете заміж, *люба пані*.

Вона подивилася на нього крізь вузькі щілинки очей.

— Дайте мені книгу, візьміть гроші і будемо вважати цей день чудовим.

— День *і справді* чудовий. А завтра починається літо. Та ви ж не збираєтесь купувати цю книгу, еге ж? Тільки не в мене. Можу я запропонувати вам кілька інших?

— Аякже, сплавите мені якусь стару, вкриту мохом класику, яку вам лінь викинути за борт, де вона потруїть усю рибу, — жінка намагалася говорити тихо, та її голос починав дзвеніти.

— Книги — не яйця. Якщо книга трохи постаріла, це не означає, що вона зіпсувалася, — месьє Одинак уже був готовий зірватися на крик. — Стара, то й що? Старість — не хвороба. Усе старіє, навіть книги. Та хіба ви чи *будь-хто*, стаєте менш цінними або менш *важливими* лише тому, що прожили трохи довше?

— Маячня якась. Ви все перекручуєте, бо не хочете, щоб я купила цю дурнувату «Ніч».

Покупниця, чи радше непокупниця, жбурнула гаманець у розкiшну наплічну сумку й щосили сіпала застряглу застібку-блискавку.

Месьє Одинак відчув, як усередині в нього клекоче хвиля шалених почуттів, гніву, напруги. Та причина була не в цій жінці. Але він уже не міг себе стримати. Він побіг за нею, бо вона сердито попрямувала геть уздовж черева баржі-книгарні, і гукнув їй услід, у сутінки між довгими книжковими полицями:

— Це ваш вибір, мадам! Ви можете піти й наплювати на мене. А можете позбавити себе нескінченних страждань просто з цієї хвилини.

— Дякую. Це якраз те, що я зараз роблю.

— Краще пориньте в скарби книжок, аніж ви влізете в безглузді стосунки з чоловіками, які будуть вас усіляко зневажати, або сядете на ідіотські дієти, бо ви, бач, виявитеся недостатньо стрункою для одного чоловіка або недостатньо дурною для іншого.

Вона завмерла біля великого еркерного вікна, що виходило на Сену, і сердито подивилася на месьє Одинака.

— Та як ви смієте!

— Книги захищають від дурощів. Від непотрібних сподівань. І від непотрібних чоловіків. Книги обеззброюють вас любов'ю, силою та знаннями. Це любов із глибини душі. Вибирайте — книги чи...

Він не встиг завершити. Повз них проплив паризький прогулянковий катер із групою китайнок, котрі товпилися біля перил, прикриваючись парасольками. Завбачивши паризьку дивину — плавучу «Літературну аптеку» — вони почали клацати фотокамерами направо й наліво. Піднята катером брунато-зелена хвиля ударила в міліну — і баржа-книгарня похитнулася.

Покупниця поточилася на високих вишуканих підборах, але замість того, щоб подати руку, месьє Одинак вручив їй «Елегантність їжачка».

Вона інстинктивно вхопилася за роман і далі трималася за нього.

Месьє Одинак не випускав книгу з рук, промовляючи до незнайомки заспокійливим, ніжним та лагідним голосом:

— Треба, щоб у кімнаті не було нікого, крім вас. М'яке світло, кошентяко для компанії. І ця книга, яку, я прошу, читайте повільно, час від часу зупиняйтеся. Вам буде над чим подумати, а, може, і трохи поплакати. На самоті. Уперше за останні роки. Але потім вам стане краще. Ви зрозумієте, що це ще не кінець життя, навіть якщо так здається через те, що хлопець погано до вас ставився. І ви знову полюбите себе і не будете здаватися собі бридкою чи наївною.

Тільки надавши ці інструкції, він випустив книгу з рук.

Покупниця не зводила з нього очей. З її шокованого вигляду він зрозумів, що влучив у ціль, зачепив за живе. Просто в яблучко.

Вона впустила книгу.

— Та ви геть здуріли, — прошепотіла вона, крутнувшись на підборах і пішла хиткою ходою, опустивши голову, через наповнене книжками черево баржі до набережної.

Месьє Одинак підняв «Їжачка». Корінець книжки пошкодився від падіння. Доведеться віддати роман Мюріель Барбері за один чи два євро *букіністам* на набережній, де стоять їхні коробки з книжками, у яких порпаються охочі.

Він подивився услід покупниці. Як вона пробирається крізь натовп. Як тремтять її плечі під вбранням.

Вона плакала. Заливалася слізьми, розуміючи, що ця невеличка драма не смертельна, та все одно нестерпно болюча через несправедливість того, що тільки-но сталося. Вона вже пережила жорсткий, руйнівний удар. Невже цього не досить? Та ще цей чортів книгар сипнув їй солі на рану.

Месьє Одинак підозрював, що за її десятибальною системою оцінювання ідіотизму йому щедро відміряно «майже дванадцять» балів і присвоєно ступінь «ідіот, тигр паперовий, на своїй придуркуватій «Літературній аптеці».

Він не заперечував. Цей спалах емоцій та його безцеремонний тон швидше стосувалися минулої ночі і тієї кімнати. Зазвичай він був привітнішим.

Загалом, він терпляче ставився до уподобань, образ чи особливостей покупців. Він поділяв їх на три категорії. До першої потрапляли покупці, для яких книжки були єдиним ковтком свіжого повітря в їхній клаустрофобній повсякденності. Це були його улюбленці. Вони цілком покладалися на нього у виборі книжок. Або ж зізнавалися йому у вразливості до того чи до іншого, наприклад: «Тільки, будь ласка, ніяких гір, підйомників, прекрасних гірських краєвидів — страшенно боюся висоти». Дехто наспівував месье Одинаку дитячі пісеньки або навіть намутикував їхні мотиви: «Пам'ятаєте оцю — мм-ммм, ммм, татата?», сподіваючись, що книгар-чарівник згадає їх і знайде книжку, суголосну з мелодіями їхнього дитинства. Та дивним чином він завжди точно добирав книжки до пісень. Були часи, коли він багато співав.

Покупці другої категорії сходили на борт «Лулу» — справжня назва цієї баржі-книгарні, приписаної до порту Champs-Élysées — приваблені назвою книгарні: la pharmacie littéraire, «Літературна аптека».

Вони заходили, щоб купити дурнуваті листівки («Читання — ворог забобонів» або «Люди, які читають, не брешуть — у будь-якому разі не одночасно») або мініатюрні книжечки в брунатних аптечних банках, а то й просто щоб сфотографуватися.

Та ці люди були просто милою розвагою порівняно з покупцями третьої категорії. Ті вважали себе королями, однак, на жаль, їм бракувало королівських манер. Вони докірливо запитували в месье Одинака, навіть не муркнувши «Добридень» або ж і не подивившись на нього, мацаючи кожну книгу своїми масними від чіпсів пальцями: «А у вас є бинти з надрукованими на них віршами? А туалетний папір з детективами? А чого у вас немає в продажу надувних дорожніх подушок? Це було б зовсім не зайве у книжковій аптеці».

Мати Одинака, Лірабель Бернье, у минулому мадемуазель Одинак, вмовила його продавати французький медичний спирт для розтирання та компресійні панчохи: у жінок певного віку виникає важкість у ногах від читання сидячи.

Іноді за день він продавав більше панчіх, аніж книг.

Він зітхнув.

Чому така емоційно вразлива жінка так хотіла прочитати «Ніч»?

Зрештою, не дуже б вона їй і зашкодила.

Ну, хіба трохи.

Газета Le Monde охрестила роман і самого Макса Джордана «новим голосом «розгніваної молоді». Жіночі журнали билися в екстазі через «хлопця з голодним серцем» і надрукували фото автора, більше за обкладинку книги. Макс Джордан завжди виходив на таких світлинах трохи ошелешеним.

«Ошелешеним і пришибленим», — подумав месьє Одинак.

Перший роман Джордана кишив чоловіками, що на кохання відповідали ненавистю і цинічною байдужістю через страх замаху на власну індивідуальність. Якийсь критик навіть проголосив «Ніч» «маніфестом нової мужності».

Месьє Одинак не вважав роман аж таким вже пафосним. Це була, радше, відчайдушна спроба юнака, який уперше закохався, розібратися у своєму внутрішньому світі. Юнак не міг збагнути, як сталося, що він повністю втратив контроль над собою і закохався, а потім враз, наче за помахом чарівної палички, розлюбив. Його дратувало, що він не міг вирішити, кого він кохає і хто кохає його, де кінець, а де початок, і до біса несподіванок між тим.

Кохання — це диктатор, якого так бояться чоловіки. Нічого дивного, що чоловіки, як справжні чоловіки, загалом тікають, забачивши цього тирана. Мільйони жінок прочитали цю книгу, сподіваючись збагнути, чому чоловіки так жорстоко повелися з ними. Чому вони замінили замки, видалили їхні повідомлення, зрадили з їхніми найкращими подругами. Усе, щоб скрутити дулю цьому грізному диктаторові: «А що, мене не спіймаєш! Тільки не мене».

Та чи легше від того жінкам?

«Ніч» була перекладена 29 мовами. Її навіть продали в Бельгію, про що таємниче повідомляла консьєржка Розалет. Як корінна французька до бельгійців вона ставилася з пересторогою: хтозна, що можуть утнути ті бельгійці.

Макс Джордан замешкав у будинку номер 27 на вулиці Монтаньяр сім тижнів тому. Якраз навпроти Голдбергів на третьому поверсі. Прихильниці, що переслідували його любовними листами, телефонними дзвінками й присяганнями у вічній вірності, ще

не спромоглися його вистежити. Існувала навіть окрема сторінка у Wikiforum, присвячена роману «Ніч». Там вони обмінювалися новинами й думками про його колишніх подружок (невідомі; найгостріше питання: чи Джордан досі незайманий?), про його дивакуваті звички (носить навушники) та можливе місце перебування (Париж, Антіб, Лондон).

Месьє Одинак був ситим по горло прихильниками «Ночі», що товклися в «Літературній аптеці», начепивши навушники, і благали месьє Одинака влаштувати творчий вечір з їхнім ідолом. Коли месьє Одинак запропонував своєму сусідові втілити цю ідею, двадцятидворічний юнак сполотнів, мов перед смертю.

Страх перед публікою, здогадався месьє Одинак.

Для нього Джордан був юним утікачем, дитиною, яку проти її волі проголосили письменником, а багато хто, звичайно ж, вважав базикалом, що розп'ятує про чоловічі емоційні розлади. У мережі траплялися навіть форуми його ненависників, де аноніми розносили роман Джордана вщент, глузували з нього. Самому авторові вони радили зробити те, що зробив у розпачі головний герой його роману, коли довідався, що ніколи не опанує науку любові, і стрибнув униз сторч головою із самісінького верху Корсиканської скелі.

Найдивовижнішим у романі «Ніч» був опис автором чоловічих слабкостей: так відверто про внутрішній світ чоловіків ще не писав ніхто. Він потоптався по всіх літературно ідеалізованих і накиданих штампах «чоловічого образу»: «справжній чоловік», «чоловік, у якого немає емоцій», «безумний старець» та «вовк-одинак». Якийсь журнал феміністок навіть надрукував свій огляд Джорданового роману під відповідним неагресивним заголовком «Чоловіки також люди».

Месьє Одинак був уражений відвагою Джордана. Водночас цей роман лякав його, наче каструля з киплячим супом, що виривається з-під кришки. Його автор був таким самим безпорадним і беззахисним: він був позитивним відбитком з негатива месьє Одинака.

Месьє Одинак дивувався, як можна було, так глибоко все переживаючи, досі залишатися живим.

Далі месье Одинак обслужив англійця, який запитав його:

— Я тут нещодавно бачив книжку із зелено-білою обкладинкою. Цікаво, її вже переклали?

Месье Одинак ледве здогадався, що йшлося про якийсь класичний твір, виданий 17 років тому. Натомість він продав чоловікові збірку поезій. Потому месье Одинак допоміг хлопцеві зі служби доставки перевезти ручним возиком на баржу ящики замовлених ним книжок. А потім дібрав декілька нещодавно випущених дитячих книжок для трохи дивакуватої вчительки початкової школи, що знаходилася по той бік Сени.

Месье Одинак витер ніс маленькій дівчинці, яку поглинув «Золотий компас». Він виписав посвідчення про податкову премію для виснаженої матері дівчинки на придбання тридцятитомної енциклопедії на виплат.

Вона вказала на свою доньку.

— Ця дивна дитина хоче прочитати її всю до того, як їй виповниться двадцять один рік. Ну добре, кажу, давай купимо тобі цю енцикло... енклопед... ой, всі оці довідники, але більше не буде подарунків на день народження. І на Новий рік також.

Месье Одинак кивнув семирічній дівчинці. Вона серйозно кивнула у відповідь.

— Ви думаєте, це нормально? — стурбовано запитала мати. — Для її віку?

— Я думаю, що вона відважна, розумна і має рацію.

— Аж поки не стане занадто розумною для чоловіків.

— Для дурнів — стане, мадам. Та кому вони потрібні зрештою? Дурний чоловік — це крах кожної жінки.

Мати відвела погляд від своїх тремтливих, почервонілих рук і здивовано поглянула на книгаря.

— І чому мені раніше ніхто цього не сказав? — запитала вона з легкою усмішкою.

— А знаєте що, — сказав месье Одинак, — ви все-таки виберіть книгу, яку б хотіли подарувати дочці на день народження. Сьогодні в Аптеці день знижок: купуєте енциклопедію — отримуєте роман у подарунок.

Жінка спокійно сприйняла його вигадку і зітхнула:

— Надворі на нас чекає моя мати. Вона каже, що хоче переїхати до будинку для літніх людей, щоб мені більше не доводилось її утримувати. Але я так не можу. Ви б змогли?

— Я побуду з вашою мамою, а ви виберіть подарунок. Гарезд?

Жінка погодилась і вдячно усміхнулася.

Месьє Одинак приніс на набережну склянку води для бабусі. Вона не наважувалася пройти по трапу.

Месьє Одинак знав про цю обережність літніх людей. У нього було багато покупців віком за сімдесят, з якими він розмовляв на цю тему тут, на березі, на цій самій лавочці з кованого заліза, де тепер сиділа старенька. Що далі йшло їхнє життя, то обережніше ставилися старі до свого майбутнього: нічого не повинно загрожувати часу, який їм ще залишився. Ось чому вони більше не подорожували. Ось чому вони зрубували старі дерева біля хат, щоб ті не впали на їхні дахи. Ось чому більше не ризикували переходити річку по сталевому трапу завтовшки п'ять міліметрів. Месьє Одинак також приніс бабусі книжковий каталог журнального формату, щоб вона ним обмахувалась, як віялом у літню спеку. Літня пані поплескала рукою поряд із собою, запрошуючи сісти.

Вона нагадувала месьє Одинакові його матір, Лірабель. Можливо, очима. У них світилися увага і розум. Він сів поряд. Виблискувала Сена, високо вгорі куполом вигиналося блакитне літнє небо. Із Площі Згоди долинав шум машин. Тиша не западала ані на мить. Місто трохи спорожніє десь після чотирнадцятого липня, коли парижани

вирушать на узбережжя та в гори на літні канікули. Але й тоді воно буде гамірне й ненаситне.

— Ви теж так робите іноді? — раптом запитала старенька. — Передивляєтесь старі фото, шукаючи на обличчях померлих ознаки їхньої скорої смерті?

Месьє Одинак похитав головою.

— Ні.

Тремтливими пальцями, вкритими пігментними плямами, пані відкрила медальйон на намисті.

— Це мій чоловік. Сфотографований за два тижні перед хворобою. А потім раз і маєш — молода жінка в порожній кімнаті.

Вона провела вказівним пальцем по світлині чоловіка і легенько постукала його по носі.

— Який він тут безтурботний. Неначе всі його плани обов'язково мали здійснитися. Ми дивились у фотокамеру й думали, що все так і триватиме, аж тут: *bonjour*, одвічний супокій.

Вона хвилю помовчала.

— Хто як, а я себе фотографувати більше не дам, — промовила. За- тим підставила обличчя сонцю.

— А у вас є книга про вмирання?

— Та й не одна, — відповів месьє Одинак. — Про старіння, про зараження невиліковною хворобою, про вмирання повільне, швидке, у повній самотності де-небудь на підлозі лікарняної палати.

— Мені завжди було цікаво, чому так мало пишуть про життя. По- мерти може кожен. А от жити?

— Ви маєте рацію, мадам. Так багато можна написати про життя. Життя з книжками, життя з дітьми, життя для початківців.

— То напишіть.

Наче я можу щось комусь порадити.

— Я б краще написав енциклопедію загальних емоцій, — зізна-вся він. — Від А: «Алармічний невроз при зустрічі з автостопниками», минаючи С: «Самозакоханість жайворонків», аж до Я: «Явний пси- хоз, викликаний маніакальним бажанням заховати великі пальці ніг, або Страх того, що вигляд ваших ніг може знищити чиєсь кохання до вас».

Месьє Одинак дивувався, навіщо він говорить усе це незнайомій людині.

Краще б він не відчиняв ту кімнату.

Бабуся поплескала його по коліну. Він різко здригнувся: фізичний контакт — це небезпечно.

— Енциклопедія емоцій, — повторила вона, усміхаючись. — Про великі пальці — це точно. Альманах загальних почуттів... Ви знаєте такого німецького письменника Еріха Кестнера?

Месьє Одинак кивнув. У 1936 році, незадовго до того, як Європа потонула в чорно-коричневому мороці, Кестнер опублікував збірку «Лірична домашня аптечка», куди ввійшли твори з поетичної медичної скриньки автора. «Цей томик присвячений лікуванню приватного життя, — написав поет у передмові. — Його слід призначати — здебільшого в гомеопатичних дозах — для лікування невеликих та серйозних захворювань буття, а також як допоміжний засіб при «терапії середнього внутрішнього життя».

— Завдяки Кестнеру, зокрема, я й назвав свою книжкову баржу «Літературною аптекою», — додав месьє Одинак. — Я хотів лікувати почуття, що не вважаються захворюваннями й не діагностуються лікарями. Усі оті невловимі почуття та емоції, які абсолютно не цікавлять лікарів, бо вони, мовляв, такі незначні й ефемерні. Почуття, що переповнюють тебе, коли закінчується ще одне літо. Або коли усвідомлюєш, що й цілого життя замало, щоб знайти себе. Або відчуття смутку, коли дружба розвивається не так, як уявлялось, і доведеться тепер далі шукати супутника на все життя. Або нудьга, що бере за серце на ранок дня народження. Ностальгія за світом свого дитинства. Приблизно так.

Він згадав, як мати колись запевняла його, що відчуває біль, від якого немає ліків. «Є жінки, котрі завжди дивляться тільки на черевики інших жінок і ніколи — в очі. А є жінки, які завжди дивляться в очі і тільки випадково — на черевики». Надаючи перевагу другому типу жінок, Лірабель почувалася приниженою і недооціненою першими.

Саме для полегшення такого незрозумілого, але реального страждання він і купив це судно, що було баржею в робочому стані і спершу називалося «Лулу». Він сам переобладнав її та наповнив

книжками, єдиними ліками від незліченних, незрозумілих страждань душі.

— Ви повинні написати цю «Енциклопедію емоцій для літературних фармацевтів».

Стара жінка розпрямилася, пожвавішала й повеселіла.

— Додайте ще «Довіру до незнайомців» на Д. Дивне відчуття, коли в поїзді розкажуєш незнайомій людині таке, що нізащо не розповів би своїм рідним. А також «Втіху від онуків» на В. Це відчуття, що життя триває... — Вона змовкла і думками була десь далеко.

— Бажання заховати великі пальці ніг — це про мене. Але він любив... він любив мої ноги все-таки.

Після того, як бабуся, мати й дівчинка попрощались і пішли, месє Одинакові спало на думку, що вкрай неправильно вважати, наче книгарі опікуються книжками.

Вони опікуються людьми.

Коли потік покупців зменшився десь під полудень — їжа для французів більш священна, ніж держава, релігія і гроші разом узяті, — месє Одинак позамітав трап жорсткою щіткою, потривоживши гніздо мостових павуків. Потім він побачив Кафку й Ліндгрена, які спускалися до нього алеєю дерев, що виструнчилися вздовж набережної. Такі імена він дав двом безпритульним котам, що кожен день наносили йому візити, бо мали певні привілеї.

Сірий кіт із білим комірцем, як у священика, полюбляв точити кігті об Кафкове «Дослідження одного собаки», казку, у якій життя людей аналізується з погляду собаки. А руда з білим, довговуха Ліндгрена любила лежати біля книжок про Пеппі Довгупанчоу. Це була гарненька кицька, що визирала з-за книжкових полиць і уважно розглядала кожного відвідувача. Ліндгрена і Кафка іноді робили месє Одинакові послугу, зненацька скидаючи одну з верхніх полиць на покупців третьої категорії, тих, що з масними пальцями.

Дві добре начитані бродяжки чекали, коли можна буде зійти на борт, не боячись великих, грубих ніг. А вже на борту баржі вони терлися об холоші книгаря, тихенько нявкаючи.

Месє Одинак стояв зовсім непорушно. На якусь крихітну мить він знімав оборону. Він насолоджувався теплом і м'якістю котів, що

торкалися до його ніг. На декілька секунд він дозволяв собі поринути в неймовірно заспокійливе відчуття.

Ці майже пестоші були єдиним виявом фізичного контакту в щоденному житті мес'є Одинака.

Єдиним, який він собі дозволяв.

Дорогоцінна інтерлюдія завершилася, коли з-за книжкової полиці, де мес'є Одинак розставив книжки за п'ятьма категоріями міських мордувань (лихоманковий темп, байдужість, спека, шум і усюдисущі водії автобусів із садистськими нахилами), почувся чийсь несамовитий, нелюдський кашель.

Коти прослизнули в сутінки, щоб понишпорити на кухні в пошуках бляшанки з тунцем, яку месьє Одинак уже підготував для них.

— Агов! — гукнув месьє Одинак. — Допомога потрібна?

— Мені нічого не потрібно, — прохрипів Макс Джордан.

Автор бестселера нерішуче виступив наперед, тримаючи по мускатній дині в кожній руці. Обов'язкові навушники мов прилипли до голови.

— І давно ви там стоїте втрюх, месьє Джордан? — запитав месьє Одинак з напускною суворістю.

Джордан кивнув і від збентеження густо почервонів аж до коренів темного волосся.

— Я прийшов якраз тоді, як ви відмовлялися продати мою книжку тій дамі, — промовив він засмучено.

О, Боже. Невчасно ж ти зайшов.

— Ви справді думаєте, що вона жадлива?

— Ні, — швидко відказав месьє Одинак. Найменший вияв вагання Джордан сприйняв би за «Так». Не треба його зайве ранити. До того ж, месьє Одинак насправді не вважав книгу жадливою.

— Тоді чому ви сказали, що я їй не підходжу?

— Месьє... мм...

— Називайте мене просто Макс.

Це означає, що цей хлопець також може звертатися до мене на ім'я.

Востаннє мене так називала шоколадно-теплим голосом...

— Залишмо поки що «месье Джордан», якщо ви не проти, месье Джордан. Розумієте, я продаю книги як ліки. Є книги, що підходять мільйонам читачів, а інші — лише сотні. Є навіть ліки — вибачте, книги, — які написані виключно для однієї людини.

— О, Господи! Для однієї людини? Для однієї однісінької? Після всіх отих років роботи?

— Звичайно — якщо це може врятувати життя тієї людини! Тій дамі не потрібна «Ніч» саме зараз. Вона б із нею не впоралася. Побічні ефекти дуже небезпечні.

Джордан замислився. Він роззирнувся довкола. На цій баржі було зібрано тисячі книг. Вони лежали на книжкових полицях, на стільцях, були складені в стоси на підлозі.

— Але звідки ви знаєте, яка в людини проблема і які можуть бути побічні ефекти?

Ну, от як можна пояснити Джордану, що він і сам точно не знає як це робить?

Месье Одинак використовував вуха, очі та інтуїцію. Раз поговоривши з людиною, він уже був здатен розпізнати, чого не вистачає цій душі. Поза людини, її жести, манера рухатися також підказували йому, що обтяжує чи гнітить її. І, наостанок, він володів тим, що його батько називав «трансперцепція», суперсприйняття. «Можна бачити й чути крізь маскування, яким прикриваються майже всі люди. А під ним уже видно все, що їх турбує, про що вони мріють, і чого їм бракує».

Кожна людина має якийсь дар. Йому перепала «трансперцепція».

Один із його постійних покупців, психотерапевт Ерік Лансон, чий кабінет знаходився біля Єлисейського палацу і який лікував урядових чиновників, якось зізнався месье Одинаку, що він заздрить його «психометричному таланту сканувати душі точніше від терапевта, котрий страждає через шум у вухах після 30 років слухання».

Щоп'ятниці після обіду Лансон уже був у «Літературній аптеці». Він насолоджувався фентезі на кшталт «підземелля і дракони» і намагався розсмішити месье Одинака психоаналізом персонажів.

Окрім того, Лансон направляв політиків та їхній уражений стресом адміністративний персонал до месье Одинака з «приписами», у яких психотерапевт описував їхні неврози умовним літератур-

ним кодом: «Кафкіанство з нальотом Пінчона», «Шерлок, абсолютно ірраціональний» або «Чудовий приклад синдрому Поттер-з-підсходів».

Месьє Одинак уважав за виклик навертати до книжок людей (здебільшого чоловіків), які щодень стикаються із жаждою, зловживанням силою, а також із Сізіфовою природою офісної праці. Яка була радість, коли один із тих замордованих підлиз кинув роботу, що висотувала з нього останні краплі індивідуальності! Часто книга відіграла не останню роль у такому визволенні!

— Розумієте, Джордане, — месьє Одинак спробував зайти з іншого боку, — книга — це лікар і ліки в одній іпостасі. Вона ставить діагноз і призначає лікування. Точно добираю романи для відповідних хвороб: отак я продаю книги.

— Зрозуміло. Мій роман був дантистом у той час, як дама потребувала гінеколога.

— Е-е... ні.

— Ні?

— Звісна річ, книги — це більше, ніж лікарі. Одні романи — це люблячі, вірні товариші на все життя. Інші можуть надавати по вухах. Ще інші — огорнуть вас теплим рушником, коли на вас нападе ота осіння нудьга. А є такі... ну, мов рожева солодка вата, промайне в голові на мить і лишить по собі блаженну порожнечу. Як коротка, бурхлива інтрижка.

— А, так «Ніч» — це одноразове читиво? Солодкий пиріжок?

Дідько. Старе правило книготоргівлі: ніколи не говори з авторами про книжки інших письменників.

— Та ні. Книги, як люди, а люди, як книги. Ось я розповім вам, як я це уявляю. Я питаю себе: Чи є він або вона головним героєм свого життя? Який у неї мотив? Чи вона — другорядний персонаж у власній казці? Чи вона викреслює себе зі своєї казки, бо чоловік, кар'єра, діти, робота поглинають увесь текст?

Очі Джордана розширилися від здивування.

— Я тримаю в пам'яті близько тридцяти тисяч історій, і це, знаєте, ще небагато, якщо врахувати, що в одній тільки Франції налічується понад мільйон назв. Тут у мене зберігаються вісім тисяч найкорисні-

ших робіт, як набір для першої допомоги. Але я й сам складаю курси лікування. Я готую ліки з літер. Куховарська книга з рецептами, що її читаєш, мов чудовий сімейний вихідний. Роман, герой якого схожий на читача. Поезія, що викликає сльози, які б перетворилися на отруту, якби їх проковтнули. Я слухаю ось цим...

Месьє Одинак вказав на сонячне сплетіння.

— Слухаю також цим, — він потер потилицю. — І цим, — тепер він вказував на м'яке місце над верхньою губою. Якщо тут поколює...

— Та ну, не може бути...

— Ще й як може. — Він міг таким чином «прослухати» до 99,99 відсотка людей.

Хоча на деяких людей його трансперцепція не діяла.

Наприклад, на нього самого.

Але месьє Джордану цього знати поки що не потрібно.

Поки месьє Одинак переконував Джордана, йому в голову вкралася небезпечна думка.

Я б хотів, щоб у мене був син. Щоб у нас із — був син. Я б хотів, щоб у нас із нею було все.

Йому раптом забракло повітря.

Щось таке сталося після того, як він відчинив оту заборонену кімнату. У його куленепробивному склі з'явилася тріщинка — кілька тонесеньких тріщинок — і все може розлетітися на друзки, якщо він не опанує себе.

— Що з вами? Ви якось... важко дихаєте, — почув месьє Одинак голос Джордана. — Я не хотів вас образити. Просто мені було цікаво, як люди реагують, коли ви їм кажете: «Я вам це не продам, бо воно вам не підходить».

— А, оті? Вони просто йдуть собі. А як ваші справи? Як просувається ваш рукопис, месьє Джордан?

Молодий автор, разом із динями, важко опустився в одне з крісел, оточених стосами книг.

— Ніяк. Ані рядка.

— Он як. А коли вам треба його здати?

— Шість місяців тому.

— Оце так. А що ваш видавець про це думає?

— Мій видавець не знає, де я. Ніхто не знає. І ніхто не повинен знати. Я так більше не можу. Я писати більше не можу.

— Отакої.

Джордан нахилився і притулювся лобом до динь.

— А що *ви* робите, коли все летить шкереберть, месьє Одинак? — втомлено запитав він.

— Я? Нічого.

Майже нічого.

Я тиняюся ночами Парижем, доки не втомлюсь. Я чищу двигун «Лулу», її корпус і вікна, вилизую всю баржу до останнього гвинтика, щоб вона була готова до відплиття, хоча за останні двадцять років вона нікуди не вирушала.

Я читаю книги — одразу по 20 штук. Скрізь: у вбиральні, на кухні, у кафе, в метро. Я складаю пазли, що займають усю підлогу, а завершивши, розcinaю і починаю все спочатку. Я підготовую бродячих котів. Я складаю продукти в алфавітному порядку. Іноді я п'ю снодійне. Щоб прокинутись, я приймаю дозу Рільке. Я не читаю книжок, де з'являються такі жінки, як... Я поступово перетворююсь на камінь. Так і живу. Щодень те ж саме. Тільки так я можу вижити. Оце й усе. А більше нічого я їй не роблю.

Месьє Одинак змусив себе зупинитися. Хлопець просить допомоги; йому не цікаво, як там справи в месьє Одинака. Тож допоможи йому.

Книгар дістав свій скарб із маленького, старомодного сейфа за прилавком.

«Вогні Півдня» Санарі.

Єдина книга, написана Санарі, а хоч би й під іменем Санарі. «Санарі» — колись місто для засланих письменників, Санарі-сюр-Мер на південному узбережжі Прованса, тепер перетворилось на нерозгаданий псевдонім.

Його чи її видавець, Дюпре, перебував у будинку для літніх людей в Іль-де-Франсі, з оптимізмом переносячи хворобу Альцгеймера. За час візитів месьє Одинака старий Дюпре видав йому зо два десятки версій того, хто такий Санарі і як цей рукопис потрапив до його рук.

Отож месьє Одинак продовжив розслідування.

Упродовж двох десятиліть він вивчав ритм, вибір слів, побудову речень у Санарі, порівнюючи його стиль та інші складові з багатьма авторами. Зрештою месье Одинак звузив коло можливих авторів до 11 імен: семи жінок і чотирьох чоловіків.

Він би в ноги вклонився одному з них, бо «Вогні Півдня» Санарі — це було єдине, що прошивало його наскрізь, не завдаючи болю. Читати «Вогні Півдня» було все одно, що пити щастя гомеопатичними краплями. Це був єдиний бальзам, що гоїв його рану — ласкавий, прохолодний потік на випалену землю його душі.

Це не був роман у звичному розумінні, радше — оповідання про різні види любові, повне чудових вигаданих слів і настояне на неймовірній людяності. Меланхолійна манера, у якій велася розповідь про неможливість щоденного життя на повну силу, про необхідність сприймати кожен новий день таким, як він є — унікальним, неповторним і дорогоцінним — як ця печаль перегукувалася з його настроєм!

Він простягнув Джорданові свій останній примірник.

— Прочитайте це. Три сторінки щоранку перед кавою, лежачи. Це — перше, що ви мусите прийняти. За кілька тижнів біль уже не буде таким нестерпним. Так, наче вам уже не потрібно буде виправдовуватися за свій успіх перед письменницькою братією.

Макс розвів руки, все ще тримаючи дині, і сторопіло поглянув на нього крізь щілину між динями. Він не витримав:

— Звідки ви знаєте? Я справді терпіти не можу гроші й це жахливе пекло успіху! Найкраще, щоб цього не було. Якщо в тебе щось вишло, тебе ненавидять, в усякому разі не люблять.

— Максе Джордан, якби я був вашим батьком, я оце дав би вам добрячого прочухана за такі дурні слова. Це чудово, що ви написали цю книгу, вона заслуговує на успіх і варта кожного тяжко заробленого centa.

Зненацька обличчя Джордана засвітилося від гордості та сором'язливої радості.

Що? Що я сказав? «Якби я був вашим батьком?»

Макс Джордан урочисто простягнув дині месье Одинакові. Вони чудово пахли. Небезпечні пахощі. Як тоді, влітку із...

— Може, пообідаємо? — запропонував автор.

Хлопчисько з навушниками таки дратував його, але він так давно ні з ким не обідав.

Та й... він би сподобався.

Вони розрізали останню диню, коли раптом на трапі почувся стукіт високих вишуканих підборів.

У дверях кухні з'явилася жінка, що приходила вранці. Її очі були червоні від сліз, але яскраво сяяли.

— Гаразд, — сказала вона. — Дайте мені книжки мого типу, і хай дідько забирає тих чоловіків, яким на мене наплювати.

У Макса Джордана відвисла щелепа.

Месьє Одинак закотив рукава білої сорочки, поправив чорну краватку, витяг окуляри для читання, які він почав віднедавна носити, та шанобливо провів відвідувачку в саме серце свого літературного світу: шкіряне крісло з пухиком для ніг і велике вікно, що оправляло вид Ейфелевої вежі. Тут був також приставний стіл для сумочок, подарований матір'ю месьє Одинака Лірабель. Поряд стояло старе фортеп'яно, яке месьє Одинак настроював двічі на рік, хоча сам і не вмів грати.

Месьє Одинак поставив відвідувачці, котру звали Анна, декілька запитань. Про роботу, ранковий розпорядок дня, улюблену тварину в дитинстві, нічні жахіття впродовж останніх років, які книжки вона читала останнім часом... та чи наказувала їй мати, що вдягати.

Особисті запитання, але не надміру. Він мусив їх поставити. Відтак надовго вмовк. «Прослуховування» в цілковитій тиші було дуже важливе для повного зчитування людської душі.

Анна повідомила йому, що працює в телевізійній рекламі.

— В агентстві разом із завалящими хлопцями. Їх термін споживання давно вийшов, а жінок вони вважають чимось середнім між кавоваркою і диваном.

Щоранку вона заводить по три будильники, аби хоч якось витягти себе з важкого сну. Потім заповзає під гарячий душ, щоб зігрітися перед холодним прийдешнім днем.

Дівчатком з усіх тварин найбільше любила вайлуватих лорі, маленьких мавпочок зухвало ледачої породи з постійно мокрими носами.

У дитинстві Анна переважно носила червоні баварські шкіряні штанці — ледерхозен, — викликаючи жах і огиду в матері. У снах вона часто потопала в сипкому піску перед важливими чоловіками, одягнена в саму лише майку. І всі вони, геть-чисто всі, заливали слізьми її майку. Однак жоден не допомагав вилізти з ями.

— Ніхто ніколи не допомагав мені, — тихо, з гіркотою промовила вона сама до себе. Затим подивилась на месьє Одинака сяючими очима.

— То й що? Наскільки я дурна?

— Не дуже, — відказав він.

Востаннє Анна по-справжньому читала ще студенткою. «Сліпота» Жозе Сарамаго. Ця книга збила її з пантелику.

— Воно й не дивно, — провадив месьє Одинак. — Ця книга не для тих, хто починає жити. Вона для людей, що вже посередині життя. Для тих, хто дивується, куди, в біса, поділася перша половина. Хто відриває погляд від ніг, які нетерпляче переставляли одну поперед одної, не дивлячись, куди ж так злагоджено й старанно бігли весь цей час. Тільки сліпий до життя потребує казки Сарамаго. Ви, Анно, спроможні бачити.

Потім Анна перестала читати. Натомість вона працювала. Дуже багато, занадто довго, усе більше й більше виснажуючись і накопичуючи втому в собі. Доки зрештою не стався провал — якось їй не вдалося хоч комусь збути побутову хімію чи підгузки.

— Реклама — це останній оплот патріархату, — заявила вона месьє Одинакові та захопленому Джорданові. — Навіть важливіший за армію. Лише завдяки публічності світ залишається незмінним.

Завершивши свою сповідь, вона відкинулася на спинку крісла. «І що? — наче промовляв вираз її обличчя, — можна мене вилікувати? Скажіть мені правду».

Однак її відповіді нічого не важили для месьє Одинака при доборі книг. Вони лишень допомагали йому вивчити голос Анни, її манеру розмовляти.

Месьє Одинак накопичував слова, що виринали з потоку повсякденних висловів. Саме ці яскраві перли виявляли погляди жінки — їх навіть можна було відчутися на запах і дотик. Це те, що насправді

було важливим для неї, турбувало, вказувало на справжні почуття. Те, що вона намагалась приховати за словесним потоком. Страждання й прагнення.

Якраз такі слова месье Одинак і виловлював. Анна часто говорила: «Це не планувалося» або «Я на це не розраховувала». Жінка згадувала про «незліченні» спроби та «послідовність» нічних жахів. Вона жила у світі математики — бездоганному засобі для впорядкування ірраціонального та особистого. А ще не дозволяла собі довіряти інтуїції або вважати неможливе можливим.

І це було лише частиною того, до чого месье Одинак прислухався і що відзначав: те, що робить душу нещасливою. Існувала ще й інша частина: те, що робить душу щасливою. Месье Одинак знав — сутність того, що людина любить, також відображається в її мовленні.

Мадам Бернар, власниця будинку номер 27, переносила свою любов до тканин на будинки і людей. Її улюбленим висловом був: «Манери, як зім'ята синтетична сорочка». Піаністка Клара Віолет виражала себе в музичному стилі: «Молодша дочка Голденбергів грає лише третю скрипку в житті своєї матері». Бакалійник Голденберг виміряв світ запахами, називаючи чийсь характер «гнилим», а просування по службі — «перезрілим». Його наймолодша дочка, Бріджіт, «третя скрипка», любила море — магніт для тендітних натур. Чотирнадцятирічна скороспіла кралечка порівнювала Макса Джордана з «видом на море із Кассі» — «глибоким і далеким». Звісно, «третя скрипка» була по вуха закохана в письменника. Ще зовсім недавно Бріджіт хотіла бути хлопцем. А тепер вона понад усе жадала бути жінкою.

Месье Одинак запрягнувся собі якнайшвидше принести Бріджіт книгу, яка зможе стати її райським островом в океані кохання.

— Ви часто просите вибачення? — запитав месье Одинак Анну. Жінки завжди почуваються винуватішими, ніж це є насправді.

— Ви маєте на увазі: «Вибач, я ще не договорила» чи, радше, щось на кшталт: «Вибач, що кохала тебе, та від цього в тебе лиш боліла голова?»

— Те й те. Будь-яке прохання про вибачення. Можливо, ви звикли почуватися винною за все. Часто буває, що не ми створюємо слова, а слова, які ми використовуємо, створюють нас.

— Знаєте, ви дуже смішний книгар.

— Так, знаю, мадемуазель Анно.

Месьє Одинак попрохав Джордана притягти кілька десятків книг із «Бібліотеки почуттів».

— Ну ось, маєте, шановна. Романи про силу духу, науково-популярна література про переосмислення свого життя, поезія для почуття гідності, — книги про мрійливість, згасання, кохання і про життя художниці.

Він викладав до її ніг містичні балади — безкомпромісні казки про безодні, падіння, загибель і зраду. Невдовзі Анна була оточена стосами книг, наче жінка у взуттєвому магазині — коробками.

Месьє Одинак хотів, щоб Анна почувалася, немов у гнізді. Він прагнув, щоб вона відчула безмежжя можливостей, яке відкривається в книгах. Адже вони завжди поряд. Незмінно любитимуть своїх читачів. Вони — це точка опори в непередбачуваному світі. У житті. У коханні. Після смерті.

Коли потому Ліндгрєн по-хазяйськи стрибнула Анні на коліна, зручненько вместилися там, лапка до лапки, і голосно замурило, — зморена, нещаслива у коханні, змучена докорами сумління менеджерка з реклами втомлено обіперлася об спинку крісла. Її напружені плечі розслабилися, великі пальці випросталися зі стиснених кулаків. Обличчя засіяло.

Вона читала.

Месьє Одинак спостерігав, як слова з книги випещували її зсередини. Анна відкривала десь глибоко в собі резонатор, що реагував на слова. Вона була скрипкою, яка вчилася грати сама по собі.

Месьє Одинак помітив спалахи радості на обличчі Анни, і в грудах йому защеміло.

Невже ж для мене не знайдеться жодної книги, яка б навчила мене грати пісню життя?

Месьє Одинак ішов по Рю Монтаньяр і пробував дивитися на цю тишеньку вуличку в центрі галасливого кварталу Маре очима Катрін. «Катрін», — мурмотів месьє Одинак. «Кат-рін». Її ім'я легко злітало з його вуст.

Щось неймовірне.

Чи був будинок номер 27 на вулиці Монтаньяр неприємним притулком для вигнанки? Невже все, що вона тепер споглядала, було запламоване відмовою її чоловіка: «Ти мені більше не потрібна»?

Без потреби в ці місця майже ніхто не заходив. Тутешні будинки з фасадами, пофарбованими у різні відтінки пастелі, були не вищі п'яти поверхів.

Уздовж вулиці Монтаньяр один за одним вишикувалися пекар, виноторговець і продавець тютюнових виробів. В інших будинках тулилися квартири, медичні кабінети й офіси — аж до самої площі. А там уже панувало царство *Ti Breizh*, бретонського бістро з червоним тентом, де подавали запашні млинці, м'які й дуже смачні.

Месьє Одинак налаштував для офіціанта Тьеррі електронну книгу, яку забув якийсь метушливий представник видавництва. Для таких завзятих читачів, як Тьеррі, котрий не вистромляв носа з чергового роману навіть між замовленнями і мав викривлену спину через постійне таскання книг («Я дихаю тільки тоді, коли читаю, месьє Одинак»), ці пристрої були винаходом сторіччя. Для книгарів же — ще одним цвяхом у їхню труну.

Тьеррі запропонував месьє Одинакові склянку «Ламбігу» — бретонського яблучного бренді.

— Не сьогодні, — відмовився месье Одинак. Цю фразу він повторював щораз. Месье Одинак не вживав алкоголю. Ні краплі.

Бо коли він випивав, кожен ковток розширяв і без того величезні вирви у греблі, на яку напирало клекітне озеро думок та почуттів. Колись він уже пробував так забутись. То були часи потрощених меблів.

Сьогодні ж у месье Одинака була особлива причина відмовитися від пропозиції Тьеррі. Він хотів якнайшвидше принести «книги, щоб поплакати» мадам Катрін, у минулому мадам Ле П.

Зелено-білий тент бакалійної лавки Голденберга настовбурчився поряд із Ti Breizh. Побачивши месье Одинака, Голденберг вийшов назустріч.

— Скажіть, месье Одинак... — почав Голденберг трохи збентежено.

О, ні, він же не збирається зараз просити порнуху?

— Це стосується Бріджіт. Здається, моя маленька дівчинка, гм, робиться жінкою. Це породжує, е-е-е, певні проблеми, ви розумієте, про що я? Чи немає у вас якоїсь книжки про це?

На щастя, ішлося про чоловічу розмову щодо порночтива. Ще один батько в розпачі від пубертатного періоду своєї дочки. Він не уявляє, як встигнути озброїти свою дитину премудростями статевого виховання, перш ніж вона зустріне «не того» чоловіка.

— Сходіть у клініку для батьків.

— Ну, не знаю. Може, нехай краще дружина піде...

— Добре, тоді йдіть обоє. Перша середа місяця, о восьмій ранку. А потім можете вдвох піти пообідати.

— Я? З дружиною? Для чого?

— Вона буде щаслива.

Месье Одинак попрямував далі, доки Голденберг не отямився.

Так чи інакше, а піде.

Звичайно, коли до цього доходить, то в клініку біжать матері. І вони не будуть розбалакувати про своїх статевозрілих нащадків. Більшість із них, насправді, шукають сякі-такі посібники зі статевого виховання для своїх чоловіків, щоб просвітити їх щодо основ жіночої анатомії.

Месьє Одинак набрав код і відчинив вхідні двері. Але не встиг ступити й кроку, як із помешкання консьєржки викотилася мадам Розалет, тримаючи свого мопсика під рукою. Едіт, а саме так звали собачку, понуро припала до низу пишного бюсту Розалет.

— Месьє Одинак, нарешті ви прийшли!

— Нова фарба для волосся, мадам? — запитав він, натискаючи кнопку виклику ліфта.

Її рука, червона від постійного прибирання, метнулася до розкішного начосу.

— Іспанська троянда. Дещо темніша, ніж Шеррі Брю, але, здається, набагато елегантніша. Який ви уважний! Однак я повинна вам де в чому зізнатися, месьє.

Її вії затріпотіли. Собачка в такт захекав.

— Якщо це таємниця, обіцяю негайно її забути, мадам.

У Розалет була пристрасть до хронології. Вона з насолодою реструвала неврози, звички, інтимні подробиці життя співмешканців, старанно розставляла їх у шкалі добропорядності, та, зібравши достатньо інформації, ділилася своїми висновками з іншими. Щодо цього вона була дуже щедрою.

— А ви пустун! Звісно, мене анітрохи не стосується те, що мадам Гулівер щаслива з тим юнаком. Ні, ні. Це... це була... ну... книжка.

Месьє Одинак знову натиснув кнопку.

— І ви придбали цю книгу в іншого книгаря? Що ж, я вас прощаю, мадам Розалет.

— Ні. Гірше. Я викопала її з ящика на Монмартрі всього-на-всього за п'ятдесят центів. Ви ж самі казали, якщо книзі понад двадцять років, то платите лише декілька центів і даєте їй друге життя.

— Авжеж, так я й казав.

Та що ж із цим триклятим ліфтом!

Розалет нахилилася вперед, і він відчув її подих з кави і коньяку, змішаний із запахом собачки.

— Краще б я цього не робила. Жахливе оповідання про таргана! Тільки уявити — мати вимітає власного сина віником. Страхіття! Я потім декілька днів тут усе вишкрібала. Він завжди так пише, цей месьє Кафка?

— Ви абсолютно точно вловили саму суть, мадам. Багато хто витрачає десятки років, щоб розібратися, що до чого.

Мадам Розалет сяйнула до нього усмішкою, трохи здивована, але задоволена.

— Ой, зовсім забула. Ліфт не працює. Він знову застряг між Голденбергами і мадам Гулівер.

Це означало, що цієї ночі почнеться літо. Воно зажди наставало, коли ліфт застрягав.

Месьє Одинак швидко піднімався, долаючи відразу по дві сходинки, вкриті бретонськими, мексиканськими та португальськими плитками. Мадам Бернар, власниці будинку, подобалося облицювання плиткою. Воно було «черевиками будинку, а черевики, як і в жінок, виказували характер».

Отож, будь-який злодій, що наважився б сюди зайти, з вигляду сходів міг припустити, що будинок номер 27 на вулиці Монтаньяр має винятково непостійний характер.

Месьє Одинак уже наближався до першого поверху, аж раптом пара атласних пантофлів кольору стиглої кукурудзи з пуховими помпонами на носках рішуче ступила на сходи якраз на рівні його очей.

На першому поверсі, над мадам Розалет, мешкав китаєць Че, сліпий цілитель-подолог. Він часто супроводжував мадам Бомм (на іншій стороні другого поверху), яка працювала секретаркою у знаменитої ворожки, щоб допомогти їй зробити покупки в бакалійній лавці Голденберга (третій поверх) і піднести сумку. Вони разом човгали по тротуару — сліпий чоловік під руку зі старою пані, яка штовхала поперед себе ходунки на коліщатах.

Кофі, що означає «п'ятниця» мовою однієї з народностей Гани, з'явився одного разу на вулиці Монтаньяр з околиць Парижа. Він був темношкірим, носив золоті ланцюжки поверх своєї хіп-хопівської толстовки і золоту сережку в одному вусі. Вродливий юнак, «помісь Грейс Джонса і молодого ягуара», вважала мадам Бомм. Кофі частенько носив її білі жіночі сумочки Chanel, чим привертав до себе підозрілі погляди наївних перехожих. Він допомагав по господарству або виготовляв фігурки із сирової шкіри й розмальовував їх символами, яких ніхто з мешканців будинку не розумів.

Але той, хто з'явився зараз на шляху Одинака, не був ані Че, ні Кофі, ні мадам Бомм з ходунками на коліщатах.

— О, месє, як приємно вас бачити! Знаєте, той Доріан Греї виявився такою захопливою книжкою. Як добре, що ви порекомендували її мені, коли «Палкого жадання» не було в наявності.

— Радий це чути, мадам Гулівер.

— О, після всього зовіть мене Клодін. Або хоча б мадемуазель. Не треба церемоній. Цей Греї такий потішний. Мені його вистачило на дві години. Але на місці Доріана я б нізащо не дивилася на оту картину. Вона так пригнічує. Та й ботокс назад не повернеш.

— Мадам Гулівер, Оскар Уайльд писав цю книгу шість років. За неї його посадили до в'язниці й невдовзі після того він помер. Гадаєте, він не заслуговує на дві години вашого часу?

— Дурниці. Хіба йому зараз від того легшає?

Клодін Гулівер. Стара діва рубенсівських пропорцій, добряче за сорок, реєстратор чи не всіх аукціонних домів. День-у-день їй доводилося мати справу з надзвичайно багатими й украй скупими колекціонерами, дивними екземплярами людського виду. Мадам Гулівер і сама колекціонувала предмети мистецтва, загалом — крикливих кольорів і на підборах. Її колекція налічувала 176 пар пантофлів, які зберігалися в окремій кімнаті.

Одним із захоплень мадам Гулівер було підстерегти месє Одинака, щоб запросити його на прогулянку або розповісти про чергові освітні курси чи нові ресторани, які щодня відкривалися в Парижі. Іншою їй пристрастю було читання романів певного виду, де головна героїня припадала до широких грудей «негідника», довго пручалася й опиралася, доки нарешті він надзвичайно е-е-е... брутально оволодівав нею. Зараз мадам Гулівер щебетала:

— То що, не хочете сходити зі мною сьогодні ввечері до...

— Боюсь, що ні.

— Та ви спочатку вислухайте! Університетський добродійний розпродаж у Сорбонні. Юрби довгоногих випускниць, що нарешті позбуваються спільного проживання, викидають геть свої книжки, меблі, а може, і своїх коханців, — мадам Гулівер з натяком підняла брови. — Ну, то як?

Він уявив, як поміж старих високих годинників та коробок з брошурами сидять навпочіпки молодики з наклейками на лобах: «Використаний тільки один раз, майже новий, ледь займаний. Серце потребує дрібного ремонту», або: «Уживаний, отриманий від третіх рук, основні функції непошкоджені».

— Я справді не хочу.

Мадам Гулівер глибоко зітхнула.

— Боже мій. Ви ніколи нічого не хочете, не помічали?

— Це...

Правда.

— ...Не через вас. Зовсім ні. Ви чарівна, відважна і... е-е...

Так, він досить непогано ставився до мадам Гулівер. Вона хапала життя обома руками. Навіть більше, ніж їй насправді було потрібно.

— ... Дуже добросусідська.

Дідько б його вхопив! Він був таким незграбним, коли треба було сказати жінці щось гарне! Мадам Гулівер пошкандибала вниз сходами, гойдаючи стегнами. Клек-шльоп, клек-шльоп — ступали її пантофлі кольору стиглої кукурудзи. Ставши на сходинку, де він зупинився, вона підняла руку. Помітила, як месье Одинак відсахнувся, коли вона намірилася доторкнутись до його потужного біцепса, і натомість покірливо поклала руку на поручень.

— Ми не стаємо молодшими, месье, — промовила вона низьким хрипким голосом. — Ми давно проминули середину.

Клек-шльоп, клек-шльоп.

Месье Одинак мимоволі підняв руку й торкнувся волосся на потилиці, де в багатьох чоловіків утворюється принизлива лисина. У нього її не було — поки що. Так, йому виповнилося п'ятдесят. Не тридцять. Його темне волосся трохи посивіло, на обличчі різкіше виступили зморшки. Живіт... Він втяг його. Та ще нічого. А от стегна турбували: щороку добавлявся зайвий тонкий шар. І йому вже важко було піднімати по дві коробки з книгами за раз, бодай тобі. Та все це не мало значення. Жінки вже не заглядалися на нього, за винятком мадам Гулівер, але вона в кожному чоловікові бачила потенційного коханця.

Він скося глянув на сходовий майданчик, де могла зачатися мадам Бомм, щоб утягти його в розмову. Про Анаїс Нін і її сексуальні

манії — на повний голос, бо вона загубила свій слуховий апарат у коробці цукерок.

Месьє Одинак організував книжковий клуб для мадам Бомм і вдів вулиці Монтаньяр. До них майже не навідувалися діти й онуки, а перед своїми телевизорами вони божеволіли. Книги любили, але література була для цих жінок, радше, приводом вибратися зі своїх квартир і в дружньому колі як слід посмакувати барвистими дамськими лікерами.

Дами, як правило, голосували за еротичні книжки. Месьє Одинак приносив подібну літературу в обкладинках із скромнішими назвами: «Флора Альп» приховувала в собі «Сексуальне життя Катрін М.»; «Узори плетіння в стилі прованс» — «Коханця» Дюрас; а «Рецепти джемів із Йорка» — «Дельту Венери» Анаїс Нін. Дослідниці лікеру були вдячні за це маскування: вони остерігалися своїх родичів. Ті були занадто пихаті, щоб дивитися телевизор, і вважали читання ексцентричним захопленням для людей, а еротизм неприродним для жінок у віці за шістдесят.

Цього разу, на диво, ходунки на коліщатах не загороджували йому дорогу.

На другому поверсі жила піаністка Клара Віолет. Месьє Одинак чув, як вона вправляється в етюдах Черні. Під її пальцями навіть гами звучали геніально.

Вона була однією з п'яти найкращих піаністок світу. Однак слава їй була протипоказана через незмогу зносити чийось присутність у приміщенні під час гри. Влітку Клара давала балконні концерти. Вона відчиняла всі вікна, а месьє Одинак пересував її рояль Pleyel grand до дверей балкона і встановлював мікрофон під інструментом. І Клара грала впродовж двох годин. Мешканці будинку номер 27 розсідалися на сходах перед будинком або розставляли складані стільці на тротуарі. Перехожі збиралися за столами в *Ti Breizh*. Коли після концерту Клара виходила на балкон і вклонялась із сором'язливим кивком, то зривала овації близько половини населення маленького міста.

Подальший шлях месьє Одинака нагору обійшовся без пригод. Дійшовши до четвертого поверху, він побачив, що його стіл зник. Можливо, це Кофі допоміг Катрін.

Він постукав у зелені двері й зрозумів, що з нетерпінням чекав цього моменту.

— Привіт, — прошепотів він. — Я приніс кілька книг.

Він поклав паперовий пакунок під двері.

Коли він підвівся, Катрін відчинила.

Коротке біляве волосся. Недовірлива, але з м'якими, сірими очима, що мінилися перламутром під тонкими бровами. Вона була боса. У сукні з вирізом, що злегка відкривав її ключиці. Катрін тримала конверт.

— Месьє. Я знайшла лист.

Забгато вражень одразу: Катрін — її очі — конверт із блідо-зеленим написом — близькість Катрін — її запах — ключиця — життя — ...
Лист?

— Запечатаний лист. Він був у вашому кухонному столі, у шухляді, майже замурований білою фарбою. Я її відкрила. Лист лежав під штопором.

— Ні, — сказав ввічливо месьє Одинак. — Там не було штопора.

— Але ж я знайшла...

— Ні, не знайшли!

Він не хотів кричати, однак і не міг наважитися подивитися на лист, що вона тримала.

— Пробачте, що накричав на вас.

Вона простягла лист.

— Але він не мій.

Месьє Одинак позадкував до своєї квартири.

— Краще б ви його спалили.

Катрін рушила за ним. Вона дивилася йому прямо в очі, і він запалав рум'янцем.

— Ох, викиньте його.

— То, може, я прочитаю? — запитала вона.

— Мені байдуже. Він не мій.

Катрін і далі пильно вдивлялася в нього. Він рвучко зачинив двері, залишивши її назовні з листом у руці.

— Месьє! Месьє Одинак! — постукала Катрін. — Месьє, на листі ваше ім'я.

— Залиште мене. Будь ласка!

Він упізнав той лист. І той почерк.

Щось у ньому надломилось.

Жінка з темними кучерями поштовхом відчиняє двері купе, довго озирається назовні, а потім повертає до нього очі, повні сліз. Їде через Прованс, Париж і вулицю Монтаньяр, потім заходить у його квартиру. Приймає душ, ходить оголена по кімнаті. Її вуста наближаються до його в сутінках.

Мокра від води шкіра, мокрі від води губи забирають його дихання, випивають його рот.

П'ють і п'ють.

Місячне світло на її маленькому, м'якому животі. Дві танцюючі тіні посеред червоної віконної рами. Вона вкривається його тілом.

___ стить на дивані в Лавандовій кімнаті, так вона назвала заборонену кімнату, закутана у свою ковдру з клаптиків у прованському стилі, яку пошила за час зафучин.

Перед тим, як ___ вийшла заміж за свого виноградаря, і перед тим, як...

Вона покинула мене.

А потім знову.

___ давала ім'я кожній кімнаті, де вони зустрічалися впродовж тих коротких п'яти років: Сонячна, Медова, Садова. Вони були цілим світом для нього, її таємного коханця, її другого чоловіка. Його кімнату вона назвала Лавандовою. Це був її захисток далеко від дому.

Востаннє, коли вона спала там, була спекотна серпнева ніч 1992 року.

Вони разом купалися, були мокрі й нагі.

Вона пестила його прохолодною від води рукою, потім сковзнула на нього зверху, взяла його долоні у свої й притиснула їх до вкритого простирадлом дивана. Він не міг поворухнутися, а вона дивилась на нього божевільними очима й шепотіла:

— Я хочу, щоб ти помер раніше за мене. Пообіцяй мені.

Вона прийняла його нестримніше, ніж завше, стогнучи: «Обіцяй, пообіцяй мені!»

І він пообіцяв.

Пізніше, коли він уже не бачив у темряві її очей, запитав чому.

— Я не хочу, щоб ти один-однісінький ішов від стоянки до моєї могили. Я не хочу, щоб ти мене оплакував. Краще я покину тебе назавжди.

— Чому я ніколи не говорив, що люблю тебе? — шепотів книгар до себе. — Чому, Манон? Манон!

Він ніколи не зізнавався у своїх почуттях. Щоб не бентежити її. Щоб не відчувати, як її пальці торкаються його уст, і вона шепоче: «Ш-ш-ш».

Тоді ввижалося, що він міг би бути камінцем у мозаїці її життя. Чудовим, яскравим, але лише камінцем, а не всією картиною. І він готовий був на це заради неї.

Манон. Повна життя, не витончена, не ідеальна дівчина з Провансу, що говорила словами, які, здавалося, він міг ухопити руками. Вона ніколи нічого не планувала, цілковито віддавалась саме теперішньому моменту буття. Починаючи обідати, вона не говорила про десерт, засинаючи — про наступний ранок, прощаючись — про нову зустріч. Вона завжди жила зараз.

Та серпнева ніч, 7216 ночей тому, була останньою, коли йому добре спалось. А як прокинувся, Манон уже не було.

Він і не помітив, коли це почалося. Знову й знову згадував їхні зустрічі, передивлявся в пам'яті жести, погляди, слова Манон та не міг вловити жодного знаку про те, що вона збирається піти.

І не повернеться.

Натомість, за кілька тижнів, її лист.

Цей лист.

Він залишив його на столі й дві ночі не чіпав. Дивився на нього, коли їв, пив, кутив. І коли плакав.

Сльози одна за одною котилися по його щоках, падали на стіл і конверт.

Він так і не відкрив того листа.

Тоді він дуже втомився від того, що плакав, що більше не міг спати без неї в ліжку, яке раптом стало занадто велике і порожнє, надміру холодне. Неймовірно змучився від того, що йому не вистачало її.

Сердито й розпачливо він вкинув лист у шухляду кухонного столу, так і не відкривши. На додачу до штопора, який вона «позичила» в якомусь барі Менерба й завезла аж у Париж.

Вони повернулися з Камарга з сяючими, аж наче скляними від південного сонця очима. Зупинилися в Любероні, у якомусь готелі, що притулювся до скелястого схилу, де ванна була на півдорозі вниз по сходах, а на сніданок подавали лавандовий мед. Манон хотіла показати йому все про себе — звідки вона, дух якої провінції в неї в крові. Вона навіть хотіла познайомити його з Люком, своїм чоловіком, котрий на своєму великому тракторі їздив уздовж виноградників у долині під Боньйо. Люк Бассет, *виноградар* і винороб.

Вона ніби хотіла, щоб вони втрюх подружились і ділилися мріями та любов'ю.

Месьє Одинак відмовився. І вони залишилися в Медовій кімнаті.

Здавалося, що сила витікає з його рук, що він може лише стояти тут, у темряві, за дверима.

Месьє Одинакові не вистачало тіла Манон. Її руки на сидниціх під час сну. Її дихання. Дитячого пхикання, коли він зарано будив Манон вранці — завжди надто рано, хоч би як пізно вже було.

І її очей, що з любов'ю дивилися на нього. Її тонкого, м'якого, короткого, кучерявого волосся, коли вона прихилила голову до його шиї. Йому так всього цього бракувало, що тіло аж судомило, коли він лягав у порожнє ліжко. І коли прокидався щоранку — також.

Він ненавидів прокидатися, щоб жити без неї.

Ліжко було перше, що він розтрощив. Потім — полиці і стільчик для ніг. Він подер килим, попалив картини, спустошив кімнату. Викинув увесь одяг, не залишив жодної платівки.

Єдине, що не зачепив, — це книги, які їй читав. Він читав уголос щовечора — безліч віршів, сцен, глав, колонок, коротких витягів із біографій та науково-популярних книг, «Маленькі молитви на сон грядущий» Рінгельнатца (а як вона любила «Маленьку цибулинку») — тож вона засинала в цьому дивному, пустельному світі, на холодній півночі з її замороженим народом. Він не міг змусити себе викинути ці книжки.

Замурував ними Лавандову кімнату.

Та нічого не допомагало. Сама клята відсутність не зникала.

І він знайшов вихід — почав уникати самого життя. Замкнув тугу за минулим глибоко всередині. Але зараз вона охопила його з неімовірною силою.

Месьє Одинак, хитаючись, дійшов до ванної і підставив голову під крижану воду.

Він ненавидів Катрін, а ще більше ненавидів її проклятого, зрадливого, жорстокого чоловіка.

І треба було цьому Ле П.-Придурку покинути її зараз і не залишити хоча б щось, принаймні кухонний стіл? От ідіот!

Він ненавидів консьєржку, і мадам Бернар, і Джордана, і мадам Гюлівер — усіх. Так, кожного.

Він ненавидів Манон.

Месьє Одинак відчинив двері. Його голова була мокра. Якщо ця мадам Катрін дуже хоче, то він їй скаже: «Так, дідько б його вхопив, це мій лист! І я просто не захотів його тоді відкрити. Із гордості. Із принципу».

Будь-яку помилку можна виправдати, якщо під рукою є принципова позиція.

Він хотів прочитати той лист, коли буде готовий. Через рік. Або два. І зовсім не збирався чекати двадцять років, а тим часом старіти й дивачити.

Тоді не відкривати листа Манон було його єдиним захистом, а відмова виправдати її — єдиною зброєю.

Саме так.

Якщо хтось покидає вас, треба відповідати мовчанням. Вам не дозволили дати цій людині ще щось, значить, треба закритися, відгородитися, так само, як і людина, що зневажила ваше з нею майбутнє. Він вирішив, що так буде правильно.

— Ні, ні, ні! — вигукнув месьє Одинак. Щось тут було не так. Він це відчував, але не знав, що саме. І від цього божеволів.

Месьє Одинак підійшов до дверей навпроти.

І подзвонив.

Потім постукав, а через хвилику знову подзвонив. Достатньо, щоб нормальна людина могла вийти з душі й витрясти воду з вух.

Де поділася Катрін? Хвилину тому була.

Він кинувся назад до своєї квартири, видер сторінку з першої-ліпшої книжки, що потрапила йому до рук, і нашкрябав: *«Я прошу вас принести мені лист у будь-який час. Будь ласка, не читайте його. Вибачте за незручності. З повагою, Одинак»*.

Він поглянув на свій підпис і подумав, чи зможе коли-небудь знову використовувати своє ім'я. Щоразу, коли він про це думав, то чув голос Манон. Як вона видихнула його ім'я. І засміялася. Шепочучи, о, шепочучи.

Він втулив свої ініціали між «З повагою» і «Одинак»: Ж.

Ж — Жан.

Склав аркушик удвоє й прикріпив його шматочком клейкої стрічки до дверей Катрін на рівні очей.

Лист. У кожному разі це буде якесь недолуге виправдування, що ним жінки позбавляються своїх коханців, коли їм усе набридає. Тому не треба себе так накручувати.

Звичайно.

Відтак він повернувся до своєї квартири чекати.

Раптом месье Одинак відчув себе насправді самотнім, наче малий, дурний човник на хвилях насмішкуватого, презирливого моря — без вітрила, без керма і без назви.

Коли ніч відлетіла, залишивши Париж на суботній ранок, месьє Одинак розігнув ниючу спину, зняв окуляри для читання і потер почервоніле, надавлене перенісся. Упродовж кількох годин він повзав по підлозі, складаючи пазл. Картонні деталі він вставляв на місце тихесенько, аби почути, коли Катрін підійде до його дверей. Але там панувала німа тиша.

Ребра, спина й шия боліли, коли месьє Одинак знімав сорочку. Потім він стояв під холодним душем, аж доки шкіра не посиніла. А відтак почервоніла, як у вареного рака, під струменем гарячої води. Отак паруючи, він попрямував до кухонного вікна, обмотавши навколо талії один із двох своїх рушників. Зробив декілька віджимань і присідань, поки на плиті заварювалась кава. Сполоснув єдину чашку й налив собі трохи чорної кави.

Літо й справді вночі зіійшло на Париж. Повітря було тепле, неначе щойно наповнена чашка чаю.

Може, вона вкинула лист у поштову скриньку? Після того, як він учора поведився, Катрін, мабуть, ніколи не захоче його бачити.

Зав'язавши рушник вузлом, месьє Одинак босоніж спустився сходами до поштових скриньок.

— Гей, послухайте, це просто не... О, невже це ви?

Мадам Розалет у домашньому халаті визирала зі своєї квартири. Він відчув, як її погляд пробіг по його шкірі, м'язах і рушнику, що аж наче зсохся.

Месьє Одинакові здалося, що Розалет трохи затягла момент упізнання. І це що, був схвальний кивок?

Ураз зашпарівшись, він побіг нагору.

Підійшовши до дверей, він угледів там щось, чого раніше не було.
Записка.

Швидко розгорнув складений папірець. Вузол розв'язався, і рушник зісковзнув додолу. Та месье Одинак навряд чи й помітив, що світить голим задом на весь під'їзд, читаючи з посиленням роздратуванням:

Шановний Ж,

Приходьте до мене сьогодні на вечерю. Прочитаєте лист. Пообіцяйте це мені, бо інакше я вам його не віддам. Вибачень не треба.

Катрін.

PS. Захопіть тарілку. Ви вмієте готувати? Я — ні.

Гнів уже починав душити його, та раптом сталося щось неймовірне.

Лівий кутик рота в нього засіпався.

І він... засміявся.

Чи то сміючись, чи то стогнучи, він бурмотів: «Принесіть тарілку. Прочитайте лист. Ви ніколи нічого не хочете, Одиначе. Пообіцяй мені. Помри раніше за мене. Пообіцяй!»

Обіцянки. Жінки завжди хочуть обіцянок.

— Я більше нікому нічого не обіцяю! — вигукнув він у порожній сходовий проліт, голий і зненацька розлючений.

У відповідь — незворушна тиша.

Він грюкнув дверима за собою й задоволено прислухався до зчиненого ним шуму. Він сподівався, що це гуркання змусить усіх повистрибувати з ліжок.

Потім знову відчинив двері й трохи зніяковіло забрав рушник.

Ба-бах! Іще один грюкіт дверима.

Тепер уже точно всі посхоплювалися.

Месье Одинак швидко простував вулицею Монтаньяр. Йому здавалося, що він бачить крізь фасади будинків, наче це були відкриті лялькові будиночки.

Він знав кожну бібліотеку в кожному домі. Зрештою, це ж він і збирав їх роками.

Номер 14 — Кларіса Менепеш. Тонка душа у величезному тілі! Їй подобалася войовниця Брієна у «Пісні льоду й вогню».

За завісами з тюлю номера 2 — Арнольд Сілет, котрий мріяв жити в двадцяті роки. У Берліні. Бути художником. І жінкою.

Навпроти, у номері 5, сидить за комп'ютером, наче аршин проковтнула, перекладачка Надіра дель Паппас. Вона любить історичні романи, у яких жінки переодягалися чоловіками й обстоювали свої обмежені права.

А на наступному поверсі? Більше ніяких книжок. Усі повернули.

Месьє Одинак зупинивсь і подивився вгору на фасад номера 5.

Марго, вісімдесят чотири роки, вдова. П'ятнадцятирічною вона була закохана в німецького солдата-однолітку. Війна позбавила обох юності. Як він хотів кохатися з нею перед поверненням на фронт! Адже знав, що не виживе там. Як вона соромилася роздягатися перед ним... і як тепер хотіла, щоб тоді вона не нітилася! Марго шкодувала за втраченою можливістю упродовж останніх шістдесяти дев'яти років. Що старішою вона ставала, то сильніше в пам'яті згасав спогад про той вечір, коли вона і хлопчик лежали, тремтячи, поряд і трималися за руки.

Я і не згледівсь, як постарів. Як лине час! Увесь цей чортів утрачений час. Боюся, що зробив дуже велику дурницю, Манон.

Я дуже постарів за останню ніч. І мені безмежно не вистачає тебе.

Мені не вистачає мене.

Я більше не знаю, хто я.

Месьє Одинак пішов далі. Він зупинився перед вітриною винного магазину Ліони. Якесь відображення у вікні. Це він? Високий чоловік у звичайному одязі, з цим невикористаним, незайманим тілом, зсутулений, наче хоче бути невидимим?

Та ось він побачив, що Ліона виходить із підсобки і, як завжди, несе суботній пакунок для його батька. Месьє Одинак згадав, скільки разів він проходив повз і відмовлявся зайти й випити чарчину, по-

балакати з нею або з кимось із її відвідувачів — з товариськими, нормальними людьми. Скільки разів за останній двадцять один рік він вважав за краще піти далі, а не зупинитися, знайти друзів, познайомитися з жінкою?

За півгодини месьє Одинак уже був біля Озера ла Віллет і стояв перед столом у барі «Урк», хоча той ще не відчинився. Це було місце, де гравці в *бюль* припарковували свої пляшки з водою та багети з шинкою і сиром. Невисокий, міцної статури чоловік подивився на нього здивовано.

— А чого ти так рано? Щось із мадам Берньє? Скажи, Ліраб...

— Ні, у мами все гаразд. Вона муштрує полк німців, які хочуть навчитися вимови в аутентичної паризької інтелігентки. Не турбуйся про неї.

Батько й син мовчали, поєднані спогадами про те, як Лірабель Берньє зазвичай пояснювала Одинакові-школяреві за сніданком відмінність між відстороненою елегантністю німецького *subjonctive* і емоційною природою французького *subjonctif*. Вона говорила, піднявши вказівний палець, і його ніготь, вкритий золотистим лаком, надавав її словам більшої переконливості.

— *Subjonctif* — це мова серця.

Лірабель Берньє. Тепер батько називав її дівочим прізвиськом, тоді як спочатку кликав місіс Пустункою, а потім мадам Одинак.

— І що вона просила передати цього разу? — запитав Хоакін Одинак свого сина.

— Що тобі треба відвідати уролога.

— Скажи їй, що відвідаю. Хай не нагадує мені про це кожні півроку.

Вони побралися, коли обом було по двадцять одному року, чим розгнівили своїх батьків. Вона — інтелігентка із сім'ї філософів і економістів, які зустріли робітника-металіста — *dégoûtant* з відразою. Він виходець із робітничого класу, син поліцейського і набожної швачки з фабрики, побравшись із дівчиною з вищих верств, став класовим ворогом.

— Щось іще? — запитав Хоакін і витяг пляшку мускателю з пакунка, який месьє Одинак поклав перед ним.

— Їй потрібен новий уживаний автомобіль. Вона хоче, щоб ти підшукав якийсь, але не такого визивного кольору, як востаннє.

— Визивного? Та він був білий. Твоя мати... Я тебе прошу...

— То ти підшукаєш?

— Звичайно. Продавець автомобілів знову не схотів із нею розмовляти?

— Так. Він завжди запитує про її чоловіка. І це її бісить.

— Я знаю, Жане. Коко мій добрий друг. Він грає в нашої команді-тріо в петанк. Гарно кидає.

Хоакін усміхнувся.

— Твоя нова подругка вміє готувати, запитує мама, чи ти прийдеш до неї на обід чотирнадцятого липня?

— Можеш передати своїй мамі, що моя так звана гарненька нова подругка нормально готує, однак коли ми зустрічаємось, то маємо зовсім інше на думці.

— Гадаю, ти сам їй про це скажеш, тату.

— Я скажу про це мадемузель Берньє чотирнадцятого липня. Вона й справді гарно готує. Напевно, мозок із язиком.

Хоакін мало не луснув від сміху.

Його батьки давно розлучились. Відтоді Жан Одинак щосуботи навідував батька із пляшкою мускателю й різними запитаннями від матері. Відтак, щонеділі, він відвідував матір, щоб переповісти їй відповіді колишнього чоловіка разом зі звітом — відредагованим — про здоров'я батька та його сімейний стан.

— Мій любий сину, коли ти жінка й виходиш заміж, то безповоротно стаєш у спостережну позицію. Ти повинна контролювати все — що твій чоловік робить, як він почувається. А потім, з появою дітей, контролювати також їх. Ти стаєш сторожовою собакою, слугою і дипломатом одночасно. І така дрібниця, як розлучення, цього не відмінє. О, ні — кохання може прийти і піти, але турбота не припиняється.

Месьє Одинак із батьком трохи прогулялися вздовж каналу. Хоакін був нижчим за сина, у червоно-білій картатій сорочці, широкоплечим, мав пряму поставу і проводжав палким поглядом кожну зустрічну дівчину. Сонце виблискувало серед світлих волосинок на

його робочих руках. Хоакіну було за сімдесят, але поводився він так, ніби йому було за двадцять — насвистував мелодії хітів і випивав досхочу.

Месьє Одинак ішов поряд, втупившись у землю.

— То що, Жане, — раптом мовив батько. — Як їй ім'я?

— Вибач? Що ти маєш на увазі? Невже справа завжди в жінці, тату?

— Справа завжди в жінці, Жане. Що ще може вибити чоловіка з колії? А ти, схоже, добряче вибитий із колії.

— У твоєму випадку все зводиться до жінки — і зазвичай не до однієї.

Хоакін просявав.

— Я люблю жінок, — сказав він і витяг пачку цигарок із верхньої кишені. — А ти хіба ні?

— Так, звичайно, начебто...

— Начебто? Як слони: приємно подивитися та не хочеться мати? Чи ти чоловіколюб?

— О, припини. Я не гей. Поговорімо краще про коней.

— Добре, синку, якщо хочеш. Жінки і коні мають багато спільного. Хочеш знати що?

— Ні.

— Чудово. Так ось, якщо кінь впирається, значить ти неправильно сформулював запитання. Те саме з жінками. Не пропонуй їм: «Може, пообідаємо?» Відразу запитуй: «Що тобі приготувати?». Зможе вона сказати «ні»? Не зможе.

Месьє Одинак відчув себе знову в коротких штанцях. Тепер батько вчив його поводитися з жінками.

То що мені приготувати для Катрін сьогодні ввечері?

— Замість нашіптувати команди, як коням, — лягай, надівай вуздечку — ти повинен прислухатися до них. Прислухатися до того, що вони хочуть. Насправді вони прагнуть бути вільними й літати по небу.

У Катрін, мабуть, вистачало наїзників, які були не проти помститися їй, а потім відправити в кавалерійський резерв.

— Достатньо одного слова, щоб ранили жінку, кількох секунд, одного тупого випадкового пуку. Та щоб повернути їй довіру, потрібні роки. А іноді це не вдається ніколи.

Дивно, якими товстошкірими стають люди, котрих кохають, а це не вписується в їхні плани. Кохання настільки їх дратує, що вони змінюють замки або тікають без попередження.

— Але коли нас люблять коні, Жане, то ми заслуговуємо на це так само мало, як і тоді, коли нас люблять жінки. Вони вищі істоти, якщо порівняти з нами, чоловіками. Коли вони кохають нас, то стають милостивими. Однак, на жаль, ми дуже рідко даємо їм привід для кохання. Я навчився цього у твоєї матері, і це правда. Як не крути — а таки правда.

Ось чому це так боляче. Коли жінки перестають кохати, чоловіки потрапляють у порожнечу, зроблену власноруч.

— Жане, жінки здатні кохати набагато інтелігентніше, тонше, ніж ми, чоловіки! Вони ніколи не кохають чоловіка за його тіло, навіть якщо можуть ним насолоджуватися — та ще й як, — Хоакін із насолодою зігхнув. — Жінки кохають тебе за твій характер, силу, розум. Чи за те, що можеш захистити дитину. Або ж ти гарна людина, благородна, достойна. Вони ніколи не кохають нас так тупо, як ми їх. І не за те, що в тебе якісь особливо прекрасні щиколотки або тобі так личить костюм, що партнери по бізнесу просто помирають від заздрощів, коли вони тебе їм представляють. Такі жінки теж існують, однак лиш як повчальний приклад для інших.

Мені подобаються щиколотки Катрін. Чи хоче вона мене комусь представити? Чи достатньо я... інтелігентний для цього? Або благородний? Чи є в мені що-небудь, що цінують жінки?

— Коні обожнюють тебе всього цілком.

— Коні? Які коні? — запитав мес'є Одинак, роздратувавшись. Він слухав краєм вуха.

Вони завернули за ріг і тепер стояли позаду гравців у *петанк*, біля Уркського каналу.

Хоакіна зустріли рукостисканнями, а Жану гравці в *буль* стримано кивали.

Він дивився, як його батько ступив на поле для кидка, пригнувшись і махав правою рукою, як маятником.

Веселе барило з ручкою. Мені пощастило з батьком. Він завжди любив мене, навіть якщо не був ідеальним.

Залізо б'є залізо: Хоакін Одинак вправно вибив один із *булів* команди супротивника.

Приглушені оплески.

Я міг бачити, чути, плакати й ніколи не зупинятися. Чому я був таким дурним, що в мене зовсім не лишилося друзів? Я боявся, що одного разу вони мене покинуть, як мій найкращий друг Віджая? Чи боявся, що вони сміятимуться з мене, бо не втримав Манон?

Він подивився на батька й хотів сказати: «Ти подобався Манон. Пам'ятаєш Манон?» Та батько уже говорив до нього:

— Скажи своїй мамі, Жане,.. ні, ні. Скажи їй, що кращої за неї немає нікого — нікого.

Тінь жалю промайнула по обличчю Хоакіна через те, що навіть кохання не змогло зупинити жінку, яка весь час намагалася приструнчити свого чоловіка, бо він діяв її до печінок.

Катрін оглянула червону кефаль, свіжу зелень і вершки від круторогих нормандських корів, потім взяла молоду картоплю, сир та вказала на запашні груші й вино.

— Із цієї купи можна щось сотворити?

— Так. Але по черзі, не з усього сразу, — сказав він.

— Насправді я з нетерпінням чекала цього весь день, — зізналася вона. — Але й трохи боялася. А ви?

— А я — навпаки, — відказав він. — Насправді я боявся, але й трохи чекав. Я повинен попросити пробачення.

— Ні, не повинні. Щось мучило вас у той момент, чи ж варто вдавати, що це не так?

Промовляючи це, вона кинула йому один зі своїх кухонних рушників у блакитно-сіру клітинку, щоб він начепив його замість фартуха. На ній була блакитна літня сукня, за червоний пояс, замість фартуха, заправлений рушник. Сьогодні він побачив, що її біляве волосся взялося сивиною на скронях, а в очах більше не було збентеження й страху.

Скоро шибки запітніли, газове полум'я шипіло під каstrулями й сковорідками. Біле вино, цибуля-шалот і вершковий соус тушкувалися, а у великій пательні в оливковій олії рум'янилася картопля, посипана розмарином і сіллю.

Вони невимушено перемовлялися, немов були давно знайомі й певний час не бачилися. Вони розмовляли про Карлу Бруні, про те, як морські коники-чоловіки носять своє потомство в кишені на животі, про моду, продаж солі з ароматизаторами. І звичайно ж пліткували про сусідів.

Так вони перестрибували з однієї теми на іншу і, стоячи поряд, готували вечерю. Месьє Одинакові здавалося, що з кожним реченням між ним і Катрін все більше проявлялася спорідненість душ.

Він і далі готував соус, а Катрін шматочок за шматочком тушкувала в ньому рибу. Вони їли просто зі сковорідок, стоячи, бо в Катрін не було другого стільця.

Вона налила вино: легке золоте Тапі із Гасконі. І він випив його, обережно ковтаючи.

Найдивовижнішим на цьому побаченні, першому від 1992 року, було те, що він почувався абсолютно захищеним, заледве увійшовши до квартири Катрін. Усі думки, які постійно пригнічували його, зникли на її території, наче невидимий поріг не пускав їх.

— А чим ви зараз займаєтесь? — запитав месьє Одинак в якийсь момент, коли вони обговорили всі світові проблеми.

— Я? Пошуком, — відповіла вона.

Вона взяла шматочок багета.

— Я шукаю себе. Перед... перед тим, що сталося, я була для свого чоловіка помічником, секретаркою, радником із особистих питань і прихильником. Зараз я згадую, на що була здатна до зустрічі з ним. Точніше, намагаюся зрозуміти, чи ще здатна на це. Тому моє заняття — спроби.

Вона почала відколупувати м'якуш від скоринки і катати його між тонкими пальцями.

Книгар читав Катрін, як роман. Вона дозволила йому погортати свої сторінки й проглянути її історію.

— Нині, у сорок вісім, я почуваюся так само, наче у вісім. Я ненавиділа, коли мене ігнорували, і водночас ніяковіла, коли хтось виявляв до мене щирю увагу. До того ж, помітити мене повинні були «правильні» люди. Дівчинка з блискучим волоссям із заможної сім'ї, з якою я хотіла подружитися; добрий учитель, котрий був уражений тим, як скромно я приховувала свої незвичайні таланти. І моя мати. Авжеж, моя мати, — Катрін замовкла. Її руки й далі місили шматочок багета.

— Я завжди хотіла, щоб мене помітили найсамозакоханіші егоїсти. До інших мені було байдуже — до мого любого татка; до Ольги з першого поверху, яка дуже пітніла, — хоча вони були набагато

кращі. Та мені було ніяково, коли мене любили гарні люди. От дурна. І була так само несповна розуму під час свого заміжжя. Я хотіла, щоб мій пришепелуватий чоловік помітив мене, і ні на кого не звертала уваги. Але я готова це змінити. Передайте мені перець, будь ласка.

Вона виліпила із м'якуша своїми тонкими пальцями морського коника, якому тепер приліплювала дві насінини перцю замість очей, перед тим як дати його месьє Одинакові.

— Я була скульптором. Колись. Мені сорок вісім, і я все починаю з нуля. Не пам'ятаю, скільки років тому спала зі своїм чоловіком. Я була віддана, дурна і настільки самотня, що можу просто зжертви того, хто буде прихильний до мене. Або вб'ю, бо не винесу цього.

Месьє Одинак був ошелешений тим, що перебуває наодинці з такою жінкою.

Він заворожено розглядав обличчя і голову Катрін, ніби йому дозволили залізти всередину і досхочу роздивлятися навколо.

У Катрін були проколені вуха, однак сережок вона не носила. («Його нова подружка носить ті, з рубінами. Позорище: я б їх швиргнула йому до ніг».) Іноді вона торкалася горла, наче шукала щось, може, намисто, яке також належить тепер іншій жінці.

— А чим *ви* зараз займаєтесь? — запитала вона.

Він розповів їй про «Літературну аптеку».

— Баржа з черевом низької посадки, кухнею, двома спальними місцями, ванною і вісьмома тисячами книжок. Це світ поза межами нашого світу. — А також арештована пригода, як і в кожного пришвартованого корабля. Але цього він не промовив.

— А король у цьому світі — Месьє Одинак, літературний фармацевт, який випишує рецепти від любовної туги.

Катрін вказала на пакунок із книгами, що він приніс вчора ввечері.

— Між іншим, допомагає.

— А ким ви хотіли стати, коли були маленькою дівчинкою? — запитав він, щоб побороти ніяковість.

— О, я хотіла стати бібліотекарем. А також піратом. Ваша книжкова баржа — це якраз те, що мені було потрібно. Тоді б я за допомогою читання розгадала усі загадки світу.

Месьє Одинак слухав її з усе більшою симпатією.

— Вночі я забирала би в поганих людей усе, що вони видурили брехнею в гарних, і залишала їм одну книгу, яка б очистила їх і змусила розкаятися, перетворивши на хороших людей, ну, і так далі, — вона розсміялася.

— Ще б пак, — підтримав він її іронічний тон. Одна заковика з цими книгами: вони змінюють людей. Усіх, окрім справді злих, які не стають кращими батьками, більш люблячими чоловіками, вірнішими друзями. Вони залишаються тиранами, далі терзають своїх підлеглих, дітей і собак. Вони підступні в дрібницях і боягузи у важливих справах. Горе їхніх жертв для них — насолода.

— Книги були моїми друзями, — промовила Катрін і остудила червону від куховаріння щоку об келих з вином.

— Мені здається, що я всі свої почуття взяла з книг. У них я кохала, сміялась і знайшла набагато більше, ніж у реальному житті.

— Я теж, — пробурмотів месьє Одинак.

Вони подивились одне на одного — і щось наче клацнуло.

— А що означає Ж.? — запитала Катрін захриплим голосом.

Йому довелося прокашлятися, перш ніж відповісти.

— Жан, — прошепотів він. Слово було настільки незнайоме, що його язик наштовхнувся на зуби.

— Моє ім'я — Жан Альберт Віктор Одинак. Альберт — по дідові зі сторони батька, Віктор — по дідові зі сторони матері. Моя мати — професор, а її батько, Віктор Берньє, був токсикологом, соціалістом і майором. Мені п'ятдесят років, Катрін, і я не знав у своєму житті багатьох жінок, тим паче не спав із ними. Я кохав одну жінку. І вона покинула мене.

Катрін уважно дивилася на нього.

— Вчора. Вчора якраз виповнився двадцять один рік. Лист від неї. І я боюся того, що в ньому.

Він чекав, що вона відштовхне його, вдарить або відвернеться. Але помилився.

— О, Жан, — прошепотіла Катрін натомість голосом, повним співчуття.

— Жан.

Знову.

Солодкий звук власного імені.

Вони вдивлялися одне в одного. Він побачив, як мерехтять її очі, і відчув, ніби щось м'якшає в ньому, дозволяє впустити її, аби вона його зрозуміла. Вони прошили одне одного поглядами й невимовленими словами.

Два маленькі човники в морі. Обидва думали, що плывуть зовсім одні, втративши якорі. Але тепер...

Вона легенько провела пальцями по його щоці.

Ця ніжність вдарила, неначе ляпас — чудовий, сильний ляпас.

Знову. Знову!

Їхні оголені руки зустрілися, коли вона ставила келих із вином.

Ніжна шкіра. Пухнасте волосся. Надзвичайне тепло.

Невідомо, хто з них був більше вражений, але обоє одразу зрозуміли, що нічого дивного не було в раптовій близькості й у дотику, що був такий неймовірний.

Вони були приголомшені, наскільки приємним було це відчуття.

Жан ринувся назустріч, став позаду Катрін, вдихнув запах її волосся й відчув її плечі біля своїх грудей. Серце калатало. Неймовірно повільно й надзвичайно обережно він поклав руки на її тонкі зап'ястя. Ніжно обійняв і пестливо провів долонями по її руках.

Важко дихаючи, вона здавлено, неначе пташиним клетотом, вимовила його ім'я:

— Жан?

— Так, Катрін.

Жан Одинак відчув, як дроз пронизав усе її тіло. Хвилями тремтіння виходило із самого центру, нижче від пупка. Розходилося по всьому тілу, як брижі по воді. Чоловік обійняв її ззаду, міцно тримаючи.

Її тіло здригалось, виказуючи, що давно, дуже давно до нього не доторкалися. Вона була як бутон у грубому панцирі.

Така самотня. Зовсім одна.

Катрін ніжно притулилася до нього спиною. Її коротке волосся неймовірно пахло.

Месьє Одинак іще лагідніше доторкнувся до неї, легенько погладив кінчики волосинок, саме повітря над її оголеними руками.

Як чудово.

Іще, молило тіло Катрін. О, будь ласка, ще. Це було так давно, я спрагла. І, будь ласка, ні, ні, не так сильно. Досить, досить. Я не витримую! Як мені не вистачало цього. Я могла обійтись без цього дотепер. Я була така жорстока до себе. Але зараз я розколююсь і струмую, як пісок, я щезаю. Тож допоможи мені — продовжуй.

Невже я чую її почуття?

З її вуст злітало тільки його ім'я, вимовлене щораз по-іншому:

— Жан. Жан? Жан!

Катрін знову притислася до нього й піддалася його рукам. Жар стікав по його пальцях. Він відчував, наче був відразу всім — руками, почуттями, тілом, душею, чоловіком і одночасно кожним м'язом. І все це пульсувало у кінчиках його пальців.

Він доторкався її голої шкіри, куди тільки міг дістати, не зачіпаючи сукні. До її рук, міцних і загорілих, там, де вони виступали з рукавів. Він обхоплював їх долонями, пристосовуючись до них. Гладив її темно-русяву потилицю; її горло, ніжне й м'яке; її дивовижні, вигнуті, заворожливі ключиці. Він пестив її кінчиками пальців, ніжив великим пальцем. Голубив контури її м'язів, міцних і водночас м'яких.

Її шкіра теплішала. Він відчув, як під його руками напинаються її м'язи, як усе тіло Катрін забриніло життям, зробилося гнучке та гаряче. Туга, важка квітка повільно народжувалась із бутона. Королева ночі.

Її ім'я скотилося з його язика.

— Катрін.

Давно забуті відчуття скинули покрови. Мес'є Одинак відчув напруження внизу живота. Тепер його руки стали чутливіші — вони відчували не тільки те, що пестили Катрін, а також як її шкіра відкликала, а її тіло ніжило йому руки у відповідь. Воно цілувало його долоні і пальці.

Як вона це робить? Що вона робить зі мною?

Йому захотілося взяти її на руки й віднести туди, де її тремтливі ноги зможуть відпочити, де він вивчатиме мову її шкіри на щиколотках і під колінами. Чи вдасться йому викликати нові мелодії з неї?

Він хотів побачити, як вона лежить перед ним, з розплющеними очима, від яких несила відвести погляду. Він прагнув доторкнутися до її вуст, обличчя. Жадав, щоб усе її тіло голубило його руки, кожна її частинка.

Катрін обернулася. Її очі — сірі грозові хмари — широко відкриті, дикі й бурхливі.

Жан підняв її. Вона міцно пригорнулася до нього. Поніс її до спальні, ніжно колисаючи дорогою. Її квартира була дзеркальним ві-

дображення його власної. Матрац на підлозі, вішак для одягу в кутку, книги, настільна лампа та програвач.

У великому вікні він побачив своє відображення — силует без обличчя. Прямий. Сильний. І жінка в його руках — *та яка жінка*.

Жан Одинак відчув, немов із його тіла щось спадає.

Емоційна цвіль, нездатність правильно себе оцінювати.

Бажання бути невидимим.

Я — чоловік... знову.

Він поклав Катрін на просте ліжко з гладеньким білим простирадлом. Вона лежала зі стуленими ногами, випростаними вздовж тіла руками. Він приліг поруч, обличчям до неї, дивився, як вона дишає, як по її тілу вряди-годи пробігає дроз, наче від поштовхів крихітних землетрусів під шкірою.

Ось, у впадинці біля горла. Між грудьми й підборіддям, внизу ший. Він нахилився й торкнувся губами до пульсування. Знову, наче пташиний клекіт.

— Жан...

Її тремтіння. Її серцебиття. Її тепло.

Він відчув, як Катрін вливається в його губи. Її аромат, і скорочення його м'язів.

Від тепла, яке вона випромінювала, у ньому зайнялося полум'я.

А потім — *О! Я помираю!* — вона доторкнулася до нього.

Пальцями до тканини, а потім до шкіри. Провела руками вздовж краватки й зарилася під сорочку.

Її доторк до його шкіри неначе змусив пробудитися дуже древне почуття. Воно поширювалося, переповнюючи месє Одинака, піднімалося вище й вище, заповнюючи кожну клітину, аж поки не дійшло до горла й не перехопило йому подих.

Він завмер, щоб не сполохати це дивовижне, благоговійне, захопливе відчуття. Затамував подих.

Потяг. Пристрасть. І навіть більше...

Але він змусив себе повільно, якомога повільніше видихнути, щоб не виказати, наскільки захопився цією насолодою і не засмутити Катрін своїм незворушним мовчанням.

Кохання.

Це слово бурхало в ньому разом зі згадкою про це почуття. Раптом він помітив, як його очі наповнюються сльозами.

Мені так її не вистачає.

Із кутика ока Катрін також викотилася сльоза. За ким вона плакала? За ним? За собою?

Вона відняла руки від його сорочки, розстебнула знизу догори, зняла краватку. Він сів, трохи нахилився над нею, щоб їй було легше.

Потім вона поклала руки йому за шию. Не давила. І не тягла.

Її вуста розтулилися, і вона промовила:

— Поцілуй мене.

Він знову й знову проводив пальцями по вустах Катрін, насолоджуючись багатством їх м'якості.

Наступне здавалось таким простим.

Подолати відстань, що лишилася, одним рухом вниз. Щоб поцілувати Катрін. Гра язиків, яка перетворює новизну в знайомство, цікавість у пристрасть, щастя в...

Сором? Нещастя? Збудження?

Залізити їй під сукню, повільно роздягати її, спочатку нижню білизну, потім сукню — так, саме так він вдіє. Він хотів упевнитись, що в неї під сукнею нічого немає.

Але не зробив цього.

Уперше за весь час, відколи вони торкнулися одне одного, Катрін заплющила очі. Якраз тоді, коли її вуста розтулялися.

Вона відгородилася від месєє Одинака. Він більше не розумів, чого ж вона насправді хоче.

Відчув, що щось сталося в самій Катрін. Щось зачалося в ній, мучить і не відпускає.

Спогад про те, як це було, коли її цілував чоловік? (Як надзвичайно давно це було? Чи мав він у той час коханку? І хіба це не його слова, гідкі навіть тоді: «Погано, коли ти хворієш» або «Якщо чоловік більше не хоче, щоб жінка приходила до його спальні, то частково це провина жінки»?) Можливо, її тіло згадувало, що його довго зневажали — ніякої ніжності, масажу, пестливих слів. Спогад про те, як чоловік оволодівав нею (ніколи він її не вдовольняв; казав, що не повинен її псувати, бо зіпсовані жінки не люблять так само; і чого б

там їй ще не хотілося — йому було байдуже). Спогад про ночі, коли їй здавалося, ніби вона вже ніколи більше не почуватиметься жінкою, що до неї більше ніхто ніколи не доторкнеться, ніхто не вважатиме її прекрасною, ніколи вона не буде наодинці з чоловіком за зачиненими дверима).

Тут були привиди Катрін, що прихопили за компанію і його примар.

— Ми більше не самотні, Катрін.

Катрін розплющила очі. Гроза в них затихла, сріблясті блискавки змінилися на вицвілі знамена поразки.

Вона кивнула. Сльози набігли на очі.

— Так. О, Жане. Цей дурень з'явився в той момент, як я подумала: «Нарешті. Нарешті чоловік доторкнувся до мене так, як я завжди хотіла. А не так, як... ну, цей ідіот».

Вона повернулася на бік, спиною до Жана.

— І сама я колишня. Дуренька покірлива Каті. Котра завжди готова була звинувачувати себе, коли її чоловік був таким відразливим або коли її мати цілими днями не звертала на неї уваги. Я щось пропустила... чогось не догляділа... Була недостатньо спокійною, не дуже щасливою. Я мало любила його і її, інакше вони б не були такими...

Катрін плакала.

Спочатку вона схлипувала тихенько, але коли він закутав її м'якою ковдрою і міцно притиснув до себе, підтримуючи рукою її голову, ридання стало голосніше. Просто серце розривалося.

Він відчував, як у його руках вона йшла через усі долини, над якими раніше тисячі разів пролітала уві снах. Нажахана, що ось-ось упаде, втратить контроль або потоне в болю. Саме це вона зараз робила.

Вона падала. Змучена турботами, горем і приниженням, Катрін спускалася на самісіньке дно.

— У мене більше не було друзів... Він сказав, що вони просто хочуть купатись у славі. У його славі. Він не міг навіть уявити, що для них я можу бути цікавою. Стверджував, що я йому потрібна, хоча це було не так. Він навіть не бажав мене... Хотів мати мистецтво для себе... Я закинула своє заради його кохання, але цього було замало

для нього. Може, мені треба було померти, щоб довести, що він був усім для мене? І що він був більшим, ніж я коли-небудь?

А потім, як остаточний присуд, Катрін хрипко прошепотіла:

— Двадцять років, Жане. Двадцять років без життя... Я наплювала на своє життя і дозволила іншим наплювати на нього.

У якийсь момент вона почала дихати спокійніше. Потім заснула. Її тіло обм'якло в руках мес'є Одинака.

І вона також. Двадцять років. Вочевидь існує багато способів зіпсувати собі життя.

Мес'є Одинак знав, що тепер його черга. Тепер він мусить спуститися на самісіньке дно.

У вітальні, на його старому, пофарбованому білою фарбою кухонному столі лежав лист Манон. Невесела втіха дізнатися, що не лише він втрачав час.

Раптом він подумав, що було б, якби Катрін двадцять один рік тому зустріла його, а не мес'є Ле П.

Мес'є Одинак довго роздумував, чи готовий він до листа.

Звичайно ж ні.

Він зламав печатку, жадібно ковтнув запах паперу. Заплющив очі й на хвилину нахилив голову.

Потім мес'є Одинак сів на стілець із бістро і почав читати лист Манон до нього двадцятиоднорічної давності.

Боньйо, 30 серпня 1992 року

Я писала тобі вже тисячу разів, Жане, і щоразу починала одним і тим самим словом, бо воно найправдивіше: «Коханий».

Коханий Жане, мій коханий, далекий Жане.

Я утнула велику дурницю. Не повідомила, чому кинула тебе. Тепер шкодую про дві речі — що покинула тебе і що не сказала причину.

Будь ласка, читай далі, не сердься на мене. Я кинула тебе не тому, що не хотіла залишатися з тобою.

Я жадала — але зовсім не того, що натомість відбувається зі мною.

Жане, я помираю. Це буде дуже скоро, вони кажуть — на Різдво.

Я справді прагнула, щоб ти мене зненавидів, коли піду. Бачу, що ти хитаєш головою, мій любий. Але я хотіла вчинити так, як кохання вважає правильним. І хіба не сказано: роби те, що найкраще для іншого? Вважала, буде ліпше, коли ти забудеш мене і, гніваючись, не туркутимеш, не переживатимеш, нічого не знатимеш про мою смерть. Удар, гнів, кінець — і прощавай навіки. Але я помилилася. Це не спрацювало. Мушу розказати тобі, що сталося зі мною, з тобою, з нами. Це і прекрасно і жахливо водночас. Занадто багато для короткого листа. Ми поговоримо про це, коли ти приїдеш сюди.

*Це моє прохання до тебе, Жане: приїдь до мене.
Я так боюся помиратися.
Але дочекаюся тебе.
Я кохаю тебе.*

Манон

*PS: Якщо ти не приїдеш, бо твої почуття недостатньо
сильні, я зрозумію це. Ти нічого мені не винен. Жалю теж.
PPS: Лікарі більше не дозволяють мені нікуди виїжджа-
ти. Люк чекає на тебе.*

Месьє Одинак сидів у темряві, роздавлений і знищений.

Груди йому здушило.

Цього не може бути.

Щораз, як він моргав, то бачив себе, але двадцять один рік тому.
Як він непорушно сидить за оцим самим столом і відмовляється від-
крити лист.

Неможливо.

Вона ж не могла?..

Вона двічі зрадила його. Він був абсолютно впевнений у цьому.
Усе його подальше життя трималося тільки на цій упевненості.

Він відчув, що його зараз знудить.

І от тепер виходить, що це *він* зрадив її. Манон марно чекала на
нього, поки вона...

Ні. Будь ласка, будь ласка, не треба.

Він усе знищив.

Лист, PS. Для неї це означало, що його почуття були не надто
сильні. Наче месьє Одинак не любив Манон достатньо, щоб викона-
ти її шалене бажання — її останнє, важливе, неймовірно пристрас-
не бажання.

Усвідомлення цього переповнило його страшенним соромом.

Він уявляв, як вона, відправивши йому лист, година за годиною
впродовж тижнів чекала, коли з-за рогу будинку з'явиться машина і
Жан постукає в її двері.

Минуло літо, осінь розмалювала морозними візерунками опале
листя, зима оголила дерева.

А він так і не приїхав.

Чоловік закрив обличчя руками, хоча йому хотілося дати ляпаса самому собі.

А тепер надто пізно.

Тремтливими неслухняними пальцями месьє Одинак склав крихкий лист, що дивом усе ще випромінював її запах, і вклав його в конверт. Потім із похмурою зосередженістю застібнув сорочку, навромацки взувся. Привів волосся до ладу, дивлячись у темну шибку, ніби в дзеркало.

Вистрибни ти, ідіоте. Це вирішить усі проблеми.

Він підняв очі й побачив Катрін, яка стояла, спершись об одвірок.

— Я був її... — почав він, указуючи на лист.

— Вона була моя... — месьє Одинак не міг дібрати слів. — Але все вийшло зовсім не так.

Хіба можна дібрати слова для цього?

— Кохання? — запитала Катрін через хвилину.

Він кивнув.

Точно. Це було саме те слово.

— Це добре.

— Надто пізно.

Це все руйнує. Руйнує мене.

— Виходить так, що вона...

Скажи це.

— ... кинула мене через кохання. Так, заради кохання. Кинула мене.

— Ви знову зустрінетесь? — запитала Катрін.

— Ні. Вона померла. Манон давно померла.

Він заплющив очі, аби не зустрітися поглядом із Катрін, не бачити, що він ранив її.

— А я кохав її. Так кохав, що перестав жити, коли вона пішла. Вона померла, а я тільки й думав, як жорстоко вона повелася зі мною. Я був ідіотом. І пробач мені, Катрін, ним і залишився. Навіть не можу дібрати слів. Краще піду, щоб не ображати тебе ще більше, добре?

— Звичайно йди. І ти мене зовсім не ображаєш. Це життя, і нам давно вже не чотирнадцять років. Ми стаємо дивакуватими, коли нам нікого любити. Старі почуття завжди зринають на певний час

при появі нових. Є в людей така особливість, — прошепотіла Катрін спокійно й стримано.

Вона дивилася на кухонний стіл, з якого все почалося.

— Я б хотіла, щоб мій чоловік покинув мене заради кохання. Бо це найкраща причина.

Месьє Одинак сковано підійшов до Катрін і незграбно її обійняв, хоча все, як і раніше, здавалося неймовірно приголомшливим.

Месьє Одинак зробив сто віджимань, поки закипала кавоварка. Ковтнувши кави, він змусив себе двісті разів присісти аж до ниття у м'язах.

Прийняв контрастний душ і поголився. Кілька разів глибоко порізався. Почекав, поки перестане йти кров, випрасував і одягнув білу сорочку, зав'язав краватку. Він запхав у кишеню штанів кілька банкнот і перекинув піджак через руку.

Виходячи з дому, Жан Одинак не дивився на двері Катрін. Його тіло розпачливо жадало її обіймів.

І що далі? Я втішаю себе, вона заспокоює себе. Зрешистю ми схожі на два використані рушники.

Він забрав замовлення на книги, що сусіди повкидали в його поштову скриньку. Вийшов із будинку і привітався з Тьєррі, який стирав росу зі столиків кав'ярні.

Месьє Одинак їв сирний омлет, не помічаючи і не відчуваючи його смаку, бо був дуже зайнятий вранішньою газетою.

— Як справи? — запитав Тьєррі і поклав руку йому на плече.

Цей жест був такий жартівливий та дружній, що месьє Одинак насилу втримався, щоб не схопити Тьєррі за барки й не труснути.

Як вона вмерла? Від чого? Чи дуже їй боліло? Чи кликала мене? Чи дивилася вона щодня на двері? Чого я був таким надутим егоїстом?

Чому все вийшло саме так? Якої кари я заслуговую? Може, краще накласти на себе руки, щоб хоч якийсь толк з мене був?

Месьє Одинак утупився в книжкові огляди й читав їх із несамо-
витою зосередженістю, стараючись не пропустити жодного слова,
думки чи уривка інформації. Він щось підкреслював, писав короткі
замітки й забував, що читав.

Починав знову...

Чоловік навіть не підняв голови, коли Тьеррі сказав:

— Там якась машина. Вона простояла тут півночі. Може, у ній
хтось спить? Хтось вистежує того письменника?

— Макса Джордана?

Той хлопчисько не міг, щоб не утнути якоїсь дурниці.

Він швидко вислизнув з-за столу, коли Тьеррі пішов до машини.

*Коли смерть постукала, вона злякалася. Вона хотіла, щоб я її
захистив. Але мене не було поруч. Я, бачте, був дуже зайнятий —
жаль себе.*

Месьє Одинакові стало зле.

Манон. Її руки.

*Її лист був наповнений життям, її запахом та її почерком. Як я
сумую за нею.*

Я ненавиджу себе. Я ненавиджу її!

*Чому вона дозволила собі померти? Тут щось не так. Вона, ма-
буть, не померла і зараз десь живе.*

Він побіг до вбиральні і його знудило.

Месьє Одинак підмів трап і відніс книжки, які впродовж останніх
кількох днів відмовився продавати, назад на полиці, де вони зайня-
ли свої попередні місця. Заправив новий рулончик паперу в касовий
апарат. Він не знав, чим би йому ще зайнятися.

*Якщо я витримаю сьогоднішній день, то переживу й решту сво-
го життя.*

Він обслужив якогось італійця, котрий запитав:

— Я нещодавно бачив книгу з вороном в окулярах на обкладинці.
Її вже переклали?

Месьє Одинак сфотографувався з подружжям туристів, прийняв
із Сирії замовлення на декілька книг, які містили критику Ісламу,
продав компресійні панчохи пані з Іспанії та наповнив їжею мисоч-
ки Кафки і Ліндгрена.

Поки коти мандрували по баржі, месье Одинак погортав каталог канцтоварів з рекламою серветок під столове приладдя, на яких були надруковані найзнаменитіші оповідання із шести слів від Хемінгуея до Мураками. Поряд — сільнички і перечниці у вигляді голів Шіллера, Гете, Колет, Бальзака і Вірджинії Вульф, з яких сіль, перець чи цукор висипалися крізь отвори в зображеному волоссі.

Який у цьому сенс?

«Неймовірний нелітературний бестселер: нові закладки для кожної книгарні. З ексклюзивною пропозицією — культові книготримачі для відділу поезії зі „Щаблями“ Гессе».

А що? Непогана ідея. Напхати повно туалетного паперу з надрукованим на ньому кримінальним читивом. А полицю прикрасити цитатою зі «Щаблів» Гессе: «Чарівна сила в починанні кожнім». Точно. Те, що треба!

Книгар дививсь у вікно на Сену, на мерехтливі хвилі, на вигин неба.

Це справді прекрасно.

Чи сердилась Манон, що їй довелося покинути мене ось так? Бо я — це я, й іншого вибору не було? Наприклад, поговорити зі мною. Попросити про допомогу. Розказати мені правду.

— Невже я такий, що не заслуговую на це? То що ж я тоді за людина? — закричав він.

Жан Одинак вхопив закритий каталог, скрутив його в дудку й запхав у задню кишеню своїх сірих штанів.

Здавалося, що впродовж двадцяти одного року його життя йшло саме до цього моменту. Лиш тепер йому стало зрозуміло, що він має робити й що мав зробити від самого початку навіть без листа Манон.

Внизу, у машинному відділенні, месье Одинак відчинив свій надзвичайно охайний ящик для інструментів, вийняв викрутку із живленням від батареї, засунув насадку в кишеню сорочки й попрямував до трапа. Там він поклав каталог на металеву планку, вставив насадку в інструмент і почав один за одним відкручувати великі гвинти, що кріпили трап до нижньої частини набережної.

Наостанок він від'єднав трубу, яка вела до цистерни з прісною водою для гавані, витяг роз'єм із розподільного щита пристані й віддав

кінці, якими «Літературна аптека» була прив'язана до берега впродовж останніх двадцяти років.

Месьє Одинак кілька разів добряче вдарив по трапу, щоб звільнити його від землі. Підняв планку, заштовхнув її у вхід на книжкову баржу, стрибнув слідом і закрив люк.

Він пішов до рульової рубки на кормі, подумки звернувся в бік вулиці Монтаньяр — «Прости мене, Катрін» — і повернув ключ запалення в положення попереднього нагрівання.

Потім, нетерпляче відрахувавши десять секунд, месьє Одинак повернув ключ у наступне положення.

Двигун впевнено завівся.

— Месьє Одинак! Месьє Одинак! Агов! Зачекайте мене!

Він подивився через плече.

Джордан? Так, це справді був Джордан! Крім навушників, на ньому виблискували сонцезахисні окуляри, які він називав «риб'ячим оком мадам Бомм».

Джордан біг до книжкової баржі. Речовий мішок висів у нього на плечі й підстрибував на кожному кроці. Іще якісь сумки теліпалися в руках. За ним гналися двоє з фотоапаратами.

— Куди ви їдете? — крикнув Джордан панічним голосом.

— Геть звідси! — вигукнув месьє Одинак у відповідь.

— Чудово, я їду з вами!

Джордан швиргнув свій багаж на борт, коли «Лулу» була за метр від берега, здригаючись і тремтячи від незнайомих вібрацій. Половина сумок упала у воду, а також і Джорданова торбина з мобільним телефоном та гаманцем.

Двигун заторохтів, із вихлопної труби вирвалися клуби чорного диму. Частину річки заволокло сизим туманом. Чоловік побачив, що до них, лаючись, біжить начальник гавані.

Жан Одинак штовхнув ручку на «Повний вперед».

Письменник почав розганятися.

— Ні! — закричав месьє Одинак. — Ні, месьє Джордан, стійте! Я справді мушу...

— ...просити вас!

Жан Одинак дивився, як Макс Джордан підвівся, потер коліно, оглянувся на рештки своїх речей, які ще плавали на поверхні, щоб за секунду потонути, а потім пошкандибав із променистою усмішкою до рульової рубки.

— Привіт, — сказав переслідуваний автор весело. — Ви також подорожуєте цим човном?

Месьє Одинак закотив очі. Нічого, ось він надає йому по шиї, а потім культурно викине за борт. А зараз йому треба зосередитися на всіх отих штуках, що маячили прямо по курсу: екскурсійних суднах, навантажених баржах, плавучих будинках, птахах, мухах, бризках... Які тепер правила? Хто має пріоритет і з якою швидкістю він може рухатися? І що означають оті жовті ромбики на нижній частині мосту?

Макс далі дивився на нього, ніби чогось чекав.

— Джордане, пригляньте за котами і книгами. І зробіть кави. А я тим часом постараюся нікого не вбити цією штуковиною.

— Що? Кого ви хочете вбити? Котів? — розгублено запитав автор.

— Та зніміть ви оті свої штурвалі, — месьє Одинак вказав на Джорданові навушники, — і зробіть нам трохи кави.

Перш ніж Макс Джордан поставив горнятко, повне міцної кави, у тримач поряд зі штурвалом завбільшки з шину, месьє Одинак уже трохи при звичаївся до вібрацій і навігації вгору за течією. Він уже давно не управляв баржею. Тільки уявити — тягти річкою машину завбільшки як три вантажні причеви. Хоча збоку це

не здавалось таким страшним: книжкова баржа плавно розрізала хвилі носом.

Він був дуже переляканий, але й схвилюваний. Йому хотілося співати й кричати. Пальці прикипіли до штурвала. Те, що він робив, було безумством. Це... *фан-тас-тич-но!*

— Де ви навчилися управляти вантажним судном і всього цього? — запитав автор, благоговійно вказуючи на навігаційні прилади.

— Мені показав батько. Мені було дванадцять. А в шістнадцять я отримав сертифікат рульового з правом водіння суден внутрішніми водними шляхами, бо збирався возити вугілля на північ.

А став великим, незворушним чоловіком, який і пальцем не поворушив, щоб бути щасливим.

— Правда? А мій батько не навчив мене робити навіть паперових човників.

Париж пропливав повз, наче в кіно. Міст Пон-Ньоф, собор Нотр-Дам, Порт Арсенал.

— Це була чудова втеча, у стилі 007. Молоко і цукор, містере Бонд? — запитав Джордан. — І що ж змусило вас це зробити?

— Що ви маєте на увазі? І без цукру, міс Маніпенні.

— Я маю на увазі — послати якнайдалі своє життя. Втекти. Зображати Гекльберрі Фінна на плоту, Форда Префекта і...

— Жінка.

— Жінка? Я не уявляв, що ви настільки цікавитеся жінками.

— Загалом ні. Лише однією. А в її випадку — аж занадто. Я хочу побачити її.

— Оце так. Здорово. А чому ж ви не поїхали автобусом?

— Ви вважаєте, що тільки в книгах люди здатні на божевільні вчинки?

— Ні. Просто думаю, що я ось не вмію плавати, а ви були ще дитиною, коли управляли подібним монстром. А ще ви розставили п'ять банок котячого корму в алфавітному порядку. Ви, мабуть, збожеволіли. Боже! Невже вам справді було колись дванадцять? І ви були маленьким хлопчиком? Неймовірно! Таке враження, що ви завжди були таким...

— Таким?

— Таким дорослим. Таким... стриманим. Таким упевненим.

Якби він лише знав, який я amator.

— Я б не дійшов до станції. У мене було б забагато часу, щоб усе обдумати дорогою до неї, месє Джордан. Я знайшов би привід, щоб не їхати. І тоді б не наважився. Стояв би он там, — він показав на кількох дівчат, які їхали на велосипедах по одному з мостів над Сеною і махали їм руками, — і залишився б там, де завжди. Я і пальцем не поворухнув би, щоб щось змінити. Це лайно, але це безпечно.

— Ви сказали «лайно».

— То й що?

— Чудово. Тепер мене набагато менше лякає алфавіт у вашому холодильнику.

Месє Одинак потягнувся за кавою. Чи не більше злякався би Макс Джордан, якби запідозрив, що жінка, заради якої Жан Одинак раптово кинув усе, уже двадцять один рік як померла. Месє Одинак уявив, ніби розповідає про це Джордану. Хай згодом. Знати б тільки як.

— А ви? — запитав він. — Що вас сподвигло на втечу?

— Я хотів... знайти сюжет, — нерішуче пояснив Джордан. — Бо... в мене всередині нічого не лишилося. Я не хочу повертатися додому, поки не знайду його. Насправді я прийшов на набережну, щоб попроситися, а тут ви відпливаєте... Можна мені поїхати з вами, будь ласка? Можна?

Він дивився на месє Одинака з такою надією в очах, що той вирішив поки не висаджувати Макса Джордана в найближчому порту з побажаннями удачі.

Попереду був увесь світ, за кормою — обридле життя. І несподівано він знову відчув себе хлопчиком, яким він колись був, хоча з юнацького погляду Макса Джордана це майже неможливо.

Жан відчув себе хлопчиком років дванадцяти. Тоді він рідко залишався самотнім, однак любив побути наодинці або з Віджаєм, довготелесим, незграбним сином індійського математика, сім'я якого жила по сусідству. Він настільки був дитиною, що вірив, наче його нічні мрії ставали альтернативою реальному життю й місцем випробувань. У той час він навіть вірив у те, що в його

снах містяться завдання, після розв'язання яких він зійде на вищу сходинку наяву.

— Знайди вихід із лабіриту! Навчись літати! Переможи Цербера! Досягни успіху, і коли ти прокинешся, мрія здійсниться.

Тоді він ще вірив у силу своїх бажань, що зазвичай супроводжувались відмовою від чогось дорогоцінного або важливого.

— Будь ласка, нехай мої батьки знову подивляться одне на одного за сніданком! Я віддам око за те, щоб це сталося, ліве. Праве око потрібне мені, щоб управляти баржею.

Ось такі угоди він укладав, коли був ще хлопчиком і ще не став таким... Як там Джордан це назвав? Таким стриманим? Більш того, він писав листи до Бога і запечатував їх кров'ю зі свого великого пальця на руці. Тепер, через, здається, тисячу років, він стоїть за штурвалом здорового човна й уперше за цей час відчуває, що в нього таки є бажання.

Месьє Одинак вигукнув «Ха!» і трохи випростався.

Джордан крутив ручки радіоприймача, поки не натрапив на УКВ-канал навігаційної радіослужби, яка стежила за рухом суден по Сені.

— ...повторне оголошення для двох коміків, які зачадили порт Champs-Élysées. Вітання від начальника порту. Правий борт — це той бік, де ваш великий лівий палець.

— Це вони про нас? — спитав Джордан.

— А нам то що? — відказав месьє Одинак зневажливо.

Вони обмінялися іронічними посмішками.

— А ким ви хотіли стати, коли були хлопчиком, месьє... мм... Джордан?

— Коли був хлопчиком? Ви хочете сказати вчора? — Макс зухвало засміявся, потім глибоко замислився.

— Я хотів стати чоловіком, якого мій батько сприймав би всерйоз. А також тлумачем снів, які так чи інак цьому заважають, — додав він.

Месьє Одинак відкашлявся:

— Прокладіть-но для нас курс на Авіньйон, месьє. Знайдіть гарний шлях каналом на Південь, такий, що, можливо, подарує нам... важливі сни, — месьє Одинак вказав на стос карт. На них була зображена

густа мережа судноплавних каналів блакитного кольору, пристаней для яхт, шлюзів.

Джордан кинув на нього запитальний погляд, і месєє Одинак сказав, не відводячи погляду від води:

— Санарі каже, що потрібно їхати на південь по воді, щоб знайти відповіді на свої сни. Він також стверджує, що там знову можна віднайти себе, але тільки якщо заблукати по дорозі, зовсім заблукати. Через кохання. Через поривання. Через страх. Там, на півдні, вони прислухаються до моря і розуміють, що сміх і плач звучать однаково, і що душа іноді повинна поплакати, аби бути щасливою.

Птах пробудився в його грудях, обережно розпростав крила, вражено усвідомлюючи, що він ще живий. Він рвався назовні. Хотів вирватися з його грудей разом із його серцем і полинути в небо.

— Я йду, — стиха проказав месєє Одинак. — Я йду, Манон.

Дорожній щоденник Манон

На моєму шляху в життя, між Авіньйоном і Ліоном

30 липня 1986 року

Це просто якесь диво, що вони всі не піднялися на потяг разом зі мною. І так достатньо дратувало, що вони (мої батьки, тітка «жінкам-не-потрібні-чоловіки» Джулія, мої двоюрідні сестри «я-така-товста» Дафна і «я-завжди-так-заморююсь» Ніколет) спустилися до нас додому зі своїх пагорбів, пропахлих чебрецем, і приїхали зі мною в Авіньйон, аби переконатися, що я таки сіла у швидкий потяг з Марселя до Парижа. Думаю, що їм усім просто хотілося приїхати до справжнього міста, знову сходити в кіно й купити декілька платівок Принца.

Люк не поїхав зі мною. Він боявся, що я залишусь, якщо він буде на станції. Так воно й сталося б: я на відстані можу сказати про його самопочуття просто по тому, як він стоїть чи сидить, як тримає плечі й голову. Він типовий південний француз до самих кісток. Його душа — це полум'я й вино. Він ніколи не буває холоднокровним і байдужим, не може робити щось без почуття. Кажуть, що в Парижі люди апатичні майже до всього.

Я стою біля вікна швидкого потяга та відчуваю себе юною і дорослою водночас. Уперше я по-справжньому прощаюсь із землею, де народилася. І вперше я реально бачу її, віддаляючись усе далі й далі. Залите світлом небо, перегукування цикад серед столітніх дерев, вітри, що міряються силою з кожним мигдалевим листочком. Спекса, наче лихоманка. Бринить та іскриться золотом повітря, коли сонце сідає і підфарбовує круті гори й села, що видерлися на них, рожевими й медовими відтінками. А земля й далі плодоносить і не перестає обдаровувати своїм багатством. Вона змушує розмарин і чебрець проростати крізь каміння, вишні — майже вириватися зі шкірки, а набрякле насіння липи пахнути сміхом дівчат, коли до них у тінь платанів приходять хлопці з урожайних полів. Річки виблискують, мов тонкі бірюзові нитки, що заплутались між крутими скелями, а далі на півдні іскриться море такої пронизливої синяви, ніби цяточка на шкірці чорних оливок, коли хтось кохається під одним із тих дерев...

Тут земля постійно тисне на людей. Вона безжально підступає все ближче. Колючки. Скелі. Запах. Тато каже, що Прованс створив людей із дерев, блискучих скель і джерел та й назвав їх французами. Вони дерев'яні й гнучкі, кам'яні й міцні. Вони говорять із глибин своєї природи й закипають швидко, немов горщик з водою на розпеченій плиті.

Я вже чую, як слабне жар, нижчає небо і втрачає свої кобальтові прожилки... Бачу, як обриси цієї землі м'якшають і розмиваються, що далі на північ ми їдемо. Холодна, цинічна північ! Чи здатна ти відчутти любов?

Мама, природно, боїться, що в Парижі зі мною може щось трапитися. Ні, вона, певна річ, не думає, що мене розірве на шматки гранатою Ліванської революційної кліки де-небудь в універмазі «Галері Лафайет» або на Єлисейських полях. Скоріше якийсь чоловік. Або, не доведи Господи, жінка. Одна з тих інтелектуалок із бульвару Сен-Жермен, яка має в голові все, що завгодно, але ні грама почуття. І яка може прищепити мені смак до божественного життя художників у їхніх холодних квартирах, що продуваються наскрізь протягами. Адже саме там осідають зрештою жінки, яким залишається лиш полоскати малярні пензлики для обдарованих джентльменів.

Мабуть, мама переживає, що я зустрінуся з чимось, зовсім не схожим на Боньйо, на його атлаські кедрі, лози верментіно і рожевуваті сутінки, і що може поставити під удар усе моє подальше життя. Я чула, як вона вчора вночі плакала з відчаю в літній кухні. Вона хвилюється за мене.

Подійкують, що парижани жорстоко конкурують за все, а чоловіки принадажують жінок своєю холодністю. Будь-яка жінка хоче впіймати собі чоловіка й перетворити його крижаний опір у пристрасть. Кожна жінка, особливо з Півдня. Це так говорить Дафна, а я вважаю, що вона божевільна. Очевидно, дієти викликають галюцинації.

Тато — це незворушний провансалець. Та ще й який! Що можуть тобі дати люди з міста? Ось що він каже. Я люблю його, особливо коли в нього черговий п'ятихвилинний напад гуманізму й він вважає Прованс колискою французької національної культури. Він бурмоче свої оксітанські вислови й радіє з того, що кожен

фермер, садівник і городник, вирощуючи свої оливки й помідори, уже впродовж чотирьохсот років розмовляє мовою художників, філософів, музикантів і молоді. Не те, що парижани, котрі думають, що творчими і космополітичними можна стати, хіба закінчивши якісь там навчальні курси...

О, тату! Платон з лопатою — і така нетерпимість до нетерпимості.

Мені не вистачатиме пряності його подиху й тепла його обіймів. І його голосу — гуркоту грому на обрії.

Знаю, що сумуватиму за горами і містралем, який розчісує та мие виноградники... Я взяла із собою торбинку землі й букетик трав. А також кісточку нектарина, облизану до блиску, і гладенький камінець, який я кладу під язик, коли мені хочеться напиться води з джерел батьківщини так само, як Паньоль.

Чи сумуватиму я за Люком? Він завжди був поряд. Я ще ніколи не скучала за ним і мені буде цікаво це спробувати. Не знаю, про що таке говорить двоюрідна сестра «я-така-товста» Дафна, навмисне пропускаючи слова: «Це так, ніби чоловік встромив свій якір тобі в груди, у живіт, між ніг. І коли його немає поряд, то ланцюги тягнуть і сіпають». Це звучало жакливо, але вона усміхалася.

І як це можна закохатися в такого чоловіка? І що, я теж повинна встромляти в нього якісь колючки чи, може, простіше забути? Дафна, певно, вичитала це в отих гидких романах.

Я розумію все про людей, але не відаю нічого про чоловіків. Як це, коли чоловік разом із жінкою? Чи знає він у двадцять, як саме кохатиме її в шістдесят? Адже він точно знає, що думатиме, робитиме і як житиме в шістдесят з погляду кар'єри.

Я повернусь за рік, і ми з Люком поберемося, як птахи. А потім робитимемо вино й виховуватимемо дітей, рік за роком. Цьогоріч я вільна і в майбутньому також.

Люк не ставитиме запитань, якщо час від часу я приходиму додому пізно, а також якщо потім, у майбутньому, поїду в Париж чи деінде сама. Це був його подарунок мені на заручини: вільний шлюб. Ось він який.

Тато не зрозумів би його — свобода від вірності заради кохання? «Дощ не може напоїти всю землю», — сказав би він. Кохання — це дощ, чоловік — земля. А хто ж тоді ми, жінки? «Ви облагороджуєте чоловіка, і він розквітає у ваших руках. Ось у чому сила жінок».

Я ще не знаю, чи хочу від Люка дощ у подарунок. Він великий, а я, мабуть, замала для нього.

А чи хочу я відповісти взаємністю? Люк сказав, що не наполягає на цьому і не ставить умов.

Я дочка високого стрункого дерева.

З моєї деревини зроблений корабель, але він не має ні якоря, ні прапора. Я ставлю вітрило і для тіні, і для світла. П'ю вітер і забуваю всі порти. До біса свободу, подаровану чи захоплену. Якщо є сумнів, завжди терпи один.

О, я мушу відмітити ще одну річ, перш ніж моя внутрішня Маріанна зірве свою туніку й далі гуркотітиме про свободу. Я справді познайомилася з чоловіком, який бачив, що я плачу і пишу свій дорожній щоденник. У купе потяга. Він угледів мої сльози, тож я сховала їх і дитяче почуття «я хочу додому», що переповнило мене, щойно моя маленька долина залишилася позаду...

Він запитав, чи дуже я сумую за домом.

— Може, я сумую за любов'ю? — натомість спитала я.

— Туга за домом — це те саме, що й туга за любов'ю, тільки гірше.

Він зависокий для француза. Книгар. Його зуби білі, а очі зелені. Це зелень трав. Вони такого ж кольору, як кедр під вікном моєї спальні в Боньйо. Червоні, наче виноград, вуста, волосся густе й пружне, мов паростки розмарину.

Його звуть Жан. Він переобладнає фламандську робочу баржу — хоче там продавати (посадити, розвешити, завести) книги. Як він каже, «паперові човники для душі». Жан пояснив, що хоче перетворити цю баржу на літературну аптеку, *pharmacie littéraire*, щоб лікувати почуття, для яких не існує жодних ліків.

Наприклад, туга за домом. На його думку, існує багато різновидів туги за домом: бажання захисту, ностальгія за сім'єю, страх розлуки або жадання любові.

«Бажання мати щось гарне, щоб полюбити: місце, особу, окреме ліжко».

Він говорив так, що це не здавалося дурницею. І звучало логічно.

Жан пообіцяв дати мені книги, що полегшать туту за домом. Він так це говорив, наче йшлося про напівмагічну, але таки офіційну форму медицини.

Цей чоловік був схожий на білого ворона, розумного, сильного, що ширяє високо над реальністю. Він наче великий гордий птах, який наглядає за світом.

Ні, я висловилася не зовсім точно. Жан не пообіцяв дати мені книги — сказав, що не зносить обіцянок. Він просто запропонував.

— Я можу допомогти вам. Якщо хочете ще поплакати, або перестати, чи посміятися, щоб менше плакати, я допоможу вам.

Мені схотілося поцілувати його, аби побачити, чи може він ще щось, окрім говорити й розбиратися в різних речах. Чи може він також відчувати й вірити.

І наскільки високо він може злетіти, цей білий ворон, який бачить мене наскрізь.

— Я голодний, — сказав Макс.

— У нас достатньо питної води? — запитав Макс.

— Я хочу постернувати! — зажадав Макс.

— А у нас немає вудочок на борту? — збуджено спитав Макс.

— Без телефона і кредитних карточок я почуваюся, наче кастрований. А ви? — зітхнув Макс.

— Ні. Ви можете зайнятись прибиранням, — відповів месьє Одинак. — Це медитація в русі.

— Прибиранням? Справді? Дивіться, сюди пливуть ще декілька шведських моряків, — сказав письменник. — Вони завжди крейсують серединою річки, наче це вони її відкрили. Англійці інші. У них такий вигляд, ніби вони тут самі, а решта мусять стояти по берегах, аплодувати і махати прапорцями. Ви ж знаєте Трафальгар. Це, мабуть, і досі терзає французів.

Він опустив бінокль.

— А в нас ззаду є національний прапор?

— На кормі, Максе. Задня частина корабля називається кормою.

Що далі торували вони свій шлях по звивистій Сені, то схвилюванішим ставав Макс і спокійнішим Жан Одинак.

Річка велично петляла лісами і парками. Береги були вкриті бундючними, хаотично розкиданими маєтками, що натякали на старі гроші та сімейні таємниці.

— Загляньте в ящик біля інструментів, там має бути національний прапор і французький триколірний вимпел, — проінструктував месьє Одинак Макса. — І дістаньте там кілки й гумовий молоток. Вони знадобляться для швартування, якщо ми не знайдемо гавань.

— А, зрозуміло. Але звідки ж мені знати, як швартуватися?
— Гм... Це описано в книзі про відпочинок у будинку на воді.
— І риболовля теж?
— Це в розділі «Як городянам вижити в провінції».
— А де відро для прибирання? Теж у книзі? — Макс реготнув і знову натяг навушники на вуха.

Месьє Одинак запримітив попереду групу каноїстів і дав попереджувальний гудок. Звук був глибокий і гучний, пройшов крізь груди й живіт, якраз під пупом, а потім іще глибше.

— Ох, — прошепотів месьє Одинак.

Він знову сіпнув ручку гудка.

Тільки людина могла таке придумати.

Різкий звук і його вібрації нагадали відчуття дотику до шкіри Катрін. Як її шкіра огорнула дельтоподібні м'язи верхньої частини плеча. М'яка, тепла, гладенька. І округла. Від згадки про Катрін у нього на мить запаморочилась голова.

Пестити жінок, правити човном, а потім взяти й дременути.

Здавалося, мільярди клітин прокинулися в ньому, сонно блимаючи, потяглися і сказали: «Гей! Нам цього не вистачає! Ще, будь ласка. І давай, ворущись!»

Штірборд праворуч, порт ліворуч, канал позначається кольоровими буйками: його руки все пам'ятали і тримали курс між ними. А жінки розумні, бо не опираються почуттям і роздумам, а кохають безмежно — він це відчував нутром.

І остерігайся вирів на підході до шлюзу.

Остерігайся жінок, які завжди хочуть бути слабкими. Вони так просто не відпустять чоловіка через якусь там слабкість.

Але останнє слово за капітаном.

Або за його жінкою.

Знайти нові місця для стоянки? Припаркувати цю штуковину було не важче, ніж приборкати свої нічні думки.

Ну, добре! Цього вечора він, якщо поталанить, пристане до якої-небудь підходящої довгої причальної стіни, обережно орудуючи стерном. А далі?

Може, краще пошукати набережну.

Або так і пливтиму до скопу.

Кілька жінок дивилися на нього з акуратного, доглянутого садочка на березі. Одна з них махала йому рукою.

Нечасто сюди заходила робоча баржа, або фламандське вантажне судно, предок «Лулу». Його незворушний капітан, вивернувшись і задерши ноги, одним пальцем міг утримувати великий, піддатливий штурвал.

А потім ні з того ні з цього цивілізація закінчилася. За Мельоном вони пірнули в зелень літа.

Яке ж тут повітря! Таке запашне, свіже і чисте.

Однак було дещо, зовсім не схоже на Париж. Не вистачало чогось дуже особливого, до чого месьє Одинак так звик, що його відсутність давалася взнаки легким запамороченням і дзвоном у вухах.

Величезне полегшення охопило його, коли зрозумів, що то було.

Тут немає шуму автомобілів, ревіння метро, гудіння кондиціонерів. Ніякого хурчання і гуркоту мільйонів машин і трансмісій, ліфтів і ескалаторів. Не чути маневрів вантажівок, гальмування поїздів, стукоту підборів по гравію і камінню. Ні басовитої музики шантрапи із сусідніх будинків, ані торохтіння скейтбордів і чахання скутерів.

Це була тиша недільного дня, яку месьє Одинак уперше відчув сповна, коли батьки одного разу взяли його із собою провідати родичів у Бретані. Там, десь між Понт-Авенем і Кердруком, він раптом почув цю тишу як сутність життя, що ховається від городян на краю світу у Фіністері. Париж здався йому гігантською машиною, яка стукала й грюкала щосили, створюючи ілюзорний світ. Вона присипляла людей створеними в лабораторіях запахами, що імітували природні, заколисувала їх звуками, штучним світлом, фальшивим киснем — як у вподобаних у дитинстві книжках Е. М. Форстера. Коли вигадані Форстером «машини» якось зламалися, люди, які раніше спілкувалися тільки за допомогою комп'ютерних моніторів, померли від раптової тиші, справжнього сонячного світла та інтенсивності власних невідфільтрованих почуттів. Вони померли від переповнення життям.

Так само месьє Одинак почувався й зараз, оглушений надпотужною чутливістю, якої він ніколи не зазнавав у місті.

Як боляче легеням, коли він глибоко вдихає! Як гострішає його слух у цьому незнайомому безмежжі спокою. Як відновлюється його зір при спогляданні природних форм.

Аромат річки, шовкове повітря, височінь відкритого простору над його головою. Востаннє він відчував такий спокій і свободу, коли вони з Манон верхи проїхали через увесь Камарг наприкінці одного пастельно-блакитного літа. Дні стояли тоді сяючі й розпечені, неначе кухонна плита. Але вже ночами трави на луках і гаї біля заболочених озер напивалися росами. Повітря насичувалося ароматами осені й сіллю солоних озерець. Пахло багаттями циганів і синті, які жили в літніх таборах, захованих серед пасовищ турів, колоній фламінго і старих, закинутих садків.

Жан і Манон на двох сухорлявих білих конях, що бігли вільно і впевнено, їхали верхи до пустельних обмілин посеред загублених озер та вздовж тоненьких звивистих стежин, які ховалися в лісі. Тільки ці коні, аборигени Камарга, здатні пастися, опускаючи свої морди під воду, і орієнтуватися в безкрайній, заболоченій порожнечі.

Який пустельний безмір, спокій і тиша далеко навкруги.

— Ти пам'ятаєш, Жане? Ти і я. Адам і Єва на краю світу.

Голос Манон, неймовірно насичений сміхом. Наповнений сміхом шоколад, що тане.

Здавалося, вони знайшли незнаний світ за межами свого, куди за останні дві тисячі років не добралася жодна людина, що з маніакальною впертістю прагне перетворити будь-яку дику місцевість у міста, вулиці й супермаркети.

Ані високих дерев, ані пагорбів, ані будинків. Лише небо, а під ним єдиний кордон — власний череп. Вони бачили табуни диких коней. Чаплі й дикі гуси різко згинались, вихоплюючи рибу з води, змії ганялися за зеленими ящірками. Вони чули всі молитви тисяч мандрівників, котрих Рона переносила від свого витoku з-під льодовика вниз до широкої дельти, легко й безшумно протікаючи між рокитником, вербами та низькорослими деревами.

Ранки були такі свіжі, чисті й незаймані, аж йому відбирало мову від вдячності за те, що живе. Щодня він купався в Середзем-

ному морі при світлі згасаючого сонця. Голим гасав по тонкому білому піску на обмілинах, вигукуючи щось дике й первозданне, почувався одним цілим із бездонністю природи, переповненої силою.

Манон із дитячим захопленням спостерігала, як він пірнав, намагаючись схопити рибу, і навіть спромігся піймати кількох. Вони почали позбуватися цивілізованості. Жан завів бороду, а волосся Манон вільно спадало їй на груди, коли вона, оголена, скакала на своїй добродушній, розумній конячині з маленькими вушками. Вони зазмагли, мов два запечені каштани. Жан насолоджувався різким солодко-кислим присмаком нальоту на її шкірі, коли вони кохалися вечорами в ще теплому піску біля багаття, у якому потріскував, згораючи, плавник. Він смакував сіль моря, сіль її поту, сіль луків дельти, де річка і море зливались, ніби коханці.

Коли Жан діставався чорного пушку між її стегнами, то зустрічав гіпнотичний аромат жіночності й життя. Від Манон пахло кобилою, на якій вона їздила дуже вправно, майже злившись із нею, — це були пахощі свободи. Її огортав аромат суміші східних прянощів і солодоців, квітів та меду. Вона пахла жінкою!

Вона невпинно шепотіла й видихала його ім'я. Огортала літери потоком дихання, поєднаного з жагою.

— Жан! Жан!

У ті ночі він був чоловіком більше, ніж досі. Вона повністю розкрилася для нього, вбираючи в себе його вуста, його сутність, його всього. І в її розплющених очах, які утримували його погляд, завжди відображався місяць — спочатку серпик, потім половина і, нарешті, повне червоне коло.

У подорожі по Камаргу вони провели половину місячного кола. Здичавіли й перетворилися на Адама і Єву в хатині з очерету. Вони були біженцями й дослідниками. Жан ніколи не запитував, кого Манон довелося обманювати, щоб снити їхні сни там, на краю світу, серед турів, фламінго й коней.

Уночі тільки дихання Манон порушувало абсолютну тишу під зоряним небом. Солодке, розмірене, глибоке дихання Манон.

Це було дихання всесвіту.

І лише тепер, коли мес'є Одинак відпустив цей образ Манон, яка спала й дихала на дикому далекому південному кордоні, — відпустив так повільно, як запускають на воду паперовий кораблик, — він помітив, що увесь час дивився вперед широко розплющеними очима, не моргаючи, і згадував свою кохану, не розбиваючи собі серця.

— О, та зніміть ви, будь ласка, оті навушники, Джордане. Послухайте, яка тиша.

— Ш-ш-ш! Не так голосно! І не називайте мене Джорданом — ліпше я візьму собі псевдонім.

— Чудово. І який?

— Тепер я Жан, Жан Одинак.

— При всій повазі: це я Жан Одинак.

— Еге ж, блискуче, правда? Може, називатимемо один одного по імені?

— Ні.

Джордан штовхнув навушники назад, потім принюхався.

— Пахне риб'ячою ікрою.

— Ви що, нюхаєте вухами?

— А якщо я впаду в риб'ячу ікру і мене з'їсть орда недорозвинених сомів?

— Месьє Джордан, більшість людей падають за борт тільки при спробі помочитися через поручні в нетверезому стані. Користуйтеся вбиральною і тоді точно виживете. До того ж соми не їдять людей.

— Та ну? Де це написано? Іще в якійсь книзі? Ви ж не гірше за мене знаєте: те, що люди пишуть у книгах, це лише та правда, яку вони бачать у себе перед носом. Я маю на увазі, що земля була плоска і теліпалась у космосі, мов забутий піднос у їдальні. — Макс Джордан потягся, у животі в нього голосно й докірливо забурчало. — Не завадило би поїсти.

— У холодильнику можна знайти...

— ... Загалом корм для котів. Серце й курка — ні, красно дякую.

— Там ще є консервована біла квасоля.

Їм і справді слід було терміново поповнити запаси, але як? У касі месьє Одинака валявся дріб'язок, Джорданові кредитки поглинула Сена. Натомість води в баках достатньо для вбиральні, раковини і душової. Ще залишилося два ящики мінеральної води. Але на весь шлях до півдня цього теж не вистачить.

Месьє Одинак зітхнув. Лише декілька хвилин тому він уявляв себе піратом, а тепер був юнгою.

— А що я викопав! — триумфально вигукнув Джордан, коли виліз із набитого книгами черева «Лулу». Хлопець притяг у рульову рубку стос книг. Під пахвою в нього стирчав довгий картонний футляр. — Оце ось збірник тестів із судноводіння з усіма дорожніми знаками — мрія будь-якого європейського зануди-бюрократа, — він кинув книгу біля штурвала.

— Ще є книга про морські вузли. Я її візьму. А тепер подивіться ось на це: задній... вибачте, кормовий вимпел, а також — увага! — прапор!

Він гордо підняв картонний футляр і витряс із нього великий скручений прапор.

Це був чорно-золотий птах із розпростертими крилами. Якщо придивитися, то можна було розпізнати стилізовану книгу, корінець якої був тілом птаха, а обкладинка і сторінки — крилами. У паперового птаха була голова орла, а на одному оці — пов'язка, неначе в пірата. Він був вишитий на тканині темно-червоного кольору.

— Ну? Це наш прапор, чи що?

Жан Одинак відчув гострий біль зліва від грудини. Він зігнувся навпіл.

— Що сталося? — стривожено запитав Макс Джордан. — У вас серцевий напад? Якщо так, то, будь ласка, не просіть мене почитати в книжці, як вставляється катетер!

Месьє Одинак мимоволі засміявся.

— Усе добре, — він важко дихав. — Це просто... з несподіванки. Зараз минеться.

Жан робив ковтальні рухи, щоб протистояти болю.

Він погладив тонкі нитки, тканину і дзьоб птаха-книги, а потім — його єдине око.

Манон вишила цей прапор на відкриття баржі-книгарні, одночасно шиючи свою прованську весільну ковдру. Її пальці й очі пестили тканину — цю тканину.

Манон. Невже це єдине, що в мене залишилося від тебе?

— Чому ти виходиш заміж за цього винороба?

— Його звуть Люк і він мій найкращий друг.

— Віджая теж мій найкращий друг, однак я не збираюся одружуватися з ним.

— Я люблю Люка. У шлюбі з ним буде чудово. З Люком я почуваюся собою, без жодних зобов'язань.

— Ти можеш одружитися зі мною, і це теж буде чудово.

Манон опустила шиття. Око птаха було вишите наполовину.

— Я вже була частиною життєвого плану Люка, а ти в той час навіть і гадки не мав, що ми зустрінемося в потязі.

— І ти не хочеш, щоб він страждав від зміни плану.

— Ні, Жане. Зовсім ні. Це я не хочу страждати. Я сумую за Люком. Він нічого не вимагає і потрібен мені. Ти потрібен мені. Мені необхідні північ і південь. А також життя повністю з усім, що до нього входить. Я вибрала «і» проти «або». Люк дозволяє мені кожне «і». А ти зміг би так, якби ми були чоловіком і дружиною? Якби був ще хтось, другий Жан, ще один Люк, або два, або...

— Я хочу, щоб ти була тільки моєю.

— О, Жане. Я егоїстка, знаю. Можу лише просити, щоб ти лишався зі мною. Ти так мені потрібен. Я зможу жити, тільки якщо ти будеш поряд.

— На все життя, Манон?

— На все моє життя, Жане.

— Тоді мені цього достатньо.

Наче скріплюючи угоду, вона проколола голкою палець і промкнула кров матерією за оком птаха.

А втім, можливо, це був лише секс.

Для нього жажливою була думка, що їй потрібен від нього лише секс.

Хоча це ніколи не був «лише секс», коли вони спали разом. Це було завоювання світу. Молитва до самозабуття. Вони пізнавали саму суть одне одного — їхні душі, тіла, прагнення до життя, страх смерті. Це було свято життя.

Тепер мес'є Одинак міг знову дихати глибше.

— Так, це наш прапор, Джордане. Він прекрасний. Прикріпіть його на носі, щоб усім було видно. Попереду. А *триколог* — тут, на кормі. І швиденько.

Поки Макс, схилившись із корми, шукав серед заплутаних вітром шнурів той, до якого кріпився національний прапор, а потім ішов через книгарню на ніс, мес'є Одинак відчув, як гаряче стає очам. Так, він знав, що не повинен плакати.

Макс прикріпив прапор і піднімав його дедалі вище.

З кожним посмиком полотнища серце мес'є Одинака стискалося більше й більше.

Тепер прапор гордо майорів над ними. Книжка-птах летіла.

Прости мене, Манон. Прости мене.

Я був молодим, дурним і честюлюбним.

— Овва! Поліція їде сюди! — вигукнув Макс Джордан.

Патрульний катер швидко наближався. Одинак збавив хід, спритний катер став біля борту і пришвартувався, зачепивши трос за швартові «качки» «Лулу».

— Як ви думаєте, вони посадять нас у камеру разом? — запитав Макс.

— Я буду вимушений звернутися по захист свідків, — сказав Макс.

— Може, це мій видавець їх послав? — стурбувався Макс.

— Знаєте, підіть краще помийте вікна або повправляйтесь у зв'язуванні морських вузлів, — пробурмотів Одинак.

Бравий полісмен в окулярах-авіаторах стрибнув на борт і хвацько поліз до рульової рубки.

— Добридень, месьє. Річкова адміністрація Сени, округ Шампань. Бригадир Левек, — відрекомендувався він. Із його голосу було зрозуміло, що власний титул йому неабияк подобається.

Одинак якраз чекав цього бригадира Левека, щоб оце поплакати-ся йому, як він, без дозволу, випав із власного життя.

— На жаль, у вас відсутня на видному місці наклейка Управління водними шляхами Франції. І покажіть-но мені, будь ласка, обов'язкові рятувальні жилети. Дякую.

— Я пішов мити вікна, — сказав Джордан.

За кілька хвилин були виписані попередження і повідомлення про штраф. Месьє Одинак спорожнив касу й витряс усі кишені, щоб нашкребти грошей на наклейку про дозвіл пересуватися внутрішніми водними шляхами Франції, на кілька флуоресцентних рятувальних жилетів, які були необхідні при проходженні

шлюзів на Роні, і на завірену копію інструкцій УВШФ. Грошей не вистачило.

— Ну, — промовив бригадир Левек. — І що ми тепер будемо робити?

Одинакові здалось, чи в очах бригадира промайнуло задоволення?

— Чи ви, часом не ... ммм ... А може, ви любите читати? — запитав Одинак і помітив, що від збентеження він почав мимрити.

— Звичайно. Я не з тих, хто вважає чоловіків, що читають, якимись слабаками чи жінкуватими чоловіками, — відказав річковий полісмен, спробувавши погладити Кафку, який дременує, задерши хвоста.

— Тоді я б хотів запропонувати вам книжку... або кілька, ну, щоб звести баланс.

— Гмм. Я б узяв їх за рятувальні жилети. Але що ми вирішимо зі штрафом? І як ви збираєтеся платити за швартування? Я не думаю, що власники причалів аж такі вже любителі книг. — Бригадир Левек задумався. — Ви йдіть за голландцями. Ось у кого нюх на дармові обіди. І вони знають, де можна безплатно пришвартуватися.

Коли вони йшли через черево «Лулу», вздовж стелажів із книгами, щоб Левек міг визначитися з потрібним платіжним балансом, бригадир звернувся до Макса, котрий драїв вікно біля крісла для читання, уникаючи дивитися на полісмена:

— Агов. А ви, часом, не той знаменитий письменник?

— Я? Ні. Точно не я. Я ... е-е, — Джордан кинув швидкий погляд на Одинака, — його син і абсолютно нормальний продавець спортивних шкарпеток.

Одинак вухам своїм не повірив. Це що, Джордан отак узяв і сам себе усиновив?

Левек узяв «Ніч» із пачки книжок, уважно розглянув фото Макса на обкладинці.

— Точно не ви?

— Ну, гаразд. Мабуть-таки я.

Левек стенив плечима від здивування.

— Звичайно ви. У вас, мабуть, багато подружок.

Макс кротив у руках навушники, начеплені на шию.

— Не знаю, — пробурмотів він. — Можливо.

— Моїй колишній сподобалась ваша книжка. Вона тільки про неї й говорила. Вибачте — я маю на увазі, звичайно, книгу, яку написав хлопець, на якого ви схожі. Не могли б ви... написати отут його автограф для мене.

Макс кивнув.

— Фредерікові, — диктував Левек, — з великою любов'ю.

Макс зціпив зуби і написав те, що його просили.

— Чудово, — сказав Левек і посміхнувся Одинакові. — А ваш син збирається платити штраф?

Жан Одинак кивнув.

— Аякже. Він слухняний хлопчик.

Після того, як Макс вивернув свої кишені і витяг кілька банкнот невеликого номіналу і кілька монет, вони обидва лишились без копійки. Зітхнувши, Левек узяв ще кілька штук останнього видання — «Для моїх колег» — і книгу рецептів «Кулінарія для самотнього чоловіка».

— Зачекайте хвилинку, — попросив Одинак, трохи пошукав і вручив йому автобіографію Ромена Гарі з розділу «Любов для чайників».

— Для чого це?

— Ви хотіли сказати *від* чого це, шановний бригадире, — м'яко поправив його Одинак. — Це від розчарування, коли розумієш, що жодна жінка ніколи не буде любити тебе так сильно, як та, що дала тобі життя.

Левек густо почервонів і сквапно забрався з баржі-книгарні.

— Спасибі, — прошепотів Макс.

Коли полісмен відчалив, Одинак остаточно переконався, що в пригодницьких романах поряд з волоцюгами й річковими авантюристами даремно не згадують такі менші незручності, як наклейки про сплату податків та штрафи за рятувальні жилети.

— Як ви думаєте, він нікому не розкаже, що я тут? — запитав Джордан, коли човен полісмена був уже далеко.

— Слухайте, Джордане, а що таке страшне станеться, якщо ви поговорите з кількома прихильниками чи пресою?

— Вони можуть спитати, над чим я зараз працюю.

— То й що? Скажіть їм правду. Скажіть їм, що ви зараз обдумуєте це, що ви зробили паузу, що шукаєте сюжет і коли знайдете, то розкажете їм.

У Джордана був такий вигляд, наче йому таке не спадало на думку.

— Позавчора я подзвонив своєму батькові. Він мало читає, знаєте, тільки спортивні газети. Я сказав йому про переклади, роялті і про те, що я продав майже півмільйона книжок. Я сказав, що можу допомагати йому, бо його пенсія не така вже й велика. І знаєте, про що він мене запитав?

Месьє Одинак почекав.

— Коли вже я нарешті знайду нормальну роботу. І що він чув, начебто я написав розпусний роман. Вся округа перемивала йому кістки позаочі, шепочучись по кутках. І що я навіть уявити не можу, як я нашкодив йому своїми божевільними ідеями.

Макс виглядав страшенно ображеним і пригніченим.

Месьє Одинак раптом відчув непереборне бажання міцно пригорнути його. Він ступив уперед і спробував обійняти хлопця, та в нього це вийшло не зразу — руки раптом зробилися незграбними. Він обережно притиснув Макса Джордана до свого плеча. Вони стояли незрушно, притулившись один до одного, з трохи зігнутими в колінах ногами.

Потім Одинак прошепотів Джордану на вухо:

— Ваш батько безсердечний невіглас.

Макс одсахнувся, та Одинак тримав його залізною хваткою. Він говорив тихо, наче довіряв юнакові якусь таємницю:

— Він заслуговує на те, щоб уявляти, ніби люди пліткують про нього. Насправді, вони швидше вели мову про вас, і дивувалися, як у такої людини, як ваш батько, може бути такий чудовий, незвичайний син — можливо, його найбільше досягнення в житті.

Макс судорожно ковтнув.

Він прошепотів у відповідь тонким голосом:

— Моя мати сказала, що він не мав нічого поганого на думці, просто він не міг виразити свою любов. Щоразу, коли він лаяв чи бив мене, він, виявляється, виказував мені свою велику любов.

Тепер Одинак міцно тримав свого юного супутника за плечі, дивився йому прямо в очі й промовляв із притиском:

— Месьє Джордан. Максе. Ваша мати говорила вам неправду, бо їй хотілося заспокоїти вас. Але це смішно — вважати образу любов'ю. Знаєте, що казала моя мати?

— Не грайся з тими замазурами.

— О, ні. Вона ніколи не була зарозумілою. Вона казала, що дуже багато жінок є співучасниками жорстоких і байдужих чоловіків. Вони брешуть цим чоловікам. Вони брешуть своїм власним дітям. Бо їхні батьки ставились до них так само. Ці жінки завжди плекають слабку надію, що за жорстокістю ховається любов, щоб не збожеволіти від душевного болю. Правда в тому, Максе, що там немає любові.

Макс витер сльозу в куточку ока.

— Деякі татусі не можуть любити своїх дітей. Вони їм набридають. Або вони їм нецікаві. Або заважають. Їх дратують діти, бо, виявилось, що вони виростили не такими, як від них чекали. Вони дратуються, бо жінки хотіли дітьми заповнити шлюб, коли вже нічим було його заповнювати, хотіли видушити хоч краплю любові зі шлюбу, в якому нею й не пахло. І такі татусі зриваються на дітях. Що б ті діти не робили, їхні татусі будуть прискіпуватись і лаяти їх.

— Будь ласка, досить.

— А діти, ніжні, маленькі, нещасні діти, — продовжував Одинак м'якше, бо він був глибоко зворушений внутрішнім сум'яттям Макса, — стараються з усіх сил, щоб їх любили. З усіх сил. Вони картають себе, вважаючи, що чимось завинили, і тому не заслуговують на любов своїх татусів. Але, Максе, — тут Одинак підняв за підборіддя обличчя Джордана, — справа не в них. Ви якраз і пишете про це у своєму чудовому романі. Не можна захотіти полюбити. Не можна когось змусити полюбити себе. І тут немає ніяких секретних рецептів, просто любов. Ми під її владою: ми нічого не можемо вдіяти.

Тепер Макс плакав, нестримно ридаючи. Він опустився на коліна і обійняв месьє Одинака за ноги.

— Ну, ну, — пробурмотів той. — Усе добре. Хочете трохи постеревувати?

Макс учепився в його холошу.

— Ні! Я хочу курити! Я хочу пити! Я хочу нарешті знайти себе! Я хочу писати! Я хочу зрозуміти, хто любить мене, а хто ні. Я хочу взнати, чи боляче любити, я хочу цілувати жінок, я хочу ...

— Так, Максє. Шшш. Все добре. Ми пришвартуємося, знайдемо щось покурити і випити, і тому подібне з жінками. Розберемося із тим подібним.

Одинак допоміг юнакові підвестися. Макс притулився до нього, зволожуючи його випрасувану сорочку сльозами і слиною.

— Може бути зле! — схлипнув він.

— Авжеж, може. Але, будь ласка, хай зле буде у воду, а не на підлогу, месє, інакше вам знову доведеться прибирати.

Схлипування Макса Джордана перебив сміх. Він плакав і сміявся, поки Одинак підтримував його.

Книжкова баржа здригнулася, пролунав сильний гуркіт — корма врізалася в берег, швиргонувши чоловіків спершу на фортеп'яно, а потім на підлогу. З полиць дощем посипалися книжки.

Макс видав «хмпф», коли товстеленний том упав йому на живіт.

— ...ийміть своє коліно з мого о-ота, — попросив Одинак.

Потім він визирнув у вікно і йому не сподобалось те, що він там побачив.

— Нас несе течія!

Одинак хвацько відвів баржу, яку течія віднесла вбік, подалі від берега. При цьому, на жаль, корму «Лулу» занесло, і довга баржа стала впоперек річки, як корок у пляшці, між кораблями, що сигналили, мов навіжені, і дорогу яким вона перегородила. Британська туристична річкова яхта, одна з тих дуже довгих плавучих будинків завширшки два метри, ледь не врізалась у живіт «Лулу».

— Щури сухопутні! Лахмітники! Тупорилі вугри! — кричали британці зі свого темно-зеленого плавучого будинку.

— Монархісти! Атеїсти! Пасочки для печива! — вигукував у відповідь Макс голосом, що тремтів від недавнього плачу, ще й висякався кілька разів, щоб додати ваги своїм словам.

Коли Одинак розвернув «Літературну аптеку» так, що вона вже не стирчала впоперек річки, а стояла носом у правильному напрямку, вони почули оплески. Плескали три жінки в смугастих майках на орендованому плавучому будинку.

— Гей, ви, книжкові парамедики! Так тримати!

Одинак потяг за ручку й привітав дам трьома гудками. Жінки помахали їм, безтурботно обганяючи книжкову баржу.

— Ідіть за тими жінками, *мій капітане*. Потім треба буде звернути праворуч на Сен-Мамес. Чи то пак, штірборт, як вони кажуть, — коментував Макс. Він сховав очі, червоні від сліз, за блискучими сонячними окулярами мадам Бомм. — Коли ми туди дістанемось, то знайдемо відділення мого банку й зможемо щось купити. Миші такі голодні, що вішаються у вашому алфавітному серванті.

— Сьогодні неділя.

— О! Тоді слід чекати нових випадків мишачого самогубства.

Між ними була мовчазна згода робити вигляд, наче тієї хвилини відчаю ніколи не було.

Чим далі день хилився до ночі, тим більше балакучих птахів літало навкруги — сірих гусей, качок і куликів, які повертались до своїх домівок у піщаних обмілинах і по берегах ріки. Одинак був зачарований тисячами відтінків зеленого кольору. І все це весь час ховалося тут, і було так близько біля Парижа.

Чоловіки наближались до Сен-Мамеса.

— Нічого собі, — пробурмотів Одинак. — Та й народу ж тут.

Гавань для малих суден була туго напхана човнами зі спортивними вимпелами яких завгодно національних кольорів і розмірів. Море людей сиділо, жуючи, на своїх посудинах, і всі, як один, пасли очима здоровенну книжкову баржу.

Одинакові хотілося дати звідси дьору.

Макс Джордан вивчав карту.

— Звідси можна подорожувати в будь-якому напрямку: на північ — до Скандинавії, на південь — до Середземного моря, на захід і вгору — до Німеччини.

Він обвів поглядом гавань.

— Це наче заїхати заднім ходом на стоянку єдиної в місті кав'ярні в розпал літа, на очах у всіх, — навіть королеви балу з її нареченим і його бандою.

— Дякую, якось відразу полегшало.

Одинак потихеньку, на найнижчій швидкості, заводив «Лулу» до гавані.

Усе, що йому було потрібно, це вільне місце. Дуже велике вільне місце.

І він таки знайшов його. У самому кінці гавані, де був пришвартований лише один човен. Темно-зелений британський плаваючий будинок.

Йому вдалося з другої спроби, і вони лиш легенько черкнули по англійському човну, ну, трошечки штовхнули.

Із кабіни вискочив розлючений чоловік, розмахуючи напівпорожнім келихом. Друга половина вина красувалася на його купальному халаті. Поряд із картоплею. І соусом.

— Що, в біса, ми вам зробили, щоб ви нас так таранили? — проревів він.

— Вибачте, — крикнув Одинак. — Ми ... умм ... ви, часом, не любите читати?

Макс захопив книжку про морські вузли на причал. Там він спробував пришвартувати човен, зав'язуючи кормові швартови й носові шпринги кругом швартової тумби, як було показано на малюнках у книзі. Він довго морочився, відмовившись од допомоги.

Тим часом, Одинак вибрав кілька романів англійською мовою й запропонував їх британцеві. Той погортав їх і жваво потис Одинакові руку.

— Що ви йому дали? — прошепотів Макс.

— Трохи літературного заспокійливого з бібліотеки емоцій помірної інтенсивності, — пробурмотів Одинак у відповідь. — Ніщо так не охолоджує гнів, як добра книга жажів, де кров просто струменить із кожної сторінки.

Ідучи понтоном до управління порту, Одинак і Джордан почувались як хлопчаки, котрі тільки що вперше поцілували дівчину і, хоча лишилися живими, були вражені до глибини душі.

Начальник порту засмаглий, як ігуана, пояснив їм, де знайти пункти підзарядки, водопровід із питною водою і цистерну для відходів. Ще він зажадав п'ятнадцять євро як аванс за швартування. Вибору не було: Одинакові довелося розбити маленьке порцелянове кошеня, яке він тримав біля каси для дрібної решти; вряди-годи якась випадкова монетка потрапляла туди крізь щілинку між його вушками.

— Ваш син може пройти далі й випорожнити ваші баки для вбиральні — це безплатно.

Одинак глибоко зітхнув.

— Авжеж. Мій ... син особливо любить випорожнювати вбиральні.

Джордан метнув на нього далеко не дружній погляд.

Жан дивився вслід Максу, який ішов з начальником порту, щоб під'єднати труби до цистерни для відходів. Якою пружною була хода молодого Джордана! Його шевелюра була ще ціла — і їжу, мабуть, він міг поглинати в неймовірних кількостях, не турбуючись про живіт і

стегна. Та чи усвідомлює він, що попереду в нього ще все життя, щоб наробити фатальних помилок?

Ні, не хотів би я, щоб мені знову був двадцять один рік — хіба маючи трохи теперішнього розуму.

О, чорт забирай. Ніхто ніколи не порозумнішає, доки не побуде молодим і дурним.

Що довше він думав про те, чим він більше не володів, на відміну від Джордана, то сумніше йому було. Здавалося, що роки, як вода, витікали крізь його пальці — що старшим він ставав, то швидше. І поки він це зрозумів, то вже йому стали потрібні таблетки від високого тиску й квартира на нижньому поверсі.

Жан згадав Віджая, свого друга дитинства. Його життя було дуже подібним до життя Одинака — тільки потім один втратив своє кохання, а другий знайшов.

Того літнього місяця, коли Манон кинула Одинака, Віджая знайшов свою майбутню дружину Кіраї в автомобільній аварії. Він кілька годин повільно їздив навколо Площі Згоди, не наважуючись перетнути дорожню смугу, повну машин, щоб виїхати з кільцевої розв'язки. Кіраї була розсудливою, душевною і рішучою жінкою, з чітким уявленням про те, як вона хоче жити. Віджая здивувався, як легко він увійшов у її життя. Короткого відрізка часу, з дев'ятої години ранку до шостої години вечора, було достатньо для його планів: він продовжував керувати науковими дослідженнями щодо будови та реакційної здатності людських клітин та їх сенсорних рецепторів. Він хотів знати, чому людина відчувала любов, з'ївши якусь певну їжу, чому запахи пробуджували глибоко заховані дитячі спогади, чому деякі люди все життя бояться почуттів, що змушує людей відчувати відразу до слимаків та павуків і як реагують клітини тіла, коли людина поводить як людина.

— Значить, ти досліджуєш душу, — сказав Одинак під час однієї з тих їхніх нічних телефонних розмов.

— Ні, сер. Я досліджую механізм. Це все — дія і протидія. Старіння, страх і секс — все впливає на здатність відчувати. Ти п'єш каву, і я можу пояснити, чому тобі подобається її смак. Ти закохуєшся, і я

скажу, чому твій мозок діє, як у людини з неврозом нав'язливих станів, — пояснював Віджая Одинакові.

Кіраї запропонувала сором'язливому біологу одружитися, і друг Одинака промимрив «так», неймовірно приголомшений від щастя. Очевидно, він прислухався до своїх сенсорних рецепторів, які мигтіли, як дзеркальна диско-куля. Вони з вагітною Кіраї переїхали до Америки і потім регулярно надсилали Одинакові фото своїх двох синів-близнюків — спочатку надруковані на папері, а потім як вкладення до електронної пошти. Це були спортивні юнаки з прямим відкритим поглядом. Вони трохи пустотливо посміхалися на камеру і були схожі на свою матір Кіраї. Вони були такого ж віку, як Макс.

Наскільки по-іншому Віджая провів ці двадцять років!

Макс, письменник, любитель навушників і майбутній тлумач снів. Мій названий син. Невже я такий старий, що виглядаю як батько? І... що тут поганого?

Тут посеред річкової гавані месьє Одинак відчув величезне бажання мати сім'ю, мати когось, хто буде пам'ятати його з любов'ю, мати можливість повернутися до того моменту, коли він ще не читав того листа.

І ти заборонив Манон саме те, до чого так прагнеш зараз: ти відмовився пам'ятати її, вимовляти її ім'я, думати про неї щодня з теплом і любов'ю. Натомість ти вигнав її. Сором тобі, Жане Одинак! Сором тобі за те, що ти вибрав страх.

— Страх трансформує твоє тіло, як невправний скульптор ідеальний кам'яний блок, — почув Одинак голос Віджая всередині. — Ніби від тебе відколюють шматки ізсередини, і не видно, скільки шматків і шарів із тебе здерли. Ти стаєш усе тоншим і крихкішим усередині, і ось уже якесь легеньке почуття може вивести тебе з рівноваги. Достатньо одних обіймів, і ти відчуваєш, що розвалюєшся і всьому кінець.

Якщо Джорданові коли-небудь буде потрібна батьківська порада, Одинак скаже йому:

— Ніколи не прислухайся до страху! Страх робить людину дурною.

— Що тепер? — запитав Макс після марних пошуків.

І в маленькому продуктовому магазинчику в гавані, і в млинцевій у сусідньому кемпінгу відмовились узяти книги замість грошей. Мовляв, їхні постачальники працюють, а не читають.

— Біла квасоля із серцем і куркою, — нагадав месьє Одинак.

— Ой, ні. Білу квасолю — тільки після лоботомії.

Макс розглядав гавань. Всюди на палубах сиділи люди, їли, пили й жваво розмовляли.

— Нам доведеться влізти в чийось компанію, — вирішив він. — Я вициганю нам запрошення. Може, той приємний англійський джентльмен?

— У жодному разі. Ми не дармоїди. Це...

Але Макс уже прямував до якогось будинку на воді.

— Агов, леді! — гукнув він. — Наш постачальник, на нещастя, впав у воду, і його з'їв сом. Чи не могли б ви поділитися шматочком сиру з двома самотніми мандрівниками?

Месьє Одинаку від сорому хотілося провалитися крізь землю. Не можна ось так просто підійти й почати теревенити з такими жінками! Особливо, коли тобі потрібна допомога. Це... *неправильно*.

— Джордане, — прошипів він і схопив юнака за рукав блакитної сорочки. — Будь ласка, мені це не подобається. Не треба турбувати цих леді.

Макс зміряв його таким поглядом, яким завжди на Жана дивився Віджая в молодості. Серед книг вони обидва почувались у своїй стихії, як два яблука на яблуні, але серед людей, а особливо серед жінок

і дівчат, підлітки були такі сором'язливі й мовчазні, ніби язика проковтнули. Вечірки для них ставали мукою, а заговорити до дівчат — все одно, що зробити харакірі.

— Послухайте, месєє Одинак. Нам треба трохи поїсти, а натомість ми відплатимо їм приязною компанією і невинним фліртом.

Він насмішкувато розглядав обличчя месєє Одинака.

— Пам'ятаєте, що це? Чи воно заховане в книгах, щоб до вас не дістало?

Жан не відповів. Молодики повірити не можуть, що жінки здатні довести до розпачу. Вік та поглиблений досвід спілкування з жінками приносять розчарування. Недолікам, що їх жінка може знайти в чоловіка, немає кінця: вона починає зі стану його взуття і доходить до його «закладених» вух — і це тільки так, для розминки.

Чого тільки він не наслухався, провідуючи батьків у лікарні.

Жінки можуть роками обсміювати разом із подружками чоловіка, який не так привітався або надів не ті штани. Вони насміхатимуться з його зубів, волосся, з того, як він зробив пропозицію про одруження.

— Мені здається, що біла квасоля — це смачно, — наполягав месєє Одинак.

— О, та забудьте ви вже її. Коли у вас востаннє було побачення?

— У тисяча дев'ятсот дев'яносто другому. Або позавчора. — Месєє Одинак не знав, чи можна було вважати вечерю з Катрін побаченням. Або чимось більшим. Чи меншим.

— У тисяча дев'ятсот дев'яносто другому? Рік мого народження. Нічого собі. — Джордан на хвилину замислився. — Добре. Обіцяю, це не буде побачення. Ми просто повечеряємо з кількома розумними жінками. Усе, що від вас вимагається — це пара компліментів, кілька тем напихваті, цікавих для жінок. Для такого книгаря, як ви, це буде неважко. Ну, і додайте щось таке, оригінальне, з літературним ухилом.

— Гаразд. Нехай. — погодився месєє Одинак. Він переступив низький паркан, швидко зайшов у поле за ним і згодом прибіг з оберемком польових квітів.

— Ось тут іще й з іншим ухилом.

Три жінки в бретонських майках із джерсі — Анке, Корінна та Іда — виявилися німкенями віком за сорок, любительками книг.

Їхня французька була досить поверхова, а в подорож річкою вони вирушили, аби «забути», як висловилася Корінна.

— Правда? Забути що? Часом не чоловіків? — поцікавився Макс.

— Не всіх чоловіків. Одного конкретного чоловіка, — уточнила Іда. Її рот на веснянкуватому обличчі, як у кінозірок двадцятих років, відкрився від сміху, але тільки на кілька секунд. Очі під імбирними кучерями наповнилися сумом і надією.

Анке помішувала прованське ризотто. Із маленького камбуза розходилися пахощі грибів. Чоловіки сиділи з Ідою та Корінною на кормовій палубі «Балу», смакуючи червоне вино із трилітрового короба та з пляшки місцевого Оксеруа з мінеральним присмаком.

Жан зізнався, що розуміє німецьку мову, головну мову кожного книгаря. Тож їхня розмова нагадувала смішну плутанину: він відповідав французькою, а запитання ставив барвистим поєднанням звуків, які віддалено нагадували німецьку мову.

У месьє Одинака було таке відчуття, наче він пройшов воротами страху і з подивом побачив, що за ними не зяюча прірва, а інші двері, яскраво освітлені коридори і затишні кімнати. Він відкинув голову назад. Побачене вгорі зворушило його до глибини душі: небо. Його не затуляли будинки, телеграфні стовпи й ліхтарі. Воно було густо всіяне скупченнями мерехтливих зірок усіх розмірів і ступенів яскравості. Світло лилося так щедро, що здавалося, ніби метеорний дощ пролився на небосхил. Парижани ніколи не побачать такого видовища, не виїхавши за місто.

А ще тут був Чумацький Шлях. Месьє Одинак вперше побачив цю вкриту зоряним пилом завісу ще хлопчиком, закутаним у теплу куртку і ковдру, посеред лугу, зарослого жабником, біля узбережжя Бретані. Він годинами розглядав синьо-чорне нічне небо, поки його батьки вкотре намагалися врятувати свій шлюб на бретонському святі *fest-noz* в Понт-Авені. Коли падала чергова зірка, Жан Одинак загадував бажання, щоб Лірабель Берньє і Хоакін Одинак знову сміялися разом, а не одне з одного, щоб вони танцювали гавот під звуки волинки, скрипки й банданеона, а не стояли з кам'яними обличчями й схрещеними руками на краю танцмайданчика.

В юності він пильно вглядався в глибини космосу, із захопленням спостерігаючи, як обертається небо. Він почувався в безпеці, затиш-

но влаштувавшись у самому центрі тієї нескінченної літньої ночі. За ті кілька годин Жан Одинак досягнув таємниці й замисли життя. Він примирився із собою, усе було так, як і мало бути. Він узнав, що нічого не закінчується, усе в житті перетворюється на щось інше, і він не зможе зробити нічого поганого.

Уже дорослим чоловіком месьє Одинак тільки одного разу відчував з такою силою: з Манон.

Вони з Манон розшукали подібні зорі, усе далі й далі віддаляючись від міст і заглиблюючись у найтемніший куточок Провансу. У горах навколо Со вони надібали забуті садиби, які заховалися в карстових воронках і скелястих ущелинах, зарослих кущами чебрецю. Лише там літнє нічне небо набувало повної ясності й глибини.

— Ти знаєш, що ми всі діти зірок? — запитала Манон, щільно при-тулюючи теплі губи до його вуха, щоб не порушувати гірську тишу.

— Коли мільярди років тому зірки вибухнули, залізо й срібло, золото й вуглець дощем посипалися вниз. І залізо того зоряного пилу тепер у нас — у наших мітохондріях. Матері передають зірки і своє залізо своїм дітям. Хто знає, Жане, може, ми з тобою створені з пилу однієї й тієї самої зірки. Можливо, ми впізнали одне одного за її світлом. Ми шукали одне одного. Ми — шукачі зірок.

Він подивився вгору і подумав, невже й досі можна побачити світло мертвої зірки, яка й донині живе в них.

Вони з Манон вибрали одну мерехтливу точку на небі — зірку, що далі світила, хоча сама, можливо, вже давно зникла.

— Смерть нічого не означає. Ми назавжди залишимося тим, чим були колись одне для одного.

Небесні перлини відображалися у річці Йона. Зірки танцювали на річковій гладіні, кожна колихалася окремо і ніжно доторкалася до іншої тільки тоді, коли хвилики зустрічались, і потім на мить дві точки світла зливалися в одну.

Жан більше не міг знайти їхню зірку.

Месьє Одинак зауважив, що Іда спостерігає за ним. Їхні погляди зустрілися — вони були не чоловіком і жінкою, а двома мандрівниками, кожен зі своєю метою.

Месьє Одинак помічав спалахи болю в її очах, бачив, що ця ру-доволоса жінка боролася за своє нове майбутнє, відчуваючи, що це

буде майбутнє другого сорту. Її покинули. Або ж вона пішла сама, не чекаючи, поки від неї відмовляться. Присутність людини, котра захопила всю її увагу і завдяки якій вона, мабуть, могла б по-іншому подивитися на ті чи ті речі, притлумлювала її усмішку, неначе вуаль.

Ми намагаємося зупинити час. Зберігаємо старі версії людей, які покинули нас. Але під своєю шкірою, під шаром зморщок, досвіду і сміху, ми також є старими версіями самих себе. Заглянь під тоненьку шкірку — і побачиш власну версію: колишню дитину, колишню кохану, колишню дочку.

Іда не шукала заспокоєння в цій подорожі річками. Вона прагнула віднайти себе, своє місце в цьому новому, незнайомому та все ж другосортному майбутньому. Сама.

— А ви? — читав він на її обличчі. — А ви, незнайомцю?

Месьє Одинак знав лиш те, що бажав знайти Манон і попросити прощення за своє марнославство і дурний вчинок.

Відтак Іда стиха промовила:

— Насправді я не жадаю бути вільною. Не хочу будувати нове життя, мені було й так добре. Можливо, я не кохала свого чоловіка так, як кохають у книгах. Але й це було непогано. Непогано — це досить добре. Достатньо, щоб залишити все так, як є. Аби не обманувати. Щоб ні за чим не шкодувати. Ні, я не шкодую за маленьким коханням свого життя.

Анке і Корінна з ніжністю дивилися на свою подругу. Корінна спитала:

— То це відповідь на моє вчорашнє запитання про те, чому ти не покинула його давним-давно, якщо він не був твоїм великим коханням?

Маленьке кохання. Велике кохання. Хіба це не жахливо, що кохання буває різних розмірів?

Жан, вагаючись, дивився на Іду, яка не шкодувала за своїм попереднім життям, та все ж запитав:

— А... що *він* думав про ваше спільне життя?

— Йому перестало вистачати нашого маленького кохання через двадцять п'ять років. І він знайшов своє велике кохання. Вона на сімнадцять років молодша за мене і дуже гнучка: може фарбувати нігті на ногах, тримаючи пензлик у зубах.

Корінна й Анке приснули зо сміху, за ними й Іда.

Потім вони грали в карти. Опівночі якась радіостанція почала передавати свінг: у виконанні секстету Бенні Гудмана веселе «Для мене ти прекрасна», мрійливе «Кейп-Код», а потім у виконанні Луї Армстронга меланхолійне «У нас безодня часу».

Макс Джордан танцював з Ідою — радше ледве човгав ногами. Корінна й Анке танцювали разом. Жан прилип до стільця.

Востаннє він чув ці пісні, коли Манон ще була жива.

Яка жажлива думка: «Вона ще була жива».

Іда помітила, що месье Одинак насилу зберігає спокій, щось прошепотіла Максу й відійшла від нього.

— Нумо, — запросила вона Жана, розкривши йому обійми назустріч. Він був радий, що йому не доведеться самому протистояти знайомим мелодіям і спогадам, які вони пробуджували.

Він і досі був збентежений тим, що Манон уже немає, а пісні, книги й саме життя продовжуються собі.

Як це може бути?

Як усе це може просто... продовжуватися!

Як він боявся смерті — і життя. Усіх отих днів без Манон, що чекали попереду.

Кожна пісня викликала в уяві образ Манон, як вона іде, лежить або читає, танцює на самоті, танцює для нього. Він бачив, як вона спить, мріє чи краде свій улюблений сир з його тарілки.

— Ось чому ти хотів провести все своє життя без музики? О, Жане! Ти ж так любив музику. Ти співав мені, коли я боялася заснути і втратити час без тебе. Ти складав пісні на пальцях моїх рук і ніг, на носі. Ти музикальний наскрізь, Жане, — як ти міг себе так убивати?

І правда, як він міг. Практика, ось як.

Жан відчував ніжний подих вітру і чув жіночий сміх. Він трохи сп'янів. Іда ледь притримувала його, і він з мовчазною вдячністю старався не втрачати рівноваги.

Манон любила мене. Разом ми дивилися на зорі над нами.

Йому наснилося, що він прокинувся.

Він був на книжковій баржі, але все навколо змінилося. Штурвал розламався, вікна запітніли, стерно відвалилося. Повітря було густе, наче він продирався крізь рисовий кисіль. Месьє Одинак знову заблукав у лабіринті просяклих водою тунелів. Човен тріснув і розпався на частини.

Поряд із ним стояла Манон.

— Ти ж померла, — простогнав він.

— Справді? — здивувалася вона. — Який сором.

Човен розвалився, і месьє Одинак поринув у воду.

— Манон! — закричав він. Вона дивилася, як він бореться з течією, намагаючись вибратися з виру, що виник у чорній воді. Вона дивилася на нього. Вона не простягла йому руки, просто дивилася, як він тоне.

Він усе тонув.

І не міг прокинутися.

Дуже обережно вдихнув і видихнув. І знову вдихнув і видихнув.

Я можу дихати під водою!

Потім він торкнувся дна.

У цей момент месьє Одинак прокинувся. Він лежав на боку. Розплющивши очі, він побачив ореол світла навкруг рудої з білим шубки Ліндгрена. Кицька розляглася біля його ніг. Вона підвелася, солодко потяглася, а потім, муркочучи, пробралася до Жанового обличчя, лоскотучи його своїми вусами. «Ну?», наче питала вона. «Що я тобі казала?». Її муркотіння було м'яке, мов віддалене гуркотіння човнового двигуна.

Він згадав, як одного разу, ще хлопчиком, він ось так, з тривогою і здивуванням, прокинувся, коли вперше літав уві сні. Жан стрибнув із даху й із розпростертими руками плавно приземлився у дворі замку. Він зрозумів: щоб злетіти, треба спочатку стрибнути.

Месьє Одинак вибрався на палубу. Над річкою плив білуватий, як павутина, туман. Довколишні луки дихали парою. Світло було ще молоде — день щойно народився. Чоловік насолоджувався огромом неба й розмаїттям кольорів довкола. Білий туман, сірі обриси, тонкі рожеві й молочно-помаранчеві відтінки. Сонна тиша накрила човни в гавані. На «Балу» все було спокійно.

Жан Одинак тихенько спустився, щоб подивитися, як там Макс. Письменник вклався серед книг на одному з крісел для читання у відділі, який месьє Одинак охрестив «Як стати справжньою людиною». Автором однієї з книг була психотерапевт Софі Марселін, яка спеціалізувалася на розлученнях і була колегою його постійного щоп'ятничного відвідувача психотерапевта Еріка Лансона. Порада Софі щодо проблем у стосунках полягала в тому, що кожен рік, проведений парою разом, був вартий туги впродовж місяця, два місяці вона відводила на оплакування кожного року дружніх стосунків пари після розпаду їхнього союзу. А тих, хто пішов на-завжди — помер, — треба пам'ятати все життя, «бо наша любов до тих, хто нас покинув, вічна. Ми сумуємо за ними до останніх днів свого життя».

Макс спав, згорнувшись клубочком, ніби маленький хлопчик, підтягнувши коліна до грудей, із трохи віддутими губами, складеними в незадоволену, здивовану гримасу. Біля нього лежав роман Санарі «Вогні Півдня».

Месьє Одинак узяв тоненький томик. Макс попідкреслював олівцем деякі речення, а на полях поставив знаки запитання. Він читав книгу так, як і належить її читати.

Читання — це безкінечна дорога. Це довга, точніше нескінченна подорож, що робить людину терпимішою, більш люблячою і добрішою.

Макс вирушив у цю подорож. З кожною новою книгою він вбиратиме більше світу, речей і людей.

Месьє Одинак погортав кілька сторінок назад. Йому також по-добався цей уривок: «Любов — це дім. Усе в домі повинне викорис-товуватися, нічого не треба засипати нафталіном і тримати про за-пас. Тільки тоді, коли ми повністю обживаємо дім, не пропускаючи жодної кімнати, жодних дверей, ми справді живі. Дуже важливо роз-мовляти, ніжно доторкатися одне до одного, а також міцно тримати одне одного і відштовхувати інших. Треба використовувати всі кім-нати любові. Інакше там заведуться привиди й плітки. Занедбані кім-нати й будинки можуть стати підступними й огидними...».

Невже любов розгнівалась на мою відмову відчинити двері до тієї кімнати і... Що, власне? Що я повинен був робити? Побудува-ти храм для Манон? Проститися з нею? Що? Скажи мені, що я по-винен був робити?

Жан Одинак поклав книгу біля Макса, який усе ще спав. За хвилину він відгорнув пасмо волосся з лоба юнака.

Потім він тихенько вибрав кілька книг. Йому було нелегко викорис-товувати книги замість грошей, бо він знав їхню справжню вартість. Кожен книгар знає, що в швидкому поступу історії книги віднедавна стали засобом вираження, здатним змінювати світ і скидати тиранів.

Дивлячись на книгу, месьє Одинак бачив не просто оповідання, мінімальні роздрібні ціни чи цілющий бальзам для душі. Він спогля-дав свободу на крилах паперу.

Трохи згодом Жан Одинак позичив велосипед у Анке, Іди та Ко-рінни й вирушив до найближчого села звивистими, порожніми вузь-кими стежками повз поля, пасовища та загороди для худоби.

У пекарні на церковній площі рум'янощока й весела дочка пека-ря якраз виймала з печі багети й круасани.

Відчувалось, що вона щаслива, бо живе тут, у маленькій пекар-ні, куди літом зазирають човнярі, а в інші пори року — фермери, винороби, торговці, м'ясники й міські безробітні з Бургундії, Ар-денн і провінції Шампань. Час від часу танці біля млина, свята вро-жаю, кулінарні конкурси, історико-краєзнавчі гуртки; місце при-бирання та прання для художників, котрі жили в переобладнаних сараях і стайнях, яких було чимало в окрузі. Це було життя в спо-кої сільського світу під мерехтливими зірками та червоними літні-ми місяцями.

Чи достатньо цього для повноцінного життя?

Месьє Одинак глибоко вдихнув і зайшов до старомодного магазинчика. Йому нічого не лишалось, як зробити свою звичайну позицію.

— *Добридень, мадемуазель.* Вибачте, що цікавлюсь, та чи не любите ви читати?

Вони трішки поторгувалися, і вона «продала» йому газету, марки і кілька листівок з видом гавані Сен-Мамес, а також кілька багетів і круасанів, в обмін на єдину книжку — «Чарівний квітець» — про чотирьох англійських леді, які втекли до італійського раю.

— Це покриває мої витрати, — невинно запевнила дівчина месьє Одинака. Потім вона відкрила книгу, піднесла її до носа і довго вдихала запах сторінок. Незабаром знову з'явилося її обличчя, промислисте від задоволення.

— Здається, пахне млинцями, — вона запхала книгу глибоко в кишеню фартуха. — Батько каже, що читання робить людину зухвалою, — вона винувато усміхнулася.

Жан сидів біля церковного фонтана і жадібно їв теплий круасан. Як він парував, якою ароматною була його м'яка, золота серединка. Він їв повільно і дивився, як прокидається село.

Читання робить людину зухвалою. Авжеж, невідомий батьку, так воно і є.

Месьє Одинак черкнув кілька обережних рядків Катрін. Знаючи, що мадам Розалет обов'язково прочитає листівку, він вирішив адресувати її всім.

Дорога Катрін, дорога мадам Розалет (Нова зачіска? Чудово! Мокко?), моя шановна мадам Бомм і всі мешканці будинку № 27.

До отримання подальших вказівок, будь ласка, замовляйте книги у «Вольтер Плюс». Я не кинув і не забув вас, але є кілька незакінчених розділів, які повинен спершу прочитати... і закінчити. Я пішов, щоб вгамувати своїх привидів. Ж.

Чи не дуже коротко й сухо?

Його думки неслися над полями і над річкою до Парижа, до сміху Катрін, до її стогонів задоволення. Месьє Одинак відчув раптовий наплив емоцій. Він намагався визначити, звідки йде ця хвиля бажання, щоб до нього доторкнулися, прагнення фізичного контакту, наготи й тепла під спільним покрывом; туга за дружною, за домом і місцем, де він може лишитися і відбутися. Це йде від Манон? Чи Катрін? Йому стало соромно, що він подумки поєднав їх. Але йому так добре було з Катрін. Треба зупинитися? Це неправильно?

Я хочу, щоб мені більше ніхто й ніколи не був потрібний. Я такий боягуз.

Месьє Одинак їхав назад у супроводі канюків і жайворонків, котрі висіли високо в небі, піймавши бриз над пшеничними полями. Він відчував, як вітер продимає сорочку.

Він відчував, що він повертається на баржу іншою людиною, ніж був годину тому.

Чоловік почепив на руль велосипеда пакунок із теплими круасанами, букетом свіжих червоних маків і трьома примірниками «Ночі», у яких Макс учора перед сном написав довгі присвяти.

Потім він зварив каву в кавоварці у себе на кухні, погодував котів, перевірів ступінь вологості в книгарні (задовільна), рівень масла (біля критичної позначки) і приготував «Лулу» до відплиття.

Коли книжкова баржа сковзнула незайманою річкою, месьє Одинак побачив, що Іда вийшла на корму «Балу». Він махав їй, аж поки вони не зникли за поворотом. Він побажав усім серцем, щоб Іда колись зустріла велике кохання, яке б віддавало їй втрату маленького.

Він спокійно правив човен у вранішньому світлі. Прохолода в повітрі поступалася шовковому теплу літа.

— А ви знаєте, що Брему Стокеру наснився його «Дракула»? — запитав Жан Одинак годину по тому, перебуваючи в гарному настрої, коли Макс вдячно простяг руку по кухоль.

— Наснився Дракула? Ми що, в Трансільванії?

— На каналі де Луан у напрямку каналу де Бріар. Ми тримаємо курс на Бурбонне, за маршрутом, який ви обрали. Він приведе нас у Середземне море, — месьє Одинак відсюрбнув кави. — А все через якийсь салат із крабів. Стокер з'їв несвіжий салат і заробив харчове

отруєння. Між нападами хвороби йому почали снитися сни про по-
велителя вампірів. Вони ознаменували кінець його творчого застою.

— Справді? Ні, мені бестселер не наснився, — пробурмотів Макс,
вмочаючи свій круасан у каву і стежачи, щоб не пропала жодна
крихта. — Я хотів почитати свою книгу, але букви попливли по сто-
рінці. — Потім він пожвавішав. — Як ви гадаєте, невеличкий розлад
шлунку допоможе мені знайти сюжет?

— А хтозна.

— «Дон Кіхот» почався як нічне жахіття, перш ніж став класикою.
А вам снилося щось корисне.

— Що я міг дихати під водою.

— Ого. А ви знаєте, що це означає?

— Що я можу дихати під водою уві сні.

Макс вигнув верхню губу в усмішці Елвіса й урочисто проказав:

— Ні. Це означає, що вас більше не душать емоції. Особливо там.

— Там? І звідки це? Із «Календаря зразкових господинь» 1905 року?

— А от і ні. Зі «Збірки тлумачень снів» 1992 року. Це була моя бі-
блія. Мати замазала чорним маркером погані слова. З його допо-
могою я розшифровував сни всім: батькам, сусідам, однокласни-
кам... Я знав Фрейда як облупленого.

Джордан робив розтягування та вправи тай-чі.

— Яюсь я навіть добряче влип, розшифровуючи сон директриси
про коней. Я вам кажу, жінки й коні — це щось.

— Це те, що любить повторювати мій батько.

Месьє Одинак згадав, як на початку знайомства з Манон йому на-
снився сон, у якому вона перетворилася в орлицю. Він намагався
вловити й приручити її. Він загнав птаху у воду, щоб її крила намо-
кли і вона не змогла полетіти.

*Ми безсмертні в снах наших коханих. А померлі житимуть далі
після смерті в наших снах. Сни — це водорозділ між світами, між
часом і простором.*

Коли Макс вистромив голову назовні, аби бриз видув йому з очей
залишки сну, месьє Одинак сказав:

— Гляньте — попереду наш перший шлюз.

— Що? Ота дитяча ванночка біля іграшкового будиночка у квіточ-
ках? Та ми ніколи туди не вліземо.

— Зачекайте й побачите.

— Ми дуже довгі.

— Наш човен — це баржа типу *péniche*, її габарити менші, ніж вимагає стандарт Freycinet, за яким побудовані всі французькі шлюзи.

— Тільки не цей. Він занадто вузький.

— Баржа завширшки 5,04 метра, залишається ще щонайменше шість сантиметрів. Три — праворуч і три — ліворуч.

— Мені погано.

— А уявляєте, як мені? Бо всі маневри під час шлюзування виконуватимете ви.

Двоє чоловіків поглянули один на одного і вибухнули сміхом.

Доглядач шлюзу нетерпляче манив їх рукою, підганяючи. Його пес, широко розставивши лапи, гарчав на човен. Тим часом жінка доглядача шлюзу винесла трохи свіжого пирога зі сливами і ладна була залишити їм тарілку в обмін на останній твір Джона Ірвінга.

— І поцілунок молодого письменника сюди.

— Дайте їй ще одну книгу, Одиначе, я вас благаю, — просичав Джордан. — У тієї жінки — борода.

Вона наполягала, щоб її цьомнули в щічку.

Доглядач шлюзу обізвав свою жінку бабою-ягою, а їхній кошлатий білий пес аж захрип від гавкоти і помочився на руку Макса, коли той ухопився за сходи. У відповідь розлючена доглядачева жінка вилаяла чоловіка за те, що він «працює на публіку», і назвала його сто-рожем-любителем. Він роздратовано закричав:

— Заводьте її!

Повернути й закрити лівий засув, обійти, повернути й закрити правий засув. Пройти вперед, відкрити верхні замки з обох сторін — вода набирається. Відкрити правий засув, обійти, відкрити верхній лівий засув.

— Та виводьте вже її! — Доглядач був сердитий і, здавалося, міг проревіти цю команду дванадцятьма різними мовами.

— Скільки залишилося шлюзів перед Роною?

— Близько ста п'ятдесяти. А чому ви запитуєте, Джордане?

— Треба буде плисти каналом між провінцією Шампань і Бургундією дорогою назад.

Дорогою назад? — подумав мес'є Одинак. — *Дороги назад не буде.*

Канал де Луан лежав на одному рівні з навколишньою сільською місцевістю. Їм зустрічався то якийсь зосереджений велосипедист, то сонний рибалка, то одинокий бігун на стежці. Луки, де паслася крупнотіла шаролезька худоба, та поля соняшників наввипередки мінялися місцями з пишною лісною місцевістю. Іноді який-небудь водій автомобіля дружньо сигналив їм при зустрічі. У маленьких селах, які вони минали, були зручні пристані, багато з них — безплатні. Вони наче закликали човни скоріше пристати до них, щоб екіпаж залишив побільше грошей у місцевих магазинчиках.

А потім ландшафт змінився. Тепер канал розташовувався вище, і вони могли зазирати в садки місцевих мешканців.

До того часу, як вони досягли регіону Шампань, відомого дуже поширеним тут рибальством, Макс управлявся зі шлюзами, мов досвідчений матрос. Дедалі більше бокових каналів витікало з цього річища і впадало в озера. Чайки з криками здіймалися над острівцями очерету й зарослями комишу, кружляли і з цікавістю поглядали на літературну аптеку на воді.

— Де наступне основне місце швартування? — поцікавився месьє Одинак.

— Монтаржі. Канал протікає просто через центр міста. — Макс гортав посібник для відпочивальників у будинках на воді. — Місто, що потопає у квітах. Тут винайшли праліне. Треба пошукати банк. За шматочок шоколаду я зараз готовий убити.

А я — за пральний засіб і свіжу сорочку.

Макс виправ їхні сорочки рідким милом для рук, і вони обидва пахли трояндовим попурі. Раптом месье Одинаку сяйнула думка.

— Монтаржі? Треба спочатку зайти до П. Д. Олсона.

— Олсон? *Той самий* П. Д. Олсон? Ви і його знаєте?

Знаю — це сказано занадто. Жан Одинак був молодим книгарем, коли про Пера Девіда Олсона говорили як про потенційного Нобелівського лауреата з літератури — поряд із Філіпом Ротом і Еліс Манро.

Скільки років могло тепер бути Олсону? Вісімдесят два? Він переїхав до Франції тридцять років тому. *Велика нація* приваблювала цього нащадка клану вікінгів набагато більше, ніж американська батьківщина.

«Нація, у культури якої за плечима менше, ніж тисяча років, у якої немає ні міфів, ані забобонів, ані колективних спогадів, цінностей чи почуття сорому, а просто псевдо-християнська мораль завойовника, паршива вівця, аморальне збройне лоббі, нестримний гендерний расизм»: такими словами в статті, опублікованій у «Нью-Йорк таймс», він відшмагав США перш ніж покинути країну.

Та все ж найцікавішим було те, що П. Д. Олсон був одним з одинадцяти письменників у переліку Жана Одинака, кого він вважав можливими авторами книги Санарі «Вогні Півдня». П. Д. жив у Сепуа — селі на каналі, якраз по цей бік Монтаржі.

— І що ми робитимемо? Постукаємо у двері й скажемо: «Привіт, П. Д., друже, це ти написав «Вогні Півдня»?

— Авжеж. А що ще?

Макс пирхнув.

— Ну, будь-яка нормальна людина написала б електронний лист, — зауважив він.

Жан Одинак ледве стримався, щоб не сказати щось на кшталт: «Нам доводилося ходити до школи вгору туди й назад, і все одно тоді було краще, ніж тепер».

Замість гавані в Сепуа були два металеві кільця, зарослі травою, до яких вони міцно прив'язали «Літературну аптеку».

Трохи згодом власник берегової молодіжної турбази — засмаглий чоловік із бичачим загривком — вказав їм на старий будинок священика, де жив П. Д. Олсон.

Вони постукали у двері, і їм відчинила жінка, яка ніби зійшла з полотна Пітера Брейгеля. Пласке обличчя, волосся наче грубий льон на веретені, на простій сірій блузі — білий мереживний комір. Вона не сказала ні «Привіт!», ані «Що вам треба?», ні навіть «Ми не купуємо у лоточників». Вона просто відчинила двері й чекала в тиші — кам'яній тиші.

— *Добридень, мадам.* Чи не могли б ми побачити месьє Олсона, — запитав месьє Одинак після паузи.

— Він на нас не чекає, — додав Макс.

— Ми приїхали човном із Парижа. На жаль, у нас немає телефону.

— І грошей зовсім немає.

Месьє Одинак стусонув Макса ліктем під ребра.

— Та ми не за цим прийшли.

— Він удома?

— Я книгар, і ми якось зустрічалися на книжковому ярмарку. У Франкфурті, у тисяча дев'ятсот вісімдесят п'ятому.

— А я тлумач снів. І автор. Макс Джордан. Дуже приємно познайомитися. У вас часом не лишилося якихось недоїдків у каstrульці відучора? У нас на човні немає нічого, крім банки білої квасолі і «Віскаса».

— Можете просити будь-що, панове, але не буде вам ані прощення, ні каstrульки, — почувся голос. — Маргарета оглухла відтоді, як її наречений стрибнув із дзвіниці. Вона хотіла його врятувати, але потрапила на полуденний дзвін. Вона читає по губах лише добре знайомих людей. Трясця тій церкві! Навалює купу нещастя на кожного, хто ще не втратив надію.

Перед ними стояв горезвісний критик Америки П. Д. Олсон, низькорослий вікінг у грубих брезентових штаних, сорочці без коміра й смугастому жилеті.

— Месьє Олсон, ми мусимо попросити вибачення за те, що так напали на вас, але маємо до вас нагальне запитання...

— Так, так. Звичайно, у Парижі все дуже нагальне, але тут зовсім по-іншому. Тут час укорочує власний одяг. Тут вороги людства стараються марно. Спочатку трішки вип'ємо й познайомимось, — запросив він своїх двох відвідувачів.

— Вороги людства? — прошепотів собі під ніс Макс. Він почав три-
вожитися, що вони наскочили на божевільного.

— Вас вважають легендою, — спробував він підтримати розмову,
коли Олсон узяв капелюх із вішака і вони попрямували поряд із ним
до *тютюн-бару*.

— Не називайте мене легендою, юначе. Це звучить так, наче я труп.

Макс промовчав, і Жан Одинак вирішив наслідувати його при-
клад.

Вони йшли селом, Олсон — попереду. Його хода виказувала пе-
ренесений у минулому інсульт. Він говорив:

— Подивіться навколо! Люди тут боролися за свою батьківщину
впродовж століть! Он там — бачите, як були посаджені дерева, як
вкриті черепицею дахи? Бачите, як головні шляхи обминають це
село за версту? Усе це — частина стратегії, яка розроблялася століт-
тями. Тут ніхто не думає про теперішнє.

Він привітався з чоловіком, котрий проторохтів повз них на Рено,
у кабіні якого на місці пасажира сиділа коза.

— Тут вони працюють і думають про майбутнє, завжди про тих,
хто прийде їм на зміну. І їхні нащадки чинять так само. Ця земля буде
знищена тільки тоді, коли одне покоління перестане думати про на-
ступне і спробує змінити все тепер.

Вони зайшли до *тютюн-бару*. Усередині по прикріпленому на
штанзі телевізору транслявали кінні перегони. Олсон замовив три
невеликі склянки червоного вина.

— Ставка, глушина і трохи випивки. Що ще треба чоловікові? —
сказав він із задоволенням.

— І все ж, маємо до вас запитання... — почав було Макс.

— Легше, синку, — сказав Олсон. Від тебе тхне попури, і вигляд
маєш, наче діджей з отими навушниками. Але я тебе знаю — ти щось
там таке написав. Небезпечну правду. Непоганий початок, — він
чокнувся з Джорданом.

Макс засяяв од гордошів. Месьє Одинак відчув укол ревностів.

— А ви? Ви літературний аптекар? — запитав Олсон, повернув-
шись до нього. — І проти яких болячок ви прописуєте мої книги?

— Проти синдрому «чоловіка на пенсії», — відповів месьє Одинак із більшим притиском, ніж збирався.

Олсон утупився в нього.

— Ага. І як це діє?

— Коли після виходу на пенсію чоловік потрапляє під п'яту жінки настільки, що вона ладна вбити його, вона читає ваші книги і відчуває, що ладна вбити вже вас. Ваші книги діють, ніби громовідвід.

Макс оторопів. Олсон пропік месьє Одинака поглядом і вибухнув реготом.

— Боже, все повторюється! Мій батько завжди намагавсь утрутитися в материні справи й покритикувати її. Навіщо чистити картоплю перед варінням? Ласкаво прошу додому, люба, я трохи прибрав у холодильнику. Жах. Він був трудоголіком і не мав жодного хобі. Дуже скоро від нудьги і втрати гідності він зовсім закис і ладен був померти, але мати не здавалась. Вона змушувала його возитися з онуками, ходити на курси «Зроби сам», працювати в саду. Гадаю, її зрештою таки посадять за вбивство. — Олсон гмукнув. — Ми, чоловіки, стаємо нестерпними, якщо наша робота — це єдине, що ми робимо добре. — Він допив вино трьома довгими ковтками.

— Гарзд, допивайте, — скомандував він, поклавши шість євро на прилавок. — Ми йдемо.

Оскільки вони сподівалися, що він усе ж дасть відповідь на їхнє запитання, коли зволить вислухати, то залпом випили своє вино і вийшли назирцем за П. Д.

За кілька хвилин вони дісталися до старої школи. Її двір був повен автомобілів із номерними знаками з усього регіону Луари і далі, аж до Орлеана і Шартра.

Олсон упевнено крокував до спортзалу.

Вони увійшли слідом і раптом опинилися в центрі Буенос-Айреса.

Уздовж стіни ліворуч — чоловіки. На стільцях праворуч — жінки. У центрі — танцпол. Попереду, де висіли спортивні кільця для лазіння, — оркестр танго. А в кінці залу, де вони стояли, — барний прилавок, за яким дебелий чолов'яга з накачаними біцепсами й пишними чорними вусами готував і подавав напої.

П. Д. Олсон повернувся і кинув через плече:

— Танцюйте! Обидва. Потім я відповім на всі ваші запитання.

Через кілька секунд, коли старий упевнено йшов танцполом до молодої жінки з важким «кінським хвостом» і розрізом на спідниці, він повністю змінився, — це вже був стрункий, невідвладний часу *тангеро*, який міцно притиснув молодицю до себе й граційно кружляв її залом.

Макс ошелешено розглядав цей такий несподіваний світ, а от месьє Одинак відразу зрозумів, куди вони потрапили: він читав про такі місця у Ж. Тоу — таємничі танго *мілонги* в шкільних холах, спортивних залах або порожніх коморах. Там збираються танцюристи всіх рівнів і національностей, від малого до старого. Деякі долають сотні миль, аби насолодитися цими кількома годинами. Єдине, що їх об'єднує, — це необхідність тримати свою пристрась до танго в таємниці від ревливих партнерів і сімей, які сприймають ці розпусні, двозначні, фривольні рухи з відразою й незмінною гримасою гидування. Ніхто й гадки не має, де перебувають *тангерос* у цей вечірній час. Усі думають, що вони у спортзалах, на курсах, зборах, у магазинах, саунах, десь гуляють на природі або просто сидять удома. А вони танцюють для свого життя, вони танцюють для самого життя.

Мало хто тут таємно зустрічається з коханими, бо танго не про це. Танго — про все.

Щоденник Манон

На шляху до Боньйо

11 квітня 1987 року

За вісім місяців я взнала, що стала зовсім іншою жінкою, геть не схожою на дівча, яке приїхало на Північ минулого серпня і було дуже наляканим, що не зможе любити — двох.

Для мене й досі величезним потрясінням є те, що, виявляється, по-справжньому можна кохати не тільки одну людину.

У травні я вийду заміж за Люка, під цвітом тисяч квітів, серед солодких пахощів, що обіцяють новий початок і нову надію.

Я не розлучусь із Жаном. Хоча хай він сам вирішить, чи бажає він, цей жаднюга «мені-потрібно-все», розлучитися зі мною.

Мене так лякає швидкоплинність життя, що прагну спробувати все й одразу, бо, може, завтра мене вже не буде.

Шлюб. Так? Ні? Уже саме це запитання ставить усе інше під питання.

Мені б хотілося стати світлом у Провансі, коли сідає сонце. Тоді я могла би бути скрізь, у кожному живому створінні. Це була б справжня я, і ніхто не став би мене за це ненавидіти.

Треба щось зробити з обличчям до приїзду в Авіньйон. Сподіваюся, що мене зустрічатиме тато, а не Люк чи мама. Завжди під час відвідин Парижа риси мого обличчя намагаються перейняти вираз, який носять міські істоти, котрі штовхаються на вулицях, ніби не помічаючи, що вони не самі. Ці обличчя немов промовляють: «Я? Я нічого не хочу. Мені нічого не треба. Ніщо не вражає мене, не зачіпає, не дивує, ба навіть не приносить мені задоволення. Задоволення — це для простаків із провінції й зі смердючих корівників. От вони можуть бути задоволені. А в таких, як ми — інші інтереси».

Але проблема не в моєму байдужому обличчі. Проблема в моєму новому, «дев'ятому обличчі».

Мама каже, що я додала його до моїх інших. Вона знає кожен мій жест і вираз мого обличчя з тієї хвилини, як я з'явилась на світ маленьким зморщеним дитинчам. Але Париж змінив моє обличчя від проділу у волоссі до кінчика підборіддя. Вона, мабуть, помітила це під час мого останнього приїзду додому, коли я думала про Жана, його вуста, сміх, його «Почитай це, тобі буде корисно».

— Я не хотіла би мати тебе за суперницю, — несподівано сказала вона і сторопіла від власних слів.

Ми завжди говорили все прямо й чітко. Ще дитиною я знала, що найкращі стосунки — «чисті, мов гірська вода». Мене вчили, що важкі думки втрачають свою отруйність, коли їх вимовити вголос.

Не думаю, що це завжди так.

Моє «дев'яте обличчя» засмучує маму. Я знаю, що вона має на увазі. Я бачила це в Жановому відображенні у дзеркалі, коли він витирав мені спину теплим рушником. Коли ми дивимось одне на одного, він бере якусь часточку мене й гріє її, щоб я не зів'яла, наче приморожене лимонне дерево. З нього був би гарний батько. Моє нове обличчя чуттєве, але воно ховається за маскою стриманості, що, здається, ще більше лякає маму.

Мама й досі переживає за мене. Її тривога заразна, і я часом думаю, якщо щось трапиться зі мною, то перед цим я хотіла би пожити якомога яскравіше без жодних нарікань.

Вона мало мене розпитує, зате я багато розповідаю — це дуже детальний звіт про моє життя в столиці. Я ховаю Жана за завісою з намистин — прозорих брязкалец, що дзеленчать, міняються різними кольорами, за завісою дрібниць про дрібниці. Чистих, немов гірська вода.

— Париж віддалив тебе від нас і наблизив до себе самої, правда? — каже мама. І коли вона говорить «Париж», то знає, що я здогадуюсь, що вона має на увазі чоловіче ім'я, але я не готова поки що розповісти їй про нього.

І ніколи не буду готова.

Я зовсім чужа сама собі. Це так, немов Жан зняв свій панцир, щоб розкритися, показати себе справжнього, глибшого, простягаючи мені руку, усміхаючись насмішкувато.

— Ну що? Ти справді думаєш, що була жінкою без якостей?

(Жан каже, що цитування роману «Людина без якостей» Музіля — це вияв не інтелекту, а добре тренованої пам'яті.)

Але що саме відбувається з нами?

Ця чортова свобода! Значить, я мушу мовчати, мов пень, про те, чим займаюся, поки моя сім'я і Люк думають, що я сиджу на семінарі в Сорбонні або тяжко працюю вечорами. Отже, я мушу стримуватися, занапащати й ховати себе в Боньйо і не мати змоги нікому зізнатись чи розповісти правду про своє таємне життя.

Я наче сиджу на вершині гори Ванту під сонцем, під дощем, під безкраїм небесним шатром. Я бачу набагато далі й дихати мені легше, ніж будь-коли. Але жодних засобів безпеки, спорядження в мене немає. Бути вільним — це втратити впевненість, говорить Жан.

Та чи я справді знаю, що втрачаю?

І чи справді знаю, що він втрачає, вибираючи мене? Він каже, що не бажає іншої жінки, крім мене. Досить того, що я веду подвійне життя. Він цього не робитиме. Щоразу, коли він щось робить для мене, мені хочеться плакати із вдячності. Жодного докору, якісь невинні запитання. Він прагне, щоб я відчувала себе подарунком, а не зіпсуютою особою, яка дуже багато хоче від життя.

Якщо я зізнаюся комусь, повернувшись додому, то він чи вона змушені будуть брехати так само, як і я, тримати це в таємниці й мовчати. Важко має бути мені, а не іншим: такі бо правила в занапащених.

Не раз я вимовляла Жанове ім'я. Боюся, вимовляла так, що тепер і мама, і тато, і Люк бачать мене наскрізь.

Можливо, кожен із них по-своєму зрозумів би мене. Мама — тому що вона знає жіночі прагнення. Вони в кожній із нас, навіть у малих дівчат, коли ми ледь визираємо з-за столу в кутку кухні і весь час шепечемося зі своїми багатостраждальними м'якими ляльками й мудримі поні.

Тато — бо він знає про тваринну жагу, що ховається в нас. Він зрозуміє дику, хижу сторону моєї поведінки. Може, він навіть узрить у ній біологічний інстинкт, подібний до прагнення картоплі проростати. (Я звернусь до нього по допомогу, якщо не знатиму, як вчинити. Або до Мамитата, як пише Санарі в тій книзі, яку Жан читав мені вголос).

Люк зрозумів би, адже він вивчив мене, це було його рішення залишитися зі мною, знаючи, що мені потрібно щось більше. Він ніколи не змінював своїх рішень: що правильне — те правильне, навіть якщо це боляче або пізніше виявиться, що це таки неправильне.

Та що станеться, якщо я розповім йому про Жана, а через тридцять років він зрозуміє, як боляче я його вразила, коли не втримала язика за зубами? Я знаю свого майбутнього чоловіка — попереду на нього чекає багато жажливих годин і ночей. Він дивитиметься на мене, а за моїм плечем бачитиме іншого чоловіка. Він спатиме зі мною, а його гризтиме підозра: чи вона думає про нього? чи це добре, чи їй краще з ним? Щоразу, як я заговорю до якогось чоловіка чи то на сільському святі, чи то під час ходи на честь Дня взяття Бастилії, він думатиме: це ще один? Коли вже вона вдовольниться? Він придумає собі якесь пояснення, а мені не скаже жодного слова докору. Як він казав? «У нас лише одне життя. Я хочу провести своє з тобою, але не перешкоджаючи твоєму».

Заради Люка я мушу тримати язика за зубами.

А також заради себе. Я хочу, щоб Жан був лише мій.

Ненавиджу себе за те, що все це бажаю, — я на це не розраховувала...

О, безжальна свободо, ти й далі приголомшуєш мене! Ти вимагаєш, щоб я кидала виклик самій собі; щоб мені було соромно, але щоб мене і далі розпирало від гордощів, що живу так, як сама хочу.

З якою насолодою я згадуватиму всі наші переживання, коли постарію так, що навіть не зможу дістати до пальців ніг!

Ті ночі, коли ми лежали в траві у форті біля Бюу, милуючись зорями. Ті тижні, коли ми дичавіли в Камаргу. О, а ті казкові вечори, коли Жан знайомив мене з життям серед книг, і ми голі валялись на дивані разом із котом Кастором, а Жан використовував мою спину, мов підставку для книг. Я ніколи не думала, що існує такий безмір думок, чудес і стільки відомостей, які треба знати. Правителів світу слід змусити мати посвідчення читача. І тільки тоді, коли вони прочитають п'ять тисяч, ні, нехай буде десять тисяч книг, можна вважати, що вони наблизилися до орієнтовного рівня кваліфікованого розуміння людей і їхньої поведінки. Я завжди почувалася краще, і вже не такою... поганою, гидкою й нещасною, коли Жан зачитував мені уривки, де гарним людям доводилося робити погані вчинки через кохання, необхідність, а то й від жаги життя.

— А ти гадала, що одна така, Манон? — запитував він. І справді, було жакливо думати, що я одна така, неспроможна стримувати свої апетити.

Часто, коли ми завершуємо кохатися і ще не починаємо знову, Жан розповідає мені про книгу, що він прочитав, хоче прочитати або бажає, щоби я прочитала. Він називає книги свободами. Чи домівками. Вони зберігають добрі слова, які ми так рідко вживаємо.

Терпимість. Доброта. Протилежність. Стриманість.

Він знає так багато. Він із тих чоловіків, котрі відають, як це — любити безкорисливо, до самозабуття. Він живе тоді, коли любить. Його впевненість пропадає, коли люблять його самого. Це тому він відчувається так ніяково? Він і гадки не має, що де в його тілі! Сум, тривога, сміх — звідки воно береться? Я притискала кулак до його живота: «Тут живуть твої метелики?». Я дмухала

під його пупок: «Віра тут розташована?». Я доторкалася пальцями до його шиї: «А сльози тут?». Його тіло наче заморожене, паралізоване.

Якось увечері ми пішли потанцювати. *Аргентинське танго*. Катастрофа! Жан ніяковів і ледве пересував мене, трохи сюди, трохи туди, переступаючи ногами, наче одночасно згадуючи бозна-колишні уроки танців і танцюючи лише руками. Він був там, але ніяк не управляв своїм тілом.

Це неможливо — тільки не він, тільки не цей чоловік. Він не був схожим на чоловіків із півночі, з Пікардії, Нормандії чи Лотарінгії, відмічених загальною вадою, — стерильністю душі, хоча в Парижі повно жінок, які вважають це еротичним — таким собі сексуальним викликом: таки вичавити з чоловіка хоч подобу емоції! Жінки такого типу уявляють, що десь серед цієї холоднечі криється полум'яна пристрасть, яка змусить його крутонутися через плече і пришпилити до підлоги...

На цьому той вечір завершився. Ми пішли додому, випили, і намагалися не помічати очевидного. Він був надзвичайно ніжним, коли ми, оголені, гралися, як кіт із кицькою. Моему розпачу не було краю. Якщо я не зможу танцювати з ним, то що тоді?

Я — це моє тіло. Моє лоно усміхається й сяє, коли я відчуваю бажання. Мої груди пітніють, коли мене принижують, у пучках поколює від власної сміливості, а пальці тремтять, коли я готова захищати й оберігати. Але коли мені випадає боятися насправді страшних речей — як от вузла, який знайшли в мене під пахвою, хотіли видалити і вже збиралися робити біопсію — я відчуваю одночасно приголомшення й спокій. Приголомшення викликає в мене напад діяльності; але я спокійна, настільки спокійна, що не хочу читати серйозні книги або слухати величну музику. Прагну просто сидіти й дивитися на гру осіннього світла на червоно-зо-

лотову листі. Бажаю почистити камін. Жадаю лягти й заснути, утікаючи від усіх цих заплутаних, дрібних, сміховинних, скороминущих думок. Так, коли я боюся, то хочу поринути в сон — притулок душі від паніки.

Але що з ним? Жанове тіло — просто вішак для одягу, на який він чіпляє сорочку, штани й піджак.

Я встала, він пішов за мною. Я вдарила його.

Руці стало гаряче, ніби встромила її в розпечене вугілля.

— Гей! — вигукнув він. — За що... — я знову вдарила його; у пальцях палало розпечене вугілля.

— Припини думати! Відчувай! — крикнула йому.

Я підійшла до програвача й поставила для нас платівку «Лібертанго». Звуки акордеона, мов удари батога, свист прута, тріск гілок у вогнищі. П'яццолла здійсмав спів скрипок кудись у захмарну височінь.

— Ні, я...

— Так. Танцюй разом зі мною. Танцюй так, як відчуваєш! Що ти відчуваєш?

— Я розлючений! Ти вдарила мене, Манон!

— Тож і танцюй розлючено! Вибери собі один інструмент, гра якого відображає твої почуття, і слідуй за ним! Схопи мене з усією люттю, яку ти відчуваєш до мене!

Не встигла я вимовити ці слова, як він схопив мене і штовхнув до стіни, тримаючи обидві руки над моєю головою. Його обійми були міцні, дуже міцні. Скрипки волали. Ми танцювали оголені. Він вибрав скрипку за інструмент для своїх почуттів. Його лють перетворилась на жагу, потім на ніжність, а коли я вкусила і дряпнула його, опираючись його лідерству і відмовляючись од поданої руки — мій коханий перетворився на *тангеро*. Він повернувся у своє тіло.

Притулившись до нього, серце до серця, відчуваючи, як він намагається передати мені свої почуття, я дивилася на наші тіні, які танцювали по стіні, по стінах

Лавандової кімнати. Вони танцювали у віконній рамі, танцювали, злившись у єдине ціле, і кіт Кастор, сидючи на шафі, спостерігав за нами й нашими тінями.

З того вечора ми завжди танцювали танго — спочатку оголені, бо так було легше розгойдуватися, маневрувати по кімнаті й утримувати одне одного. Ми танцювали, тримаючи руки на своїх серцях. А потім, у якийсь момент, ми мінялися й клали руки на серце одне одному.

Танго — це пігулка правди. Воно оголює ваші проблеми й ваші комплекси, але ж і ваші сильні сторони, які ви ховаєте від інших, щоб не турбувати їх. Воно показує, хто ви в парі одне для одного, як ви вмієте слухати одне одного. Люди, котрі хочуть слухати тільки себе, зненавидять танго.

Жан прагнув відчувати, а не тікати в абстрактні розмірковування про танці. Він відчував мене: тонкі волосинки між ногами, мої груди. Ніколи за все своє життя моє тіло не було таким жіночним, як у той час, коли ми з Жаном танцювали, а потім кохалися на дивані, на підлозі, сидючи на стільці, скрізь. Він говорив мені: «Ти джерело, з якого я витікаю, коли ти тут, а коли ти йдеш, я пересихаю».

Відтоді ми часто танцювали в різних танго-барах Парижа. Жан навчився передавати енергію свого тіла моему й показувати, яке танго він хотів од мене — і ми вивчили іспанську мову, що нею розмовляють в Аргентині. Або принаймні тихі вірші й поеми, що їх *тангеро* шепоче своїй *тангері*, щоб підготувати її до... танго. У якісь чарівні, незбагненні ігри ми почали грати: ми навчилися офіційно звертатися одне до одного в спальні, і цей офіціоз часом допомагав нам поштиво обговорювати досить зухвалі речі.

О, Люк! З ним я інша, можна сказати, менш розпачлива. Але й менш природня. Від самого початку я ніко-

ли не брехала Жанові. Люка я не можу попросити бути жорсткішим або ніжнішим, сміливішим або грайливішим. Мені незручно, бо я жадаю більше, ніж він може дати. Хоча хто знає, може він і зміг би, якби попросила? Але як?

— Навіть коли ви танцюєте з іншою жінкою, ніколи не зраджуйте танго, стримуючи емоції, — напучував нас Гітано, учитель танго в одному з барів.

Він також стверджував, що Жан кохає мене, а я кохаю Жана. Гітано бачив це в кожному нашому кроці: ми були одним цілим. Може, десь так воно й було?

Я маю бути з Жаном, бо він — моя чоловіча частина. Ми дивимось одне на одного й бачимо одне й те саме.

Люк — це чоловік, поряд із яким я стою, і ми дивимось в одному напрямку. На відміну від учителя танго, ми ніколи не говоримо про кохання.

Тільки хтось чистий і вільний міг сказати: «Я кохаю тебе». Ромео і Джульєтта. Але не Ромео, Джульєтта і Стівен.

Ми постійно намагаємося випередити час. Ми мусимо зробити все зразу, бо інакше не зробимо нічого. Ми спимо разом і водночас говоримо про книги, а між тим їмо, мовчимо, сперечаємось, умиваємось, танцюємо й читаємо вголос, співаємо й шукаємо свою щасливу зірку. Я не можу дочекатися наступного літа, коли Жан приїде до Провансу, і ми будемо милуватися зорями.

Я вже бачу Папський палац, який відливає золотом на сонці. Знову це світло. Нарешті люди, котрі не вдають, що крім них нікого не існує ні на елеваторах, ані на вулицях, ані в автобусах. Знову свіжі абрикоси просто з дерева.

О, Авіньйоне! Я завжди дивувалась, чому в цьому місті з його похмурим палацом, завжди холодним і темним, так багато таємних проходів і секретних дверей. Тепер я знаю. Ця невгамовна жага була в нас від самого

зародження людства. Будуари, приватні номери, театральні ложі, лабіринти в кукурудзяних полях — усе придумано для однієї і тієї самої гри!

Усі знають, що ця гра триває, але вдають, що це не так або принаймні десь далеко, безпечна й нереальна.

Аякже!

Я вже відчуваю, як мої щоки пашать від сорому, відчуваю жагу в колінах, і вже брехня вгніздилась у мене між лопатками й боляче дряпається.

Дорогі Маматато, будь ласка, зробіть так, щоб мені не довелося вибирати між ними.

А ще, нехай та маленька пухлинка в мене під пахвою буде просто крихтою крейди, що витікає разом із водою з кранів там, у Валенсолі, батьківщині лаванди і найвірніших котів у світі.

Месьє Одинак відчував, як по ньому ковзають погляди з-під нафарбованих вій. Якщо він піймає, витримає й поверне пильний жіночий погляд, то відразу вступить у *кабесео*, мовчазний обмін поглядами, засіб кожних танго-перемовин — «запрошення очима».

— Глядіть на підлогу, Джордане. Не дивіться прямо на жінку, — прошепотів він. — Якщо затримаєте погляд, вона подумає, що ви питаєте дозволу запросити її на танець. Ви вмієте танцювати *танго аргентино*?

— Я непогано танцював фрістайл.

— *Танго аргентино* дуже на нього схоже. Тут усього кілька обов'язкових послідовностей кроків. Ви торкаєтесь грудьми до грудей, серцем до серця, а потім слухаєте, як жінка хоче, щоб ви її вели.

— Слухаю? Та тут і слова ніхто не сказав.

І справді, ніхто на танцполі — жодна пара, жоден чоловік, жодна жінка — ані пари з вуст, але при цьому така красномовність: «Тримайте мене міцніше! Не так швидко! Пропустіть мене! Дозвольте мені звабити вас! Пограймося!». Жінки підказували чоловікам: то черкнуть по литці задником черевики — «Увага!», то випишуть на підлозі стилізовану вісімку — «Я принцеса!».

На інших *мілонгах* чоловіки впродовж сету з чотирьох танців використовують усю свою силу переконання, щоб розбудити пристрасть партнерки. Тихо нашіптують іспанською на вухо партнерці, у шию і у волосся, там, де подих збуджує шкіру: «Я божеволію від вашого танго. Своїм танцем ви розбурхуєте мої таємні почуття. Мое серце звільнить ваше і змусить його співати...»

Тут, однак, ніхто не шепотів. Усе робилося очима.

— Чоловіки непомітно розглядаються по залу, — шепотів месъє Одинак, пояснюючи Максові правила *кабесео*.

— А звідки ви все це знаєте? Із...

— Ні. Не з книги. Слухайте. Спокійно переводьте погляд, але не занадто повільно. Так ви вибираєте особу, з якою хочете танцювати наступну *танду* — сет із чотирьох мелодій — або ж перевіряєте, чи не прагне хтось потанцювати з вами. Ви запитуєте їх довгим прямим поглядом. Якщо на нього відповідають, наприклад, кивком або напівусмішкою, вважайте, що ваше запрошення прийняте. Якщо вона відводить погляд, це означає: «Ні, дякую».

— Це добре, — прошепотів Макс. — Оце «Ні, дякую» таке тихе, що ніхто не боїтиметься втрапити в незручне становище.

— Точно. Це галантний жест, коли ви встаєте і йдете, щоб привести її на танцпол. Ідучи залом, ви ще маєте час, аби впевнитись, що запрошення прийняте саме від вас... а не від чоловіка позаду чи збоку від вас.

— А після танцю? Я маю запросити її випити?

— Ні, ви проводите її на місце, дякуєте і повертаєтесь на чоловічу половину. Танго нікого ні до чого не зобов'язує. Упродовж трьох чи чотирьох мелодій ви житимете одними устремліннями, надіями і бажаннями. Кажуть, що це ніби секс, тільки краще і частіше. Але потім — усе. Грубе порушення правил — танцювати більше, ніж одну *танду* з однією жінкою. Це вважається поганим тоном.

Вони спостерігали за парами з-під опущених повік. Через певний час месъє Одинак указав підборіддям на жінку, якій було від п'ятдесяти до шістдесяти з лишком років. Чорне волосся з невеликою сивиною, зібране низько на потилиці, мов у танцівниці фламенко; сукня, на вигляд нова; три обручки на одному пальці. У неї була постава балерини і струнка, міцна, гнучка фігура, наче в молодій шипшини. Чудова танцівниця, надійна, точна і водночас досить поблажлива, щоб вибачити своєму партнерові недоліки рухів тіла чи недостатню податливість, маскуючи помилки чоловіка своєю граціозністю.

— Вона буде вашою партнеркою по танцю, Джордане.

— Вона? Вона занадто гарна. Я боюсь!

— Запам'ятайте відчуття. Колись вам захочеться написати про це, і тоді ви згадаєте, як це — боятися, але все одно йти і танцювати.

Поки Макс намагався напівпанічно напіврішуче впливати гордий погляд королеви-шипшини, Жан пробрався до бару, замовив наперсток лікеру *пастіс* у склянці й налив зверху трохи води. Він був... схвильований. Надзвичайно схвильований.

Наче збирався вийти на сцену.

Як страшенно він хвилювався перед кожною зустріччю з Манон! Його тремтливі пальці перетворювали бриття на криваву баню. Він ніколи не міг вирішити, як йому вдягтися, бо хотілося мати стрункий, елегантний і водночас холодний вигляд. Саме тоді він почав бігати й тягати штангу, щоб тримати себе в гарній формі для Манон.

Жан Одинак відпив трохи *пастіс*.

— Grazie, — сказав він інтуїтивно.

— Prego, сеньйоре капітан, — відповів низенький, кругленький, вусатий бармен зі співучим неаполітанським акцентом.

— Ви мені лестите. Насправді я не капітан...

— Ні-ні, так і є. Кунео бачить.

З гучномовців лилася музика за розкладом: *кортіна*, час для зміни партнерів. За тридцять секунд оркестр розпочне нову *танду*.

Месьє Одинак побачив, що шипшинова танцівниця зглянулася і дозволила блідому Максу з гордо піднятою головою вивести її на середину танцполу. Кілька кроків вона трималась, мов імператриця, і це певним чином вплинуло на Макса, який досі просто міцно тримався за її витягнуту руку. Він зняв навушники і жбурнув їх убік. Тепер він був вищим, ширшим у плечах, груди — випнуті, наче в тореро.

Вона стрельнула на месьє Одинака своїми яскравими, ясно-блакитними очима. Її погляд був молодий, в очах — життєвий досвід, а тіло співало солодку, пристрасну пісню танго, поза будь-яким поняттям часу. Месьє Одинак відчув смак *саудаді* життя, м'яке, тепле почуття жалю — за всім, за нічим.

Саудаді: туга за дитинством, коли дні зливались один з одним, а плин часу не мав жодного значення. Це відчуття, що тебе люблять так, як більше ніхто й ніколи не любитиме. Це унікальне відчуття відстороненості. Це все, що словами не виразити.

Він занесе це до своєї Енциклопедії емоцій.

У цей момент П. Д. Олсон підійшов до бару. Щойно його ноги переставали танцювати, він перетворювався на старого чоловіка.

— Вам треба протанцювати те, що ви не можете пояснити, — шепнув месьє Одинак.

— А вам слід записати те, що ви не можете висловити, — гаркнув старий романіст.

Коли оркестр заграє *Por una cabeza*, шипшинова танцюристка схилилася на груди Макса. Її губи шепотіли якісь заклинання, а її рука, нога і стегна непомітно поправляли його позу. Вона створювала враження, що це він веде її.

Джордан танцював танго спочатку з розплющеними очима, а потім, підкоряючись нашіптуваним інструкціям, опустив повіки. Скоро вони були ніби добре станцьована пара: незнайомка і юнак.

П. Д. кивнув Кунео, товстуну бармену, який прямував до танцполу. Здавалось, що, йдучи, він ставав легшим — граціозним і надзвичайно галантним у своїх стриманих і шанобливих рухах. Його партнерка по танцю була вища за нього, але вона пристосувалась до його зросту і аж мінилася від довіри.

П. Д. Олсон ближче схилився до месьє Одинака і зашепотів:

— Який розкішний літературний персонаж цей Сальваторе Кунео. Він приїхав до Провансу як збирач урожаю: рвати вишні, персики, абрикоси — все, що потребує делікатного поводження. Він працював із росіянами, марокканцями й алжирцями, а потім провів ніч із молодого дівчиною — річковим лоцманом. Наступного дня вона втекла на свою баржу. Щось, мабуть, було таке з Місяцем. Відтоді Кунео прочісує всі річки, шукаючи її. Це триває вже двадцять років. Він працює трохи тут, трохи там, і тепер він — майстер на всі руки, особливо в куховарстві. Ще він уміє малювати, ремонтувати бензобаки, складати гороскопи. Ну, от що вам треба, те він і зробить. А якщо він чогось не вміє, то миттєво цього навчається. А як *неаполітанському піццайоло* йому просто немає рівних, тут він геній. — П. Д. Олсон похитав головою. — Двадцять років. Ви можете собі уявити! І все — через жінку!

— Чому б і ні? Ви можете придумати кращу причину?

— Це ви скажете, Джоне Лонере.

— Що? Як ви назвали мене, Олсоне?

— Ви чули. Жан Одинак, Джон Лонер, Джованні Соледозо... Ви мені іноді снитися.

— Це ви написали «Вогні Півдня»?

— А ви вже танцювали?

Жан Одинак допив свій *настіс*.

Потім він повернувся і подивився на жінок у залі. Деякі відверталися, інші зустрічали його погляд... а одна швидко стрельнула на нього очима. Їй було десь років двадцять п'ять. Коротке волосся, невеличкий бюст, міцні м'язи між верхньою частиною рук і плечима, а очі пломеніли від безмежного голоду, а також від зухвальства вгамувати той голод.

Месьє Одинак кивнув їй. Вона встала, не усміхаючись, і пройшла половину відстані до нього — половину відстані без одного кроку. Вона хотіла вирвати той останній крок у нього. Вона вичікувала, мов розлючена кішка, що готується до нападу.

У цей момент оркестр завершив першу мелодію. І месьє Одинак попрямував до голодної жінки-кицьки.

Її обличчя, весь її вигляд волали: «Хай гряне бій!».

Її рот вимагав: «Підкори мене, якщо зможеш, але не смій принижувати мене. І горе тобі, якщо ти не наважишся кинути мені виклик. Я податлива, але ця податливість з'являється в розпалі пристрасті. І я здатна себе захистити!». Так промовляли її маленька міцна рука, трепетна напрута, яка тримала її тіло у вертикальному положенні, і її стегна, що злилися з його стегнами.

Вона притиснулася до нього від грудей до п'ят, але коли залунали перші ноти, Жан передав їй усю свою енергію поштовхом сонячного сплетіння. Він відпускав її далі й далі вниз, аж поки в них обох було зігнуте одне коліно, а друга нога випрямлена й відставлена в один бік.

По ряду жінок пробіг шепіт, але все відразу стихло, коли месьє Одинак виштовхнув дівчину вгору, швидко й плавно обкрутив її вільну ногу навколо свого коліна. Задні частини їхніх колін ніжно торкнулися одна одної. Вони так тісно переплелися, як могли зробити тільки оголені коханці.

Якась давно заснула сила пробудилася і змусила Жана затрепетати. Чи зможе він знову це зробити? Чи зможе він повернутися в тіло, яке так довго не використовував. «Не думай, Жане! Відчувай!»

Так, Манон!

Манон навчила його не думати під час занять любов'ю, прелюдії, танців і розмов про емоції. Вона називала його «типовим північанином», бо він намагався приховати свій поганий настрій за черговими фразами, байдужим обличчям і звертав занадто багато уваги на те, щоб усе було пристойно під час сексу. А ще тому, що він тягав і штовхав Манон по танцполу, наче візок для покупок, замість танцювати так, як йому хочеться — як диктують його воля, реакції, бажання.

Манон розколола цей жорсткий зовнішній панцир, ніби горіх, своїми руками, своїми голими руками, своїми голими пальцями, своїми голими ногами...

Вона звільнила мене від моєї мізантропії, тиши й самообмежень. Від моєї манії завжди все робити правильно.

Кажуть, що чоловіки, які в ладу зі своїм тілом, можуть відчувати і навіть по запаху вловлювати, коли жінка прагне від життя більше, ніж отримує. Дівчина, яка була в його обіймах, палко мріяла про незнайомця, вічного мандрівника: він уловив це, мов запах, коли відчував, як її серце б'ється об його груди. Незнайомиць, котрий приїде до їхнього містечка і якось подарує їй одну ніч пригод, поклавши їй до ніг усе, чого вона не могла знайти в цьому селі, загубленому серед пшеничних полів та древніх лісів. Це її єдиний спосіб протесту, гарантія того, що вона не озлобиться тут, у цій сільській ідилії, де має значення тільки земля, сім'я і нащадки, а до неї самої нікому немає діла.

Жан Одинак дав дівчині те, чого їй так хотілося. Він тримав її так, як жоден молодий тесля, винороб чи лісник не зможе ніколи. Він танцював з її тілом, з її жіночністю, чого не можуть місцеві чоловіки, для яких вона просто «Марі, дочка коваля, який взуває наших шкaf».

Жан вкладав у кожен жест усю силу свого тіла, дихання і зосередження. Він шепотів їй мовою танго, яку вони з Манон вивчили і якою шепотілися в ліжку. Вони офіційно зверталися одне до одного, як заведено було в старовину серед літніх подружніх пар в Іспанії, а потім шепотіли одне одному непристойні коментарі.

Усе змішалось — минуле, теперішнє, ця молода жінка й інша на ім'я Манон; молодий чоловік, котрим він колись був і навіть не уявляв, яким стане; цей ще-не-старий, але старший чоловік, який майже забув, що означає жадати й тримати жінку у своїх обіймах.

І ось він опинився тут, в обіймах жінки-кицьки, яка любила боротися, бути переможеною, а потім знову кидатися в бій.

Манон, Манон, ось як ти танцювала. Із ненаситним бажанням зробити щось тільки своє, без тягаря своєї родини, землі своїх предків за плечима. Тільки ти, ніякого майбутнього, тільки ти і танго. Ти і я, твої губи, мої губи, твій язик, моя шкіра, моє життя, твоє життя.

Коли зазвучала третя мелодія, «лібертанго», пожежні двері розчинилися навстіж.

— Ось де вони, ці свині! — почув мес'є Одинак крик розлюченого чоловіка.

П'ятеро чоловіків ввалилися до зали. Жінки закричали.

Перший із тих, що вдерлися, уже хапав партнерку Кунео за руки і збирався її вдарити. Кремезний італієць схопив його руку, тут інший чоловік накинувся на Кунео і вдарив його в живіт, що дало змогу першому відтягти жінку.

— Зрада, — просичав Д. П. Олсон, відводячи разом із Жаном Оди-наком жінку-кицьку подалі від натовпу оскажених чоловіків, від яких несло алкоголем.

— Це мій батько, — пробурмотіла вона, враз сполотнівши, показуючи на маньяка з дуже близько посадженими очима, який розмахував сокирою.

— Не дивіться на нього! Виходьте в ці двері, попереду мене! — наказав месье Одинак.

Макс стримував напад двох осатанілих молодиків, котрі вважали, що це Кунео зваблює їхніх жінок, дочок і сестер на сатанинські сексуальні ігрища. У Сальваторе Кунео була розсічена губа. Макс ударив одного з нападників у коліно, а іншого збив з ніг прийомом кунг-фу. Потім він підбіг до шипишинової танцюристки, яка нерухомо і гордо стояла посеред хаосу. Він вклонивсь і поцілував їй руку з підкресленою поштивістю.

— Я хочу подякувати вам, королево цієї незакінченої ночі, за найчудовіший танець у моєму житті.

— Швидше, бо він буде твоїм останнім, — вигукнув П. Д. Олсон, хапаючи Макса за руку.

Месьє Одинак спостерігав, як королева всміхалась, проводжаючи поглядом Макса. Вона підняла його навушники й притисла їх до свого серця.

Джордан, месьє Одинак, П. Д., жінка-кицька і Кунео вибігли надвір і помчали до пом'ятого синього Рено. Кунео протиснув свій живіт-барилу за кермо, захеканий П. Д. гепнувся на місце пасажира, а Макс, Жан і дівчина залізли в кузов позаду, розмістившись між ящиком з інструментами, шкіряною валізою, тримачем пляшечок зі спеціями, різними видами оцту, пучками трав і горою підручників із різних дисциплін. Кунео абияк вкинув речі в кузов, бо розлючений натовп, розмахуючи кулаками, переслідував чужаків аж до парковки, не збираючись більше миритися з незрозумілою жагою своїх жінок до танців.

— Тупі селюки! — плюнув П. Д. Олсон і пожбурих назад довідник-визначник метеликів. — Вони настільки дурні, що думають, наче ми купа свінгерів, котрі починають танцювати вдягненими, а потім роздягаються догола. Це було б досить огидне видовище — всі оці всохлі кулі, звислі животи і худенькі старечі ніжки.

Жінка-кицька пирснула, Макс і Кунео теж засміялися — надмірним сміхом людей, які щойно були на волосині від смерті.

— Вибачте... Може, ми ще зупинимосся на березі? — запитав Макс благально, коли вони стрімголов мчали назад на баржу вздовж головної вулиці Сепуа.

— Хіба що вам дуже хочеться співати кастрато, — пирхнув П. Д.

Згодом вони добралися до баржі. Ліндгрєн і Кафка ніжилися на надвечірньому сонечку біля вікна, старанно не помічаючи пари збудливих ворон, котрі дражнили їх, каркаючи серед покручених гілок яблуні.

Месьє Одинак вихопив спраглий погляд, який Кунео кинув на баржу.

— Мені здається, вам небезпечно тут залишатися, — сказав він італійцю.

Кунео зітхнув.

— Ви не повірите, скільки разів я вже чув ці слова, капітане.

— Їдьмо з нами. Ми пливемо до Провансу, — запропонував месьє Одинак.

— Цей старий прес для склеювання папірців, мабуть, розповів вам мою історію, *сі*? Як я мандрую річками, шукаючи *синьйорину*, що й досі не відпускає моє серце?

— Авжеж розповів. Цей стариган янкі знову розпустив язик. То й що? Я старий, і я скоро помру так чи інакше. Невеличке хуліганство — це все, що ще тримає мене на світі. Зрештою, я ж не викладаю це у Фейсбучі.

— То у вас є сторінка у Фейсбучі? — з подивом запитав Макс. Він нарвав трохи яблук і поскладав їх за пазуху.

— Еге ж. А що? Адже це ніби перестукуєшся через стіну тюремної камери? — гигикнув стариган Олсон. — Звичайно, в мене є сторінка. А як би я взнав, що в людей на умі? Або що сільські банди лінча можуть раптово оголосити набір новобранців по всьому світу?

— Оце так! — вигукнув Макс. — Я надішлю вам запит на додавання в друзі.

— Звичайно надсилайте, синку. Я в інтернеті кожную останню п'ятницю місяця, з одинадцятої до третьої.

— Ви все ще винні нам відповідь, — нагадав месьє Одинак. — Зрештою, ми обидва танцювали. Так? Тільки скажіть нам прямо — я терпіти не можу брехні. Це ви написали «Вогні Півдня»? Ви — Санарі?

Олсон повернувся зморшкувате обличчя до сонця. Він зняв свій смішний капелюх і відкинув сиве волосся назад.

— Я? Санарі? Чому ви так думаєте?

— Стиль. Слова.

— А, я розумію, що ви маєте на увазі! «Великий Маматато». Чудово. Уособлення прагнення кожної людини мати абсолютного опікуна-вихователя, материнського батька. Або «трояндова любов», квітуча й запашна, але без колючок, що не відповідає природі троянди. Кожне слово прекрасне. Але не моє, на жаль. Санарі не жалує загальноприйнятих норм, але я вважаю його великим філантропом. Чого не можу сказати про себе. Я не дуже люблю людей, хоча в мене теж виникає діарія, коли мені доводиться поважати етичні соціальні норми. Ні, мій любий, Джон Лонер — це не я. І це гірка правда.

П. Д. вибрався з автомобіля і пошкандибав кругом нього.

— Послухайте, Кунео. Я пригляну за старим драндулетом до вашого повернення. А може, і не повернетесь, хто знає.

Кунео вагався, але коли Макс підхопив його книги й тримач для пляшечок та потяг їх на човен, Кунео теж схопив ящик з інструментами і шкіряну валізу.

— Капітане Соледозо, можна мені зійти на борт?

— Прошу. Це буде честь для мене, сеньйоре Кунео.

Коли Макс готувався до відплиття, жінка-кицька сперлась на капот Рено з непроникним виразом обличчя, а месьє Одинак потиснув руку П. Д. Олсону на прощання.

— Я й справді вам снівсья? Чи це було так, до слова? — запитав він.

Пер Девід Олсон хитро всміхнувся.

— Світ слів далекий від реальності. Я вичитав це колись у книзі одного німця на ім'я Герлах, Гюнтер Герлах. Не для дурнів, — він трохи подумав. — Правте на Кюізері на річці Сей. Може, ви знайдете Санарі там. Якщо вона ще жива.

— Вона? — здивувався месьє Одинак.

— Гм. Та звідки я знаю? Я завжди уявляв, що все цікаве жіночого роду. А ви?

Олсон усміхнувся й обережно заліз у стару машину Кунео. Він чекав, поки дівчина приєднається до нього.

А вона тим часом обхопила месьє Одинака руками.

— Ви теж мені щось винні, — хрипко сказала вона й міцно поцілувала його.

Уперше за останні двадцять років його цілувала жінка, і навіть у найстрашніших снах Жан не міг уявити, яка це п'янка отрута.

Вона всмоктала його і її язик на якусь мить торкнувся його язика. Потім, блиснувши очима, вона відштовхнула Жана. «Навіть якщо ти подобаєшся мені, то яке тобі до цього діло?», — промовляв сердитий, гордий погляд.

Алілуя. Чим я це заслужив?

— Кюізері? — запитав Макс. — Що це?

— Рай, — відповів месьє Одинак.

Кунео поселився в другій каюті, а потім оголосив кухню-камбуз своєю приватною територією. Кремезний чоловік із зализинами повивтагав спеції, олії й приправи з валізи і тримача пляшечок та розставив їх уздовж приголомшливої батареї саморобних сумішей, призначених для надання гостроти стравам, покращення діп-соусів і просто, «щоб вдихнути і бути щасливим».

Помітивши скептичний вираз обличчя мес'є Одинака, він запитав:

— Щось не так?

— Ні, сеньйоре Кунео. Просто...

Просто я не звик до таких чудових ароматів. Вони занадто гарні. Нестерпно гарні. І зовсім не «щасливі».

— Колись я знав одну жінку, — почав Кунео, впорядковуючи своє приладдя і ретельно оглядаючи ножі, — яка плакала, нюхаючи троянди. Іншій жінці приготований мною запечений паштет *râté en croûte* здався неймовірно еротичним. Аромати несподівано впливають на душу.

Паштет із щастя, подумав мес'є Одинак. Під літерою П. або М. — Мова ароматів. Невже колись він і справді створить свою «Енциклопедію емоцій»?

А якщо почати завтра? Ні — якщо негайно?!

Усе, що йому потрібно — це ручка і папір. І потім якось, літера за літерою, він втілить свою мрію. Можливо, якось, колись...

Тепер-таки. І тільки тепер. То роби вже, боягузе. Дихай під водою нареши.

— Для мене — це лаванда, — нерішуче зізнався він.

— Вам хочеться плакати чи навпаки?

— І те й друге. Це запах моєї найбільшої помилки — і мого щастя.

Кунео витряс кілька гладеньких камінців із пластикового мішечка і розіклав їх на буфеті.

— А це — *моя* помилка і *моє* щастя, — несподівано сказав він. — Час. Він стирає і згладжує гострі кути, що ранили нас. І щоб не забувати цього, я зберігаю камінець із кожної річки, якою подорожував.

В одному з найвидовищніших місць Route Bourbonnais канал де Луан зливається з Бріарським каналом за допомогою акведука — водного моста у вигляді жолоба, який переносить води річища над бурхливою і несудноплавною ділянкою Луари. Вони кинули якір у гавані в Бріарі. Вона потопала в квітах і була така прекрасна, що художники гронами висли на набережній, намагаючись зафіксувати це диво.

Гавань мала вигляд мініатюрного Сан-Тропе. Тут було без ліку дорогих яхт, людей, які прогулювались променадами набережної. «Літературна аптека» була в цій гавані найбільшим човном, і деякі завзяті яхтсмени вже набігли, щоб подивитися на баржу, оцінити результати переобладнання та кинути оком на екіпаж. Месьє Одинак знав, що вони здавалися дивними. Мали вигляд не лише недосвідчених новачків, а набагато гірше: *аматорів*.

Кунео, не втрачаючи духу, розпитував кожного відвідувача, чи не траплялось їм на очі за час подорожей вантажне судно під назвою «Місячне світло». Якась подружня пара із Швейцарії, яка вже тридцять років мандрувала Європою на своїй баржі Luxe-Motor, наче бачила його. Мабуть, років з десять тому. Чи, може, дванадцять?

Коли Кунео згадав про обід, то в коморі знайшов великі запаси повітря, а в холодильнику — корм для котів і вже згадувану білу квасолю.

— У нас немає грошей, сеньйоре Кунео, і ніяких припасів, — почав пояснювати месьє Одинак. Він розповів йому про стрімкий від'їзд із Парижа та всілякі халепи.

— Більшість тутешнього річкового люду завжди готові простягти руку допомоги, та й у мене є деякі заощадження, — відповів на це неаполітанець. — Я міг би вам трохи дати як плату за проїзд.

— Ви дуже благородні, — сказав месьє Одинак. — Але про це не може бути й мови. Нам доведеться якось заробити трохи грошей.

— А хіба та жінка не чекає на вас? — запитав Макс без задньої думки. — Ми втратимо дуже багато часу.

— Вона не чекає на мене. У нас повно часу, — поспішно відповів месьє Одинак, випереджаючи запитання.

О, так. У нас повно часу — «Увесь час всесвіту — наш...». О, Манон... Ти пам'ятаєш той бар у підвальчику, Луї Армстронга й нас?

— Несподіваний візит? Це так романтично... але дуже ризиковано.

— Якщо уникати всіх ризиків, то можна оминати й життя, — вставив Кунео. — Та повернімося до грошей. — месьє Одинак вдячно усміхнувся йому.

Кунео і месьє Одинак вивчили карту водних шляхів. Італієць відзначив декілька сіл.

— Я знаю кількох людей ось тут, в Апремон-сюр-Альє на тому кінці Невера. Хав'єрові завжди потрібні помічники для ремонту надгробків... Якось довелося працювати приватним кухарем у Флері... Художником у Дігуені... А тут у Сен-Сатюрі, якщо вона вже не думає, що ми не, гм... — він почервонів. — Деякі з них змушені заплатити нам їжею або паливом. А може, вони підкажуть, де можна знайти роботу.

— Ви знаєте кого-небудь у Кюізері?

— Це «книжкове місто» на річці Сей? Ніколи там не був. Але, може, там я знайду те, що шукаю.

— Жінку.

— Так, жінку, — Кунео глибоко вдихнув. — Таку жінку, як вона, не часто зустрінеш. Можливо, раз на двісті років. Вона — все, про що може мріяти чоловік. Вродлива, розумна, мудра, уважна, пристрасна — абсолютно все.

Дивно, подумав месьє Одинак. Я ніколи не міг так говорити про Манон. Говорити про неї — значить ділити її з кимось. Це означатиме визнання своїх помилок, а він усе ще не міг змусити себе зробити це.

— Отже, велике питання, — Макс замислився, — як заробити швидко копійчину. Зразу можу запропонувати свої послуги крутого жиголо.

Кунео роззирнувся довкола.

— А як щодо книг? — обережно спитав він. — Ви хочете їх усі зберегти?

І чому він сам про це не подумав?

Кунео вирушив до Бріару купити на свої гроші фрукти, овочі та м'ясо... і впросив хитрого рибалку віддати його денний улов. Жан відкрив книжкову баржу, а Макс помчав закликати покупців. Він обійшов гавань і село, вигукуючи:

— Продаються книги! Найновіші надходження! Розважальні, цікаві й недорогі — чудові книги!

Проходячи повз столик, за яким сиділи жінки, він проголошував:

— Читання робить вас вродливими, читання робить вас багатими, читання робить вас стрункими!

Час від часу він з'являвся біля ресторану Le Petit St Троп, викрикуючи:

— Вам не вистачає любові? У нас є для вас книга. У вас непорозуміння з капітаном? У нас є книга і про це також! Зловили рибу і не знаєте, як її почистити? Наші книги знають все про все.

Деякі перехожі впізнавали автора за газетними світлинами, інші роздратовано відверталися, але жменька зацікавлених таки вирушила до «Літературної аптеки» за порадою.

Отак Макс, Жан і Сальваторе Кунео заробили свої перші євро. Високий темний чернець із Роньї вручив їм два горщики меду й банки з травами в обмін на агностичні науково-популярні книги з книгарні месьє Одинака.

— Що, в біса, він із ними робитиме?

— Закопає, — припустив Кунео.

Розпитавши в начальника гавані про вантажний човен «Місячне світло», він купив у нього розсаду зелені, і, використовуючи дошки кількох книжкових полиць, швиденько спорудив кухонний садочок на кормі на превелику радість Кафки і Ліндгрена, які ледь не сказалися від запаху м'яти. Коти бігали по човну одне за одним, їхні хвости розпушилися, мов щітки.

Того вечора Кунео, вбраний у квітчастий фартух і в такі самі рукавички-прихватки, урочисто вніс їхню вечерю.

— Панове, варіант *рататутя*, який туристична індустрія обізва-
ла *циганським овочевим рагу*, — пояснював Сальваторе, встанов-
люючи таріль зі стравою на імпровізований стіл на палубі. Страва
виявилась овочами червоного кольору, нарізаними невеличкими
кубиками й запеченими, щедро приправленими тмином, щільно
складеними у форму, а потім майстерно викладеними на таріль і
побризканими найсмачнішою оливковою олією. До них було по-
дано котлети з баранини, які Кунео тричі перевертав на відкри-
тому полум'ї, і білосніжний часниковий флан, що просто танув у
роті.

Щось дивне сталося, коли мес'є Одинак проковтнув перший
шматочок. У його голові наче вибухнув фонтан образів.

— Це неймовірно, Сальваторе. Ви готуєте так, як пише Марсель
Паньоль.

— А, Паньоль. Гарний чоловік. Він знав, що насправді можна поба-
чити тільки язиком. А також носом і шлунком, — сказав Кунео, вдяч-
но зітхаючи. Потім, між двома ковтками, він додав:

— Капітане Одинак, ось моє тверде переконання: треба спробува-
ти на язык душу країни, щоб зрозуміти її та полюбити її людей. Під
словом «душа» я маю на увазі те, що там росте і що тамтешні люди ба-
чать, чий запах відчують, до чого доторкаються щодня, що прохо-
дить крізь них і формує їх ізсередини.

— Як паста формує італійців? — спитав Макс із повним ротом.

— Думайте, що говорите, Массімо. Паста робить жінок *беліссі-
ма!* — вигукнув Кунео, із захватом окреслюючи руками в повітрі
пишну жіночу фігуру.

Вони їли й сміялися. Сонце сідало праворуч, місяць сходив ліво-
руч. Їх оповивали розкішні пахощі квітів у гавані. Коти обнишпори-
ли навколишні місцини і згодом приєдналися до чоловічої компанії,
зайнявши найвигіднішу спостережну позицію зверху на переверну-
тому ящику з-під книг.

Жан Одинак був переповнений незнайомим відчуттям спокою.

Чи може їжа цілювати?

Із кожним шматочком їжі, просоченої травами й оліями Прован-
су, він ніби вбирав щось і від самої землі, що простяглася перед ним;

так, наче він їв навколишню місцевість. Він уже відчував смак берегів Луари, вкритих дикими лісами й виноградниками.

Ту ніч він спав спокійно. Кафка і Ліндгрєн стерегли його сон. Кіт розтягся на підлозі, а Ліндгрєн — біля його плеча. Час од часу Жан відчував, як м'якенькі лапки доторкуються до його обличчя, наче перевіряють, чи він ще живий.

Наступного ранку вони вирішили ще трохи затриматися в Брі-арі. Це була дуже відома база й улюблене місце зустрічі. Крім того, саме почався сезон відпочинку на воді. Мало не щогодини на каналі з'являлися нові човни з потенційними покупцями.

Макс запропонував поділитися своїм зайвим одягом із Жаном, який вирушив у дорогу тільки з однією сорочкою, сірими штаньми, піджаком і светром, що були на ньому. На певний час одяг перестав очолювати перелік першочергових покупок.

Месьє Одинак опинився в джинсах й у вицвілій сорочці вперше за останній час, який здався йому вічністю. Він ледве впізнав своє відображення в дзеркалі. Триденна борода, легка засмага після стояння за штурвалом, просторий одяг... Він більше не здавався стривоженим або старшим від своїх років, хоча й молодшим теж.

Макс почав відпускати іронічні тонкі вусики над верхньою губою. Він зачісував волосся назад, аби потім носити блискучий чорний піратський хвіст. Щоранку на кормі він практикував кунг-фу й тай-чі в одних легких штанах. В обідній час і ввечері письменник читав уголос Кунео, коли той готував їжу. Кунео часто просив почитати йому історії, написані жінками.

— Жінки більше розказують про світ. Чоловіки розповідають лише про себе.

Тепер вони не зачиняли «Літературну аптеку» до пізнього вечора. Дні ставали теплішими.

Діти з навколишніх сіл та з інших човнів годинами товклися в черві «Лулу», читаючи пригоди Гаррі Поттера, Калле Блумквіста, Чудової п'ятірки та Котів-воїнів або «Щоденник Грега». Месьє Одинак часто ледве стримував усмішку, спостерігаючи за Максом, котрий сидів на підлозі зі схрещеними довгими ногами і книгою на колінах, оточений дітьми. Він дедалі майстерніше читав уголос, і його чи-

тання більше нагадувало радіоп'єсу. Месьє Одинак уявляв, як ці маленькі діти, що тепер зачаровано слухали із широко розплющеними очима, виростуть, і настане час, коли вони не зможуть жити без читання, як не можуть жити без повітря, не зможуть жити без відчуття дива і того особливого стану, коли, читаючи, наче дивишся кіно в себе в голові.

Тим, кому ще не виповнилося чотирнадцяти, він продавав книги на вагу: два кілограми за десять євро.

— А ми не працюємо собі в збиток? — запитав Макс.

Месьє Одинак знизав плечима.

— З фінансового погляду — так. Але ж відомо, що читання робить людей зухвалими, а прийдешній світ потребуватиме людей, котрі не побояться висловити власну думку, як ви гадаєте?

Підлітки купчилися в куточку з еротичними книгами й пирскали від сміху, аж раптом там западала тиша. Месьє Одинак, наближаючись, завжди шумів, аби вони встигли роз'єднати свої вуста й заховати розпашілі обличчя за безневинними книгами.

Макс часто заманював відвідувачів на борт, граючи на піаніно.

У месьє Одинака вже увійшло в звичку щодня відправляти Катрін листівку й записувати в нотатник нові відомості для своєї енциклопедії незначних і помірних емоцій на благо наступного покоління літературних фармацевтів.

Щовечора він всідався на кормі й дивився на небо. Чумацький Шлях завжди був на своєму місці, раз у раз пролітали зірки. Жаби давали акапельні концерти, відтак вступали цвіркуні із сюрчанням, десь здалеку чулися м'які удари снастей об мачти і випадковий голос корабельного дзвону.

Нові відчуття нуртували в його тілі. Було справедливо, щоб Катрін мала звістку від них, бо це ж саме вона привела все в рух. Йому було цікаво побачити, якою людиною він вийде з цього всього.

Катрін, сьогодні Макс зрозумів, що роман схожий на сад, де чистач має провести певний час, аби зацвісти. Я відчуваю дивні батьківські почуття, коли дивлюсь на Макса. З повагою, Soledoso.

Катрін, сьогодні вранці впродовж кількох секунд після пробудження мені сяйнула думка, що ти — скульптор душі, жінка, яка

приборкує страх. Твої руки перетворюють каміння знову на людину. Джон Лонер, менгір.

Катрін, ріки не схожі на море. Море вимагає, а річки дають. Ось і ми запаслися задоволенням, миром, меланхолією і гладким, наче скло, спокоєм вечора, що завершує день у сіро-блакитних тонах. У мене й досі є морський коник, якого ти зліпила з хліба, з очима із насіння перцю. Йому так потрібен друг. Як насмілюється вважати Жаатто О.

Катрін, річкові люди можуть чогось досягти, тільки коли вони на плаву. Вони люблять книги про безлюдні острови. Річкових людей нудить, коли вони знають, де кинуть якір завтра. Один із тих, хто їх розуміє, J.O. із Р., тимчасово без певної адреси.

Месьє Одинак відкрив ще одне диво над річками — зорі, що дишають. Сьогодні вони сяють яскраво, а завтра бліднуть, потім яскравіють знову. І справа не в серпанку чи в окулярах месьє Одинака для читання, а в тому, що він просто перестав дивитися собі під ноги.

Здавалося, що вони дихають в якомусь вічному, повільному, глибокому ритмі. Вони дихали й дивилися, як світ наближається й віддаляється. Деякі зорі бачили динозаврів і неандертальців. Вони спостерігали, як зводяться піраміди і Колумб відкриває Америку. Для них Земля була просто ще одним островцем з мікроскопічно маленькими жителями у безмежному океані всесвіту.

Наприкінці першого тижня їхнього перебування в Бріарі чоловік із місцевої ради нишком сказав, що вони мусять або зареєструватися як сезонні торговці, або рушати далі. Виявилося, що він пристрасний прихильник американських детективів.

— Але відтепер будьте обережними, коли швартуєтеся, — у французької бюрократії немає «білих плям» за визначенням.

Зробивши запаси їжі, пального, води та записавши імена й номери мобільних телефонів жменьки дружніх людей, котрі жили вздовж водних шляхів, вони вийшли з гавані й звернули в боковий канал Луари. Згодом вони вже минали замки, густі ліси, що пахли смолою, і виноградники, де вирощували виноград Совіньйон і Піно Нуар для майбутніх вин Сансера і Пуйї.

Що далі на південь вони прямували, то теплішала літня погода. Час од часу їм траплялися човни з розпластаними на палубі жінками в бікіні.

На річці лугові вільхи, кущі ожини й дикі лози утворювали казкові джунглі в плямах мерехтливого зеленуватого світла, обсіпані блискітками деревних часточок. Заболочені затони виблискували серед кущів бузини і похилих буків.

Кунео витягав із буркотливої води рибиною за рибиною. На довгому піщаному мілководді їм траплялися сірі чаплі, скопи і стрижи. Тут і там із кущів визирали бобри, полюючи на нутрій. Перед їхніми очима розгорталася стародавня Франція у пишній зелені, грандіозна, велична і далека.

Якось уночі вони пристали до берега біля зарослого пасовища. Панувала тиша. Не чути було ні сплеску води, ні руху транспорту. Вони були абсолютно одні, і лише крик сов час од часу проносився над водою.

Після вечері при свічках вони витягли на палубу ковдри й подушки і вляглися там — трое чоловіків, голова до голови, наче трикутна зірка.

Угорі Чумацький Шлях простягся смугою світла, інверсійним слідом планет. Тиша була майже нестерпна. Синя глибочінь нічного неба неначе затягала їх.

Макс звідкись дістав тонку цигарку з марихуаною.

— Я категорично проти, — заявив Жан, дрімливо розтягуючи слова.

— Слухаюсь, капітане. Повідомлення отримано. Мені дав її хлопець із Голландії, бо йому нічим було заплатити за Уельбека.

Макс запалив косяк.

Кунео прийняв.

— Пахне шмаленою шавлією.

Він незграбно взяв цигарку і злегка обережно затягся.

— Тьху. Наче лижеш новорічну ялинку.

— Треба впустити його в легені та якомога довше втримувати, — порадив Макс. Кунео так і вчинив.

— Райський бальзам! — прокашляв він.

Жан обережно затягся і дав диму полоскотати йому піднебіння. Одна його половина боялася втратити контроль, а друга прагнула саме цього. Йому досі здавалося, наче гребля часу, звичка й закам'янілий страх не дають його горю вилитися геть. Він відчував, ніби всередині в нього немає нічого, крім кам'яних сліз.

Месьє Одинак ще не зізнався ні Макс, ні Кунео, що жінка, заради поїздки до якої він кинув усе в Парижі, уже давно перетворилася на прах. Не зізнався він і в тому, що йому було соромно, і що саме сором погнав його в цю дорогу. І він навіть гадки не мав, що збирається робити після приїзду до Боньйо або що сподівається там знайти.

Внутрішній спокій? Йому ще треба пройти довгий шлях, аби лише заслужити його.

Добре, нехай. Іще одна затяжка не зашкодить.

Дим був пекучий. Цього разу він затягся глибше. Жан відчув, наче на нього навалився океан важкого повітря. Було тихо, ніби в морських глибинах. Навіть сови мовчали.

— Суперзоряно, — запинаючись, ледве вимовив Кунео.

— Ми, мабуть, летимо по небу. Земля — це диск, точно, так воно і є, — хотів пояснити Макс.

— Або тарілка з м'ясним асорті, — гикнув Кунео.

Вони з Максом пирхнули. Вони сміялися, і їхні голоси лунко звучали над річкою, лякаючи зайченят у підліску, які з переляку залазили ще глибше у свої сонні нірки.

Нічна роса впала на повіки Жана. Він не сміявся.

— Кунео, ця жінка, яку ви шукаєте: якою вона була? — запитав Макс, коли вони перестали сміятися.

— Прекрасна. Молода. І надзвичайно засмагла, — відповів Кунео.

Він помовчав.

— Крім самі-знаєте-де. Там вона була біла, неначе збиті вершки. — Він зітхнув. — І така ж солодка.

Вони милувалися падаючими зірками, що раптом спалахували, миготіли, пролітаючи перед їхніми очима, і десь зникали.

— Безумства кохання найсолодші. Але за них і плата найдорожча, — прошепотів Кунео і підтяг ковдру до самого підборіддя. — За маленькі й великі однаково, — він знову зітхнув. — Була лише одна ніч. У той час Віветт була зарученою з однією умовою — щоб жоден чоловік не торкався її, особливо такий, як я.

— Який? Іноземець?

— Ні, Массімо, проблема не в цьому. Річковий чоловік — ми були табу.

Кунео знову затягся й передав цигарку далі.

— Віветт охопила мене, мов лихоманка, — вона й досі не пройшла. Моя кров кипить, коли я думаю про неї. Її обличчя дивиться на мене з кожної тіні, з кожного променя сонця на воді. Вона мені сниться, але кожна ніч скорочує кількість днів, які ми могли би провести разом.

— Я відчуваю себе жакливо старим і виснаженим, — пожалівся Макс. — Ви обидва переживаєте такі пристрасті! Один двадцять років шукає дівчину, з якою провів лише ніч, а другий зривається з місця, щойно... — Макс урвав сам себе.

Пауза після цих слів відгукнулась поштовхом десь на самому краї його затьмареної свідомості. Чому Макс раптом замовк? Тим часом хлопець повів далі, і Жан вирішив зачекати.

— А я навіть не знаю, *чого* мені бажати. Я ніколи так сильно не кохав жодну жінку. Завжди звертав увагу на те... якою вона *не* є. Одна була вродливою, але з презирством ставилася до тих, хто заробляв менше від її батька. Друга — гарненька, але зовсім не розуміла жартів. А ще інша була неймовірно прекрасною, але як тільки роздяглась, почала ридати — навіть не уявляю чому, — то я вирішив не спати з нею. Натомість я загорнув її у свій найбільший светр і всю ніч гойдав на руках. Я вам так скажу: жінки люблять вкластися гарненько й помуркотіти, але все, що отримує чоловік, — це віддавлена рука і розірваний сечовий міхур.

Жан іще раз затягся.

— Десь є і ваша принцеса, Массімо, — запевнив Кунео.

— Ну, і де ж вона?

— Можливо, ви її шукаєте і навіть не здогадуєтеся, що ось-ось зустрінете, — прошепотів Жан.

Так, як було в них із Манон. Того ранку він сідав на потяг із Марселя і навіть не уявляв, що через півгодини зустріне жінку, котра переверне все його життя і повибиває всі підпори, на яких воно трималося. Йому було двадцять чотири, трохи більше, ніж тепер Максу. У нього лишилося тільки декілька годин, проведених із Манон, накрадених за п'ять років. Та він розплатився за ті кілька днів, у які склалися ті години, двадцятьма роками болю, жаги та самотності.

— Та будь я проклятий, якщо ті кілька годин не були варті того.

— Що ви сказали, капітане?

— Нічого, я просто думав. Ви можете тепер-таки почути мої думки? Тоді вам обом доведеться пройти по дошці, і вам кінець.

Його супутники засміялись.

Тиша сільської ночі ставала вже просто фантастичною, поглинаючи час і відриваючи чоловіків од реальності.

— А як щодо вашого кохання, капітане? — запитав Кунео. — Як її ім'я?

Жан довго не відповідав.

— Вибачте, я не хотів...

— Манон. Її ім'я — Манон.

— Вона, мабуть, прекрасна.

— Прекрасна, мов розквітла вишня навесні.

Було так легко заплющити очі й давати відповіді на важкі запитання Кунео, які він ставив своїм м'яким, добрим голосом.

— І розумна, так?

— Вона знає мене краще, ніж я сам. Вона... навчила мене відчувати. І танцювати. Її було легко кохати.

— Було? — запитав голос так тихо, що мес'є Одинак не зрозумів, був то голос Макса, Сальваторе чи його внутрішній.

— Вона — мій дім. І мій сміх. Вона...

Він умовк. Померла. Він не міг цього сказати. Він так боявся горя, що стояло за цим словом.

— А що ви скажете їй, коли зустрінетеся?

Жан боровся із собою, а потім вибрав єдину правду, яка узгоджувалася з його мовчанням про смерть Манон:

— Прости мене.

Кунео більше ні про що не запитував.

— Я вам так заздрю, — сказав Макс. — У вас є ваше кохання, ваші прагнення, якими божевільними вони б не здавались. А я, навпаки, відчуваю себе якимось порожнім місцем. Я дихаю, моє серце б'ється, кров тече по венах. Але з моєї писанини нема ніякого пуття. Світ розвалюється, а я скиглю, наче пара пробитих шин. Життя несправедливе.

— Одна смерть чекає на всіх, — холодно нагадав мес'є Одинак.

— Це — справжня демократія, — додав Кунео.

— Ну, гадаю, смерть надто заполітизована, — зауважив Макс. Він передав залишок цигарки Жанові.

— А це правда, що чоловіки вибирають коханих, котрі схожі на їхніх матерів? — запитав Кунео.

— Гм, — промовив месье Одинак і згадав Лірабель Бернье.

— *Так, звичайно!* Тоді мені треба шукати таку, яка завжди називатиме мене «кара божя» і битиме, коли я читатиму чи вживатиму слова, яких вона не розуміє, — підсумував Кунео з гіркотою в голосі й засміявся.

— А в мене буде така, котра після п'ятдесяти навчиться говорити «ні» і їсти те, що їй подобається, а не те, що дешевше, — зізнався Макс.

Кунео загасив цигарку.

— Гей, Сальво, — запитав Макс, коли вони майже заснули. — Можна я напишу вашу історію?

— Не смійте, друже, — почулася відповідь Сальваторе. — Придумайте власну *історію*, юначе Массімо. — Якщо ви заберете мою, то в мене не залишиться жодної.

Макс глибоко зітхнув.

— Ну, гаразд, — сонно пробурмотів він. — То, може, ви обидва хоча б... знайдете кілька слів для мене? Таке, знаєте, улюблене слівце або двійко? На сон прийдешній?

Кунео поцмокав губами:

— Наприклад, молочне суфле? Поцілунок спагетті?

— Мені подобаються слова, що звучать як речі, які вони описують, — прошепотів месье Одинак. Його очі були заплющені. — Вечірній бриз. Нічний втікач. Літня дитина. Непокора: я бачу маленьку дівчинку в уявній броні, яка відганяє від себе все, чим вона не хоче бути. Гарно вихована, худенька і тиха — іще чого! Леді Непокора, самотній лицар проти темних сил розуму.

— Об деякі слова можна порізатись, — пробурмотів Кунео. — Наче лезо у вусі й на язиці. Дисципліна. Вправа. Розум.

— Слово «розум» у кожного на язиці, тож не дивно, що інші ледве його витримують, — пожалівся Макс. Раптом він засміявся. — Уявіть, що б то було, якби доводилося платити за гарні слова перед їх уживанням.

— Деякі люди зі словесним проносом дуже скоро розорилися б.

— А багаті перестрілялися, скуповуючи всі важливі слова.

— А найдорожчими були б «Я кохаю тебе».

— І вдвічі дорожчими, якщо використовувати їх нещиро.

— Біднякам довелося б красти слова. Або грати в шаради, а не розмовляти.

— Нам усім довелося б це робити, так чи так. «Кохати» — це дієслово, тож... дій. Менше слів і більше справ. Так?

Боже мій, що витворює цей наркотик.

Згодом Сальво й Макс викотились із ковдр і сковзнули під палубу у свої койки.

Перш ніж зникнути, Макс Джордан озирнувся на месьє Одинака востаннє.

— Щось іще, месьє? — стомлено спитав месьє Одинак. — Хочете ще слово, аби краще спалося?

— Я... ні. Я просто хотів сказати... Ви мені подобаєтеся. Що б там не...

Макс дивився так, наче хотів ще щось додати, але не знав як.

— Ви мені теж подобаєтеся, месьє Джордан. Насправді, дуже подобаєтеся. Я був би радий стати вашим другом, месьє Макс.

Чоловіки дивилися один на одного. Тільки світло місяця падало на їхні обличчя. Очі Макса були в темряві.

— Так, — прошепотів юнак. — Так... Жане. Я з радістю буду вашим другом. Постараюся бути гарним другом.

Останньої фрази месьє Одинак не зрозумів, подумав, що це, мабуть, іще діє трава.

Залишившись на самоті, месьє Одинак просто лежав. Пахощі ночі почали змінюватися. Звідкілясь до нього долинув запах... Може, то лаванда?

Щось здригнулося всередині нього.

Він пригадав, що ще в юності запах лаванди викликав у нього таку саму реакцію, навіть ще до зустрічі з Манон. Ударна хвиля. Ніби його серце вже тоді знало, що колись у майбутньому цей запах асоціюватиметься в нього з жагою. З болем. Із коханням. І з жінкою.

Він глибоко зітхнув і дозволив пам'яті охопити його з голови до п'ят. Так, можливо, він відчув ще тоді, у віці Макса, ту ударну хвилю, яку Манон мала скоро запустити через усе його життя.

Жан Одинак узяв на носі човна прапор, який вишила Манон, і розгладив його. Потім він став навколішки і притулювся своїм оком

до ока книжки-птаха, у тому місці, де крапля крові Манон висохла і перетворилася на темну пляму.

Скільки вже ночей ми одне без одного, Манон.

Він стояв на колінах із похиленою головою і шепотів:

— Ночі й дні, країни й океани. Тисячі життів прийшли й пішли, а ти все чекаєш на мене.

У кімнаті десь по сусідству.

Знаючи і кохаючи мене.

У моїй пам'яті ти досі кохаєш мене.

Ти — страх, що крушить каміння в мені.

Ти — життя, яке чекає з надією в мені.

Ти — смерть, якої я боюся.

Ти зустрілася мені, і я ховаю свої слова від тебе. Мій смуток. Мої спогади.

Твоє місце — в мені, й увесь наш час, коли ми були разом.

Я загубив нашу зірку.

Ти простила мене?

Манон?

— Максе! Іще одна камера тортур попереду!

Джордан виповз на палубу.

— Б'юсь об заклад, що чергова шавка наглядача тепер-таки помічється мені на руки, як і на тисячі шлюзів до цього? У мене всі пальці обідрані до крові від крутіння тих клятих ручок і відкривання шлюзових затворів. Чи доведеться цим ніжним рукам попестити ще хоч одну буквочку?

Макс із докором простяг червоні руки, вкриті маленькими гнійничками.

Вони проминули незчисленні пасовища, з яких худоба спускалась на мілководдя, щоб охолонути, величні замки колишніх королівських коханок і тепер наближалися до каналу Ла Грандж недалеко від Сансера.

Це виноробне село розляглося на вершині пагорба, який було видно здалеку, і являло собою південний кордон двадцятикілометрового заповідника долини Луари.

Плакучі верби пускали за водою своє віття, немов перебирали хвилячки грайливими пальцями. Книжкова баржа потрапила в обійми живих зелених стін, які, здавалося, зімкнулися навколо неї.

А й справді, того дня на кожному шлюзі їх обгавкував який-небудь дратівливий собака. І кожний гавкітливий цюцько безпомилково мочився якраз на швартову тумбу, до якої Макс прив'язував дві линви, що втримували баржу в стійкому положенні, поки вода наливалась і виливалась. Цього разу Макс впустив обидві линви — вони вислизнули з його пальців і впали на палубу.

— Не турбуйтеся, капітане. Кунео подбає про шлюз.

Коротконогий італієць відсунув продукти для вечері вбік, виліз по драбині у своєму квітчастому фартусі, діставшись верху, натяг яскраві рукавиці-прихватки і посіпав швартову лінву назад і вперед, зображуючи змію. Пес відступив при виді цього мотузяного удава і похмуро побіг геть.

Кунео однією рукою орудував залізним прутом, аби відкрити затвор, що регулює надходження води. Його напружені м'язи нап'ялися під смугастою з короткими рукавами сорочкою. Працюючи, він співав «Que sera, sera...» тенором гондольєра і підморгував задоволений дружині наглядача шлюзу, коли той не бачив. Коли вони пропливали повз, він дав чоловікові банку пива. За це Сальваторе отримав усмішку й інформацію про танці в Сансері цього вечора, і що в гавані через одну закінчилося дизельне пальне. Крім того, він заперечно відповів на найважливіше для Кунео запитання: вантажний човен «Місячне світло» давно не проходив цим шляхом. Востаннє його бачили ще коли був живий Міттеран.

Месьє Одинак спостерігав за реакцією Кунео після цієї відповіді.

Хлопець чув те саме слово уже з тиждень: «Ні, ні, ні». Вони розпитували наглядачів шлюзів, начальників портів, капітанів, навіть клієнтів, яких заманила «Літературна аптека» з берега. Італієць дякував їм, вираз його обличчя не змінювався. Мабуть, у хлопця в душі невгасне полум'я надії. Чи він і далі шукає просто за звичкою?

Звичка — нікчемна й підступна богиня. Вона нікому й нічому не дозволить зазіхнути на її панування. Вона придушує одне за одним усі бажання: подорожувати, знайти кращу роботу або нове кохання. Вона заважає нам жити так, як хочеться, бо не дає запитати самих себе, чи їй досі подобається робити те, що робимо.

Кунео приєднався до месьє Одинака, котрий стояв за штурвалом.

— Агов, капітане. Я втратив своє кохання. А що з хлопцем? — запитав він. — Що він згубив?

Обидва чоловіки дивилися на Макса, який спирався на поручні й споглядав на воду, думками мандруючи десь дуже далеко.

Макс став мовчазним і перестав грати на піаніно.

Я спробую бути гарним другом, сказав він месье Одинакові. Що означало це «спробую»?

— Він втратив свою музу, сеньйоре Сальваторе. Макс уклав із нею угоду й відмовився від нормального життя. Але муза покинула його. І тепер у нього немає життя — ні звичайного, ні артистичного. Тому він шукає її.

— *Так, розумію.* Може, він недостатньо любив свою музу? Тоді йому доведеться знову просити її руки.

Чи може письменник повторно одружитися зі своєю музою? Можливо, Макс, Кунео і йому потанцювати голяка навколо багаття з виноградних гілочок посеред квітчастої галявини, виспівуючи ритуальні пісні?

— А який вигляд мають музи? Вони — ніби кішечки? — запитав Кунео. — Вони не люблять людей, які випрошують їхню любов. Чи вони — мов собаки? А якщо він любитиметься з іншою дівчиною, то муза ревнуватиме?

Перш ніж месье Одинак устиг відповісти, що музи схожі на коней, вони почули поклик Макса.

— Олень! Там. У воді!

Справді: перед ними, посеред каналу, зовсім виснажена борсалась у воді молода олениця. Вона зовсім запанікувала, помітивши, як іззаду на неї насувається баржа.

Вона знову й знову намагалася знайти опору на березі, але гладкі, вертикальні стіни рукотворного каналу не давали вирватися зі смертельних вод.

Макс, перехилившись через поручні, намагався врятувати виснаженого звіра за допомогою рятувального круга.

— Облиште, Массімо. Ви впадете...

— Ми мусимо допомогти їй! Вона сама не вилізе — вона тоне!

Макс зробив лассо зі швартової линви і кидав його в напрямку олениці. Але звірина лякалась і билася ще більше, зникала під водою й знову виринала.

Страдницькі очі олениці, повні жаху, сколихнули щось у душі месье Одинака.

— Заспокойся, — благав він звірину безмовно. — Заспокойся, довірся нам, довірся нам... Довірся нам.

Він скинув газ двигуна «Лулу» і дав задній хід, але баржа ще метрів з десять рухалася вперед.

Олениця вже порівнялась із серединою човна.

Вона дедалі відчайдушніше боролася з кожним сплеском линви чи рятувального круга. Повернула до них свою маленьку витончену голівку з карими очима, повними жаху.

А потім закричала. Її крик нагадував хрипкий стогін і жалібний плач одночасно.

Кунео скинув черевики й сорочку, збираючись пірнути в канал.

Олениця кричала й кричала.

Месьє Одинак гарячково перебирав варіанти дій. Спробувати причалити? Може, з берега вони зможуть вхопити її й витягти з води.

Він направив човен до берега і почув, як борт черкнув об стінку каналу.

Олениця й далі пронизливо й розпачливо кричала. Її рухи слабшали, вона безсило чіплялася передніми ногами об стінку каналу і не знаходила опори.

Кунео стояв біля поручнів у спідній білизні. Він зрозумів, що не зможе допомогти маленькій олениці, якщо сам не спроможеться вилізти з каналу. А борт «Лулу» був занадто високий, щоб затягнути звіра, що пручається, на борт або вилізти з ним на руках по рятувальній драбині.

Коли вони нарешті причалили, Макс і Жан стрибнули на берег і помчали через зарості до олениці. А вона відштовхнулася від їхнього берега і спробувала дістатися до протилежної стінки каналу.

— Чому вона не дала нам допомогти їй? — прошепотів Макс. По його щоках текли сльози. — Пливи сюди! — хрипко гукав він. — Пливи сюди, бісова, дурна звірино!

Тепер вони могли тільки спостерігати.

Олениця стогнала і плакала, намагаючись вилізти на протилежний берег. Потім припинила навіть ці спроби. Вона знову зісковзнула у воду.

Чоловіки мовчки спостерігали, як звірина силкувалася хоча б тримати голову над водою. Раз у раз вона оглядалася на них і намагалась подалі від них відпливти. Її наляканий погляд, сповнений недовіри й презирства, прошив месьє Одинака до кісток.

Олениця востаннє крикнула, тужливо й розпачливо.

І потонула.

— О, Боже, будь ласка, — прошепотів Макс.

Вона з'явилася знову і тепер пливла на боку, голова звисала у воду, передні ноги сіпались. Світило сонце, носилась мошка, десь у лісі якась пташка виводила трелі. Тіло олениці безживно кружляло у воді.

По обличчю Макса струменіли сльози. Він опустився у воду й поплив до тіла.

Жан і Сальваторе дивилися, як Макс тяг за собою безвольне тіло, поки не доплив до їхнього берега. Він з несподіваною силою підняв тендітне, мокре тіло в повітря, щоб Жан міг ухопити його. Він ледве витяг його на берег.

Олениця пахла брудною водою і опалим листям. Крізь цей запах пробивалися пахощі чужого, древнього світу, далекого від міста. Її мокра шерсть була колюча. Месьє Одинак обережно поклав звіринку біля себе на нагріту сонцем землю, її маленьку голову — собі на коліна. Він сподівався, що якимось дивом олениця зараз стрепенеться, встане, хитаючись, на ноги і дремене в кущі.

Жан провів пальцями по грудях молодої звірини. Він погладив її спину, потім голову, ніби його доторк міг зняти чари. Він відчував залишки тепла в цьому сухорлявому тілі.

— Будь ласка, — тихо просив він. — Будь ласка.

Він усе гладив голову, що лежала на його колінах.

Карі очі олениці осклілим поглядом дивилися кудись повз нього.

Макс плив на спині, широко розкинувши руки.

На палубі Кунео сховав обличчя в долоні.

Чоловіки уникали дивитися один на одного.

Не мовивши й слова, вони попливли на південь через Бургундію бічним каналом Луари, через могутні зелені зарості дерев, що кронами зімкнулись над каналом, утворюючи своєрідне склепіння, мов у кафедральному соборі. Деякі виноградники були такі великі, що ряди винограду, здавалось, сягали обрію. Скрізь цвіли квіти; навіть шлюзи й мости були вкриті ними.

Трое чоловіків їли безмовно, мовчки продавали книги покупцям на березі й уникали один одного. Того вечора вони читали, кожен у своєму кутку човна. Спантеличені коти бродили від одного до іншого. Однак навіть вони не могли вирвати чоловіків з їхньої умисної ізоляції. Ні тертя головами, ні довгі погляди, ні запитальне нявкання не отримували жодної відповіді.

Загибель олениці розбила зірку з трьох чоловіків. Тепер кожен із них ізолювано рухавсь у часі — у жахливих лабіринтах часу.

Жан довго просиджував у роздумах над розліняним шкільним зошитом, що завів для своєї енциклопедії емоцій. Він дививсь у вікно, не помічаючи, як небо палає всіма кольорами, від червоного до помаранчевого. Думки тяглися, мов патока.

Наступного вечора вони минули Невер. Після коротких, напружених дебатов: «А чому не Невер? Ми б могли продати там трохи книг», «У Невері повно книгарень, та ніхто не торгує дизельним паливом» — пришвартувалися, якраз перед закриттям шлюзу, на ніч біля крихітного сільця під назвою Апремон-сюр-Альє, яке вгніздилося на вигині річки Альє. Кунео знав тут кількох людей — скульптора із сім'єю, котрі замкнуто жили в окремому будинку між селом і річкою.

Звідси, із «Саду Франції», було недалеко до Дігуена і повороту на Центральний канал, що приведе їх до Рони, а потім, річкою Сей, до Кюізери — міста книг. Кафка і Ліндгрєн вистрибнули на берег, щоб пополовати в лісі, що ріс уздовж річки.

За мить із дерев здійнявся шквал птахів.

Коли трое чоловіків ішли селом, Жанові здалося, що вони повернулись у п'ятнадцяте століття. Високі дерева з великими кронами, ґрунтові дороги, купки будиночків із жовтого пісковика, рожевата земля і червона черепиця, навіть квіти в садах і зарості плюща над будинками — усе свідчило про те, що вони повернулися до Франції давно минулої епохи лицарів і відьом. Там був невеликий замок, який бовванів над цим тодішнім селом мулярів і будівельників. Стіни замку сяяли золотисто-червоним кольором у променях призахідного сонця. І тільки сучасні велосипеди туристів, котрі отаборилися на березі річки Альє, псували все враження.

— Гарненьке кровожерне містечко, — бурчав Макс.

Зайшовши за стару приземкувату круглу вежу, вони потрапили до квітчастого саду. Міріади квітів буяли такою кількістю рожевого, червоного і білого, що від цього виду й пахощів у Жана запоморочилось у голові. Величезні гліцинії звисали над доріжками, а на озєрі височіла самотня пагода, до якої можна дістатися тільки стрибаючи по каменях.

— Невже тут справді живуть реальні люди, чи все це — просто кіношні декорації? — запитав Макс. — Що це таке? Видова листівка для американських туристів?

— Так, Максє, тут справді живуть люди, котрі протистоять реальності трохи більше, ніж інші. І ні, Апремон — не для американців; це просто данина прекрасному, — пояснив Кунео.

Він розсунув гілки великого куща рододендрона, за яким виявилися приховані двері у високій старій кам'яній стіні. Він штовхнув їх, і вони увійшли до просторого саду із гарно доглянутим газоном, що вів до чудового маєтку з високими стулчастими вікнами, баштою, двома крилами і терасою.

Жан почувався ніяково, ні в сих ні в тих. Він уже не пам'ятав, коли ходив до когось у гості. Підійшовши ближче, вони почули бренькан-

ня піаніно і вибухи сміху, а перетинаючи сад, месьє Одинак помітив жінку, котра сиділа на стільці під мідним буком і щось малювала на полотні. На ній був тільки старий стильний капелюх. Поряд із нею, за піаніно на коліщатах, сидів юнак у старомодному англійському літньому костюмі.

— Гей! Ви, із симпатичним ротом! Ви вмієте грати на піаніно? — гукнула оголена жінка, запримітивши трьох чоловіків.

Макс почервонів і кивнув.

— Тоді заграйте мені що-небудь. Фарби люблять танцювати. А мій брат не відрізняє сі від сі-бемоль.

Макс втиснувся між табуреткою й піаніно на коліщатах і намагався не витріщатися на груди жінки — тим паче, що в неї була одна тільки ліва грудь. Тонка червона лінія на правому боці тіла видавала місце, де колись була її кругла, повна, молода близнючка.

— Гарно роздивіться, вдовольніть свою цікавість, — запропонувала вона. Жінка зняла капелюх і показала Максові: лисий череп, вкритий пушком пророслого волосся. Покалічене раком тіло боролось за повернення до життя.

— У вас є улюблена пісня? — поцікавився Макс, проковтнувши ніяковість, захоплення і жалість.

— Авжеж, містере Звабливі губи. Повно. Тисячі! — вона нахилилася вперед, прошепотіла щось на вухо Максові, знову наділа капелюх, набрала пензликом червоної фарби на палітрі й приготувалась. — Я готова, — сказала вона. — І називайте мене Елайя.

Залунала мелодія «Fly Me to the Moon». Макс грав чудову джазову версію пісні, а художниця працювала пензликом у такт музиці.

— Це дочка Хав'єра, — пошепки сказав Кунео месьє Одинакові. — Вона бореться з раком іще з дитинства. Я радий бачити, що вона, очевидно, досі виграє.

— Нічого собі! Не може бути! Гадаєш, можеш отак, мов грім серед ясного неба, з'явитися після стількох років?

Жінка, майже Жанова ровесниця, прибігла з тераси і впала в обійми Кунео. В її очах виблискували іскорки сміху.

— Ах ти ж чортове веретено для макаронів! Глянь, хто об'явився, Хав'єре — наш Вернигора!

Чоловік у грубих потертих вельветових штаних і картатій сорочці вийшов із будинку, що, як Жан помітив, роздивившись ближче, виявився зовсім не таким величним, як привиділося здалеку. Його славні дні золотих канделябрів і десятків слуг залишилися далеко в минулому.

Тепер жінка зі смішливими очима повернулася до Жана.

— Привіт, — сказала вона. — Ласкаво просимо до Флінтстоунів.

— Привіт, — почав Жан. — Мое ім'я...

— О, забудьте про імена. Тут вони не потрібні. Тут кожен називає себе так, як сам хоче. Або тим, що в нього гарно виходить. У вас є схильність до чого-небудь? Чи у вас особливий випадок?

У її темно-каштанових очах виблискували іскри.

— Я — Вернигора! — вигукнув Кунео. Йому була знайома ця гра.

— Я... — почав месье Одинак.

— Не слухай його, Зельдо. Він — читач душ, ось хто він, — проголосив Кунео. — Його звуть Жан, і він знайде для тебе таку книгу, після якої ти знову спатимеш спокійно.

Він розкинув руки для обіймів, коли чоловік Зельди постукав його по плечу.

Хазяйка маєтку подивилась на Жана уважніше.

— Це правда? — запитала вона. — Ви можете так зробити? Тоді ви станете чудотворцем.

У кутиках усміхнених вуст тайлися сліди печалі.

Месье Одинак роззирнувся по саду, і його погляд зупинився на Елайї.

Макс якраз вибарабанював на клавішах хуліганську версію пісні «Hit the Road, Jack» для Хав'єра і хворої дочки Зельди.

Зельда, мабуть, втомилася, подумав месье Одинак, втомилася від того, що їм так довго доводиться жити під одним дахом зі смертю.

— Ви дали йому ім'я?

— Йому?

— Тому, що живе й спить у тілі Елайї або ж вдає, що спить.

Зельда провела рукою по неголених щоках месье Одинака.

— Ви знаєте все про смерть, еге ж? — вона сумно усміхнулася. — Його — рак — звуть Лупо. Це ім'я дала йому Елайя, коли їй було

дев'ять. Лупо, мов пес із мультфільму. Вона уявляла, що вони разом живуть у її тілі, неначе сусіди в будинку. З повагою ставилася до того, що іноді він вимагав більше уваги. Вона каже, що так їй легше, ніж якби уявляла, що він хоче зруйнувати її. Хто ж руйнуватиме власний будинок?

Зельда усміхалася, з любов'ю поглядаючи на свою дочку.

— Лупо живе з нами вже понад двадцять років. — Мені здається, що він почав також відчувати себе старим і втомленим.

Раптом вона відвернулася од Жана й кинула погляд на Кунео, ніби картаючи себе за відвертість.

— Тепер твоя черга. Де ти був, чи знайшов ти Віветт, чи залишились ви на ніч? Розкажи мені все. І допоможи на кухні, — командувала вона неаполітанцем, узявшись із ним за руки й ведучи його до будинку. Хав'єр обійняв італійця лівою рукою за плечі, а брат Елайї — Леон — ішов за ними.

Жан почувався зайвим. Він безцільно бродив садом. У куточку саду, в густій тіні під буком, він знайшов вивітрену кам'яну лавку. Тут його ніхто не помічав, а йому було видно все. Він бачив будинок і спостерігав, як там почали вмикати світло і мешканці дому ходять по його кімнатах. Він бачив, як на великій кухні працювали Кунео і Зельда і час від часу туди заходив Хав'єр, котрого про щось питали, бо вони з Леоном сиділи за обіднім столом і курили.

Макс більше не грав на піаніно. Елайя і він тихо розмовляли. А потім вони поцілувалися.

Невдовзі Елайя повела Макса за собою вглиб дому. В еркерному вікні спалахнула свічка. Жан бачив тінь Елайї на колінах над Максом. Вона притиснула його руки до того місця, де билося її серце, коли нахилилася над ним. Жан бачив, як вона крапає ніч, на яку Лупо не мав жодного права.

Макс усе ще лежав, коли Елайя в довгій футболці висковзнула з кімнати і побігла на кухню. Месьє Одинак спостерігав, як вона всілася на лавці біля батька.

Скоро й Макс добрався до кухні. Він допоміг накривати на стіл і відкорковувати вино. Зі своєї схованки месьє Одинак помічав, як Елайя дивилася на Макса, коли він повертався до неї спиною. При

цьому вона пустотливо гримасувала, наче все це був якийсь розіграш. Він, сором'язливо усміхаючись, дивився на неї очима лані, коли вона відверталась.

— Будь ласка, не закохуйся в жінку, яка помре, Максє. Це майже нестерпно, — шепотів Жан.

Він відчув, ніби щось стиснулось у його грудях. Воно пробило собі дорогу крізь горло і вихлюпнулось із рота.

Глибоке, сильне ридання.

Як вона кричала. Як ця олениця кричала! О, Манон.

А потім прийшли вони: сльози. Він заледве спромігся обіпертися об брук, обхопивши руками його стовбур для опори.

Він схлипував, плакав. Жан Одинак ридав, як ніколи раніше.

Він учепився в дерево. Піт тік градом. Він чув звуки, що доносилися з його рота, і це було так, наче прорвало греблю. Він не уявляв, як довго це тривало. Кілька хвилин? Чверть години? Довше?

Він затуляв руками глибокі розпачливі ридання, аж раптом вони припинилися. Наче він розрізав гнійник і видушив інфекцію. Усе, що залишилось, — це виснажлива порожнеча й тепло, незнайоме тепло, що, мабуть, вироблялось якимось двигуном, який приводився в рух сльозами. І саме це змусило месє Одинака встати й піти через сад, швидше й швидше, бігом, прямо в простору кухню.

Вони ще не почали їсти, і це викликало в нього дивне, швидкоплинне відчуття радості, бо ці незнайомі люди чекали на нього, значить, він не був зайвим.

— І, звичайно, як і картина, гарний паштет може... — розходився Кунео. Він зупинився на півслові, і всі здивовано подивилися на месє Одинака.

— Ось і ви! — сказав Макс. — Де ви ховалися?

— Максє. Сальво. Я мушу вам дещо розповісти, — випалив Жан.

Сказати ці слова. Насправді сказати їх і слухати, як вони звучать. Як це речення повисло в кухні Зельди й Хав'єра між салатницями й келихами з червоним вином. І що воно означало.

— Вона мертва.

Це означало, що він один.

Це означало, що смерть не робить винятків.

Він відчув, як маленька рука схопила його руку.

Елайя.

Вона потягла його вниз на лавку. У нього тремтіли коліна. Жан подивився спочатку на Кунео, а потім на Макса, прямо в очі.

— Мені не треба поспішати, — сказав він, — бо Манон мертва вже двадцять один рік.

— *Боже мій*, — охнув Кунео.

Макс шумно зітхнув і поліз у кишеню сорочки. Він витяг складену вдвоє газетну вирізку і штовхнув її через стіл Жану.

— Я знайшов це в Бріарі. Воно було в романі Пруста.

Жан розгорнув аркуш паперу.

Повідомлення про смерть.

Він запхав його в першу-ліпшу книгу «Літературної аптеки», поклав її назад на полицю подалі, а потім, через певний час, забув, що то була за книга і де вона могла лежати серед тисяч інших.

Він розправив шматочок паперу, склав його знову і поклав до кишені.

— Але ж ви нічого не сказали. Ви знали, що я щось приховував. Ні, називатимемо речі своїми іменами: я брехав вам. Але ви не зізналися, що знаєте про мою брехню. І собі. Поки не...

Поки я не був готовий.

Джордан злегка знизав плечима.

— Звичайно, — тихо сказав він. — Як інакше.

Старовинний годинник цокав у коридорі.

— Дякую вам... *Максе*, — прошепотів мес'є Одинак. — Дякую вам. Ви — гарний друг.

Він піднявся, як і Макс, і вони через стіл обнялися. Було ніяково і незручно, але коли Жан обійняв Макса, він нарешті відчув полегшення.

Вони знову знайшли один одного.

Жан відчув, як до його очей знову підступають сльози.

— Вона померла, Максе. О, Боже! — здавлено прошепотів Жан у шию Макса, і юнак міцніше обійняв мес'є Одинака. Він сперся коліном об стіл і обережно відсунув убік тарілки, келихи і страви, щоб краще підтримувати Жана у своїх обіймах.

Жан Одинак знову заплакав.

Зельда затамувала тихе ридання, не даючи йому вирватися назовні.

Елайя дивилася на Макса з невимовною ніжністю, витираючи сльози.

Її батько відкинувся назад, спостерігаючи за драмою. Однією рукою він сіпав себе за бороду, а другою крутив цигарку в пальцях.

Кунео не зводив очей зі своєї тарілки.

— Гарзд, — прошепотів Жан, коли його конвульсивні ридання закінчилися. — Гарзд. Усе добре. Мені треба випити.

Він важко дихав. У нього виникло якесь дивне бажання спочатку засміятися, потім поцілувати Зельду, а потім потанцювати з Елайєю.

Він заборонив собі оплакувати Манон, бо... бо ніколи офіційно не був частиною її життя. Адже поряд не було нікого, хто сумував би разом із ним. Він був один, абсолютно один із тягарем свого кохання.

До сьогодні.

Макс опустився, на столі все знову розставили: поправили тарілки, келихи, дзенькнуло об кераміку приладдя. Хав'єр сказав:

— Ну, що ж. Відкриваю ще одну пляшку.

Настрій за столом покращав. Аж тут:

— Заждіть, — дуже тихо попросив Кунео.

— Що?

— Прошу, будь ласка, почекайте хвилинку.

Сальваторе не відривав погляду від тарілки. Щось капало з його підборіддя в салатну заправку.

— Капітане. *Мій дорогий* Массімо. Дорога Зельдо, Хав'єре, мій друже. Маленька Елайє, дорога маленька Елайє.

— І Лупо, — прошепотіла молода жінка.

— Я теж мушу... де в чому зізнатись.

Його підборіддя досі лежало на могутніх грудях.

— Значить, так... *Ось*. Віветт — це дівчина, котру я кохав і впродовж останнього двадцять одного року прочісував кожну річку у Франції, кожну гавань, кожен порт, шукаючи її.

Усі закивали головами.

— І? — обережно запитав Макс.

— А... вона вийшла заміж за мера Латур і живе з ним уже двадцять років. У неї двоє синів і неймовірний, здоровенний, потрійний зад. Я знайшов її п'ятнадцять років тому.

— О, — зітхнула Зельда.

— Вона згадала мене, але після того, як переплутала із Маріо, Джованні й Арно по черзі.

Хав'єр нахилився вперед. Його очі спалахнули. Тепер він дуже тихо попихкував цигаркою.

Зельда нервово усміхнулась.

— Ви, звичайно, жартуєте?

— Ні, Зельдо. Я все одно й далі шукав ту Віветт, яку зустрів на річці в одну з літніх ночей багато років тому. Навіть після того, як знайшов справжню Віветт. Саме *тому, що* знайшов справжню Віветт, я мусив і далі її шукати. Це...

— Божевілля, — різко обірвав його Хав'єр.

— Тату! — із жахом вигукнула Елайя.

— Хав'єре, друже, я так...

— Друже? Ти брехав мені й моїй дружині! Тут, у моєму домі. Ти прийшов до нас сім років тому і навішав нам на вуха свою... свою торбу брехні. Ми дали тобі роботу, ми довіряли тобі, заради Бога!

— Дозвольте мені пояснити, чому...

— Ти використав свою романтичну комедійку, щоб викликати в нас співчуття. Це огидно!

— Будь ласка, припиніть кричати, — суворо сказав Жан. — Він, звичайно ж, робив це не навмисно. Хіба ви не бачите, як йому важко?

— Я можу кричати, скільки мені заманеться. Не дивно, що ви так його розумієте... У вас теж не всі дома з цією вашою мертвою жінкою.

— Ви занадто далеко зайшли, месє, — відрізав Макс.

— Краще я піду.

— Ні, Кунео, будь ласка. Хав'єр дуже знервований, він на межі зриву. Ми чекаємо на деякі лабораторні результати щодо Лупо...

— Я не на межі зриву. Мені гидко, Зельдо. Гидко.

— Ми троє йдемо. Негайно, — сказав месє Одинак.

— З Богом! — прошипів Хав'єр.

Жан підвівся. За ним — Макс.

— Сальво?

Тільки тепер Кунео звів очі. По його щоках текли сльози. В очах стояв бездонний смуток.

— Дуже дякую за вашу гостинність, мадам Зельдо, — сказав месє Одинак.

Вона блідо й розпачливо йому усміхнулась.

— Бажаю удачі із Лупо, мадемузель Елайя. Мені дуже, дуже шкода, що вам доводиться проходити через такі випробування. До глибини душі, — сказав він, звертаючись до хворої дівчини. — А вам, месє Хав'єр, бажаю, щоб ваша прекрасна дружина і далі любила вас. Щоб ви колись зрозуміли, як це чудово. До побачення.

Вираз обличчя Хав'єра свідчив про його велике бажання віддухопелити месє Одинака.

Елайя побігла за чоловіками через темний, тихий сад. Тільки її кроки у вологій нічній траві та сюрчання цвіркунів порушували тишу. Вона йшла босоніж біля Макса. Він ніжно взяв її за руку.

Коли вони стояли біля човна, Кунео хрипко мовив:

— Дякую, що... підвезли. З вашого дозволу, Джованні Соледозо, я спакую свої пожитки й піду.

— Нема ніякої потреби ставати в позу й тікати в ніч, — спокійно відповів месье Одинак.

Він піднявся на трап, і Кунео невпевнено рушив за ним.

Коли вони зняли прапор із носа човна, месье Одинак запитав, сміючись:

— Здоровенний, потрібний зад? Що це, в біса, таке?

Кунео невпевнено відповів:

— Ну, уявіть собі потрібне підборіддя... у когось ззаду.

— Ні, краще не буду, — пирхнув месье Одинак, ледве стримуючи сміх.

— Вам смішно, — пожалівся Кунео. — А от уявіть, що кохання всього вашого життя виявилось ілюзією. Із конячим задом, конячими зубами, і мозком, що, ймовірно, страждає на ксенофобію.

— Страх відкритого простору? Жак.

Вони несміливо усміхнулись один одному.

— Кохати чи не кохати — це мов кава або чай: у людей має бути вибір. Бо як іще нам перестати сумувати за померлими і за жінками, яких ми втратили? — пригнічено прошепотів Кунео.

— А може, цього й не треба.

— Ви думаєте? Не переставати сумувати, але... тоді? Що тоді? Що ж тоді померлі хочуть від нас?

Це було запитання, на яке месье Одинак не міг дати відповідь упродовж усіх цих років.

Аж до сьогодні. Тепер він знав.

— Щоб ми зберігали їх у себе всередині — ось що вони хочуть. Ми носимо їх у собі, всі наші мертві й розбиті кохання. Тільки так ми можемо бути цілісними. Якщо ми починаємо забувати тих, кого втратили, тоді ми також більше не існуємо.

Жан дивився на річку Альє, яка виблискувала в місячному світлі.

— Усі кохані, усі померлі, усі люди, котрих ми знали. Усі вони — це річки, які впадають у море душ. Якщо ми не пам'ятатимемо їх, це море висохне.

Він відчував приголомшливу внутрішню спрагу, бажання вхопити життя обома руками, перш ніж час почне ще швидше летіти мимо. Він не хотів померти від спраги. Він прагнув бути широким і вільним, неначе море, — повним і глибоким. Він бажав мати друзів. Ждав кохати. Хотів відчутти знаки, які Манон лишила в ньому. Відчутти, як вона тече крізь нього і змішується з ним. Манон змінила його назавжди — цього не заперечиш. Так він став чоловіком, якому Катрін дозволила наблизитися до себе.

Жан Одинак раптом зрозумів, що Катрін ніколи не займе місце Манон. Вона посяде своє місце. Не гірше і не краще, просто інше. Йому хотілося показати Катрін усю широчінь свого моря!

Чоловіки побачили, як Макс і Елайя поцілувалися.

Жан знав, що вони більше не згадуватимуть брехню та ілюзії. Головне було сказане.

Минув тиждень. Вагаючись, сумніваючись, обачливо добираючи слова, вони розповіли один одному про головні події свого життя: Сальваторе був «додатком» до «нешчасного випадку» між матір'ю-прибиральницею й одруженим учителем під час «вікна»; Жан був дитиною сварливих стосунків між звичайним робітником і аристократкою-академіком; Макс — остання спроба хронічної «всім-догоджайли» і педанта, виснажених очікуваннями й розчаруваннями, врятувати свій склеротичний шлюб.

Чоловіки продавали книги, читали дітям уголос і настроїли піаніно в обмін на декілька романів. Вони співали й сміялись. Із таксофону Жан зателефонував батькам, а також до будинку номер двадцять сім.

Ніхто не зняв слухавки, хоч він і виждав двадцять шість дзвінків.

Він запитав батька, що відчуваєш, коли раптом із коханця перетворюєшся на батька.

Хоакін Одинак незвично довго мовчав, потім Жан почув, як той шморгнув носом.

— Ну, Жане... Мати дитину — це все одно, що назавжди відмовитися від власного дитинства. Це так, наче ти лиш тепер розумієш, що означає бути чоловіком. Ти також боїшся, що всі твої недоліки вийдуть назовні, бо батьківство потребує більше, ніж ти можеш дати... Я завжди відчував, що мусив заслужити твою любов, бо я сильно, дуже сильно любив тебе.

Тут уже вони обидва шморгнули носами.

— А чому ти питаєш, Жане? Ти хочеш сказати, що ти...?

— Ні.

На жаль. А мати такого ось Макса і дочку, маленьку леді Упертью, було б непогано. Було б, могло б.

Жан відчув, що сльози, які він вилив у річку Альє, неначе звільнили місце десь у нього всередині. Він міг би заповнити ці порожнини пахощами, ніжністю, любов'ю батька... і Катрін. Він міг втиснути туди свою прихильність до Макса і Кунео, а також красу пейзажу. Під печаллю він виявив місце, де емоції та щастя могли б уживатися поряд із ніжністю і усвідомленням того, що він спроможний любити.

Вони добралися до Сони Центральним каналом і тут потрапили в самісінький центр шторму. Між Діжоном і Ліоном бургундське небо, вкрите стовпищем чорних хмар, яке раз у раз роздирали блискавки, з гуркотом обвалилось на землю.

Концерти Чайковського для фортепіано освітили каламутну темряву черева «Лулу», наче спалах світла — черево кита Йони. Макс міцно вперся ногами в раму піаніно і вичаровував із клавіатури балади, вальси й скерцо, тоді як Сона безжально кидала і розхитувала човен на своїх хвилях.

Месьє Одинак ніколи не чув такого Чайковського — в супроводі труб і скрипок шторму, яких доповнювали стогони й гурчання двигуна та скрип дерева, коли скажений вітер кидався з розмаху на беззахисний борт човна, намагаючись ударити ним об набережну. Книги дощем сипалися з полиць. Ліндгрєн лежала під прикрученим до підлоги диваном, а Кафка, прищуливши вуха, визирав із-під роздертої оббивки крісла і з жахом спостерігав навколишню катавасію.

Пливучи річкою Сей, притокою Сони, месьє Одинак побачив попереду подобу гігантської пральні, де клубочилася пара. Він відчував запах повітря — воно було наелектризоване. Чув запах спіненої зеленої води. Відчував, як штурвал пручається в його мозолистих руках, — і насолоджувався життям. Тепер-таки, просто в цю мить!

Він навіть радів шторму. Балів п'ять за шкалою Бофорта.

Краєм ока, коли човен злітав і пірнав між двома ударними хвилями, месьє Одинак вихопив постать жінки.

На ній був прозорий пластиковий дощовик, у руках — парасолька, мов у лондонського біржевого маклера. Вона пильно дивила-

ся кудись над очеретом, низько прибитим до води поривчастим вітром. Потім підняла руку на знак вітання, а відтак (він не йняв віри очам, але так воно й було) розстебнула плащ, відкинула його вбік, повернулась кругом і розвела руки в сторони, тримаючи відкриту парасольку в правій руці.

Потому, розпростерши руки, мов статуя Христа на горі Корковадо в Бразилії, вона навзнак ринула в киплячу річку.

— Що за...? — просичав месье Одинак. — Сальво! Жінка за бортом! — загукав він, й італієць викотився з камбуза.

— *Що?* Що ви там пили? — кричав він, та месье Одинак просто вказав на тіло, що з'являлось і зникало серед водяної піни. І на парасольку.

Неаполітанець втупився в пінисті хвилі. Парасолька потонула.

Кунео скрипнув зубами.

Він схопив швартувальні линви й рятувальний круг.

— Підійдіть ближче! — наказав він. — Массімо! — гукнув він. — Та облиште своє піаніно! Ви потрібні мені тут, бігом... *негайно!*

Поки месье Одинак пробивався ближче до берега, Кунео влаштувався біля поручнів, прив'язав линву до рятувального круга й уперся своїми короткими пухкими ногами в борт. Потім щосили жбурнув круг туди, де у воді виднілося щось безформне. Другий кінець линви він дав Максові, який спостерігав за всім цим білий, наче полотно.

— Коли я вхоплю її, тягніть. Добре тягніть, хлопче, як кінь-вагозов!

Він скинув черевики й сторч головою кинувся в річку. Смути блискавки розірвали небо.

Макс і месье Одинак дивились, як Кунео плив крізь ненаситну воду, потужно вимахуючи руками.

— Чорт, чорт, чорт! — Макс натяг на долоні рукава куртки й знову схопив линву.

Месье Одинак із гуркотом кинув якір. Баржа хиталась і підстрибувала, наче нею крутило в пральній машині.

Кунео доплив до жінки та обійняв її.

Месье Одинак і Макс потягли линву й затягли їх обох на борт. З вусів Кунео капала вода. Серцеподібне обличчя жінки було обрамлене

мокрим червонясто-каштановим волоссям, наче кучерявими водоростями.

Месьє Одинак кинувся до штурвала. Однак коли потягся до радіо, щоб викликати швидку, то раптом відчув на плечі важку мокру руку Кунео.

— Не треба! Жінка не хоче цього. Їй і так добре. Я подбаю про неї. Їй треба висохнути й зігрітись.

Месьє Одинак довірився Кунео і більше ні про що не запитував.

Через певний час після підняття якоря месьє Одинак побачив, як із туману з'явилася гавань Кюізері, і спрямував «Лулу» в порт. Серед потоків дощу й хвиль вони з Максом прив'язали човен до понтона.

— Нам треба висадитися! — крикнув Макс крізь свист і виття вітру. — Човен ось-ось розлетиться на друзки.

— Я не залишу книги й котів самих! — вигукнув у відповідь месьє Одинак. Вода текла йому у вуха, по шиї, в рукави. — Я ж таки *капітан*, а капітан не кидає свій корабель.

— Так, сер! Тоді я теж нікуди не йду.

Човен застогнав, наче хотів сказати, що в них обох не вистачає клепки.

Отаборившись у каюті месьє Одинака, Кунео зняв із потерпілої одяг. Жінка із серцеподібним обличчям лежала оголена під величезною купою ковдр із блаженним виглядом. Італієць нарядився в білий спортивний костюм і вигляд мав трохи дивний.

Він стояв біля жінки навколішках і годував прованським супом *пісту*. Кунео поклав ложку пасти із часнику, базиліку й мигдалю просто в чашку та залив її запашним овочевим супом.

Вона усміхнулась йому між двома ковтками.

— Отже, це — Сальво. Сальваторе Кунео із Неаполя, — сказала вона.

— Так.

— Я — Саманта.

— І ви прекрасні, — сказав Сальво.

— Чи не... правда ж, там непогано? — запитала вона. Її очі були дуже великі, надзвичайно глибокого, темно-синього кольору.

— Ні! — парирував Макс. — Ха, а що ви маєте на увазі?

— Просто скупнулися. Трішки мокрувато, — запевнив її Кунео.

— Я можу почитати вам що-небудь уголос, — запропонував месье Одинак.

— А ще можна заспівати пісню, — додав Макс. — У хороводі.

— Або приготувати щось смачненьке, — запропонував Кунео. — Вам подобається *добе*, печеня, приправлена *прованськими травами*?

Вона кивнула.

— І яловичі щоки теж, добре?

— То що ж сталося? — запитав Макс.

— Життя. Вода. Консервовані черепашки.

Чоловіки втупилися в неї, зовсім збиті з пантелику.

Спершу месье Одинакові здалося, що ця Саманта говорить і робить божевільні речі. Але вона не схожа на божевільну та й не була нею. Просто вона... особлива.

— Тричі по дев'ять, я б сказав, — відповів він. — А що хоч означає «консервовані черепашки»?

— Ви що, впали у воду *спеціально*? — запитав Макс.

— Спеціально? Ну, звичайно, — відповіла Саманта. — Хто ж ходить гуляти в таку погоду, як оце сьогодні, і випадково падає навзник? Це було б по-дурному! Ні, такі речі треба планувати заздалегідь.

— То у вас була депресія, і ви вирішили, ммм...?

— О, ні, невже це так здалося?

Щиро здивована й знічена, вона по черзі повертала своє серце-подібне обличчя до кожного з трьох чоловіків.

— Накласти на себе руки? Поплавати у Стіксі? Померти? Ні-і-і. З якого дива я б це робила? Ні й ні. Мені подобається жити, навіть якщо часом це перетворюється на справжню боротьбу, а то й зовсім безглуздя. Ні. Я хотіла взнати, як це — стрибнути в річку в таку погоду. Річка мала такий цікавий вигляд, наче скажений суп. Мені хотілося взнати, чи злякаюся в тому супі, чи не скаже мені той страх щось важливе.

Кунео кивав, наче справді розумів, що вона мала на увазі.

— А що такого він міг вам сказати? — спитав Макс. — Щось на кшталт: Бог помер, хай живе екстремальний спорт?

— Ні, я просто хотіла перевірити, чи не зміниться якось моє життя. Бо коли справа доходить до рішучих дій, то треба діяти, а не шкодувати потім, що ти нічого не зробив. Здається, так говорять?

Усі троє кивнули.

— Хай там як, а я не збиралась просто розчаровуватися. Маю на увазі, кому хочеться помирати з гнітючою думкою, що він так і не спромігся зробити чогось по-справжньому важливого.

— Гаразд, — сказав Жан. — Звичайно, ми мусимо пильніше прислухатися до своїх бажань. Але я не впевнений, що для цього треба стрибати в річку.

Кунео саяннув до Саманти захопленою усмішкою, сіпаючи пальцями кінчики вусів.

— Алілуя, — пробурмотів він і подав їй суп.

— І ось щось важливе сталося зі мною, коли хвилині накинулися на мене, і я відчула себе останньою родзинкою в кексі. Я зрозуміла, чого мені не вистачає, — проголосила вона.

І зачерпнула ложку супу.

Потім ще ложку.

І... так... іще одну ложку.

Вони заворожено чекали кульмінації.

— Мені знову захотілося поцілувати чоловіка, і цього разу зробити це як слід, — промовила жінка, доїдаючи останню ложку. Потім вона смачно гикнула, взяла руку Кунео, поклала її собі під щоку й заплющила очі. — Після того, як я трішки посплю, — ще встигла вона пробурмотіти.

— До ваших послуг, — прошепотів Кунео із застиглим виразом обличчя.

Ніякої відповіді. Просто усмішка. Скоро вона заснула й похропувала, наче маленький буркотливий песик. Троє ошелешених чоловіків завмерли. Макс засміявся і підняв два великі пальці. Кунео спробував вмотитися зручніше, аби не потривожити сон незнайомки. Її голова лежала на його долоні, ніби кицька на подушці.

Поки шторм вирував над книжковим містечком і річкою Сей, продираючись напролом через ліс, перекидаючи автомобілі й підпалюючи фермерські обійстя, тріо чоловіків намагалося зберігати спокій.

— То чому Кюізері — це рай, як ви сказали десь зо три тисячі років тому? — поцікавився Макс у Жана.

— О, Кюізері! Завзятий читач залишить тут своє серце. Усе село божеволіє від книг до краю, та це й не дивно. Фактично кожен магазин — це книгарня, друкарня, палітурня, видавництво... а велика кількість будинків — це майстерні художників. Це місце просто лускається від творчості й уяви.

— Тепер-таки цього не скажеш, — відзначив Макс. Вітер свистів навколо баржі, грюкаючи усім, що не було закріплено. Коти вмосилися на Саманті. Ліндгрєн вгніздилась біля її шиї, а Кафка вклався в западині між стегнами. Їхні пози наче промовляли : «Тепер вона — наша».

— Кожен книгар у Кюізері на чомусь спеціалізується. Тут можна знайти все. І коли я кажу «все», то це означає — все, — пояснив месьє Одинак.

У минулому житті, коли він був просто паризьким книгарем, то контактував із букіністами — наприклад, коли заможний клієнт із Гонконгу, Лондона чи Вашингтона раптом вирішує, що йому до зарізу потрібне перше видання Гемінгвея вартістю сто тисяч євро, у палітурці з оленичої шкіри та присвятою Гемінгвея своєму дорогому старому другові Отто «Тобі» Брюсу. Або книга з персональної

бібліотеки Сальвадора Далі, яку він, можливо, читав перед тим, як йому наснилися сюрреалістичні годинники, що плавилися.

— То в них і пальмове листя є? — запитав Кунео. Він досі сидів навколішках біля Саманти, підтримуючи її обличчя.

— Ні. Існує наукова фантастика, фантастика і фентезі — як розрізняють фахівці — а також...

— Пальмове листя? Що це таке? — зацікавився Макс.

Месьє Одинак застогнав.

— Нічого, — відповів поспішно.

— Ніколи не чули про бібліотеку доль? Про, — тепер італієць говорив пошепки, — Книгу життя?

— Ньом, ньом, — пробурмотіла Саманта.

Жан Одинак також знав цю легенду. Чарівна Книга Книг, величезна книга пам'яті людства, написана сімома пророками-мудрецькими з надприродними можливостями п'ять тисяч років тому. Легенда оповідає, що ці семеро Ріші знайшли неземні книги з описами минулого й майбутнього світу, долі всіх живих істот, котрі існували в таких обмеженнях, як час і простір. Вважається, що Ріші переклали відомості про долю кількох мільйонів людей і важливі історичні події з цих незвичайних книг та записали їх на мармурових чи кам'яних пластинках або навіть на пальмовому листі.

Очі Сальво Кунео загорілися.

— Тільки уявіть, Массімо. Ваше життя описане в бібліотеці на пальмовому листі, на вашому особистому листку пальми; кожнісінька деталь вашого народження, смерті й усього іншого між ними; кого ви любитимете, з ким одружитесь, ваша кар'єра, абсолютно все — навіть минуле життя.

— Пффф... король дороги, — злетіло з вуст Саманти.

— Усе ваше життя й минуле життя — на підставці для кухля пива. Дуже достовірно, — пробурмотів месьє Одинак.

За свою кар'єру книгаря Жан Одинак не раз виганяв колекціонерів, котрі пропонували будь-які гроші за ці так звані «Хроніки Акаші».

— Справді? — запитав Макс. — Гей, хлопці, а, може, я був Бальзаком.

— А може, ви також були крихітним каннелоні з начинкою.

— Крім того, там можна знайти все про свою смерть. Не конкретний день, але місяць і рік — точно. І там навіть описано деталі вашої смерті, — додав Кунео.

— Ні, гадаю, що обійдусь, — із сумнівом промовив Макс. — Який сенс знати дату власної смерті? Решту життя провести, божеволіючи від страху. Ні, дякую. Навпаки, я хотів би отримати хоч натяк, що вічність на моєму боці.

Месьє Одинак прокашлявся.

— Повернімося до Кюізері: більшість із 1 641 мешканця так чи так пов'язана з друкованим словом. А решта дбає про гостей. Кажуть, що братства та жіночі організації книготорговців створили потужну павутину міжнародних контактів, яка опирається на мережу паралельної передачі інформації. Вони навіть не користуються інтернетом — книжкові старійшини охороняють свої знання так старанно, що вони поступово втрачаються з їхньою смертю.

— Ммм, — зітхнула Саманта.

— Щоб цього не сталося, кожен із них вибирає собі щонайменше одного наступника, якому на вухо передає всі свої величезні знання про книги. Вони знають містичні історії про написання знаменитих творів, секретні видання, оригінальні рукописи, Жіночу Біблію...

— Круто, — сказав Макс.

— ...і про книги, які розповідають зовсім інше між рядками, — вів далі месьє Одинак притишеним змовницьким голосом. — Кажуть, у Кюізері є жінка, котра знає справжнє завершення багатьох відомих творів, бо збирає всі їх чернетки — і кінцеві й проміжні. Вона знає оригінальне завершення «Ромео і Джульєтти», де обоє врятувалися, одружились і народили дітей.

— Тьху! — Макс був шокований, — Ромео і Джульєтта вижили і мали дітей? Та це ж зводить нанівець усю драму!

— А мені подобається, — сказав Кунео. — Завжди було шкода маленьку *Джулію*.

— А хто-небудь із них знає, хто такий Санарі? — поцікавився Макс.

Жан Одинак, звичайно ж, на це сподівався. Він написав листівку з Дігуена президентові книжкової гільдії Кюізері Семі Ле Трекуесеру, попереджаючи про свій приїзд.

О другій годині ночі, зовсім знесилені, вони заснули, заколисані хвилями, які стали спокійніші, бо буря вже вщухала.

Коли вони прокинулися, новий день виблискував невинним, свіжопромитим сонячним сяйвом, ніби минулої ночі й не було. Шторм пішов собі — разом із Самантою.

Кунео приголомшено дивився вниз на свою порожню руку, потім помахав нею перед іншими двома супутниками.

— Це що, знову все повторюється? І чому я нахожу жінок тільки на воді? — поскаржився він. — Я ледве оговтався від останньої.

— Авжеж. Не минуло й п'ятнадцяти років, — усміхнувся Макс.

— От жінки, — пробурчав Кунео. — Могла б хоч номер на дзеркалі написати губною помадою!

— Принесу трохи круасанів, — оголосив Макс.

— Я з вами, *друже*, пошукаю ту сплячу співачку, — сказав Кунео.

— Що? Ви не знаєте міста. Я піду, — втрутився месье Одинак.

Зрештою вирушили всі втрьох.

Коли вони відійшли від маленької пристані й, минувши кемпінг, через міські ворота попрямували до пекарні, назустріч їм трапився орк із оберемком багетів. Його супроводжував ельф з приклеєними до айфону очима.

Месье Одинак зіткнувся з групою Гаррі Поттерів, які верещали не своїм голосом, сперечаючись із загоном членів Нічної Варти перед книгарнею *La Découverte* із блакитним фасадом. Дві дами в костюмах вампірів їхали їм назустріч на гірських велосипедах, пасучи Макса голодними очима. Двоє фанатів Дутласа Адамса якраз виходили з церкви в халатах і з рушниками, перекинутими через плече.

— Маскарад! — вигукнув Макс.

— Що? — спитав Кунео, дивлячись услід орку.

— Фантазійний маскарад. Містечко напхане людьми в костюмах улюблених авторів чи героїв. Здорово!

— Як «Мобі Дік», або «Білий кит»? — запитав Кунео.

Месье Одинак і Кунео не зводили очей з істот, що наче повистрибували із Середзем'я або Вінтерфелла. Наочний доказ сили книг.

Кунео було цікаво, яким саме книгам відповідають ті чи ті поста-ті, і Макс, сяючи від захвату, розповідав йому всі подробиці й таєм-

ниці. Та навіть він мусив здатися, коли їм зустрілась жінка в червоному шкіряному пальті й білих чоботях із закатами, схожими на відра.

Месьє Одинак пояснив:

— Панове, ця жінка не в маскарадному костюмі. Вона — медіум, постійно розмовляє з Колетт і Жорж Санд. Як вона це робить — не розкаже. Заявила, що зустріла їх у своїх снах — подорожах у часі.

У Кюізері була кімната, в якій містилося все хоч трохи пов'язане з літературою. Там приймав лікар, який спеціалізувався на літературній шизофренії. Він консультував людей, чиє альтер его було реінкарнацією Достоевського чи німецького містика Гільдегарда фон Бінгена. Траплялися в нього й пацієнти, котрі заплуталися у своїх численних псевдонімах.

Месьє Одинак прямував до оселі Семі Ле Трекуесера, голови асоціації книжкової гільдії та прихильників Кюізері. Слово Ле Трекуесера здатне відкрити багато дверей. Тож він міг розпитати книгарів про Санарі. Ле Трекуесер мешкав над старою друкарнею.

— Цей книжковий бос дасть нам пароль чи ще щось? — спитав Макс. Він заледве міг відірватися від розкладок із книгами, виставлених перед кожним магазином.

— Швидше «ще щось».

Кунео зупинявся перед бістро, щоб почитати меню, і стисло заготовував деталі до своєї книги рецептів. Вони перебували в регіоні Брес, який вихвалявся, що був колискою сучасної французької кухні.

Чоловіки назвали свої імена в друкарні і, трохи почекавши в офісі голови, були винагороджені справжнім сюрпризом: Семі Ле Трекуесер виявився не чоловіком, а жінкою.

За столом, що, здавалося, був зроблений із корчуватого пенька, обличчям до них сиділа жінка, котру Сальво виловив із річки Сей минулого вечора.

Семі була Самантою. На ній красувалося біле льняне плаття. На ногах — лапи хоббіта, величезні й страшенно волохаті.

— Отже, — запитала Семі, схрестивши стрункі ноги і чарівно погойдуючи однією лапою хоббіта. — Чим можу допомогти?

— Гм, так. Я шукаю автора особливої книги. Його ім'я — це псевдонім, загадка, і...

— Вам уже краще? — перебив Кунео.

— Так, чудово, — Семі обдарувала Сальво усмішкою. — І дякую вам, Сальво, за пропозицію поцілувати вас, перш ніж постарію. Тепер я більше про це не турбуюся.

— А можна купити такі шикарні лапи в Кюізері? — поцікавився Макс.

— І все ж, повертаючись до книги «Вогні Півдня»...

— Так, в «Едемі». Це такий центр відпочинку, а також інформації, туризму і грабування включно. Там і продають лапи хоббітів, вуха орків, випотрошені шлунки...

— Автором може бути жінка...

— Я хочу готувати вам їжу, сеньйоро Саманта. І не страшно, якщо перед обідом вам захочеться спершу поплавати.

— Мабуть, я й собі куплю такі хоббітові лапи. Замість капців. Клас! Кафка сказиться з переляку.

Месьє Одинак дивився у вікно, заледве стримуючись.

— Та ви можете замовкнути? Санарі! «Вогні Півдня»! Я хочу знати, хто справжній автор! Будь ласка!

Вийшло трохи голосніше, ніж йому хотілося. Макс і Кунео здивовано подивилися на месье Одинака, а Семі відкинулася назад у кріслі, наче все це починало її забавляти.

— Я витратив двадцять років, шукаючи його. Чи її. Ця книга... це... — Жан Одинак намагався дібрати найкращі слова, але бачив тільки, як річка міниться на сонці. — Ця книга, мов жінка, яку я кохав. Вона веде до неї. Це — любовне зілля. Це — доза кохання, яку я можу більш-менш витримувати і досі відчувати. Це — соломина, через яку я дихаю впродовж останніх двадцяти років.

Жан провів рукою по обличчю.

Та це була не вся правда. Тепер не тільки правда.

— Вона допомогла мені вижити. Мені більше не потрібна ця книга, бо тепер я знову можу... дихати самотійно. Але я хотів би подякувати.

Макс дивився на нього з великою повагою й подивом.

Обличчя Семі освітілося широкою усмішкою.

— Книга для відновлення дихання. Розумію.

Вона визирнула у вікно. Костюмовані герої все прибували й збиралися на вулицях.

— Я ніколи не думала, що зустріну тут когось такого, як ви, — зітхнувши, сказала вона.

Жан відчув, як у нього напружуються м'язи спини.

— Звичайно, ви не перший, але вас таких було мало. Всі інші пішли собі, так і не розгадавши загадки. Ніхто з них не ставив правильних запитань. Ставити запитання — це мистецтво.

Семі далі дивилася у вікно, вздовж рами якого на тонких нитках були підвішені невеликі уламки пливця. Трохи придивившись, можна помітити, як із цих уламків складається зображення рибини, що вистрибує з води. Або обличчя, або ангела з одним крилом...

— Більшість людей ставлять запитання так, аби чути самих себе. Або почути те, що прагнуть почути, але не те, що їм потрібно насправді. Одне з таких запитань: «Ти кохаєш мене?». Подібні запитання слід заборонити.

Вона притулила свої хобітові лапи одну до одної.

— Поставте ваше запитання, — наказала жінка.

— Я можу... можна поставити лиш одне? — розгубився месье Одинак.

Семі тепло усміхнулась.

— Звичайно, ні. Поставте не одне, а скільки хочете. Але ви мусите сформулювати їх так, щоб отримати відповідь «так» чи «ні».

— Отже, ви знаєте його?

— Ні.

— Правильне запитання означає, що *всі слова* в ньому мають бути правильні, — наголосив Макс і штовхнув месье Одинака ліктем у бік.

Месье Одинак виправився:

— Отже, ви знаєте *їй*?

— Так.

Семі доброзичливо подивилася на Макса.

— Я бачу, месье Джордан, що ви опанували мистецтво ставити запитання. Правильно поставлене запитання може зробити людину щасливою. Як просувається робота над вашою наступною книгою? Другою, так? Прокляття другої книги, всі ці сподівання... Непогано б вам зникнути років на двадцять. Найкраще, коли всі про вас забудуть на певний час, тоді ви звільнитесь.

У Макса запашіли вуха.

— Наступне запитання, читачу душ.

— Це Бріжіт Карно?

— О, Боже, ні!

— Але Санарі ще жива?

Семі усміхнулась.

— О, так.

— Ви можете... мене їй відрекомендувати?

Семі замислилась.

— Так.

— Як?

— Це не запитання «так-ні», — нагадав йому Макс.

— Ну що ж, я готую сьогодні *буйабес*, — втрутився Кунео. — Заїду за вами о пів на восьму. І ви разом із капітаном Soledoso зможете далі

пограти в «так-ні-не знаю». *Добре?* Сподіваюсь, ви не зайняті, не дай Боже? Як ви ставитеся до невеликої прогулянки човном?

— Так, ні й так, — сказала вона рішуче. — Отже, все прояснилося. Тепер, з вашого дозволу, мушу піти й привітати цих прекрасних створінь та сказати декілька теплих слів мовою, придуманою Толкієном. Я готувалася, але поки що виходить, як у Чубакки з Новорічним привітанням.

Семі підвелася, і вони змогли ще раз помилуватися її пречудовими капцями у вигляді хоббітових лап.

Дійшовши до дверей, вона востаннє обернулася до них.

— Максе, чи відомо вам, що коли народжується зірка, їй треба рік, аби досягти повного розміру. А потім вона неперервно світить упродовж мільйонів років. Дивно, еге ж? А ви ніколи не намагалися створити нову мову? Або декілька нових слів? Я була б рада, якби найвідоміший французький живий письменник до тридцяти років зміг запропонувати мені цього вечора нове слово. Домовилися?

Її темно-сині очі сяяли.

А в Максовій уяві вибухнула маленька бомба, щедро посипаючи насінням його внутрішній таємний сад.

Коли Сальво Кунео, вбраний у свою найкращу картату сорочку, джинси і лаковані черевики, прибув того вечора, щоб забрати Семі з друкарні, вона стояла біля дверей із трьома валізами, кімнатною папороттю і дощовиком, перекинутим через руку.

— Я справді сподіваюсь, що ви заберете мене із собою, Сальво, якщо тільки ваше запрошення не означало щось інше. Я вже досить довго тут живу, — промовила вона замість привітання. — Майже десять років. Один цілий щабель, як каже Гессе. Настав час вирушити на південь, аби дихати по-новому, побачити море і знову поцілувати чоловіка. Господи, мені вже скоро шістдесят. Я вступаю в розквіт свого життя.

Кунео дивився прямо в темно-сині очі книжкової жінки.

— Пропозиція залишається в силі, сеньйоре Семі Ле Трекуєсер, — сказав він. — Я до ваших послуг.

— Я не забула, Сальваторе Кунео з Неаполя.

Він викликав машину, щоб доставити її спаковані речі на човен.

— Гм... я правильно розумію, — запитав спантеличений мес'є Одинак, коли Сальво згодом вивантажив валізи на трап, — ви прийшли не просто повечеряти, а збираєтесь у нас оселитися?

— Саме так, дорогий мій. Можна? Зовсім ненадовго? Поки ви не відчалите і не викинете мене за борт?

— Звичайно. Біля дитячих книг є вільний диван, — повідомив Макс.

— Можна мені сказати? — запитав мес'є Одинак.

— А що? Хіба ви збираєтесь оголосити щось відмінне від «так»?

— Гм, ні.

— Дякую, — Семі була помітно зворушена. — Я сидітиму тихо, наче миша. Зізнаюсь тільки, що співаю уві сні.

На листівці, яку мес'є Одинак писав Катрін тієї ночі, були фрази, що Макс придумав після обіду, аби ввечері показати Семі.

Семі вони так сподобалися, що вона тихенько повторювала їх, перекочуючи звуки по язичку, наче крихти торта.

Зоряна сіль (відображення зірок у річці)

Колиска сонця (море)

Лимонний поцілунок (кожен добре знає, що це означає!)

Сімейний якір (обідній стіл)

Серцекол (твоє перше кохання)

Завіса часу (ти бавишся в пісочниці й раптом помічаєш, що по-старішав і обмочуєш штани під час сміху)

Сторона сну

Здатність бажати

Ця остання фраза стала для Семі улюбленою.

— Ми всі живемо у здатності бажати, — сказала вона. — Кожен по-різному.

— Рона — просто якесь жажіття, і це ще м'яко сказано, — зауважив Макс і вказав на атомну електростанцію. Вона була вже сімнадцятою на їхньому шляху від того місця, де Сона перетинається з Роною біля Ліона. Реактори на швидких нейтронах чергувалися з виноградниками й автомагістралями. Кунео облишив ловити рибу.

Вони бродили по Кюізері та його літературних катакомбах ще впродовж трьох днів. А тепер наближалися до Провансу. Уже виднілися крейдянні пагорби біля Оранжу, що здіймалися, наче ворота до південної Франції.

Небо весь час змінювалось. У розпал літа воно почало набирати темно-синього кольору від повітря над Середземним морем, де вода і небо, віддзеркалюючись, посилюють одне одного.

— Наче шари листового тіста — блакитне на блакитному і на блакитному. Край блакитного печива, — бурмотів Макс.

Останнім часом у нього з'явилося нове захоплення: він годинами придумував, перебирав різні поєднання слів і образів, ніби грав у квача зі словами.

Іноді Макс так змішував слова, що Семі заливалася радісним сміхом. Її сміх нагадував Жанові клікит журавля в небі.

Кунео зовсім втратив голову від Семі, навіть не зважаючи на те, що вона й досі не прийняла його пропозицію. Жінка хотіла, аби месьє Одинак спочатку розгадав таємницю.

Вона часто сиділа в рульовій рубці, граючи з месьє Одинаком у гру «так-ні-не знаю».

— У Санарі є діти?

— Ні.

— А чоловік?

— Ні.

— А два?

Вона сміялась, мов цілий ключ журавлів.

— Вона написала другу книгу?

— Ні-і-і, — протягла Семі. — На жаль.

— Вона писала «Вогні Півдня» щасливою?

Довге мовчання.

Месьє Одинак милувався краєвидами, доки Семі обдумувала відповідь.

Минувши Оранж, вони швидко залишили Шатонеф-дю-Пап позаду. До Авіньйона вони прибудуть під обід, а від старовинного папського міста Жан зможе найняти автомобіль і вже за годину добратися до Боньйо в Любероні.

Щось дуже швидко, роздумував він. І що, мені, як каже Макс, подзвонити Люкові у двері й сказати: «Привіт, Бассете, старий ти пліткарю, я колись був коханцем твоєї дружини».

— Між так і ні, — відповіла Семі. — Важке запитання. Ми ж не можемо ціліснінькими днями купатися в щасті, наче ростбіф у підливі, еге ж? Щастя таке швидкоплинне. От у вас, наприклад, який був найдовший проміжок часу, коли ви почувалися щасливим?

Жан подумав.

— Майже чотири години. Я їхав із Парижа до Мазана. Хотів побачитися з коханою, і ми домовилися зустрітися в маленькому готелі Le Siècle навпроти церкви. Тоді я був щасливим. Усю дорогу. Співав. Уявляв її всю і співав для неї.

— Чотири години? Це неймовірно прекрасно.

— Ще б пак. Упродовж тих чотирьох годин я був щасливіший, ніж у наступні чотири дні. Хоча, коли тепер згадую той час, то я радий, що були й ті чотири дні, — Жан зупинився. — Може, ми, озираючись назад, просто думаємо, що були щасливими? Невже ми не помічаємо, що ми щасливі зараз? Чи тільки потім це розуміємо?

— Та-а-ак... — зітхнула Семі. — Це було б зовсім по-дурному.

Розмірковуючи над запізнілим усвідомленням щастя, Жан швидко й безпечно кермував униз Роною, яка в цих місцях більше схожа на море. Ніхто не стояв на березі, закликаючи їх підійти ближче і продати трохи книг. Шлюзи повністю автоматизовані, тож обслуговували з десятків човнів за раз. Їхня млява й нудна мандрівка каналами завершилась остаточно й безповоротно.

Що ближче підпливав Жан до батьківщини Манон, то частіше згадував час, який вони провели разом. Свої відчуття, коли він доторкався до неї.

Наче читаючи його думки, Семі розмірковувала вголос:

— Яка дивна ця фізична любов! Наше тіло краще пам'ятає відчуття доторку до когось, ніж наша голова слова тієї людини, — вона дмухнула на тоненькі волосинки на передпліччі. — Я пам'ятаю свого батька лише через призму його тіла. Його запах, ходу. Як клала голову на його плече, або відчуття моєї руки в його долоні. Єдине, що можу пригадати про його голос, це як він часто казав: «Моя маленька Саса». Мені не вистачає тепла його тіла й досі бісить, що він більше ніколи не підійде до телефону, навіть якщо мені треба сказати йому щось дуже важливе. Боже, це доводить мене до божевілля! Але найбільше мені не вистачає його тіла. У кріслі, де він завжди сидів, тепер немає нічого, крім повітря. Дурного, порожнього повітря!

Месьє Одинак кивнув.

— Проблема в тому, що люди, і переважно жінки, думають, що для того, аби їх кохали, у них має бути ідеальне тіло. Але все, що потрібно, — це бути спроможним кохати і бути коханим, — додав він.

— О, Жане, будь ласка, скажіть це на весь світ, — засміялася Семі й простягла йому бортовий мікрофон. — Нас кохають, коли ми кохаємо. Ще одна істина, яку всі забувають. Ви помічали, що більшість людей хочуть, аби їх любили, і згодні робити для цього все що завгодно? Мучити себе дієтами, важко працювати, носити червоне спідне... Якби вони любили з такою ж енергією, алілуя, світ був би прекрасний і вільний від корекційних колготок.

Жан засміявся разом із Семі. Він подумав про Катрін. Після зустрічі вони обоє були надто делікатні, дуже вразливі і прагнули більше бути коханими, ніж набратися сил і мужності, щоб самим кохати.

Кохання потребує великої відваги і не обіцяє нічого. Чи стане в нього сили знову покохати по-справжньому?

Чи Катрін хоч читає мої листівки?

Семі була гарним слухачем. Вона вміла не лише уважно вислухати, а й підтримати розмову. Жінка розповіла йому, що їй довелося працювати вчителькою в Мельхнау в Швейцарії, дослідником сну в Швейцарії, а також технічним креслярем на вітростанції в Атлантиці. Крім цього, вона ще вирощувала кіз у Воклюзі й робила сир.

А ще в неї була вроджена вада: не вміла брехати. Вона могла промовчати, відмовитись відповідати, але говорити явну брехню не здатна.

— Уявіть це собі в сучасному світі, — сказала вона. — А в дитинстві через це я завжди потрапляла в халепу. Усі вважали мене противною малою халамидницею, яка хизується своєю грубістю. Офіціант у шикарному ресторані запитує: «Вам сподобались наїдки?», а я відповідаю: «Ні, зовсім не сподобались». Мама однокласниці поцікавилася після дня народження: «Ну що, Семі, маленька, ти гарно провела час?». Я чесно намагалась видушити із себе «Так», але все, що в мене вийшло: «Ні, це було жакливо. І від вас так смердить отим червоним вином, яке ви п'єте!».

Месьє Одинак усміхнувся. Дивно, як близько ми до себе самих у дитинстві, подумав він, і як дедалі більше від себе віддаляємось, коли прагнемо когось сподобатися.

— Коли мені було тринадцять, я впала з дерева. І от, покрутивши мене в одній із тих труб, вони щось виявили: в моєму мозку не було центру брехнетворення. Я не можу писати фантастичні притчі, хіба що найближчим часом вріжусь лобом в однорога. Умію розповідати лиш про те, що сама пережила. Я з тих людей, котрі полізуть у сковорідку з картоплею, аби потім висловити власну думку про чіпси.

Саме тоді Кунео приніс їм домашнє лавандове морозиво. У нього був характерний квітковий аромат.

Жінка, не здатна до брехні, дивилась услід неаполітанцю.

— Він низького зросту, товстий, і, якщо об'єктивно говорити, зовсім не красень. Але він розумний, сильний, і, очевидно, вміє все не-

обхідне, щоб жити в любові. Гадаю, він найкращий з усіх чоловіків, яких я цілувала, — промовила Семі. — Це дивно, що такі прекрасні, добросерді люди, як він, не отримують тієї любові, на яку заслуговують. Невже зовнішній вигляд настільки заважає побачити, що їхня душа, ество й переконання відкриті для любові та доброти?

Вона протяжно, повільно зітхнула.

— Дивно, але мене теж ніколи не любили. Завжди думала, що це через мій зовнішній вигляд. Тоді я запитала себе: чому завжди опиняюся там, де всі чоловіки вже мають дружин? Виробники сиру у Воклюзі... Матінко рідна, купа старих лисів! Вони дивляться на жінку, мов на високу двоного козу, яка весь час щось мие. Якщо вам буркнули «Привіт!», можете вважати, що вас благословили.

Семі мрійливо лизнула морозиво.

— Я вважаю — і прошу виправити мене, якщо мене занадто заносить із моїми ідеями про глобальне сестринство, — що, по-перше, існує любов, коли ми думаємо своїми трусиками. Мені це добре знайоме. Це смішно перші п'ятнадцять хвилин. По-друге, існує логічна любов, яку ми створюємо у своїй голові. Це мені теж відоме. Просто шукаєш чоловіка, який відповідає твоїм установам або хоча б дуже не заважатиме твоїм життєвим планам, проте не відчуваєш ніякої магії. І, по-третє, існує любов, яка виходить із грудей чи із сонячного сплетіння, або звідкись між ними. Це те, що мені потрібно. У ній є магія, яка пробуджує в мені джерело життєвих сил, проникає до найдрібнішої моєї частинки. Як ви вважаєте? — вона показала йому язик. Він був ліловий від морозива.

Жан Одинак подумав, що тепер він знає, яке запитання мусить поставити.

— Семі? — запитав він.

— Що, Жане?

Вона говорила якось інакше, та все одно проглядалася манера авторського письма — відображення справжнього звучання її серця й душі.

— Це ж ви написали «Вогні Півдня», правда?

Звичайно, не випадково сонце вибрало саме цей момент та прорвалося між двома берегами хмар, щоб кинути промінь в очі Семі, наче перст з небес. Він засвітив їх — дві палаючі свічки.

Обличчя Семі ожило.

— Так, — тихо зізналася вона, потім сказала голосніше. — Так.

— Так! — крикнула вона, сміючись і плачучи, піднявши руки, — і ця книга мала привести до мене мого чоловіка, Жане! Який кохає мене коханням, яке виходить із місця між грудьми і пупком. Я бажала, щоб він знайшов мене. Адже він чекав на мене, бо бачив уві сні, бо йому подобається все, чим я є, і йому не треба нічого з того, чим я не є. Але знаєте, що, Жане Одинак?

Вона досі плакала й сміялась одночасно.

— Ви знайшли мене, але ви — це не він!

Вона повернулась.

— Той хлопець у квітчастому фартусі, з чудовими, міцними м'язами. Із своїми вусами, які лоскотатимуть мене: оце *він*. Ви привели його до мене. Ви, разом із «Вогнями Півдня», привели його. Це справжня магія.

Її радість зачепила й месье Одинака. Вона мала рацію. Наче так задумано: він прочитав «Вогні Півдня», зупинився в Сепуа, зустрів Сальво, а звідти... раз — і ось вони тут.

Семі витерла обличчя, солоне від сліз.

— Я мусила написати свою книгу. Ви мусили її прочитати. Вам треба було терпіти й страждати, аби нарешті сісти в човен і вирушити. Вважатимемо, що так воно й мало статися. Гарзд?

— Звичайно, Семі. Я вірю в це. Деякі книги написані для однієї людини: «Вогні Півдня» — для мене, — він зібрав усю свою мужність. — Я вижив тільки завдяки вашій книзі, — зізнався він. — Мені зрозуміла кожна ваша думка. Наче ви знали мене раніше, ніж я взнав себе.

Санарі-Семі притисла руки до рота.

— Це так страшно, Жане. Це найчудовіші слова, які я коли-небудь чула.

Вона обвила його руками.

Жінка поцілувала його в ліву, потім у праву щоки, потім знову в обидві щоки, у лоб і в ніс. Між поцілунками вона казала:

— Я клянусь більше ніколи не писати, щоб викликати кохання. Знаєте, скільки я чекала? Понад двадцять років, чорт забирай! А тепер ви мусите вибачити мені: я йду, щоб поцілувати мого чоловіка — і збираюся зробити це як слід. На цьому експеримент завершено. Але якщо все це не подіє, то ввечері я перебуватиму в жахливому гуморі.

Вона ще раз міцно обняла Жана.

— Боже мій, мені страшно! Це жахливо! Але так здорово. Я жива. А як ви? Ви відчуваєте це, просто зараз?

І вона зникла в череві баржі.

Жан вигукнув:

— Агов, Сальво! Тримайся!

Жан Одинак із подивом зрозумів, що так, він — відчуває. І це було прекрасно.

Дорожній щоденник Манон

Париж

Серпень 1992

Ти спиш.

Я бачу тебе, і мені більше не соромно так, що хочеться просто заритися в солоний пісок, бо один чоловік не

може бути всім для мене. Я перестала картати себе, що робила впродовж останніх п'яти кобальтово-блакитних літ. Разом ми були лиш кілька днів поспіль. Склавши їх усі, Жане Воронове Перо, я нарахувала півроку, коли ми дихали одним повітрям — сто шістдесят дев'ять днів, якраз достатньо, щоб нанизати подвійне перлове намисто, одну перлину за один день.

Хоча дні й ночі далеко від тебе — так далеко, мов слід літака в небі, — коли я думаю про тебе і чекаю на зустріч із тобою, вони також зараховуються. Подвійно й потрійно, у захваті й відчутті провини. Якщо дивитися з цього боку, то вже виходить близько п'ятнадцяти років — час, за який можна кілька разів почати все заново. Я вигадала стільки різних сценаріїв.

Часто запитувала себе: може, я діяла хибно — може, я зробила неправильний вибір? Чи було б «правильним» життя тільки з Люком або ще з кимось одним? Або, може, я неправильно скористалась наданими можливостями?

Хоча, у житті немає ніяких «правильно» чи «неправильно». І нічого тепер питати себе: чому мені ніколи не вистачало одного чоловіка?

На це запитання було так багато відповідей.

Наприклад, жага до життя!

А також бажання — таке гаряче, нестримне, липке бажання.

Або ж — дайте мені пожити, поки я не вкрилася зморшками і не посивіла, мов напівобжитий будинок у кінці дороги.

Чи Париж.

А, може, ти наштотхнувся на мене, ніби корабель на острів. (Ха-ха. Це щоб не казати: «я-не-винна-це-доля».)

Чи Люк настільки кохав мене, щоб миритися з цим?

Можливо, я нікчема, я погана, тому чи не байдуже, що я роблю?

О, і звичайно ж, я можу бути з одним тільки тоді, коли є інший. Ви обидва, Люк і Жан, чоловік і коханець, південь і північ, кохання і секс, земля і небо, тіло й душа, село і місто. Ви — дві частинки, які потрібні мені, щоб бути одним цілим.

Вдихни, видихни, а між тим — живи нарешті.

Отже, тристоронні сфери таки існують.

Але всі ці відповіді тепер зайві. Головне запитання зовсім інше.

Коли?

Коли я скажу тобі, що зі мною коїться?

Ніколи.

Ніколи, ніколи, ніколи й ніколи. Або в будь-який момент, коли я торкнуся твого плеча, що, як завжди, виглядає з-під ковдри, у яку ти кутаєшся. Якщо я торкнуся тебе, ти відразу прокинешся і запитаєш: «Що таке? Що сталося, кицюню?»

Я хочу, щоб ти прокинувся і врятував мене.

ПРОКИНЬСЯ!

А для чого? Я так гарно тобі брешу.

Коли я покину тебе?

Скоро.

Не цієї ночі — я не можу. Скидається на те, що мені потрібно зробити з тисячу спроб звільнитися від тебе, розвернутися й піти, не озираючись, щоб таки зробити це.

Я йтиму поступово. Рахуватиму і говоритиму собі: ще тисячу поцілунків... ще чотириста вісімнадцять поцілунків... ще десять... ще чотири. Останні три я відкладу. Ненавець три зацукровані мигдалі на щастя.

Усе враховується. Разом спати. Разом сміятися. А ще — наші танці.

Між іншим, можна кричати серцем, та це неймовірно боляче.

Щодо болю — від нього світ меншає. Тепер я бачу лиш тебе, мене і Люка, і те, що виросло між нами трьома.

Ми всі зіграли свою роль. Тепер я спробую врятувати те, що можна врятувати. Я не хочу думати про покарання, біда приходить однаково для всіх.

Коли я здамся?

Сподіваюся, тільки потім.

Хочу переконатися, що моя рятувальна спроба буде успішна.

Лікарі запропонували ібупрофен і опіати. Вони начебто впливають тільки на мозок, перериваючи передачу електронних сигналів між моїми лімфатичними вузлами, легенями і головою.

Я то перестаю бачити сни, то відчуваю запахи, що нагадують мені минуле — давнє минуле, коли я ще носила гольфи. Або ж речі починають пахнути інакше: фекалії, мов квіти, вино, ніби палені шини. Поцілунок — неначе смерть.

Але я не хочу зашкодити дитині, тому обходжуся без ліків. Часом біль такий сильний, що я гублю всі слова і не можу зателефонувати тобі. Тоді я обманюю тебе. Записую речення, які збираюся сказати тобі, а потім голосно їх читаю. Коли приходить біль, я не можу зібрати докупити букви в голові. Місиво з букв, переварені букви: суп із алфавіту.

Іноді мені боляче, що ти дозволяєш себе обманювати. Іншим разом я злюсь на тебе за те, що з'явився в моєму житті. Але не настільки, щоб ненавидіти.

Жане, я не відаю, що робити. Я не знаю, чи розбудити тебе і попросити про допомогу. Чи розірвати ці сторінки, а, може, зробити копію і послати тобі. Потім. Або ніколи. Я пишу, щоб краще все обдумати.

Так чи так, а я вже не можу говорити про щось інше.

Більше, ніж будь-коли, я користуюся своїм тілом, аби поговорити з тобою. Це слабе, хворе, південне дерево з одним останнім ніжним зеленим пагоном може висловлювати хоча б якісь основні бажання.

Кохай мене.
Тримай мене.
Погладь мене.

Панічне цвітіння, як казав тато. Великі дерева цвітуть востаннє перед загибеллю, спрямовуючи всю свою силу у свій єдиний, вільний від раку пагін.

Нещодавно ти сказав, що я прекрасна.

Я на порозі свого панічного цвітіння.

Якось увечері з Нью-Йорка зателефонував Віджая. Ти ще був на баржі, продавав останнє видання «Вогнів Півдня». Ти хотів, щоб кожен прочитав цю невеличку, дивну, прекрасну книгу. Одного разу ти сказав, що вона не бреше. Ніяких перекручень, викрутасів. Лише правда.

У Віджаї нові начальники — два дивакуваті учені-цитологи. Вони вважають, що саме тіло, а не мозок, визначає душу й характер людини. Це мільярди різноманітних клітин, як вони запевняють. Що відбувається з ними, те відбувається і з душею.

Ось, наприклад, біль, пояснює він: біль змінює полярність клітин. Це починається за якихось три дні: клітини збудження стають клітинами болю, сенсорні клітини стають клітинами страху, клітини координації стають подушечками для голок. Зрештою, ніжність викликає біль. Найлегший вітерець, найменша вібрація від звуків музики, кожна тінь, що наближається, викликає страх. А біль жадібно накидається на кожен рух, на кожен м'яз, породжуючи мільйони нових больових рецепторів. Усе ваше нутро повністю перероджується і змінюється, але зовні цього не видно. Під кінець ви не даєте нікому доторкнутися до вас, каже Віджая. І ви стаєте зовсім самотнім.

Біль — це рак душі, запевняє твій давній друг. Він говорить про це як учений. І не думає, яку відразу його слова можуть викликати в людини, далекої від науки.

Він напрозорчив усе, що станеться зі мною.

Біль знесилює тіло, а разом із ним і мозок, розповідає Віджая. У вас слабне пам'ять, ви не можете більше логічно міркувати, відчуваєте тільки безпричинну тривогу, паніку. І всі ваші думки здорової людини падають у звивини, продерті болем у вашому мозку. Усі ваші надії. Зрештою ви теж падаєте і гинете. Біль і паніка пожирають усе ваше ество.

Коли я помру?

За статистикою, це коли-небудь таки станеться.

Я збиралася їсти традиційні «тринадцять різдвяних десертів». Мама робить бісквіти і мус. Тато відповідає за чотири фруктові делікатеси. Люк начистить найкращі горіхи. Три скатертини, три свічки, три шматки розламаного руками хліба: один шматок — для живих, які сидять за столом, один — на щастя, а один — для бідних і мертвих, щоб поділилися. Боюсь, що до того часу мені доведеться битися за крихти із жебраками.

Люк благав, щоб я пройшла терапію.

Абсолютно незалежно від того, що шанси такі ж мізерні, як і при ставці на коня, частина мене однаково помре; могильну плиту все одно доведеться замовляти, месу читати, а носовички — прасувати.

Чи відчуватиму я вагу могильної плити?

Тато розуміє. Коли я пояснила йому, чому не хочу хіміотерапії, він пішов у сарай і заплакав. Я злякалась, що він піде й відрубає собі руку.

Мама — скам'яніла. Вона має вигляд скам'янілого оливкового дерева. Її підборіддя шишкуюте і тверде, очі — мов два уламки кори. Вона ніяк не може зрозуміти, що зробила не так, чому не змогла перетворити своє перше смертельне передчуття на поганий сон або на материнську любов, що турбує її більше, ніж на те заслуговує.

— Я знала, що смерть чатує в Парижі, в цьому Богом забутому місті.

Та в неї не вистачає духу звинувачувати мене. Найбільше вона картає себе. Безжальне ставлення до себе дає змогу їй триматися і підготувати мою останню кімнату так, як я хочу.

Тепер ти лежиш у такій позі, ніби танцюрист у піруеті. Одна нога випрямлена, друга — підігнута. Одна рука над головою, друга — майже впирається в бік.

Ти завжди дивився на мене, наче я була якоюсь винятковою. За п'ять років ти жодного разу не поглянув на мене сердито або байдуже. Як це тобі вдавалося?

Кастор розглядає мене. Ми, двоногі створіння, мабуть, здаємося котам дуже чудними.

Я відчуваю себе розчавленою вічністю, що чекає на мене.

Іноді — і це насправді дуже погана думка — дуже рідко мені хочеться, щоб хтось, кого я люблю, пішов поперед мене. Аби показати мені, що я теж зможу.

Іноді я хочу, щоб ти пішов першим, щоб я теж змогла, знаючи, що ти мене там чекаєш...

Прощай, Жане Одинак.

Я заздрю тобі за всі роки, які в тебе є, аби жити.

Я ввійду до своєї останньої кімнати, а з неї — до саду. Авжеж, так воно й буде. Я пройду крізь високі, гостинні французькі вікна і піду просто в захід сонця. А потім... потім стану світлом, а далі — я буду скрізь.

Це буде моя природа. Я буду там завжди, кожного вечора.

Мандрівники провели разом пречудовий вечір. Сальво ледве встигав підносити все нові порції мідій, Макс грав на піаніно, і вони по черзі танцювали із Семі на палубі.

Пізніше всі четверо насолоджувалися видом Авіньйона й мосту Сен-Бенезе, увічного в піснях. Липень був у повному розквіті. Навіть після заходу сонця температура трималася оксамитових двадцяти восьми градусів.

Незадовго до півночі Жан підняв свій келих.

— Дякую вам, — промовив він, — за дружбу. За правду. І за цю неймовірно смачну вечерю.

Усі підняли келихи. Їх дзенькіт звучав, неначе передзвін, що означав кінець їхньої мандрівки разом.

Незважаючи на це, Семі сказала із запашілими щоками:

— Між іншим, я тепер щаслива.

А за півгодини:

— Я досі щаслива.

А через дві години... Ну, вона, мабуть, сказала це багатьма іншими способами, які не потребували слів, та ні Макс, ні Жан її не чули. Чоловіки вирішили не вештатися під ногами у Семі й Сальво й залишили цю пару на «Лулу» в першу зі сподіваних тисяч ночей. Пройшовши через найближчі ворота, вони неквапливо попрямували в стару частину Авіньйона.

Вузькі вулички були переповнені народом. Літня спека природним чином перенесла активність на пізні години. Макс і Жан купили морозиво на площі перед величною мерією і спостерігали, як бродя-

чі актори жонглювали вогнем, виконували акробатичні етюди та всіляко розважали публіку в кав'ярнях і бістро своїми балаганними номерами. Це місто не подобалося Жанові, воно нагадувало лицемірну блудницю, яка наживалася на минулій папській славі.

Макс ловив язиком морозиво, що швидко тануло. З майже повним ротом він сказав, ніби між іншим:

— Я збираюся писати дитячі книги. Є в мене декілька ідей.

Жан зиркнув на нього. Ну, ось настав момент і для Макса, подумав він. З цієї хвилини він почне перетворюватися на чоловіка, яким колись стане.

— Можна їх почути? — попросив він, перейшовши від щирого здивування до бажання, щоб йому дозволили розділити таку радісну подію.

— Оце так! А я думав, ви й не спитаєте.

Макс витяг записник із задньої кишені й зачитав:

— Старий майстер-чарівник усе чекав, поки хоробра дівчинка нарешті прийде до садка і викопає його з-під суниць, де він лежав, усіма забутий, півтори сотні літ...

Макс мрійливо подивився на Жана.

— Або історія про маленьку корову.

— Маленьку корову?

— Еге ж, про священну корову, яка завжди мусила брати на себе провину. Я подумав, що навіть священна корова колись була маленьким телятком, перш ніж люди почали питати: «Священна корово, так *ким*, кажеш, ти хотіла стати? Письменником?», — Макс усміхнувся.

— Або ось іще про Клер, дівчинку, яка помінялася тілами зі своєю кицькою Кітті. Потім іще...

Майбутні герої дитячих снів, подумав він, слухаючи чудові Максові сюжетні лінії.

— ...далі про малюка Бруно, котрий скаржився хранителям небес на сім'ю, якою вони його нагородили...

Макс читав далі, а Жан насолоджувався відчуттям, наче в його серці розпускаються ніжні квіти. Йому так подобався цей юнак! Його дотепність, його очі, його сміх.

— ...і коли тіні людей вирушили назад, щоб трохи виправити дитинство їхніх власників...

Чудово, подумав Жан. Відправлю-но і я *свою* тінь у минуле, щоб вона виправила *моє* життя. Як заманливо. І як шкода, що це неможливо.

Вони повернулися на баржу глухої ночі, за годину до того, як світанок прокрадеться на небо.

Макс пішов до себе, записав кілька думок і ліг спати. А Жан Одинак повільно обходив баржу, яку ніжно колисала течія. Коти тупотіли поряд із ним і пильно спостерігали за високим чоловіком. Вони відчували невідворотну розлуку.

Жанові пальці раз у раз натикалися на порожнечу, коли він проводив ними по рядах книг, пестячи їхні корінці. Він точно знав, де стояла та чи та книга, перш ніж її продали. Так само, як ми пам'ятаємо будинки і поля на вулицях, де ми виростили, і все ще бачимо їх, навіть після того, як на їхньому місці з'являється кільцева дорога або торговий центр.

Він завжди відчував, що книги створюють навколо нього силове поле. На його баржі вмістився увесь світ — будь-яка емоція, місце чи епоха. Йому не треба було мандрувати, адже вистачало спілкування з книгами... а потім він і взагалі почав їх цінувати більше, ніж людей. Вони були не такими загрозливими.

Месьє Одинак сів у крісло на невисокому узвишші й дивився на воду в широке вікно. Коти стрибнули йому на коліна.

— Тепер ти не зможеш підвестися, — наче промовляли їхні тіла, стаючи важчими і теплішими. — Тепер тобі доведеться залишитись.

Це стало його життям. Вісімдесят футів на п'ятнадцять. Він почав усе це створювати, коли йому було стільки років, як тепер Макс: баржу, колекцію для «лікування душі», свою репутацію — увесь цей якірний ланцюг. День у день він кував і загартовував його, ланка за ланкою, і заковував себе в нього.

Та щось тут уже не зовсім правильно. Якби його життя було фотоальбомом, то випадкові світлини не різнилися. На них він завжди був би зображений на своєму човні з книгою в руках, тільки б волос-

ся ставало сивішим і тоншим. А в кінці була б його фотографія з про-
низливим, благальним виразом на зморшкуватому обличчі.

Ні, він не хотів закінчити так, запитуючи себе, чи це вже все. Є
лиш одне рішення — радикальне, яке зруйнує його ланцюг.

Він мусить залишити баржу. Назавжди.

Від цієї думки йому стало млосно... та коли він кілька разів глибо-
ко вдихнув і уявив своє життя без «Лулу», то відчув себе вільним.

Тут же підступили докори сумління. Позбавитися «Літературної
аптеки», мов клопітної коханки?

— Вона не клопітна, — пробурмотів мес'є Одинак.

Коти муркотіли під його пестливими руками.

— Що ж мені робити з вами трьома? — запитав він печально.

Десь поряд співала Семі у своєму сні. Раптом саянула думка: може,
не кидати баржу сиротою, а пошукати покупця?

— Чи почуватиметься Кунео тут наче вдома? — запитав він котів,
що сиділи в нього на колінах. Вони тицялися носами в його руку.

Кажуть, що котяче муркотіння може зростити купу поламаних
кісток і зцілити скам'янілу душу. Та коли їхня робота завершена,
коти йдуть своєю дорогою, не озираючись. Вони люблять стримано,
без умов, але й нічого не обіцяють.

Мес'є Одинак згадав «Щаблі» Гессе. Усі, звичайно ж, знають тіль-
ки перший рядок: «Чарівна сила в починанні кожнім...». Та мало хто
знає закінчення: «Щоб захистити нас і жить допомогти». І майже ніх-
то не розуміє, що Гессе говорив не про нові починання.

Він мав на увазі готовність до прощання.

Прощання зі старими звичками.

Прощання з ілюзіями.

Прощання з давно вичерпаним життям, у якому ти просто луш-
пиння, що зашаруділо від випадкового зітхання.

День привітав Жана й Макса за пізній сніданок тридцятичотириградусною спекою й сюрпризом від Семі. Вона разом із Кунео ходили в магазини й купили їм усім мобільні телефони з попередньою оплатою.

Месьє Одинак скептично оглянув телефон, який жінка підштовхнула до нього між круасанами і чашками кави. Йому довелося наче пити окуляри, аби роздивитися цифри.

— Такі штуки у вжитку вже років з двадцять, можете їм довіряти, — піддражнив його Макс.

— Я записала вам наші номери, — інструктувала Семі Жана. — І прошу вас телефонувати нам. Навіть якщо все гаразд або ви не знаєте, як зварити яйце-пашот. Або якщо вам нудно й хочеться вистрибнути з вікна, щоб знову відчутися себе живим.

Жана зворушила щирість Семі.

— Дякую, — сказав він зніяковіло.

Його обеззброїла її відкрита, смілива прихильність. Чи не за це люди так люблять дружбу? Крихітна Семі майже щезла в його обіймах.

— Я, мм... Я хотів би вам щось дати, — промовив месьє Одинак. Він знічено підштовхнув ключі від баржі до Кунео.

— Мій шановний найгірший у світі брехун і найкращий кухар на захід від Італії, віднині я мушу мандрувати далі без свого човна. На підставі вищесказаного я передаю «Лулу» до ваших рук. Хай тут завжди буде вільний куточок для котів і письменників у пошуках сюжетів. Ви згодні? Ви не зобов'язані, та якщо згодні, то я буду радий

знати, що ви доглянете мій човен. Так би мовити, у безстрокове користування. То як?

— Ні! Це — ваша робота, ваш офіс, ваші ліки для душі, ваш сховок і ваш дім. Ваша баржа — це ви і є, дурний ви дивак. Ви не можете віддавати таке незнайомим людям, як би їм не хотілося це мати! — закричала Семі.

Вони ошелешено дивились на Саманту.

— Вибачте, — пробурмотіла вона. — Я... е-е... Я мала на увазі те, що сказала. Так не піде. Поміняти мобільний телефон на книжкову баржу? Нізащо! Це жахливо! — вона нервово засміялась.

— Здається, ця нездатність брехати — справжній подарунок у житті, — відзначив Макс. — І до слова, поки мене ще ніхто не спитав. Ні, мені не потрібен човен, та я був би вдячний вам, Жане, якби ви мене підвезли на своєму автомобілі.

У Кунео очі наповнилися слізьми.

— Шкода, шкода, — це все, що він міг сказати. — Шкода, капітане. Шкода, все. Я... *от дідько...* і все таке інше.

Вони детально обговорили всі за і проти цієї справи. Що більше вагалися Кунео і Семі, то дужче наполягав на своєму Жан. Макс не втручався, лиш один раз запитав:

— Здається, це називається характері чи ще якось?

Месьє Одинак не зважав на нього. Він відчував, що це слід зробити, однак йому довелося майже весь ранок умовляти Кунео і Семі.

Помітно зворушений, італієць нарешті промовив урочисто:

— Добре, капітане. Ми приглянемо за вашим човном, доки ви не захочете його забрати. Немає значення коли: післязавтра, за рік, через тридцять років. А котам і письменникам завжди раді.

Вони скріпили угоду, емоційно обнявшись усі разом. Семі відпустила Жана і ніжно подивилася на нього.

— Мій улюблений читачу, — промовила вона з усмішкою. — Про кращого я не могла й мріяти.

Макс і Жан спакували свої речі в рюкзак Макса та у кілька великих сумок і зійшли на берег. Крім одягу, месьє Одинак узяв із собою тільки перші сторінки своєї книги: «Велика енциклопедія помірних емоцій».

Він не відчув узагалі нічого, коли Кунео завів двигун і вміло скерував «Лулу» у фарватер. Месьє Одинак бачив і чув Макса поряд та йому здавалося, що хлопець теж відпливає, як книжкова баржа. Макс махав обома руками, кричав «Чао» і «Салют», а в месьє Одинака, навпаки, не стало сили навіть підняти руку.

Він дививсь услід своїй баржі, аж поки вона не зникла за поворотом ріки. І потім ще довго глядів у той бік, чекаючи, доки пройде оніміння і він знову зможе відчувати. Коли він, нарешті, зміг повернутися, то побачив Макса, який тихо сидів на лавці, чекаючи на нього.

— Поїхали, — сказав месьє Одинак різким, сухим голосом.

Уперше за п'ять місяців вони зняли гроші з рахунків у відділеннях своїх банків у Авіньйоні, хоча для цього знадобилися десятки телефонних дзвінків, передача факсом зразків їхніх підписів для порівняння і прискіпливе вивчення їхніх паспортів. Зрештою вони орендували маленький молочно-білий автомобіль на станції TGV і вирушили до Люберона.

Вони вибрали другорядну дорогу на південний схід від Авіньйона. До Боньйо було всього тридцять миль. Макс захоплено виглядав із відкритих вікон. Ліворуч і праворуч поля соняшників, пишні зелені килими винограду й ряди кущів лаванди розмальовували тутешній край мозаїкою кольорів. Жовті, темно-зелені й лілові під небесним склепінням кольору густої блакиті, всіяним білими подушками хмар.

Далеко на обрії вони вже могли роздивитися Великий Люберон і Малий Люберон — довга столова гора, а праворуч — невеличкий стільчик до неї.

Сонце валило з ніг, вгризаючись у землю і плоть, наповнюючи поля і села владним блиском.

— Нам потрібні солоні капелюхи, — мляво простогнав Макс.

— Нам потрібен дезодорант і крем від сонця, — відрізав месьє Одинак.

Макс явно був у своїй стихії. Він вписався в цей пейзаж, наче відповідна частинка пазла.

Але не Жан. Усе навкруг здавалося йому надивовижу далеким і чужим. Він і досі відчував певне заніміння.

На вершечках зелених пагорбів, неначе корони, лежали села. Бежевий піщаник і світла черепиця для запобігання перегріву. У небі патрулювали величні хижі птахи. Дороги — вузькі й порожні.

Манон бачила ці гори, пагорби й барвисті поля. Вона відчувала це м'яке повітря. Їй були знайомі ці столітні дерева, під пологом яких причаїлися цикади. Їхнє незмовкаюче тріщання звучало для Жанового вуха як: «Що? Що? Що?».

Що ти тут робиш? Що ти тут шукаєш? Що ти тут відчуваєш?

Нічого.

Цей край не справив на Жана ніякого враження.

Вони майже минули Менерб із його скелями кольору карі і наближалися до долини Калавон і Боньйо повз виноградники й садиби.

— Боньйо височіє, мов етажерка, між *Великим Любероном* і *Малим Любероном*. Ніби п'ятишаровий торт, — розповідала Манон месьє Одинакові. — На самому верху — стара церква і столітні кедрі, а також наймальовничіше кладовище в Любероні. Унизу, в самій основі, — винороби, садоводи та будинки відпочинку. А між ними — три шари будинків і ресторанів. Усе обплутане крутими доріжками і сходами — ось чому в усіх тутешніх дівчат такі здоровенні міцні литки, — вона показала Жанові свої, і він поцілував їх.

— Я думаю, тут чудово, — промовив Макс.

Вони продеренчали ґрунтовими дорогами, об'їхали соняшникове поле, минули виноградник і мусили визнати, що й гадки не мають, де перебувають.

Жан з'їхав на узбіччя.

— Вона має бути десь недалеко, ця садиба Le Petit St Jean, — бурмотів Макс, утупившись у карту.

Стреготіли цикади. Тепер це скидалося більше на: «Хі-і, хі-і, хі-і, хі-і, хі-і». Крім цього, було так тихо, що лише м'яке цокання системи охолодження двигуна порушувало глибоку тишу цієї сільської місцини.

Раптом почулося деренчання трактора, що швидко наближався. Вони ніколи раніше не бачили такого трактора: він був надзвичайно вузький, а його шини — тонкі, але дуже високі, що давало йому змогу швидко їздити між рядами винограду.

За кермом сидів юнак у бейсболці, сонцезахисних окулярах, укорочених джинсах і вицвілій футболці. Він прогуркотів повз них і кивнув. Макс відчайдушно замахав руками, і трактор, проїхавши ще кілька ярдів, зупинився. Макс підбіг.

— Вибачте, месє! — Жан почув, як Макс намагався перекричати шум двигуна. — Як нам знайти садибу з назвою Le Petit St Jean, що належить Бріжіт Бонне?

Чоловік вимкнув двигун, зняв бейсболку, сонцезахисні окуляри і провів рукою по обличчю, поправляючи шоколадно-каштанове волосся, що каскадом упало йому на плечі.

— О, пардон, пардон, мадемуазель. Я думав, що ви... е-е... чоловік, — почув Жан розпачливе каркання Макса.

— Б'юсь об заклад, ви уявляєте собі жінок, зятягнутих у вузькі сукні, а не за кермом трактора, — холодно відказала незнайомка, знову збираючи волосся під бейсболку.

— Або вагітними, босими й прикованими до плити, — додав Макс.

Незнайомка завагалась, а потім голосно розреготалась.

Жан витяг шию, щоб краще бачити тих двох. Однак дівчина вже начепила свої великі чорні окуляри й пояснювала Максowi дорогу: садиба Бонне розташована на дальньому краю виноградника, і їм просто слід об'їхати його праворуч.

— Мерсі, мадемуазель.

Решта слів Макса потонула у витті дроссельної заслінки. Тепер месє Одинак бачив тільки нижню частину обличчя дівчини — її губи здригнулися у веселій усмішці. Потім вона натисла педаль акселератора майже до підлоги і поїхала, здійнявши за собою хмарку пилу.

— Тут і справді чудово, — сказав Макс, повернувшись до машини. Жанові здалося, що навколо нього було сяйво.

— Щось сталося? — запитав він.

— Із тією жінкою? — сказав Макс зі сміхом, трохи заголосним і дещо зависоким. — Ну, коротко кажучи, тобто прямо, ну, ось так, от... але все одно, вигляд у неї дивовижний.

Макс був щасливим, неначе іграшковий плюшевий зайчик, подумав Жан.

— Замурзана, спітніла, але однаково симпатична. Мов шоколад на холодильнику. Ні, не так, навпаки... нічого не трапилося. Гарний трактор. А чому ви питаєте?

— Так, просто, — збрехав Жан.

За декілька хвилин вони знайшли садибу «Le Petit St Jean». Садиба початку вісімнадцятого століття наче зійшла зі сторінок ілюстрованої книги: сірий, як вода, камінь, високі вузькі вікна, сад у такому повному й екстравагантному цвітінні, ніби намальований. В інтернет-кав'ярні Макс наткнувся на сайт www.liberonweb.com, а вже там він знайшов мадам Бонне, у якої була остання вакансія в тій місцевості. Вона здавала кімнату у своєму перебудованому голубнику, *pigeonnier*, сніданок включено.

Бріжіт Бонне — невисока, з коротким волоссям, жінка під шістдесят — чекала на них із теплою усмішкою й кошиком, повним абрикос. На ній був чоловічий жилет, світло-зелені штани-бермуди. Широкополий капелюх довершував цей образ. Мадам Бонне засмагла, наче горіх, а очі сяяли, мов розтоплена синява.

Абрикоси в її кошику вкриті ніжним пушком, а голубник виявився дванадцятифутовим квадратним притулком із мискою для вмивання, вбиральнею завбільшки із шафу, кількома гачками замість гардеробу і незручним вузьким ліжком.

— А де ж друге ліжко? — поцікавився Жан.

— О, мес'є, ліжко тільки одне. А хіба ви не пара?

— Я спатиму надворі, — швидко запропонував Макс.

Голубник був маленький, проте чудовий. А з його високих вікон видно всю округу, аж до плато Валенсоль. Будиночок стояв посеред величезного фруктового і лавандового саду з терасою із гравію та широкою кам'яною стіною, яка нагадувала залишки якогось замку. Неподалік від голубника жибонів маленький затишний фонтанчик. У ньому можна охолодити пляшку вина, а потім сидіти на стіні, звисивши ноги, і дивитися поверх садів, овочевих полів і виноградників аж ген на долину, на якій, здавалося, не було ні доріг, ані інших ферм. Той, хто вибирав цю місцину, мав гостре око і знався на пейзажах.

Макс вистрибнув на стіну й задивився на рівнину, однією рукою затуляючись од сонця. Якщо прислухатись, то можна почути двигун трактора й побачити маленьку хмарку пилу, яка розмірено переміщувалася зліва направо, а потім назад — справа наліво.

Ще більше кущів лаванди, троянд і фруктових дерев насаджено навколо тераси з голубником. Два стільці зі зручними яскравими сидіннями стояли біля столу, прикрашеного мозаїкою, під просторою парасолькою. Тут мадам Бонне подала чоловікам по пузатій, крижаній пляшці Оранжини, і, як привітання, — трохи охолодженого *bong veng*, або, як вона вимовляла з прованським акцентом, — *bon vin* — мерехтливого блідо-жовтого вина.

— Це *bong veng* — вино місцеве, Люка Бассета, — щебетала вона. — Маєток збудовано у сімнадцятому столітті. Він лежить на тому боці D36, всього п'ятнадцять хвилин ходу. Їхнє «Манон XVII» цього річ завоювало золоту медаль.

— Перепрошую, їхнє що? «Манон»? — запитав шокований мес'є Одинак.

У Макса вистачило духу, щоб побесідувати з їхньою схвильованою господинею і всіляко їй подякувати. Макс роздивлявся винну етикетку, а Бріжіт Бонне пішла собі потихеньку між чудовими бордюрами, час від часу зупиняючись і щось піднімаючи. Над словом «Манон» надруковано малюнок обличчя — в обрамленні ніжних кучерів, з ледве вловимою усмішкою і великими, глибокими очима, що дивилися прямо на глядача.

— Це ваша Манон? — спитав вражений Макс.

Жан спочатку кивнув, а потім заперечно похитав головою. Ні, звичайно ж це не була Манон. Тим паче *не його* Манон. Його Манон — мертва і прекрасна, вона жила тільки в його снах. А тепер, ні з того ні з сього, вона дивиться на нього з цієї пляшки вина.

Він узяв пляшку з рук Макса й ніжно провів пальцем по малюнку обличчя Манон. Її волосся. Її щока. Її підборіддя, рот, шия. Він торкався її в усіх цих місцях, але...

Тільки тепер почалося тремтіння. Воно з'явилося в колінах і пішло вгору, заливаючи живіт і груди чимось гарячим і дрижачим, всту-

паючи в руки, пальці, хапаючи губи і повіки. Серце майже зупинилося.

Він шепотів якимось пласким голосом:

— Вона любила звук, який видавали абрикоси, коли їх придавити. Їх треба було обережно брати великим і ще двома пальцями, злегенька придавлювати, і вони розкривалися зі звуком «кник». Її ката звали Няв. Узимку Няв любив спати на голові Манон, наче шапка. Манон казала, що вона успадкувала пальці ніг від батька — такі ж пропорційні і витончені. Вона дуже любила батька. А ще вона любила пироги із сиром Банон і лавандовим медом. Іноді вона сміялась уві сні, Максе. Вона була дружиною Люка, а я був просто її коханцем. Люк Бассет, *виноградар*.

Жан підняв голову. Тремтливими руками поставив пляшку на мозаїчний стіл. Йому хотілося розбити її об стіну — якби не якийсь ірраціональний страх, що може розбитись обличчя Манон.

Жан ледве витримував усе це. Він насилу витримував *себе*. Він перебував в одному із наймальовничіших місць на землі з другом, який став йому сином і довіреною особою. Він спалив за собою мости і приплив на південь по воді і сльозах.

Тільки для того, аби зрозуміти, що ще не готовий.

У його уяві він досі стояв у коридорі перед своєю квартирою в пастці за стелажем.

Невже він уявив собі, що сам приїзд сюди якимось дивом усе вирішить? Що всі свої муки він залишить позаду, на водних шляхах, і за свої невиплакані сльози отримає від мертвої жінки відпущення гріхів? Що він уже зробив достатньо, щоб заслужити прощення?

Так, зробив.

Але від цього не легше.

І ніколи не буде легше.

Месьє Одинак сердито випроставсь і з усієї сили крутонув пляшку. Він більше не хотів, щоб Манон так дивилася на нього. Ні. Він не хоче бачити її таку — ніби чужу людину, з незворушним, байдужим серцем — щоб не втратити її вдруге.

Макс простяг йому руку, і Жан міцно потис її. Дуже міцно.

Шовкове південне повітря вривалося в машину. Жан опустив усі вікна в роздубаному Рено 5. Жерар Бонне, чоловік Бріжіт, позичив йому свою машину після того, як вони залишили орендований автомобіль в Апті. Праві двері були блакитного кольору, ліві — червоного, решта цієї консервної бляшанки — бежева, поїдена іржею. Месьє Одинак вирушив цим автомобілем із невеликою дорожньою валізою. Він проїхав через Боньйо до Лурмарена, а потім через Пертюї — до Екса. Там він обрав найшвидший маршрут до моря. Марсель був блискучий і пишний. Він розлігся внизу на всю затоку — величне місто, де Африка, Європа й Азія цілувались і затівали війни. Порт лежав у літніх сутінках, мов блискуча, жива істота, коли він виїхав з-поміж пагорбів на автомагістраль біля Вітроля.

Праворуч — білі будинки міста. Ліворуч — блакитне небо і вода. Від цього видовища в нього перехопило віддих.

Море.

Як воно виблискує.

— Привіт, море, — прошепотів Жан Одинак. Цей вид насувався на нього, ніби вода поцілила в серце гарпуном і тепер повільно затягла його в себе міцними лінвами.

Вода. Небо. Білі інверсійні сліди на блакитному вгорі, білі бурони хвиль на блакитному внизу.

О, так, він хотів зануритись у цю безмежну блакить. Уздовж скель, усе далі, далі й далі. Поки не позбудеться цього тремтіння, що й досі не відпускає його. Невже це через те, що він кинув «Лулу»? Чи, може, через те, що він уже не сподівається вийти з печалі?

Жан Одинак вирішив їхати, поки не розбереться в цьому. Він хотів знайти місце, де зможе залікувати свої рани, наче поранена тварина.

Видужати. Мені треба видужати. Він не знав цього, коли виїжджав із Парижа.

Месьє Одинак увімкнув радіо, поки його не оглушила думка про все те, чого він не знав.

— Уявіть, що вам треба описати одну подію, яка зробила вас тим, хто ви є. Що б це було? Подзвоніть нам і розкажіть про це мені й усім, хто слухає нас у департаменті Вар.

Ведуча, жінка з привітним, ніби *шоколадний мус*, голосом, продиктувала номер телефону й увімкнула музику. Повільна мелодія. Мов хвилі, що набігають на берег. Випадкове меланхолійне зітхання електрогітари. Бурмотіння барабанів, неначе прибіїв.

«Альбатрос» групи «Флітвуд Мек». Композиція, яка змусила Жана Одинака згадати чайок, що кружляли в призахідному сонці, і мерехтіння багаття з плавнику на березі на краю світу.

Поки Жан їхав автострадою крізь тепле літнє повітря над Марселем і думав, про що він би міг розповісти, «Марго з Обані» вже описувала слухачам момент становлення собою.

— Це було народження моєї першої дитини, моєї дочки. Її звуть Флер. Тридцять шість годин пологів. Хто б міг подумати, що біль здатен принести таку радість, таке умиротворення... Я відчула неймовірне полегшення. Раптом усе набуло значення, і я більше не боялася померти. Я дала життя, а біль був шляхом до радості.

До певної міри Жан міг зрозуміти цю Марго з Обані. Але він був чоловіком. Як це — поділяти одне тіло ще з кимось упродовж дев'яти місяців, залишалося для нього таємницею. Він ніколи не зрозуміє, як частина тебе самого переходить у дитину і залишає тебе назавжди.

Він в'їхав у довгий тунель під Марсельським кафедральним собором, та зв'зок не переривався.

Наступним додзвонювачем був Джил із Марселя. Він мав грубий, жорсткий пролетарський акцент.

— Я став собою після смерті мого сина, — затинаючись, сказав він, — бо горе показало, що в житті є важливим. Ось що робить горе. Спочатку воно завжди із тобою. Ти прокидаєшся, а воно вже

тут. Воно з тобою увесь день, скрізь, куди б ти не йшов. Воно з тобою увечері. Воно не полишає тебе вночі. Хапає за горло й трясє. Але й гріє. Колись воно мусить піти, але не назавжди. Час до часу знову з'являється. Але потім, зрештою... зовсім несподівано, я зрозумів, що важливо — горе навчило мене. Любов важлива. Добра їжа. А також — не гнутись і не говорити «так», якщо треба сказати «ні».

Знову музика. Жан залишив Марсель позаду.

Невже я думав, що тільки в мене горе, тільки мене воно вибило з колії? О, Манон, мені ні з ким було поговорити про тебе.

Він згадав тривіальну подію, що підштовхнула його покинути Париж: він побачив, як «Щаблі» Гессе перетворили на новомодні книготримачі; цей глибоко особистий вірш, сповнений розуміння людської сутності... використали для маркетингових цілей.

Він відчував, що у своєму горі мав пройти всі щаблі. Та якого він досяг? Чи хоч зрушив з місця? Чи досяг чогось нового? Чи падає, втрачаючи землю під ногами? Месьє Одинак вимкнув радіо. Незабаром він побачив з'їзд на Кассіс і виїхав на потрібну смугу.

Він залишив автомагістраль, усе ще перебуваючи в глибокій задумі. Досягши Кассіса, із шумом петляв його крутими вуличками. Тут натовпи відпочивальників, надувних пластикових тварин; там дами у вечірніх сукнях і діамантових сережках. Перед дорогим на вигляд пляжним рестораном — великий плакат з рекламою «шведського столу «Балі».

Це не моє.

Месьє Одинак згадав Еріка Лансона, терапевта з Паризького адміністративного округу, який зачитувався романами-фентезі й намагався розсмішити месьє Одинака психоаналізом персонажів. От із ким він міг поговорити про своє горе і страхи! Якось терапевт надіслав йому листівку з Балі. Там смерть вважалася кульмінацією життя, її святкували танцями, концертами ансамблів гамелану і застіллям з морепродуктами. Жанові було цікаво, що б сказав Макс про таке святкування. З одного боку, безперечно, непоштиво, а з іншого — наче й з гумором.

Під час прощання Макс сказав Жанові дві речі. Перша — про те, що треба подивитися на померлих, кремувати їх і поховати їхній прах, а потім починати говорити про них.

— Якщо про померлих не говорити, вони ніколи не дадуть тобі спокою.

Друга — про те, що на його думку, місцина навколо Боньйо надзвичайно гарна, тож він збирається оселитися в голубнику й писати. Жан Одинак подумав, що червоний трактор зіграв тут не останню роль.

Але що це значить — що треба говорити про померлих.

Месьє Одинак відкашлявся і оголосив на всю порожню машину:

— Її мова була природня. Манон завжди виказувала свої почуття. Вона любила танго. Вона пила життя, наче шампанське, і ставилася до нього так само: вона знала, що життя — це щось особливе.

Він відчув, як його заповнює глибока печаль.

За останні два тижні він плакав більше, ніж за попередні двадцять років. Але ці сльози були для Манон, всі до одної, і він більше не соромився їх.

Месьє Одинак мчав крутими вулицями Кассіса. Ріг Кап Канай і його вражаючі червоні скелі залишилися позаду ліворуч, а він летів далі повз невисокі пагорби і соснові ліси старою прибережною дорогою з Марселя до Канн. Села поставали одне за одним, зливаючись в одну масу, ряди будинків розмазувалися по межах містечок, пальми чергувались із соснами, квітами й скелями. Ла-Сьота. Ле-Ліуке. А потім — Ле-Лек.

Запримітивши стоянку авто біля дороги вниз до пляжу, Жан несподівано вирвався з безкінечного потоку машин. Він зголоднів.

Широка прибережна частина містечка, що складалася з обвітрених, пошарпаних старих садиб і нових прагматичних готельних комплексів, кишіла сімействами. Вони прогулювалися пляжем і набережною, обідали в ресторанах і бістро, що навстіж повідчиняли розсувні вікна назустріч морю. У прибої кілька добряче засмаглих хлопців грали у фризбі, флотилія білих одномісних тренувальних шлюпок підстрибувала на хвилях за низкою жовтих маркувальних буїв і маяком.

Жан знайшов місце в куточку пляжного бару L'Équateur, розташованого метрів за два від піску і метрів за десять від пологої зони прибою. Великі блакитні парасолі тріпотіли од вітру над блискучими

столиками, тісно зіставленими, як це робиться повсюди в Провансі в розпал пляжного сезону, коли ресторани напакуються гостями, мов сардинами. Месьє Одинак милувався неперевершеним видом із бару.

Він не зводив очей із моря, наминаючи мідії з густим вершковим соусом і зеленню з глибокого чорного горщика, промиваючи їх у мінеральній воді й запиваючи склянкою сухого білого вина Бандоль. У променях призахідного сонця вода була світло-синя.

На заході сонця вона стала темно-бірюзовою. Пісок із світло-попелястого зробився темно-льняним, а потім — шиферно-сірим. Жінки, котрі проходили повз, ставали збудливішими, їхні спідниці — коротшими, а сміх — більш вичікувальним. Дискотеку просто неба влаштовано на хвилерізі. І саме туди прямували змішані компанії з трьох-чотирьох дівчат у простих сукнях чи джинсових шортах і хлопців у просторих сорочках, що бралися складками на їхніх блискучих, засмаглих плечах.

Месьє Одинак дивився вслід дівчатам і юнакам. У їхній стрімкій, нетерпеливій ході він бачив невгамовну жагу нового досвіду, їхнє прагнення до місць, де віють вітри пригод. Еротичних пригод! Сміх, свобода, танці до ранку, босоніж у прохолодному піску, тепло в стегнах. І поцілунки, що назавжди вриваються в пам'ять.

Із заходом сонця Сен-Сір і Ле-Лек перетворювалися на один великий святковий вечір. Літнє життя на Півдні. Це були години, перенесені зі спекотного полудня, коли кров у венах стає повільною і густою.

Крутий виступ землі ліворуч від Жана, усіяний будинками й соснами, виблискував іржавим золотом, обрій розліняно помаранчевим і блакитним, а море здіймалося й дихало свіжістю та сіллю.

За ті кілька хвилин, що він спорожнював горщик з мідіями та ліниво довбався в залишках солоного густого соусу і в синьо-чорних уламках мушель мідій, море, небо й земля набули однакового відтінку синього: холодного, сіро-блакитного, що затушував повітря, його склянку з вином, білі стіни й набережну, швидко перетворивши людей у говірки кам'яні скульптури.

Білявий серфінгіст прийняв горщик і тарілку з мушлями й присунув миску з теплою водою, щоб месье Одинак помив у ній руки.

— Ви братимете десерт? — пропозиція звучала привітно, але вчувався натяк: «Бо якщо ні, то ми зможемо обслужити ще парочку клієнтів».

Та однаково йому було добре. Месье Одинак їв море й пив його очима. Йому хотілося цього й тремтіння всередині трохи стихло.

Месье Одинак залишив решту свого вина, кинув банкноту на тарілку з рахунком і пішов до свого строкатого Рено 5. Він їхав дорогою вздовж узбережжя і відчував на губах кремоподібну сіль.

Коли моря вже не було видно, він звернув праворуч від головної дороги на першому ж повороті. Скоро він знову побачив воду — блискучу стрічку в яскравому сьайві місяця серед сосен, кипарисів, обвітрених вічнозелених дерев, між будинками, готелями й садибами. Він їхав порожньою смугою через затишний житловий район. Барвисті, величні вілли. Жан не знав, де перебуває, та був упевнений, що саме тут хоче прокинутися наступного ранку і скупатися в морі. Слід уже пошукати готель або якусь місцину з піском, де він зможе розвести багаття й заснути під зорями.

Якраз коли месье Одинак їхав бульваром Фредеріка Містраля, Рено почав видавати свистячий звук «воооііі». Зрештою почулося шипіння, пролунав вибух, двигун затріщав і заглух. Використовуючи інерцію руху від спуску, месье Одинак направив автомобіль до бордюру, де Рено й спустив останній дух. Жан повернув ключ у замку запалювання, але там тільки щось клацнуло. Очевидно, автомобіль також хотів зупинитися саме тут. Месье Одинак вийшов із машини й озирнувся довкола.

Унизу він побачив невеличкий пляж для купання, а вгорі — садиби й житлові будинки, яких десь через півмилі від того місця, де він стояв, ставало більше і вони вже переходили в місто. Над цим місцем мерехтіло привітне, персикового кольору світіння. Жан узяв з машини свою невелику валізу й пішов.

У повітрі панувала заспокійлива миролюбність. Ні тобі дискотек просто неба. Ні вуличного руху. Так, навіть море тут дихало спокійніше.

Через десять хвилин ходьби він побачив дивну квадратну башту, навколо якої хтось побудував готель понад сто років тому, — і зрозумів, де перебуває.

Це ж треба! Краще не придумаєш.

Жан благоговійно ступив на набережну й заплющив очі, щоб вдихнути запах. Сіль. Простір. Свіжість.

Він знову розплющив очі. Старий риболовецький порт. Десятки кольорових човнів гойдалися на глянцевої синій воді. Далі виблискували білі яхти. Будинки — не вищі від чотирьох поверхів, з фасадами, пофарбованими кольорами пастельних тонів.

Чарівне старовинне морське місто: при денному світлі кольори розквітають; уночі воно освітлюється зоряним небом, а вечорами — м'яким рожевуватим світлом старомодних ліхтарів. Он там — ринок із жовто-червоними тентами під розлогими платанами. А навколо них — умиротворені сонцем і морем люди мрійливо розляглися в кріслах за незчисленими столами в старих барах і нових кав'ярнях.

Це місто бачило і давало притулок багатьом втікачам і до нього.

Санарі-сюр-Мер.

Кому: Катрін [прізвище знаменитого Ле П.-Самі-Знаєте-Кого],
27 вулиця Монтаньяр, 75011, Париж

Санарі-сюр-Мер, серпень

Далека Катрін!

Море поки що виблискувало двадцятьма сімома кольорами. Сьогодні — суміш блакитного й зеленого: бензин, як сказали жінки в магазині. Їм видніше, та я називаю цей колір «мокрый бірюзовий».

Море може кричати до тебе, Катрін. Воно може дряпатися, неначе кіт. Пригортатися і пестити тебе. А може бути гладеньким, ніби дзеркало, а наступної миті бушує, затаючи серфінгістів у свої смертельні обійми. Воно щодень інше, і чайки під час шторму верещать, мов маленькі діти, а в сонячні дні кричать, наче глашатаї слави. «Ура! Ура! Ура!» — гукають вони. Краса Санарі може вбити, а ти й з місця не зрушиш.

Мій холостяцький період в *belle bleue* — моїй блакитній кімнаті в пансіоні *Andre's 'Beau Séjour'* — завершився після чотирнадцятого липня. Мені більше не треба ховати свій одяг у постільну білизну, почуватися бідним родичем, звертаючись до мадам Полін, чи тягати клунки до пральні самообслуговування за торговим центром у *Сі-Фур-Ле-Плаж*. Тепер у мене є пральна машина. У книгарні був день виплати зарплати. ММ — мадам Міну Монфрер, власниця книгарні й найстарша серед усіх книготорговців міста, мною задоволена. Вона каже, що я не плутаюся під ногами. І цього досить. Моя перша в жит-

ті начальниця призначила мене головним у відділах дитячої літератури, енциклопедій та класики й загадала поновити запас книг письменників-утікачів від нацистів, які жили тут у вигнанні. Вона сказала, що я все виконав. Мені було так дивно й добре не відчувати ніякої відповідальності.

А ще я віднайшов житло — для нас із моєю пральною машиною.

Воно — на пагорбі, над гаванню, позаду каплиці Notre-Dame-de-Pitié, але з видом на Портісоль, крихітний пляж для купання, де відпочивальники лежать рушник до рушника. Деякі старі квартири в Парижі більші, ніж цей будинок, але не такі чудові.

Його кольори змінюються від червоного фламінго до золотисто-жовтого порошку карі. Із однієї зі спалень видно тільки пальму, сосну, безліч квітів і задню стіну маленької каплички, а далі, за гібіс-кусами, море. Гогену точно сподобалися б такі поєднання кольорів: рожевий з «бензином», рожевий з «моκριм бірюзовим». Я вчуся стояти на своїх двох ногах, Катрін.

Відколи тут оселився — замість орендної плати ремонтую цей фламінго-карі будиночок. Він належить Андре і його дружині Полін. У них немає часу, щоб самим зробити ремонт. І дітей, яких можна упросити допомогти їм, вони також не мають. Їхній дев'ятикімнатний пансіон винаймають на все літо.

Я сумую за Блакитною кімнатою № 3 на першому поверсі, за хрипким голосом Андре і його сніданками, за заднім двором, накритим зеленим листям. Андре трохи нагадує мого батька. Він сам готує для своїх постояльців із напівпансіоном. Полін розкладає «солітер» або ворожить на картах таро на прохання якої-небудь старої леді і створює затишну атмосферу. Я бачу, як вона курить і щось стиха примовляє, розкладаючи карти на пластмасовому столі. Вона запропонувала мені поворожити на долю. Чи варто згоджуватися?

Їхні прибиральниці (Еме, білява, товста, горласта й дуже смішна, і Сулум, маленька, худенька, сувора, зморщена олива, з пронизливим сміхом, що наче ллється з її беззубого рота) свої відра з водою носять, надівши ручки на руку, неначе паризькі дами — сумки Луї Віттон і Шанель. Я часто зустрічаю Еме в церкві, єдиній у гавані. Вона співає, а в її очах водночас стоять сльози. Служби тут дуже людяні.

Хлопці-служки біля вівтаря молоді, вдягнені в такі нічні сорочки, з чарівними усмішками на обличчях. Санарі виказує певні ознаки загальної фальші багатьох туристичних напрямків на півдні.

Треба співати, як Еме: плачучи від щастя. Я знову почав наспівувати у ванні якісь мелодії, наче підлаштовуючись під ритм струменів несправної лійки душу. Та інколи досі здається, що я зашитий у власній шкірі, наче живу закритий у якійсь невидимій коробці, а всі інші — назовні. У такі моменти навіть власний голос видається мені зайвим.

Я прибудовую навіс над терасою, бо хоч сонце тут і поблажливе, проте це — наче вітальня аристократа: тепла й безпечна, затишна й розкішна, та якщо спека триває занадто довго, вона враз перетворюється на жорстоку, загрозливу і задушливу. Від другої до п'ятої, а то й до сьомої після полудня ніхто в Санарі не ризикує з'являтися надворі. Усі ховаються в найхолодніше місце в будинку, роздягненими лягають на керамічні плитки в підвалах і чекають, поки краса і спека нарешті зглянуться над ними. Я обмотую голову вологим рушником і ще один кладу на спину.

Із кухонної тераси, яку я будую, між щоглами човнів у гавані можна розгледіти яскраві фасади будинків, але найгарніше — це блискучі білі яхти й маяк на кінці хвилеріза, звідки пожежна служба запускає в небо свою гуркітливую піротехніку на День взяття Бастилії. Навпроти видніється громаддя пагорбів і гір з Тулоном і Йером за ними. Уздовж скелястих виходів породи назовні щедро розкидані маленькі білі будиночки.

Тільки якщо стати навшипиньки, можна побачити старовинну квадратну сторожову вежу Saint Nazaire. Навкрут неї побудовано готель Hôtel de la Tour — простий куб, у якому кілька німецьких письменників переживали жахи воєнного лихоліття. Манни, Фейхтвангери, Брехт, Бонді, Толлер. Один Цвейг і другий також Вольф, Зегерс і Массарі, Фрітці: яке чудове ім'я для жінки.

(Вибац, Катрін, це вже скидається на якусь лекцію! Папір стерпить; автори — ні.)

Наприкінці липня, коли моя гра в *петанк* нарешті вийшла за межі майстерності нікому не цікавого новачка, із-за рогу Quai Wilson біля старої гавані виступив низенький, пухкий неаполітанець, —

на голові панама, вуса тремтять, ніби в кота, котрий допався до сметани, під руку з ним — жінка, обличчя якої відображало все тепло її серця. Кунео і Семі! Вони зупинилися на тиждень, залишивши баржу під наглядом ради Кюізері. Схиблена на книгах «Лулу» була на своєму місці — серед таких, як і сама.

Звідки? Як? Чому? Бурхливі вітання.

— Чому ви ніколи не вмикаєте свого телефону, ви, паперовий осле? — бушувала Семі.

Однак вони знайшли мене й без нього. Через Макса і, звичайно ж, мадам Розалет, сподвигнуту на шпіонаж самим лише альтруїзмом. Вона пильно вивчила поштові марки на моїх листах до тебе і вже давно засікла мене в Санарі. Без таких консьержок друзі й коханці в цьому світі просто не вижили б! Хто знає, може, кожен із нас грає певну роль у цій великій книзі життя? У когось добре виходить кохати, а в іншого — стежити за коханцями.

Звичайно, я знаю, чому зовсім забув про телефон: занадто довго прожив у паперовому світі. Я орієнтуюсь у світі за допомогою саме таких «гаджетів».

Упродовж чотирьох днів Кунео допомагав мені з муруванням і намагався навчити ставитися до куховаріння, немов до любовців. Його надзвичайні уроки — справжні майстер-класи — почалися вже на ринку, де продавці по самі вуха завалені горами помідорів, бобів, динь, редиски кількох видів, малини, картоплі й цибулі, фруктів. У кафе-морозиві біля дитячої каруселі ми їли солоне карамельне морозиво. Трохи підсолоне, з припаленою карамеллю, солодке, жирне і холодне. Ніколи не смакував кращого морозива, і тепер я їм його щодня (а то й щовечора).

Кунео вчив мене дивитися руками. Він показував способи дізнатися, що і як обробляється. Навчав мене нюхати і розуміти, які інгредієнти поєднуються і чого можна досягти, використовуючи їхні пахощі. Він поставив чашку меленої кави в мій холодильник, щоб вона увібрала в себе сторонні запахи. Ми тушкували, смажили й запікали на грилі рибу.

Якщо ти ще попросиш мене щось тобі приготувати, я порадую тебе всіма фокусами, яких навчився.

Мій маленький великий друг Семі зробила мені в пам'яті ще одну, останню, зарубку мудрості. Цього разу вона не кричала — а їй подобається покричати. Вона міцно обняла мене, коли я сидів, дивлячись на море та рахуючи його кольори, і дуже тихо прошепотіла:

— Ви знаєте, що між кожним закінченням і кожним новим починанням лежить півсвіту? Ця середина шляху називається часом страждань, Жане Одинак. Це — болото; це — місце, де збираються разом ваші мрії, турботи і забуті плани. У цей час ваші кроки стають важчими. Не можна нехтувати цим переходом, Жане, між прощанням і новим стартом. Дайте собі необхідний час. Деякі пороги занадто широкі, щоб подолати їх одним кроком.

Відтоді я часто думаю про те, що Семі називала «часом страждань» і «серединою шляху», про поріг, який треба переступити між прощанням і новим стартом. Цікаво, чи мій поріг починається тут... чи він почався двадцять років тому.

Ти теж переживаєш цей час страждань? Чи бути покинутим схоже на оплакування когось? Нічого, що я про таке запитую?

Санарі, мабуть, одне з небагатьох місць, де місцеві жителі усміхаються, коли я раджу їм німецького письменника. У певному сенсі вони пишаються тим, що під час диктатури прихистили в себе декого з видатних німецьких письменників. Але збереглося дуже мало будинків цих вигнанців. Близько шести чи семи. Будинок, де жили Манни, перебудовано. У книгарнях рідко можна знайти їхні книги, хоча десятки цих письменників шукали тут притулку. Я розширяю цей відділ у нашому магазині, й ММ дала мені повну свободу дій.

Крім того, вона (уяви собі!) навіть відрекомендувала мене першим особам міста. Мер, високий, гарно доглянутий сивий лис, любить очолювати парад пожежних машин на День взяття Бастилії. Катрін, під час параду вони демонструють усе наявне обладнання: танкери, джипи, навіть велосипеди і деякі човни на трейлерах. Чудове видовище. А молодь марширує ззаду, лускаючись від гордощів і розважаючись донесхочу. Натомість бібліотека мера — це недолугий медичний кабінет. Звучні імена — Камю, Бодлер і Бальзак,

усі в шкіряних обкладинках, тож відвідувачі думають: «О, Монтеस्क'є! І Пруст! Яка нудьга».

Я запропонував мерові, щоб він читав те, що йому хочеться, а не те, чим, як йому здається, він може вразити людей. І щоб він припинив розставляти книги за кольорами їхніх корінців, в алфавітному порядку чи за жанрами. Найкраще групувати їх за темами. Усе, що стосується Італії, — в один куток: куховарські книги, детективи Донни Леон, романи, ілюстровані книги, есе про да Вінчі, релігійні трактати Ассізі, тобто — все. А що пов'язано з морем — в інший куток: від Гемінгвея до акул, віршів про рибу і рецептів із рибою.

Він вважає мене розумнішим, ніж я є насправді.

У книгарні ММ є одне місце, яке мені дуже подобається. За енциклопедіями є тихий куточок, куди хіба випадково може забігти мале дівча, щоб крадькома щось розшукати, бо батьки дурять її, кажучи: «Ти ще мала задля цього. От підростеш, тоді я тобі поясню». Особисто я не вірю, що є аж надскладні запитання. Просто треба знаходити правильні відповіді.

Я всідаюсь у цьому куточку на драбині, роблю розумне обличчя, просто сиджу й дихаю. Все.

Із мого сховку видно у відкритих скляних дверях відображення неба й смужки моря вдалині. Завдяки цьому виду все здається милішим і м'якшим, хоча важко уявити, що тут щось може бути кращим, ніж уже є. Санарі — останнє прибережне місто між Марселем і Тулоном, із усіх міст, створених із маленьких білих кубиків, де життя продовжується навіть тоді, коли закінчуються туристи. Зазвичай, із червня до серпня все крутиться навколо них. Щоб пообідати, треба заздалегідь резервувати столик. Та коли гості роз'їжджаються, після них не залишаються порожні, з протягами, будинки та пустельні парковки супермаркетів. Життя тут не припиняється. Дороги вузькі, будинки барвисті й маленькі. Мешканці тримаються разом, а рибалки на світанку продають величезні рибини просто зі своїх човнів. Це маленьке місто прижилося б у Любероні: воно добросусідське, самобутнє і горде. Та Люберон став двадцять першим округом Парижа. А Санарі — це місце мрій.

Я граю в *петанк* щовечора, але не на *булодромі*, а на Quai Wilson. Проектори вмикають за годину до півночі. Саме тут грають статечні (а хто каже: старі) чоловіки, і зайвих розмов не почуєш.

Це найкраще місце в Санарі. Звідси видно море, місто, вогні, *кулі*, човни. Ти перебуваєш у гущі подій, але все спокійно. Ніяких оплесків, просто зрідка тихе «Аааа!»; удар *кулі* об *кулю*; а коли гравець, який до всього ще й мій новий дантист, б'є — крик «Пенг!». Моему батькові сподобалося б.

Останнім часом часто уявляю, як ми граємо з батьком. І розмовляємо. Сміємось. О, Катрін, у нас є про що поговорити і посміятися.

Куди поділися останні двадцять років?

Південь яскраво-синій, Катрін.

Тут не вистачає твого кольору. Від нього все заграло б ще яскравіше.

Жан

Месьє Одинак ходив купатися щоранку до настання спеки і щовечора якраз перед заходом сонця. Він відчув, що саме так, поступово, зможе змити смуток із душі.

Звичайно, він пробував молитися в церкві. Співати також. Об'їздив велосипедом усі пагорби Санарі. Уголос розповідав про Манон — на кухні й на світанкових прогулянках. Кричав її ім'я чайкам і канюкам. Та все це майже не допомагало.

Час страждання.

Часто смуток налягав на нього, коли він уже засинав. Якраз коли розслаблявся і починав провалюватися в сон — тут він і з'являвся. Жан лежав у темряві й гірко плакав, і в цей момент відчував, як увесь світ зменшується до розмірів його спальні, самотньої, без натяку на комфорт. Тоді він лякався, що вже ніколи не зможе усміхатися, а його біль ніколи не вщухне. У такі похмурі години тисячі «а що, як» лізли йому в голову, точили серце. А що, як його батько помре, граючи в *кулі*? А раптом його мати надивиться телевізора, розхвилюється і зачохне від горя? Він боявся, що Катрін читає його листи своїм подружкам, і вони всі сміються з нього. Месьє Одинак боявся, що він приречений оплакувати всіх, кого любив.

Як він зможе витримувати це решту свого життя? Як це взагалі можна витримати?

Йому хотілося поставити своє «я» в куток, наче віник, і піти геть.

Море було перше, що здалося йому достатньо великим, щоб увібрати страждання.

Після добрячої розминки месьє Одинак лягав спиною на воду, ногами до берега. Він лежав на хвилях, відчував, як вода лоскоче його розчепірені пальці, і витягав із глибин пам'яті годину за годиною, проведені з Манон. Він аналізував кожну з них, аж поки переставав шкодувати за тим, що вона пройшла, і тоді відпускав її.

Хвилі, знай собі, гойдали месьє Одинака, піднімали його і перекочувалися по ньому. І поволі, дуже поволі, він почав довіряти. Не морю, зовсім ні. Нікому не варто робити такої помилки! Жан Одинак почав знову довіряти собі.

Він не піде на дно. Не потоне у своїх емоціях.

І щоразу, виходячи з моря, чоловік відчував, як іще одна крапля страху стікала з нього.

Так він молився.

Увесь липень, увесь серпень.

Якось уранці море було ніжне й спокійне. Жан заплив далі, ніж зазвичай. Нарешті, далеко від берега, він піддався солодкому відчуттю розслаблення після напруження сил. Спокій і тепло розлилися по тілу.

Мабуть, він заснув. Або ж замріявся. Вода відступила, коли він потонував, і море перетворилося на тепле повітря і м'яку траву. Він вловив запах свіжого, оксамитового бризу, вишень і травневої погоди. По бильцях шезлонга пурхали горобці.

У ньому сиділа вона. Манон. Ніжно всміхалася Жанові.

— Що ти тут робиш?

Замість відповіді Жан підійшов до неї, став на коліна й обійняв. Він поклав голову їй на плече і міцно пригорнувся.

Манон розкуйовдила його волосся. Вона зовсім не постаріла, ні на день. Була так само молода і сяйлива, як і Манон, котру він востаннє бачив одного серпневого вечора двадцять один рік тому. Вона була тепла й жива.

— Прости, що я відрікся від тебе. Я був такий дурний.

— Звичайно, Жане, — ніжно шепотіла вона.

Щось змінилося. Тепер він бачив себе ніби очима Манон. Він наче завис над своїм тілом і міг зазирнути в минуле, крізь час, і бачити кожен епізод свого дивного життя. Він нарахував дві, три, п'ять версій себе самого — і в кожній був іншого віку.

Ну ось — навіть якось дико! Один Жан схилювся над пазлом і, склавши його, одразу розбирає і знову складає.

Ось інший Жан, сам у своїй спартанській кухні, дивиться на голу стіну, над ним висить гола лампа. Він жує хліб із сиром, дістаючи його з пластикової упаковки. Він відмовився їсти улюблені страви, щоб не будити ніяких спогадів і емоцій.

А ось іще Жан, який відвернувся від жінок. Від їхніх усмішок. Їхніх запитань: «Що ви робите сьогодні ввечері?» або «Зателефонуйте мені». Відвернувся від їхнього співчуття, коли вони вловлюють своїми антенами, які є тільки в жінок, що в нього всередині одна велика похмура діра. І від їхньої дратівливості, неспроможності зрозуміти того, що він не може відділяти секс від кохання.

І знову в ньому щось змінилося.

Тепер Жан відчував, наче виштовхує себе вгору, ніби дерево. Він одночасно пурхав, наче метелик, і пірнав, мов канюк із вершини гори. Він чув, як вітер струменіє крізь його пір'я на грудях — він летів! Кількома потужними помахами крил досяг морського дна: він міг дихати під водою.

Загадковий, приголомшливий приплив енергії прокотився по ньому. Нарешті мес'є Одинак зрозумів, що в ньому відбувається...

Він прокинувся і побачив, що хвилі майже прибили його до берега.

Того ранку з якоїсь незбагненої причини він не був сумним після купання й дрімоти. Він був злим. Розлюченим!

Так, він її побачив. Так, вона показала йому, яке жахливе життя він обрав, якою болісною була його добровільна самотність, бо в нього не стало сміливості знову комусь довіритися. Довіритися повністю, бо коли кохаєш, то інакше не можна.

Він був навіть злішим, ніж тоді в Бон'йю, коли обличчя Манон дивилося на нього з етикетки на пляшці місцевого вина. Злішим, ніж будь-коли.

— *Чорт!* — заревів він на прибій. — Ти, дурна, дурна, дурна коро-
во, — як ти могла взяти й померти в розквіті життя!

Дві жінки, любительки побігати дрібною риссю, роззявили роти й дивилися на нього з пляжної бігової доріжки. Він збентежився, та лиш на мить.

— Чого витріщилися? — гаркнув він. Лють палала й клекотіла в ньому.

— Невже не можна було просто зателефонувати мені, як зробила би будь-яка інша нормальна людина? Для чого було приховувати, що ти хвора? Як ти могла, Манон? Як ти могла спати поряд зі мною стільки ночей і *нічого не сказати*? Чорт забирай, дурна ти... ти... Боже!

Він не знав, куди вихлюпнути свою лють. Йому хотілося щонебудь розбити. Він упав на коліна і почав гамселити по піску, загрибати його обома руками й кидати позад себе. Він загрибав. І лютував. І знову загрибав. Та цього було замало. Він скочив на ноги й побіг у воду. Гатив по хвилях кулаками, долонями, обома руками, по черзі кожною. Солоня вода заливала очі. Було боляче. Та він усе бив і бив.

— Чому ти так зробила? Чому? Не мало значення, до кого він звертався — до себе, до Манон, до смерті; все одно. Його душила лють.

— Я думав, ми знаємо одне одного, гадав, ти була на моєму боці, я сподівався...

Його лють затверділа. Вона потонула в морі між двома хвилями. Перетворилася на уламки, які спливають деінде й розлютують іще когонебудь — розлютують, бо смерть може увірватися будь-якої миті й зруйнувати життя.

Жан відчув каміння під босими ногами й помітив, що тремтить.

— Краще б ти мені сказала, Манон, — промовив він уже спокійніше, задиханий і спустошений. Розчарований.

Море незворушно котило свої хвилі.

Сльози більше не діяли його. Він ще згадував окремі моменти з Манон і далі управлявся у своїх водних молитвах. Опісля просто сидів, обсилав на вранішньому сонці й насолоджувався тремтінням. Так, йому подобалося вертатися босоніж кромкою води, купувати своє перше за день еспreso й пити його, відчувати, як на голові висихає мокре волосся, спостерігати за морем і його кольорами.

Месьє Одинак куховарив, купався, майже зовсім не пив, висиплявся і щовечора зустрічався з гравцями в *кулі*. Він і далі писав листи. Працював над «Великою Енциклопедією помірних емоцій», а вечорами в книгарні продавав книги людям у пляжних шортах.

Тепер чоловік по-іншому добирав книги читачам. Він часто цікавився:

— Як ви хотіли би почуватися, лягаючи спати?

Більшість його клієнтів воліли почуватися легко й безпечно.

Месьє Одинак просив покупців розказувати йому про те, що їм найбільше подобається. Він дізнався, що кухарям подобались їхні ножі. Агенти з нерухомості обожнювали бряжчання зв'язки ключів. А стоматологи натішитись не могли, упіймавши спалах страху в очах своїх пацієнтів.

Найчастіше він запитував:

— Яка на смак має бути книга? Наче морозиво? Мов прянощі? Ніби м'ясо? Чи неначе охолоджене рожеве?

Їжа й книги тісно пов'язані. Він дізнався про це в Санарі, і за це отримав прізвисько «книгурман».

У другій половині серпня месьє Одинак завершив ремонт маленького будинку. Він поділяв його з відлюдкуватим смугастим бродячим котом, який ніколи не нявчав, не мурчав і приходив тільки ввечері, незмінно простягався біля ліжка й сердито дивився на двері. Із цієї позиції кіт стеріг сон месьє Одинака.

Він спробував назвати його Олсон. Однак почувши це ім'я, кіт вишкірив ікла, тому Жан вирішив зупинитися на Псст.

Жан Одинак не хотів знову змушувати жінку здогадуватися про його почуття — навіть якщо й сам він тільки здогадувався, які були ті почуття. Він досі перебував у певному міжзонні, і будь-яке починання губилося в тумані. Він не зміг би тепер сказати, де перебуватиме о цій порі за рік. Чоловік знав лише те, що мусить пройти цей шлях до кінця. Тому й далі писав Катрін листи, так як робив це під час подорожі річкою і відколи оселився в Санарі.

Семі порадила йому:

— Спробуйте хоч раз скористатися мобільником. Побачите, яка це чудова штука, я вам точно кажу.

І якось увечері він узяв мобільник і набрав номер у Парижі. Катрін мусила знати, хто він такий: чоловік, котрий застряг між тьмою і світлом. Ти стаєш кимось іншим, коли помирають кохані.

— Номер двадцять сім. Ало! Хто це? Говорить, вас не чути.

— Мадам Розалет... Чи давно ви фарбували волосся? — запитав він нерішуче.

— О! Месьє Одинак, як...

— Ви знаєте номер мадам Катрін?

— Звичайно. Я знаю кожен номер у цьому будинку, кожнісінький. О, мадам Гулівер пішла нагору...

— Чи не могли б ви мені його дати?

— Номер мадам Гулівер? Та навіщо він вам?

— Ні, *люба мадам*. Номер Катрін.

— А. Так. Ви багато писали їй, еге ж? Я знаю, бо мадам носить листи із собою. Якось вони випали в неї із сумочки. І я випадково побачила. Це було в той день, коли месьє Голденберг...

Він вирішив не наполягати, щоб мадам Розалет дала йому номер, а почекати, поки вона вихлюпне на нього порцію пліток. Про мадам Гулівер, чий нові темно-рожеві пантофлі демонстративно стукають по сходах. Про Кофі, який вирішив піти в політику. Про мадам Бомм, котра перенесла успішну операцію на очах і вже не потребує збільшувальних окулярів для читання. І про балконний концерт мадам Віолет: чудово! Хтось зняв — як там його? — відео і виклав у той Інтернет, а інші люди багато наклакали — чи щось таке — на нього, і мадам Віолет прославилася.

— Наклікали?

— Ну, я ж так і кажу.

А, і ще, мадам Бернар перебудувала горище і хоче пустити жити туди якогось художника. І його жениха. Його жениха! Може, ще й морського коника на додачу?

Месьє Одинак тримав мобільник подалі від вуха, щоб вона не чула, як він сміється. Мадам Розалет усе щебетала й щебетала, а Жан думав тільки про те, що Катрін не розлучається з його листами і всюди носить їх із собою. Фан-тас-ти-ка, як сказала б консьержка.

Здається, минула ціла вічність, перш ніж вона продиктувала йому номер Катрін.

— Нам усім вас не вистачає, месьє, — промовила мадам Розалет. — Сподіваюсь, ви вже не сумуєте так сильно?

Він стиснув телефон у руці.

— Уже ні. Дякую, — відказав він.

— Нема за що, — тихо сказала мадам Розалет, перш ніж поклала слухавку.

Він наклацав номер Катрін і, заплющивши очі, підніс телефон до вуха. Один гудок, другий...

— Ало!

— Мм... це я.

Це я? От дурень, звідки вона знає, що це за «я» такий?

— Жан?

— Так.

— О, Боже!

Він почув, що Катрін зітхнула й опустила телефон. Вона висякалась і повернулася на лінію.

— Я не сподівалася, що ти зателефонуєш.

— Мені покласти слухавку?

— Не здумай!

Він усміхнувся. Якщо судити з тиші, здогадувався він, вона теж усміхається.

— Як...

— Що...

Вони заговорили одночасно, засміялися.

— Що ти тепер читаєш? — м'яко запитав він.

— Книги, що ти мені дав. Здається, вже вп'яте. А ще я не прала сукню, у якій була тоді в наш вечір. Ти знаєш, на ній ще й досі запах твого лосьйону, а кожне речення у твоїх книгах щоразу розповідає мені щось нове. Я щоночі кладу сукню під щоку, аби чути твій запах.

Вона нічого не казала, і він мовчав, здивовано відчуваючи, що його охоплює щастя.

Вони вслухалися одне в одного в повній тиші. У цей момент він перебував так близько до Катрін, наче біля його вуха був Париж. Йому треба тільки розплющити очі, і ось — він сидить перед її зеленими дверима, прислухаючись до її дихання.

— Жанс?

— Так, Катрін.

— Уже краще, так?

— Так, уже краще.

— Справді, бути закоханим, все одно, що бути в жалобі. Бо ти помираєш, помирає твоє майбутнє і ти разом із ним... Це час страждання. І він триває так довго.

— Але вже краще. Я тепер точно знаю.

Йому подобалося просто слухати її мовчання.

— Шкода, що ми так і не поцілувалися, — прошепотіла вона поспішно.

Збентежений, він не знав, що сказати.

— Поговоримо завтра, — сказала вона й поклала слухавку.

Це значить, що він може зателефонувати знову?

Месьє Одинак сидів у темній кухні з кривою усмішкою на губах.

Наприкінці серпня месьє Одинак помітив, що його тіло в гарній формі. Йому вже доводилось на дві дірочки тугіше затягати пасок, а сорочка напиналася на біцепсах.

Одягаючись, він розглядав себе в дзеркалі і бачив там зовсім іншого чоловіка, ніж був у Парижі. Засмаглий, міцний, стрункий, посріблене волосся трохи довше і вільно зачесане назад. Піратська борідка. Не до кінця застебнута випрана льняна сорочка. Йому було п'ятдесят.

Майже п'ятдесят один.

Жан підійшов до дзеркала. На обличчі побільшало зморщок від перебування на сонці й сміху. Він помітив, що деяке ластовиння було не ластовинням, а віковими плямами. Але це не мало значення — він був живим. Лише це мало значення.

Сонце надало його тілу здоровий, з полиском, відтінок коричневого, від чого зелені очі засяяли ще яскравіше. Його начальниця ММ вважала, що триденний заріст робив його схожим на шляхетного розбійника. Цей образ порушували тільки окуляри для читання.

Якось суботнього вечора ММ відвела його вбік. Бізнес просувався мляво. Чергова хвиля відпочивальників-квартиронаймачів уже прибула. Вони були засліплені солодкими принадами пізнього літа. І найменше прагнули ходити по книгарнях. Прийдуть вони через тиждень-другий, щоб накупити обов'язкових листівок перед від'їздом додому.

— А як ваші справи? — запитала ММ. — Яка на смак ваша улюблена книга? Яка книга для вас є порятунком у цьому жорстокому

світі? — вона говорила це з усмішкою: її подружки були зачаровані «книгурманом» і бажали побільше про нього дізнатися.

У нього ніколи не було проблем із засинанням в Санарі. Його улюблена книга мала смак молодой картоплі з розмарином — їхньої першої страви з Катрін.

У чому моє спасіння? Він мало не розреготався, коли знайшов відповідь.

— Книги можуть багато, але не все. Ми маємо переживати щось важливе, а не читати про це. Я мушу... випробувати свою книгу на власній шкірі.

ММ саянула до нього широкою усмішкою.

— Це ганьба, що ваше серце закрите для таких жінок, як я.

— І для інших теж, мадам.

— Так, хоч якась розрада, — сказала вона. — Але зовсім маленька.

У післяобідню пору, коли спека досягала загрозливого рівня, месье Одинак нерухомо лежав на ліжку в одних шортах, з вологими рушниками на лобі, грудях і ногах. Двері на терасу були відчинені, і фіранки ледь ворушились од вітру. Він дрімав, підставляючи тіло під пестощі вітру.

Було добре повернутись у своє тіло. Він відчував, як воно знову ставало чутливим, живим. Ніякого оніміння, кульгавості, скованості — навпаки. Месье Одинак звик думати тілом, наче міг бродити всередині своєї душі й заглядати до кожної кімнати.

Так, горе досі жило в його грудях. Коли воно навалювалося на нього, легені стискалися, дух забивало і всесвіт зсихався в тонку стрічку. Але він цього вже не боявся. Просто пропускав крізь себе.

Страх теж стискав його горло, та якщо він дихав повільно й спокійно, його було майже не чутно. З кожним віддихом страх зменшувався. Месье Одинак жмакав його і подумки кидав котів, щоб той погрався ним і викинув із дому.

Радість танцювала у сонячному сплетінні, і він не заважав їй. Думав про Сальво і Кунео, про веселі Максові листи, у яких дедалі частіше з'являлось одне ім'я: Вік. Дівчина з трактора. Він уявляв, як Макс гасє по Люберону за винно-червоним трактором, і не міг втриматися від сміху.

Дивовижно, але кохання оселилося на Жановому язиці. У нього був смак западинки біля основи шиї Катрін.

Усмішка мимоволі раз у раз з'являлась на Жановому обличчі. Тут, на Півдні, у морі світла й тепла повернулося ще щось. Бажання жити. Чуттєвість. Жага.

Іноді, коли він просто милувався морем або читав, сидячи на стіні поряд із гаванню, від самого сонячного тепла його тіло сповнювалося приємним, стрімким, нестримним напруженням. Внизу тіло також звільнялося від скорботи.

Він не був із жінкою двадцять років. І тепер все його ество прагнуло цього.

Жан не заважав думкам линути до Катрін. Він і досі відчував її у своїй руках — знайоме відчуття доторку до її волосся, шкіри, м'язів. Уявляв, як він торкається її стегон. Її грудей. Як вона дивитиметься на нього, задихаючись. Як зустрінуться їхня шкіра, їхні ества, як притиснуться живіт до живота, насолода до насолоди. Він бачив кожную деталь.

— Я повернувся, — прошепотів він.

Він жив своїм звичним життям, їв, купався, продавав книги й віджимав прання новою пральною машиною. А потім, зовсім несподівано, щось усередині нього зрушило з місця.

Ось так. Наприкінці свят, двадцять восьмого серпня.

Він їв на обід свій звичний салат і роздумував, чи не поставити свічку за Манон у каплиці Notre-Dame-de-la-Pitié, чи скупатись в Портісолі, як завжди. Та раптом відчув, як його внутрішнє сум'яття припинилося. Зникло пекуче відчуття і все інше, від чого на очі наверталися сльози тривоги і втрати.

Він встав і, стривожений, вийшов на терасу. Невже це сталося? Чи це можливо? Чи горе грає з ним у піжмурки й зараз знову вскочить у двері?

Він досяг дна своїх жахливих душевних мук. Копав, і копав, і копав. І раптом — промінь світла.

Жан кинувся до кімнати, до серванта, де в нього завжди були папір і ручка. Він написав:

Катрін,

*я не знаю, чи все буде добре, чи зможемо ми не ранили
одне одного. Мабуть, не зможемо, бо ми люди.*

*Та я точно знаю тепер, коли настав цей довгожданий
момент, що найлегше в житті для мене — це засинати
з тобою. І прокидатися. І кохати.*

*Я хочу готувати для тебе, коли голод затьмарить твій
настрій. Будь-який голод: голод життя, голод кохання,
голод світла, моря, подорожей, читання і сну також.*

*Я хочу втирати крем у твої долоні, коли ти пораниш
їх об грубе каміння.*

*У моїх снах ти — рятувальниця каменів, здатна ба-
чити крізь товщу каменя і знаходити річки серця, що
течуть усередині.*

*Я хочу бачити, як ти йдеш піщаною стежкою, обер-
таєшся і чекаєш мене.*

*Бажаю дрібниць і важливих речей. Прагну сперечати-
ся з тобою, а потім зненацька розсміятися. Волію
наливати какао у твою улюблену чашку в спекот-
ний день, а після вечірки з добрими друзями — відчи-
нити і притримувати дверцята автомобіля, коли ти,
щаслива, сидатимеш у нього.*

*Я хочу тримати тебе вночі й відчувати, як твої ма-
ленькі сідниці притискаються до мого теплого живо-
та.*

*Прагну робити тисячі дрібних і великих справ із то-
бою, з нами — тобою, мною, разом, з тобою як части-
ною мене, і зі мною як частиною тебе.*

*Катрін, будь ласка. Приїжджай! Приїжджай швидше!
Приїжджай до мене!*

Реальність кохання краща, ніж розмови про нього.

Жан

P.S. Правда!

Четвертого вересня Жан рано вийшов із дому, щоб, як зазвичай, пройтися вздовж вулиці Rue de la Colline, обійти кругом рибного порту і вчасно прийти до книгарні.

Наближалась осінь. Вона приводила із собою відвідувачів, котрі з більшим задоволенням будували замки з книг, аніж із піску. Це завжди була найулюбленіша пора року месье Одинака: нові публікації, нові друзі, нові думки і нові пригоди.

Сліпуче світло середини літа з приходом осені м'якшає, спілішає. Осінь наче екраном захищає Санарі від пересохлих внутрішніх районів.

Він снідав у різних кав'ярнях на набережній гавані: то в Lyon, то в Nautique, а то й у Marine. Санарі вже зовсім не нагадувало міста, у якому Брехт колись виконував свої глузливі пісні про нацистів. Та запах вигнання і досі витав тут. Ці кав'ярні — привітні острівці розради в його самотницькому житті разом із Псст; це — якась подоба сім'ї, натяк на Париж. Вони як сповідальні й відділи новин, де можна дізнатися, що відбувається за межами Санарі: як ловиться риба під час цвітіння водоростей; як гравці в кулі готуються до своїх осінніх турнірів. Гравці з набережної Quai Wilson запросили Жана бути за пасним «показчиком». Це велика честь — отримати запрошення на участь у турнірі. У цих кав'ярнях месье Одинак перебував у гущі подій міста, хоча при цьому сидів мовчки та спостерігав збоку — ніхто на це не звертав уваги.

Іноді він сидів десь у куточку за дальнім столиком і розмовляв із батьком Хоакіном по телефону. Ось так, як сьогодні вранці. Коли

Хоакін почув про турнір у Ла-Сьоті, то зібрався начистити свої кулі *boules* і приїхати.

— Будь ласка, не треба, — благав месье Одинак.

— Не треба, еге? Ну, добре. То як її звать?

— Невже завжди справа в жінці?

— Та сама, що й раніше?

Месье Одинак засміявся. Обидва Одинаки засміялися.

— Ти розумівся на тракторах у дитинстві? — спитав Жан.

— Жане, хлопчику мій, я обожаю трактори! А чому ти цікавишся?

— Макс зустрів декого. Дівчину-трактористку.

— Дівчину-трактористку? Фантастика. Коли ми знову побачимося з Максом? Він тобі дуже подобається, правда?

— Зачекай, ми — це хто? Та твоя нова подружка, яка не любить готувати?

— От же ж, хобгоблін! Твоя мати. Мадам Бернье і я. І що? Говоріть негайно або мовчіть до кінця своїх днів. Мені не заборонено зустрічатися зі своєю колишньою дружиною, так? Насправді, ми з чотирнадцятого липня... ми більше ніж зустрілися. Звичайно, вона все це сприймає інакше. Каже, що в нас просто був роман і щоб я не плекав ніяких надій, — сміх курця Хоакіна Одинака перейшов у жваве лепетання.

— То й що? — спитав він. — Лірабель — мій найкращий друг. Мені подобається її запах, і вона ніколи не намагалася змінити мене. Крім того, вона чудово готує. І я завжди почуваюся там набагато щасливішим. Знаєш, Жане, що старішим ти стаєш, то більше хочеться бути з тим, з ким можеш поговорити і посміятися.

Його батько точно підписався би, не вагаючись, під трьома речами, які роблять людину по-справжньому щасливою відповідно до світогляду Кунео.

Перше: добре їсти. Ніякої неповноцінної, «помийної» їжі, бо вона робить людину нещасливою, лінивою і товстою.

Друге: спати всю ніч (завдяки збільшенню фізичних навантажень, зменшенню алкоголю і позитивним думкам).

Третє: проводити час із доброзичливими людьми, котрі прагнуть зрозуміти тебе, хоча, можливо, і якимось по-своєму.

Четверте: побільше сексу. Але це — доповнення Семі, і месьє Одинак подумав, що не обов'язково говорити про нього батькові.

Часто дорогою з кав'ярні до книгарні він розмовляв із матір'ю. Месьє Одинак завжди високо піднімав телефон, аби вона могла почути шум моря і крики чайок. Того вересневого ранку море було спокійне, і Жан запитав її:

— Я чув, що останнім часом батько часто ходить до тебе їсти.

— Ну, так. Чоловіки не вміють готувати, то що мені лишається робити?

— Вечеря і навіть сніданок? І на ніч залишається? Чи в бідолашного чоловіка хоч є де лягти?

— Ти так говориш, наче ми робимо щось непристойне.

— Я ніколи не казав, що люблю тебе, мамо.

— О, моя дорога, дорога дитино...

Месьє Одинак почув, як вона відкрила і закрила коробочку. Він упізнав цей звук і коробочку також. У ній були серветки Kleenex. Стильна, як завжди, мадам Бернье, навіть у моменти сентиментальності.

— Я теж тебе люблю, Жане. Мені здається, що я ніколи не говорила тобі цього, тільки думала. Це правда?

Так воно й було, але він сказав:

— Я це й так знаю. Тобі не треба говорити мені цього кожні кілька років.

Вона засміялась і назвала його нахабою і таким-сяким.

Здорово. Майже п'ятдесят один, а досі дитина.

Лірабель ще трохи поскаржилася на колишнього чоловіка, але тон її був ласкавий. Вона побурчала про осінні випуски книг, але тільки так, за звичкою.

Все було таке, як завжди, — і все ж зовсім інше.

Коли Жан ішов набережною до книгарні, ММ уже викочувала на вулицю стелажі з листівками.

— Здається, буде чудовий день, — сказала йому начальниця. Він вручив мадам Монфрер пакунок із круасанами.

— Так, мені теж так здається.

Незадовго до заходу сонця він звично заховався у своєму улюбленому п'ятачку в куточку магазину. Там, де йому видно двері, а в них — віддзеркалення неба й клаптика моря.

І тут, занурений у свої думки, він побачив її. Помітив її віддзеркалення. Здавалось, вона вийшла просто з хмар і води.

Нестримна радість шугнула його венами.

Жан Одинак встав. Його пульс сказано бився. Таким готовим він ще не був ніколи.

Зараз! — думав він. Тепер час зійшовся в одній точці. Нарешті він виходив із періоду оніміння, непорушності, болю. Зараз.

Катрін була вбрана в блакитно-сіру сукню, яка дуже пасувала до її очей. Вона йшла, погойдуючись, пряма, ступаючи впевненіше, ніж раніше...

Раніше?

Вона також пройшла свій шлях від кінця до початку.

Жінка трохи постояла біля прилавка, наче хотіла краще розглянутись.

ММ запитала:

— Ви шукаєте щось особливе, мадам?

— Так. Я довго шукала, але тепер знайшла. Це особливе щось, — сказала Катрін і через усю кімнату широко усміхнулась Жанові. Вона прямувала просто до нього, а він, із калатаючим серцем, пішов їй назустріч.

— Ти навіть не уявляєш, як довго я чекала, поки ти, нарешті, покличеш мене.

— Чесно?

— Авжеж. І я дуже голодна, — промовила Катрін.

Жан Одинак прекрасно зрозумів, що вона мала на увазі.

Цього вечора вони вперше поцілувалися — після обіду і чудової прогулянки вздовж моря, після того, як нагомонілися в гібіскусовому саду біля веранди, попиваючи не так вино, як воду, і понад усе насолоджуючись присутністю одне одного.

— Це тепле повітря таке затишне, — вимовила Катрін.

І справді: сонце Санарі витягло з нього весь холод і висушило всі його сльози.

— І воно надає сміливості, — прошепотів він. — Воно надає сміливості довіряти.

У вечірньому бризі, збентежені й зачаровані своєю безоглядною вірою в життя, вони поцілувалися.

Жанові здалося, що це був його перший поцілунок у житті.

М'які вуста Катрін злилися з його вустами. Було просто чудово їсти, пити, відчувати і нарешті пестити її... і так захопливо.

Він обіймав цю жінку, цілував та ніжно кусав її вуста. Губами знайшов куточки її рота. Укрив поцілунками щоки й ніжні скроні. Він пригорнувся Катрін, переповнений ніжністю і спокоєм. Поки ця жінка поряд, його більше не мучитимуть погані сни — ніколи. Більше не гризтиме самотність. Його врятовано. Вони стояли, тримаючи одне одного в обіймах.

— Ей? — раптом промовила вона.

— Так?

— Я зважила, і виявилось, що останній раз спала з моїм колишнім чоловіком у дві тисячі третьому році. Мені було тридцять вісім. Я думала, це нещасний випадок.

— Чудово. Виходить, що з нас обох ти найдосвідченіша.

Вони засміялись.

Як дивно, думав месьє Одинак, що просто засміявшись, можна відкинути стільки труднощів і страждань. Просто засміявшись. А роки все спливають... у нікуди.

— Однак і я дещо знаю, — сказав він. — Любощі на пляжі занадто переоцінені.

— Пісок лізе в усі місця.

— Найгірше — це комарі.

— На пляжі це зовсім не те, правда ж?

— Ти знаєш, Катрін, навіть не уявляю.

— Тоді я покажу тобі, — промурмотіла вона. Її обличчя сяяло молодістю і безрозсудством, коли вона тягла його до порожньої спальні.

Він побачив, як чотирилапа тінь кудись тікає в місячному сяйві. Псст сидів на терасі, ввічливо повернувшись до них своєю рудо-білою смугастою спиною.

Сподіваюсь, їй подобається моє тіло. Надіюсь, я не втратив своєї колишньої сили. Гадаю, що доторкнувся до неї так, як вона хотіла, і сподіваюсь...

— Припини думати, Жане Одинак! — ніжно наказала Катрін.

— Як це?

— Ти все аналізуєш, милий, — прошепотіла вона. — Мій коханий. О, я так хочу тебе... а ти...

Вони продовжували, шепочучись, та їхні речення не мали ні початку, ні кінця.

Він повільно зняв сукню з Катрін. Під нею не було нічого, крім простих білих трусиків.

Вона розстебнула його сорочку, сховала обличчя у нього на шиї і грудях, вдихаючи його запах. Її дихання лоскотало його. Жанові не треба турбуватися про свою життєву силу, адже вона була на місці, коли він побачив спалах білого, бавовняного трикутника у темряві й відчув, як її тіло рухається у його руках.

Вони з насолодою провели весь вересень у Санарі-сюр-Мер. Нарешті Жан напився південного світла. Він втратив себе і знову знайшов. Час страждання минув.

Тепер месье Одинак готовий вирушити до Боньйо і здолати цей щабель.

Доки Катрін і Жан Одинак не залишили Санарі, це рибальське містечко стало їхнім найкращим домом. Досить маленьке, щоб йому було затишно в їхніх серцях, достатньо велике, щоб захистити їх, і прекрасне, аби стати пробним каменем на той час, поки вони пізнавали одне одного. Санарі було символом щастя, миру й спокою; символом першого збурення почуттів до когось, хто досі був незнайомцем, до когось, кого любиш, сам не знаючи чому. Хто ти? Який ти? Як ти відчуваєшся? Як змінюється крива твого настрою протягом години, дня, кількох тижнів? Відповіді на ці запитання вони з легкістю знаходили у своєму домі завбільшки із серце. Саме в ці тихі, спокійні години Жан і Катрін ставали ближчими одне до одного, тому всіляко уникали галасливих, метушливих місць, таких як ярмарки, базар, театр і лекції.

Вересень плавно розмальовував їхній тихий, напружений період звання кохати одне одного всіма відтінками осінніх кольорів: від жовтого до лавандово-лілового, від золотого до фіолетового. Бугенвілії, бурхливе море, пофарбовані будиночки в гавані, що з почуттям власної гідності зберігали загадкове минуле, хрусткий золотий гравій майданчика для гри в *кулі*: саме на тлі таких пейзажів розквітало їхнє кохання, дружба і глибоке розуміння.

Вони не поспішали і не квапили одне одного.

Що важливіша справа, то повільніше треба її робити, часто думав Жан, коли вони починали пестити одне одного. Вони протяжно цілувались, повільно роздягались, певний час лежали поряд або в обіймах одне в одного. Ця обережна зосередженість, спрямована одне

на одного, викликала особливо інтенсивну фізичну, духовну й емоційну пристрасть у їхніх тілах, відчуття доторку до всього тіла відразу.

Щоразу, коли він спав із Катрін, Жан Одинак ставав дедалі ближчим до потоку життя. Він провів двадцять років на дальньому березі цієї річки, уникаючи кольорів і ніжності, запахів і музики — закам'янілий, самотній і демонстративно відсторонений.

А тепер... він купався знову.

Жан відроджувався, бо був закоханий. Він дізнався безліч нових дрібничок про цю жінку. Наприклад, прокидаючись уранці, Катрін наполовину була ще у своїх снах. Іноді вона борсалася в тумані смутку; те, що ввижалося їй у тінях ночі, то дратувало її, то присоромлювало, то надокучало, а то й надовго псувало їй настрій. Це була її щоденна боротьба з перебуванням між світами сну й реальності. Жан виявив, що може проганяти ці примари сну — він приводив Катрін до моря і приносив їй горнятко гарячої кави.

— Завдяки твоєму кохання я навчаюся любити себе також, — сказала вона якось уранці, коли море було ще сонного сіро-блакитного кольору. — Я завжди брала лише те, що життя пропонувало мені, але ніколи не пропонувала нічого собі. Ніколи особливо не звертала на себе уваги.

Ніжно пригортаючи її, Жан думав, що відчуває те саме: він може любити себе, бо його любить Катрін.

Коли настала ніч, уже вона пригорнула його міцніше, бо друга велика хвиля гніву накрила чоловіка. Цього разу він розлютився на себе. Жорстоко й розпачливо сипав прокльони вже на свою голову, гніваючись від посталого перед ним жорсткого усвідомлення безповоротності втраченої частини свого життя і занадто короткого часу, що лишився. Катрін не зупиняла його, не заспокоювала і не відверталася.

Та скоро запанував спокій. Адже цього короткого часу достатньо. Бо кілька днів можуть вмістити все життя.

Тепер — до Боньйо — у край його далекого минулого, минулого, що й досі глибоко корінилося в ньому. Та більше воно не було єдиною кімнатою в його емоційному домі. Нарешті з'явилося теперішнє, щоб йому протистояти.

Ось чому було легше вертатися, думав Жан, поки вони з Катрін добиралися через вузький скелястий перевал із Лурмарена — це місце, на думку месьє Одинака, схоже на п'явку, яка висмоктує кров із туристів, — до Боньйо. Дорогою вони обігнали велосипедистів, чули постріли мисливських рушниць у скелястих горах. Випадкові, майже безлисті дерева кидали діряву тінь. А навкруги сонце випалило всі кольори. Після невтомного руху моря непорушна маса гір Люберон справила на Жана гнітюче враження. Він із нетерпінням чекав зустрічі з Максом. Справді з нетерпінням. Макс забронював їм велику кімнату під дахом оповитого плющем будинку мадам Бонне, колишнього притулку для учасників руху опору.

Коли Катрін і Жан занесли багаж до своєї кімнати, прийшов Макс і повів їх до свого голубника. На широкій стіні біля фонтана він приготував освіжаючий сніданок із вина, фруктів, шинки й багетів. Був сезон трюфелів і літератури. Уся місцевість дихала ароматом диких трав і сяjala осінніми кольорами — іржаво-червоними і винно-жовтими.

Макс добряче засмаг, подумав Жан. Засмаг і дуже змужнів. Проживши в Любероні два з половиною місяці, він зовсім одомашнів тут, наче в душі завжди був південцем. Проте месьє Одинак зауважив, що хлопець дуже втомлений. У відповідь Макс пробурмотів загадково:

— Хто ж спить, коли земля танцює?

Макс розповів йому, що мадам без зайвих церемоній найняла його звичайним чорноробом — на час його «хвороби». Їм обом із чоловіком Жераром сягнуло за шістдесят, а їхнє господарство — зокрема три будинки для відпочивальників і кімнати — було за велике, щоб і далі самим його доглядати. Вони вирощували овочі, фрукти, кілька кущів винограду. Макс запропонував допомогу в обмін на їжу й дах над головою. Його голубник напхот напханий замітками, оповіданнями і чернетками. Хлопець писав уночі й уранці до полудня.

Пополудні Макс допомагав у цій щедрій на врожай садибі, виконуючи все, про що просив Жерар: обрізав виноград, полов, збирав фрукти, ремонтував дахи, сів і збирав урожай, завантажував фургон для доставки, їздив із Жераром на ринок, шукав мармурові гриби, чистив трюфелі, обтрушував фігові дерева, обрізав кипариси й

робив із них живі менгіри, чистив басейни, ходив по хліб для гостей міні-готелів.

— А ще я навчився водити трактор і впізнаю по голосу всіх жаб у басейні, — розповідав він Жану, іронічно посміхаючись.

Сонце, вітер і фізична праця на прованській землі змінили Максове юнацьке обличчя міського жителя на обличчя чоловіка.

— Хвороба? — перепитав Жан, коли Макс відзвітував і налив їм по склянці білого вина Ventoux. — Яка хвороба? Ви нічого не писали у своїх листах.

Макс почервонів під засмагою і трохи занервувавсь.

— Хвороба, яку підхоплює чоловік, закоханий по вуха, — зізнався він. — Поганий сон, нічні жахіття, неможливість раціонально мислити. Незмога читати, писати або їсти. Бріжіт і Жерар, мабуть, не могли вже цього витримувати й прописали мені трохи фізичної активності, аби зовсім не здурів. Ось чому я на них працюю. Мені це теж допомагає. Про гроші не йдеться, і мене це якраз влаштовує.

— Жінка на червоному тракторі? — запитав Жан.

Макс кивнув, потім набрав побільше повітря, наче зібрався про щось оголосити.

— Точно. Жінка на червоному тракторі. Добре, що ви про це заговорили, бо мені треба вам про неї щось ска...

— Містраль починається! — стривожено гукнула їм мадам Бонне, перебивши Максове зізнання. У шортах і чоловічій сорочці, як завжди, з кошиком фруктів у руках, маленька, жилага жінка підійшла до них і вказала на ожилі вітряки, вриті в землю біля лавандової гряди. Тепер це був просто бриз, який сіпав траву, та небо вже заяскрало темно-синім чорнилом. Хмари поздувало й позакидало геть за обрій. Гори Ванту і Севен різали око неймовірно чіткими і ясними обрисами — типова ознака того, що здійснюється сильний північно-західний вітер.

Вони привіталися, і Бріжіт запитала:

— Ви чули що-небудь про вплив містралю?

Катрін, Жан і Макс здивовано презирнулися.

— Ми називаємо його *maestrale*, правитель. Або *vent du fada* — вітер, що зводить з розуму. Наші будиночки невисокі, — вона вказала

на гостьові будиночки, їхні торці направлені назустріч переважним вітрам, щоб вони їх не бачили. Стає не просто холодніше — кожен звук посилюється, рухатися важче. Кілька днів поспіль ми самі не свої. Тому в цей період найкраще не розмовляти про важливе — ви тільки полаєтесь.

— Що? — стиха запитав Макс.

Мадам Бонне подивилася на нього з доброю усмішкою на обличчі кольору горіха.

— О, так. Під впливом *vent du fada* ви стаєте дурним, тупим і роздратованим, як тоді, коли не впевнені, що ваше кохання взаємне. Та коли він вщухає, всієї цієї павутини як і не було, ні надворі, ні в голові. Усе сяє, мов нова копійка, і можна починати жити заново.

Вона пішла, промовляючи:

— Я згорну парасолі й поприв'язую стільці.

Жан повернувся до Макса й запитав:

— Що ви хотіли мені сказати перед тим?

— Мм... Я забув, — відповів Макс скwapно. — Зголодніли?

Вони провели вечір у маленькому ресторані в Боньйо під назвою «Маленький кухонний закапелок», з якого відкривався чудовий вид на долину і червоно-золотий захід, слідом за яким виднілося яскраве нічне небо, усіяне зорями, що блищали, наче лід. Том, привітний офіціант, подавав їм прованську піцу на дощечках і рагу з баранини. Тут, за червоним хитким столом, у затишній кімнаті з кам'яним склепінням, Катрін додавала новий, позитивний елемент до хімічної сполуки, що пов'язувала Жана і Макса. Її присутність вносила гармонію й тепло. Катрін дивилася на людей так, наче вірила кожному слову, сказаному ними. Макс розповідав про себе, своє дитинство, невдачі з дівчатами і причини, через які втік від шуму. Те, що він не розказував Жанові та й, мабуть, нікому іншому.

Поки вони були захоплені розмовою, Жан заглибився у свої думки. Кладовище було за якусь сотню метрів над ним, на пагорбі, біля церкви. Їх розділяли тільки кілька тисяч тонн каменю й нерішучості.

Лишень коли вони почали спускатися в долину крізь уже помітно сильніший вітер, Жанові здалося, що Макс так детально опису-

вав своє дитинство, аби приховати небажання говорити про дівчину на тракторі.

Макс провів їх до кімнати.

— Ми тебе наздоженемо, — сказав Жан Катрін.

Вони з Максом стояли в тіні між будинком і сараєм. Вітер гуркотів і завивав поза вуглами, м'яко, але невпинно.

— Ну ж бо, Максє. Що ви хотіли мені повідомити? — обережно запитав Жан.

Джордан мовчав.

— Може, почекаємо, поки вщухне вітер? — промовив він нарешті.

— Це щось погане?

— Погано було мені, коли я чекав на ваш приїзд, аби розказати. Утім, ні... нічого такого непоправного. Сподіваюсь.

— Та кажіть уже, Максє. Кажіть, а то я бозна-що собі нафантажую. Раді Бога.

Подумаю, наприклад, що Манон жива, і все це був просто якийсь жарт.

Макс кивнув. Містраль розійшовся.

— Чоловік Манон, Люк Бассет, знову одружився через три роки після смерті Манон. Міла, тутешня знаменита куховарка, — почав Макс. — Батько Манон віддав йому виноградник як весільний дарунок. Вони виробляють білі й червоні вина. Ці вина... мають великий попит. Як і ресторан Міли.

Жан Одинак раптом відчув укол заздрощів.

Удвох Люк і Міла мають виноградник, маєток, відомий ресторан, можливо, сад. У них є сонячний, потопуючий у квітах, Прованс, хтось, кому вони можуть звиряти всі свої негаразди. Щастя Люка просто повторилося. Хоча, може й не просто, але в цей момент у Жана не було сил на більш виважену думку.

— Як мило, — промурмотів він трохи саркастичніше ніж хотів.

Макс пирхнув.

— А що ви чекали? Що Люк гризтиме себе, ніколи більше не гляне на іншу жінку й чекатиме смерті, далячись сухим хлібом, зморщеними оливками і часником?

— Що ви хочете цим сказати?

— Це ви мені скажіть, — прошипів Макс у відповідь. — Кожен страждає по-своєму. Цей виноградар вибрав опцію «нова жінка». То й що? Звинувачуватимемо? Йому що, треба було чинити... так як ви?

Спалах обурення засліпив месье Одинака.

— Я тобі зараз віржу, Максє.

— Знаю, — відповів Макс. — Та я також знаю, що потім ми разом і постаріємо, пришелепкуватий ви чоловіче.

— Це все містраль, — сказала мадам Бонне, яка почула їхню суперечку, і похмуро пройшла повз них у будинок, хрускотячи гравієм.

— Вибачте, — пробурмотів Жан.

— І ви мені. Чортів вітер.

Вони знову замовкли. Добре, що можна все звалити на вітер.

— Ви й досі хочете навідатися до Люка?

— Так, звичайно.

— Усе збираюся вам сказати, відколи ви приїхали.

І коли Макс нарешті розповів про те, що так мучило його останні кілька тижнів, Жан подумав, що, мабуть, не розчув сказаного у гуркоті й свисті вітру. Очевидно, так воно й було, бо почуте — таке чудове і водночас настільки жахливе, що не могло бути правдою.

Макс узяв собі ще одну порцію запашного омлету з трюфелями, що його Бріжіт Бонне приготувала їм на сніданок. Наслідуючи прованську традицію, вона поклала дев'ять свіжих нерозбитих яєць у скляну банку разом із раннім зимовим трюфелем, щоб яйця увібрали його аромат. Аж через три дні вона зробила із цих яєць омлет і прикрасила його тонесенькими пластиночками трюфеля. Смак був чутевий, дикий, насичений і м'ясний.

Яка щедра остання їжа приреченого, спало на думку Одинакові.

Він відчував, що сьогодні буде найдовший і найважчий день у його житті.

Він їв, ніби молився. Він не розмовляв. Він насолоджувався всім зі спокійною зосередженістю, наче робив запас на найближчі кілька годин.

Крім омлету, були ще кавайонські дині двох сортів: білі й помаранчеві, запашна кава із гарячущим солодким молоком у великих квітчастих чашках, домашній джем із слив і лаванди, свіжоспечений багет і ніжні круасани, які Макс, як завжди, привіз із Боньйо на своєму чачкаючому скутері.

Він відвів погляд від тарілки. Там угорі була стара Романська церква Боньйо. Уздовж неї — стіна цвинтаря, розпечена під променями сонця. Кам'яні хрести здивилися в небо. Він згадав обіцанку, яку порушив.

Я хочу, щоб ти помер перший.

Її тіло обвилось навколо нього, коли вона видихала:

— Обіцяй! Обіцяй мені!

Він пообіцяв.

Тепер він був упевнений: Манон уже тоді знала, що він не зможе виконати своєї присяги.

Я не хочу, щоб тобі довелося йти самотою до моєї могили.

Тепер йому все ж доведеться пройти цей шлях одному.

Після сніданку вони втрьох вирушили в паломництво через кипарисові гаї й фруктові сади, овочеві поля й виноградники.

За чверть години виноробня Бассета — довгий, триповерховий бежевий маєток в оточенні високих, крилатих каштанів, мідних буків і дубів — з'явився в них на виду між рядами винограду.

Одинак з тривогою дивився на чудовий будинок. Вітер сіпав кущі й дерева.

Щось ворухнулося в нього всередині. Ні, не заздрість, не ревності, не обурення минулої ночі. Швидше...

Часто все виявляється не таким страшним, як ти боявся.

Тепло. Так, він відчував якесь тепло — до цього місця і до цих людей, які назвали своє вино *Манон* і присвятили себе відновленню свого щастя.

Того ранку Макс зберігав мовчання.

Жан доторкнувся до руки Катрін.

— Дякую тобі, — промовив він. Вона зрозуміла його.

Праворуч біля виноробні знаходився новий ангар — для причепів, великих і малих тракторів, і для особливого виноградникового трактора з високими вузькими колесами.

Дві ноги в робочому комбінезоні стирчали з-під трактора, та чулися звідти вражаюче образні лайки й дзенькіт інструментів.

— Привіт, Вікторіє! — гукнув Макс веселим і одночасно розпачливим голосом.

— О, містере Носовичок, — почувся молодий жіночий голос.

За мить трактористка викотилася з-під машини. Зніяковівши, вона провела рукою по своєму виразному обличчю, та тільки ще більше розмазала бруд і масляні плями.

Жан тримав себе в руках, але все одно був приголомшений.

Перед ним стояла двадцятирічна Манон. Без косметики, з довшим волоссям, хлопчачого виду.

Звичайно, вона не була викапана Манон. Коли Одинак придивився до цієї привабливої, спортивної, упевненої в собі дівчини, образ Манон щез. Дев'ять разів він не бачив її, а на десятий — раптом Манон дивилася з цього незнайомого молодого обличчя.

Вся увага Вікторії була прикута до Макса. Вона перебігла очима по ньому зверху донизу, розглядаючи його робочі черевики, зношені штани і вилинялу сорочку. У її погляді промайнув натяк визнання. Вона схвально кивнула.

— Ви називаєте Макса «Носовичком»? — запитала Катрін, стримуючи сміх.

— Атож, — відповіла Вік. — Саме таким він був. Користувався носовичком, їздив на метро замість ходити пішки, собак бачив тільки в спеціальних сумках-переносках, ну, і так далі.

— Ви повинні вибачити юну леді. Тут, у глушині, вони вчаться гарних манер тільки напередодні свого весілля, — Макс з ніжністю дражнив її.

— Що, як відомо, є найголовнішою подією в житті будь-якої паризької жінки, — парирувала вона.

— Ще й не одноразовою, — додав Макс посміхаючись.

Вік змовницьки посміхнулася йому.

Подорож закінчується, коли ти закохуєшся, думав Жан, спостерігаючи, як молоді люди милуються одне одним.

— Ви хотіли побачити тата? — спитала Вік, раптово порушуючи ідилію.

Макс кивнув із застиглим поглядом, Жан — стривожено, а Катрін промовила, усміхаючись:

— Та десь так.

— Я проведу вас до головного будинку.

І ходить вона не так, як Манон, спало Одинакові на думку, коли вони йшли за нею під розлогими платанами, де тріщали цвіркуни.

Дівчина озирнулася на них.

— До речі, я — червоне вино: Вікторія. Біле вино — це моя мама, Манон. Виноградники колись належали їй.

Жан відчув, як рука Катрін на якусь мить стисла його руку.

Макс не зводив очей з Вікторії, яка стрибала через дві сходинки попереду. Та раптом він зупинився, вхопив Жана за руку й потяг назад.

— Ось чого я вам не сказав минулого вечора — це жінка, з якою я збираюсь одружитися, — дуже спокійно і щиро сказав Макс. — Навіть, якщо виявиться, що вона — ваша дочка.

О, Боже. Моя?

Вікторія жестом запросила їх увійти і вказала на кімнату дегустації вин. Може, їй почулось? Вона посміхнулась: одружитися зі мною? Такий «Носовичок», як ти? Подивимось, наскільки це серйозно.

Уголос же вона сказала:

— Старі підвали он там, ліворуч; там ми зберігаємо *Вікторію*. А *Манон* витримується в підвалах під абрикосовим садом. Зараз я поличу батька. Він покаже вам виноробню. Зачекайте ось тут, у кімнаті для дегустації. Як мені вас... представити? — закінчила Вік весело й зашарілась. Вона обдарувала Макса усмішкою, яка наче випромінювалася з усього її тіла.

— Жан Одинак. Із Парижа. Книгар, — сказав Одинак.

— Жан Одинак. Книгар із Парижа, — задоволено повторила Вікторія і зникла.

Катрін, Жан і Макс чули, як вона піднялась скрипучими сходами, пройшла коридором і до когось звернулася. Трохи поговорила: запитання, відповідь, запитання, відповідь. І ось знову чути, як вона спускається — гнучка й безтурботна.

— Він зараз до вас вийде, — повідомила Вікторія, зазирнувши до кімнати, посміхаючись, на якусь мить перетворившись на Манон, і знову зникла.

Жан чув, як Люк піднімався й спускався сходами, відчиняв шафу, або ж висував шухляду.

Жан стояв там, а містраль розганявся, шарпав високі жалюзі на будинку, продирався крізь листя величних каштанів і нагрібав купи сухої землі між кущами винограду.

Він стояв там, а Макс тим часом потихеньку зник услід за Вікторією; Катрін торкнулася його плеча й прошепотіла:

— Я чекатиму в бістро. Я люблю тебе, що б там не сталося, — і вирушила познайомитись із частиною садиби, яка належала Мілі.

Жан чекав, чуючи, як наближаються кроки Люка: писклявими мостинами, скрипучими сходами, плитками підлоги виноробні. Тільки тоді Одинак обернувся до дверей. Ось зараз він віч-на-віч зустрінеться із чоловіком Манон. Чоловіком, дружину якого він любив.

Жан і досі не знав, що він збирається сказати Люкові.

Люк був такого самого зросту, як і він. Волосся кольору мигдалю, випалене сонцем. Коротке, але підрівняти не завадило б. Розумні світло-карі очі, оповиті дрібними зморшками. Високе, мов струнке дерево, тіло в джинсах і вилинялій блакитній сорочці, сформоване роботою із землею, фруктами й камінням.

Месьє Одинак одразу побачив те, що приваблювало Манон у цьому чоловікові.

Від Люка Бассета віяло надійністю і водночас чутливістю та мужністю. Мужністю, яка вимірюється не грошима, успіхом і дотепністю, а силою, упертістю і здатністю піклуватися про сім'ю, дім, шматок землі. Такі люди прив'язані до землі своїх предків. Продати, здати в оренду чи навіть подарувати новому зятю її частину для них все одно, що відрізати собі якийсь орган.

«Погодостійкий», як охарактеризувала би Люка мати Жана — Лірабель.

— Ти стаєш зовсім іншою людиною, якщо грієшся вогнищем, а не центральним опаленням, лазиш по деревах, а не їдиш по тротуарах із захисним шоломом, гасаш вулицею, а не сидиш перед телевізором.

Ось чому вона виганяла його під дощ, коли вони відвідували родичів у Бретані, і гріла воду для купання в котлі над вогнищем. Відтоді гаряча вода ніколи не була такою чудовою.

Що нагадало Жанові про той киплячий котел, коли він дивився на Люка? Те, що чоловік Манон такий самий сильний, живий і справжній. Міцні плечі Люка, його грубі від роботи руки, манера

триматися промовляли: я не зігнуся. Цей чоловік дивився на нього темними очима, вивчаючи Жанове обличчя, оцінюючи його тіло й пальці. Вони не потисли рук.

— Слухаю вас, — натомість сказав Люк від дверей. Глибокий, виважений голос.

— Я Жан Одинак. Я той чоловік, з яким ваша дружина Манон жила в Парижі. Аж до... Двадцять один рік тому. Впродовж п'яти років.

— Я знаю, — розмірено проказав Люк. — Вона сказала мені, коли дізналася, що помирає.

Двоє чоловіків стояли один навпроти одного, і на якусь божевільну мить месьє Одинакові здалося, що вони зараз обнімуться. Лише вони могли зрозуміти біль один одного.

— Я прийшов просити пробачення.

Усмішка промайнула обличчям винороба.

— Просити кого?

— Манон. Тільки Манон. Як її чоловік ви навряд чи пробачите, що я кохав вашу дружину. Або що був іншим її чоловіком.

Люк звузив очі. Він пильно й гостро подивився на месьє Одинака.

Може, він намагався уявити, як Манон подобалося відчувати ці руки? А можливо, питав себе, чи міг Жан кохати його дружину більше, ніж він?

— Чому ви прийшли лиш тепер? — повільно вимовив Люк.

— Я не прочитав тоді листа.

— Боже мій, — вражено вигукнув Люк. — Чому?

Це було найважче.

— Я думав, там просто чергові виправдання, які жінки пишуть, коли їм набридають коханці, — пояснив месьє Одинак. — Не читаючи його, я лиш намагався зберегти свою гідність.

Неймовірно важко говорити ці слова.

А тепер, нарешті, вилий на мене весь свій гнів, будь ласка.

Люк мовчав. Він ходив туди-сюди дегустаційною кімнатою. Нарешті він знову заговорив, тепер — у спину Жану.

— Мабуть, це було жакливо — коли ви прочитали лист і зрозуміли, що помилялись увесь цей час. Що там не написані звичайні слова: «Залишімося друзями» і подібна нісенітниця. Те, що ви думали там

побачити, так? «Це не твоя вина, а моя... Сподіваюсь, ти знайдеш когось, гідного тебе...». А там виявилось зовсім інше.

Жан не чекав такого співчуття. Він почав розуміти, чому Манон вийшла заміж за Люка. А не за нього.

— Це було пекло, — додав месьє Одинак. Він хотів сказати більше, набагато більше. Але був приголомшений. Він уявляв, як Манон усе дивилася на двері, які так і не відчинилися. Жан не обертався до Люка. Його очі пекли сльози сорому.

І саме тоді він відчув Люкову руку на своєму плечі.

Люк повернув Жана обличчям до себе. Він дивився йому прямо в очі, не відводячи погляду і передаючи свою скорботу.

Вони стояли мало не впритул, висловлюючи очима невимовне. Жан спостерігав печаль і ніжність, лють і розуміння. Він бачив, що Люк роздумує, що ж їм робити, але помітив також його готовність витримати все, що б не сталося.

Шкода, що я не знав Люка раніше.

Вони могли б горювати разом. Після ненависті й ревнощів.

— Я мушу запитати про це, — сказав Жан. — Воно не йде мені з голови, відколи я побачив її. Вікторія... вона...

— Вона наша донька. Манон була вже на третьому місяці вагітності, коли повернулася до Парижа. Вікторія задумана навесні. Манон уже знала про свою хворобу, але нікому не сказала. Вона вирішила на користь дитини і проти антиракової терапії, коли лікарі запевнили її, що в дитини залишається шанс.

Голос Люка ще й досі тремтів.

— Манон сама вибрала вірну смерть. Вона сказала мені, коли вже було надто пізно... занадто пізно позбутися дитини і спробувати врятувати її. Вона тримала свій рак у секреті аж до того самого листа до вас, Жане. Вона сказала, що їй дуже соромно, що це розплата за те, що вона одночасно кохала обох. Господи! Наче кохання — це злочин... Чому вона була така жорстока до себе? Чому?

Двоє чоловіків стояли. Жоден із них не плакав, але кожен бачив, як другий важко дихає, судомно ковтає, зціплює зуби й намагається тримати себе в руках.

— Ви хочете знати все? — запитав Люк через певний час.

Жан кивнув.

— Так, будь ласка, — попросив він. — Будь ласка, я хочу знати все. І Люку... Пробачте мені. Я ніколи не хотів красти чиєсь кохання. Пробачте мені, я не встояв і...

— Забудьте! — вибухнув Люк запально й гаряче. — Я не тримаю на вас зла. Звичайно, я почувався, наче кинутий чоловік, коли вона їздила до Парижа. Але коли була поряд зі мною — знову оживав і ставав її коханцем, вашим суперником. Тоді вже ви були обманутим. Однак усе це — частина життя. І яка б не дивна, та не така вже непростима.

Люк ударив кулаком у свою відкриту долоню. Його обличчя пала-ло збудженням. Жан навіть злякався, що цей чоловік будь-якої миті швиргоне ним об стіну.

— Жахливо, що Манон так собі все ускладнила. Місця в моєму серці вистачило б на неї і на вас, присягаю, так само, як і в її серці — на вас і на мене. Вона нічого не відняла в мене. Чому вона собі не простила? Нам було б нелегко разом: і вам, і мені, і їй, і ще кому-небудь. Але в житті не буває легко, хоча можна прожити його по-різному. Їй не треба було боятися — ми знайшли б вихід. На кожну гору є свій шлях, на кожну.

Невже Люк справді вірив у це? Невже можна так глибоко відчувати і при цьому ще й любити інших людей?

— Ходімо! — наказав йому Люк.

Він провів месье Одинака коридором, праворуч, ліворуч, ще коридор, а потім...

Світло-коричневі двері. Чоловік Манон опанував себе, встромив ключ у замок, повернув його і натиснув на мідну ручку своєю великою, надійною рукою.

— Це кімната, в якій померла Манон, — сказав він сиплим голосом.

Кімната — не дуже велика, але вся залита світлом. Вона здавалася такою, наче в ній і досі жили. Висока дерев'яна шафа, бюро, стілець, на який накинуто одну із сорочок Манон. Крісло, поряд із ним — маленький столик, на ньому — розкрита книга. Кімната обжита, а не така, яку він лишив у Парижі, — похмура, втомлена, сумна, куди він замкнув їхні спогади і їхнє кохання.

Здавалося, що мешканка цієї кімнати кудись ненадовго вийшла. Високі широкі двері вели на кам'яну терасу і далі — до саду, повного кінських каштанів, бугенвілій, мигдалю, троянд і абрикосових дерев. Між ними білий кіт прокладав собі дорогу.

Жан подивився на ліжко. Його накрито яскравою ковдрою з клаптиків. Її Манон пошила перед весіллям, у Парижі, разом із прапором, прикрашеним книжкою-птахом.

Люк простежив за поглядом Жана.

— Вона померла в цьому ліжку. У переддень Різдва тисяча дев'ятсот дев'яносто другого року. Вона запитала мене, чи переживе ту ніч. Я сказав, що так.

Він повернувся до мес'є Одинака. Тепер очі Люка були дуже темні, обличчя перекошене від болю. Самовладання покинуло його. Різким, здушеним, змученим голосом він вигукнув:

— Я сказав, що так. Це був єдиний раз, коли я обманув свою дружину.

Не задумуючись, що робить, мес'є Одинак кинувся до Люка і притис його до себе. Чоловік не опирався. Видихнувши «О, Господи!», він обійняв Жана.

— Що б ви не значили одне для одного, воно не зіпсоване тим, що я значив для неї. Вона ніколи не хотіла бути без вас, ніколи.

— Я зроду не обманював свою дружину, — бурмотів Люк, наче не чуючи, що сказав Жан. — Ніколи, ніколи.

Жан Одинак тримав Люка, доки конвульсії стрясали його тіло. Люк не плакав, не розмовляв. Він лиш увесь час здригався в руках мес'є Одинака.

Із соромом Жан пригадав переддень Різдва тисяча дев'ятсот дев'яносто другого року. Він бродив Парижем, полаявся біля Сени й напився. І поки займався цими банальними, дрібними справами, Манон боролася, боролася до самого кінця. І програла.

Я не відчув, що вона померла. Ні болю. Ні землетрусу. Ні блискавки.

Люк опанував себе в руках Жана.

— Щоденник Манон. Вона просила мене віддати його вам, якщо ви коли-небудь прийдете, — сказав він тонким голосом. — Це було її бажання. Вона сподівалася й після смерті.

Чоловіки нерішуче відхилилися один від одного. Люк сів на диван. Він потягся до столика й висунув шухляду.

Жан одразу впізнав цей записник. Манон щось записувала в нього, коли вони вперше зустрілися в потязі. Коли вона плакала, залишаючи Південь, який так любила. І часто вона щось занотовувала в ньому, коли їй не спалось після любовщів.

Люк устав і простягнув записник Жанові. Він узяв його, але пальці кремезного винороба на мить притримали записник.

— А це я мушу додати від себе, — сказав він спокійно.

Жан передбачив це і знав, що не має відхилитися. Тому просто заплющив очі.

Кулак Люка поціливі його між губою й підборіддям. Не дуже сильно, але достатньо, аби збити Жана з ніг, щоб у нього все попливло перед очима і він сповз по стіні додолу.

Десь іздалеку до нього долинув примирливий голос Люка.

— Будь ласка, не думайте, що це за те, що ви спали з нею. Я знав, коли одружувався, що їй завжди замало одного чоловіка, — Люк простяг Жанові руку. — Це за те, що ви не прийшли до неї тоді, коли мушили.

І раптом він згадав.

Жан *таки* відчув щось, коли Манон померла.

У ті дні перед Різдвом, коли він часто напивався, майже впадаючи в сон, перебуваючи в якомусь зміненому стані свідомості, він почув її голос. Нечіткі слова, яких він не міг розібрати. «Друзі вікна», «кольоровий олівець», «світло півдня» і «ворон».

Месьє Одинак стояв у кімнаті Манон, тримав її записник і мав передчуття, що знайде ці слова всередині щоденника. Раптом він відчув у душі глибоке умиротворення, і бажаний біль заслуженого уда-ру обпік йому обличчя.

— Ви зможете цим їсти? — знічено запитав Люк. — Міла приготувала курча з лимоном.

Жан кивнув.

Йому більше не треба запитувати, чому Люк присвятив вино Манон. Він зрозумів.

Дорожній щоденник Манон

Боньйо, 24.12.1992

Мама приготувала тринадцять десертів. Різні види горіхів, різноманітні фрукти, родзинки, нуга двох різних кольорів, коржики на оливковій олії, бісквіти з корицею й молоком.

Вікторія з рожевими щічками й сяючими допитливими оченятами лежить у своїй колисці. Вона схожа на свого батька.

Люк більше не лає мене за те, що я йду, а Вікторія лишається, і нічого з цим не вдієш.

Вона буде дуже променистим світлом півдня.

Я попросила Люка дати прочитати цей записник Жанові, якщо він коли-небудь приїде, коли б це не сталося.

У мене немає сили пояснювати все в прощальному листі.

Мое маленьке південне світло. У нас із Вікі було лише сорок вісім днів. Та все ж я мрію про багато років і бачу дуже багато життів, які чекають на мою донечку.

Мама записує ці останні слова за мене, бо в мене немає сили навіть тримати ручку. Я так довго боролася, щоб самій з'їсти тринадцять десертів, а не хліб мертвих.

Думки забирають у мене багато часу.

Слів майже не залишилося. Порозбігалися всі. У світ широкий.

Серед олівців багато кольорових грудочок крейди. У темряві безліч вогнів.

Усі люблять одне одного, і я теж. Усі чудово тримаються й усією душею упадають коло дитини.

(Моя дочка хоче потримати свою дитину. Манон і Вікторія лежать разом, у каміні потріскують гілочки. Підходить Люк і обіймає обох своїх дівчат. Манон робить мені знак, щоб я ще щось записала. Моя рука,

у якій я тримаю ручку, крижана. Чоловік приносить мені трохи теплого бренді, але мої пальці не відчувають тепла.)

Дорога Вікторіє, моя доню, моя радосте. Мені так легко жертвувати собою для тебе. Це життя: смійся з нього, і тебе завжди любитимуть.

Що ж до всього іншого, доню, про моє життя в Парижі, прочитай це й не суди суворо.

(Манон робить паузи. Я записую лише те, що вона зараз шепоче. Вона здригається, коли десь відчиняються двері. Досі чекає його, того чоловіка з Парижа. Вона все ще сподівається.)

Чому Жан не приїхав?

Занадто боляче?

Так. Занадто боляче.

Біль робить людину дурною. А дурну людину легко злякати.

Рак життя. Ось що в мого ворона.

(Моя донька розпливається у мене перед очима. Я пишу їй і намагаюся не плакати. Вона запитує, чи переживе цю ніч. Я брешу їй і кажу: «Так». Вона каже, що я брешу, так само, як Люк.

Вона засинає. Люк бере дитину. Манон прокидається.)

Він отримав лист, каже стара добра мадам Розалет. Вона пригляне за ним, наскільки зможе, наскільки він дозволить їй. Я кажу їй: гордий! Дурний! Біль!

А вона додає, що він побив меблі й онімів. Німий до всього, майже мертвий, каже вона.

Так само, як і я.

(Моя дочка сміється.)

Мама нишком написала щось, чого не треба.
Не хоче мені показувати.
Ми й досі конкуруємо, навіть на фінішній прямій.

І що? Що ми ще можемо зробити? Одягти святкове
вбрання і тихо чекати, поки прийде стара з косою?

(Вона знову сміється й кашляє. Надворі атлаські ке-
дри вкрилися снігом, наче саваном. Дорогий Господи,
Ти все, що я ненавиджу, бо Ти завчасно забираєш мою
дочку, а мене лишаєш горювати з її дитиною. Ти вважа-
єш, що це правильно? Замінити мертвих кішок кошєня-
тами, а мертвих дочок онуками?)

Може, варто було б жити звичайним життям до цьо-
го самого дня, бо це те, що найбільше дратує смерть —
бачити, як ми п'ємо життя до останку?

(Ось знову моя дочка кашляє і тільки за двадцять
хвилин може говорити. Вона добирає слова.

Цукор, каже вона, але це не те. Вона нервується.

Танго, шепоче вона.

Друзі вікна, кричить вона.

Я знаю, що вона має на увазі: французькі вікна.)

Жане. Люку. Обидва. Ви, двоє.

Наостанок. Я йду недалеко.

До кінця коридору, в мою улюблену кімнату.

А звідти — в сад. А там я перетворюся на світло і по-
лину, куди схочу.

Іноді, вечорами, я сиджу там і дивлюсь на будинок, де
ми жили разом.

Я бачу тебе, Люку, мій дорогий чоловіче, як ти ходиш
одними кімнатами, а тебе, Жане — як ти переміщаєшся
іншими.

Ви шукаєте мене.
Звичайно ж, мене вже немає в зачинених кімнатах.
Подивіться на мене! Ось сюди.
Зведіть очі, я тут!
Думайте про мене, кличте мене на ім'я!
Усе це стало не менш реальним лише тому, що я
пішла.
Смерть нічого не важить.
Для життя вона нічого не вартує.
Ми завжди залишимося тим, чим були одне для од-
ного.

Підпис Манон ледве видно. Більше ніж за двадцять років по тому
Жан Одинак схилювався над нерозбірливими літерами і поцілував їх.

На третій день містраль несподівано стих. Так завжди бувало. Він пообдирав фіранки, поробив із розкиданих пластикових пакетів нові візерунки, змусив собак гавкати, довів людей до сліз.

А тепер він щез, прихопивши із собою порошок, зайву спеку й втому. До всього тутешні жителі позбулися навали туристів, дуже метушливих, божевільних і занадто рішуче налаштованих наводнити собою навколишні містечка. Люберон повернувся до життя у звичному ритмі, який визначався лише циклами природи. Цвітіння, посів, дозрівання, чекання, терпіння, збирання врожаю і вчасне, безумовне виконання того, що треба виконати.

Тепло повернулось. Але це було м'яке, благодушне осіннє тепло, яке викликало ностальгійний щем за вечірніми грозами й холодними ранками, яких так не вистачало впродовж спекотних літніх місяців, що зневоднили спраглу землю.

Що вище піднімався Жан Одинак крутою, роз'їждженою дорогою з пісковика, то тихіше ставало. Супроводжували лише цвіркуни, цикади й легеньке квиління вітру, коли він видирався на величезний пагорб, де приліпилася церква Боньйо. Він ніс із собою щоденник Манон і відкорковану та знову злегка закупорену пляшку Люкового вина.

Месьє Одинак ішов саме такою дорогою, якої й вимагав цей крутий, нерівний шлях — зігнутий, наче грішник під час каяття, маленькими кроками, перемагаючи біль, що від щиколоток повз уже по ногах, спині, голові. Проминувши церкву, східці якої хіба трохи нагадували кам'яні сходи, та кедри, він дістався вершини.

Від виду, що відкрився, у нього запаморочилася голова. Ген-ген унизу розгорнувся віялом пейзаж. Яскравий після містралю день забрав у неба всі кольори, і обрій, де, як здавалося Жанові, мав бути Авіньйон, був зовсім білий. Жан Одинак бачив будинки пісочно-го кольору, розкидані, наче гральні кості, на зелено-червоно-жовтій клаптиковій ковдрі, як на старих картинах. Довгі ряди стиглих і соковитих виноградних лоз вишикувались, ніби солдати. Величезні вицвілі квадрати лаванди. Зелені, коричневі й кольору шафрану поля, а між ними майорить зелень дерев. Сільська місцевість така прекрасна, вид такий величний, що в усіх, у кого лиш була душа, вона завмирала від захвату.

Ця Голгофа з товстими стінами, масивними могильними плитами й кам'яними хрестами схожа на першу сходинку до небес. Господь, мабуть, сидів десь тут, розглядаючися навкруги із цієї сяючої вершини. Тільки в Нього і померлих був привілей насолоджуватися цією урочистою безмежною панорамою.

Похиливши голову, з калатаючим серцем Жан пройшов грубим гравієм до залізних воріт.

Огороджена територія була довга й вузька. Вона являла собою дві тераси по два ряди могил у кожній. Усипальниці з обвітреною охрою та могильні плити із сіро-чорного мармуру на верхній терасі, на нижньому рівні — те саме. Надгробки заввишки з двері і завширшки з ліжко, багато з них увінчані показними хрестами. Переважно сімейні склепи, глибокі останні прихистки з приміщенням для горювання протягом століть.

Обрізані стрункі кипариси стояли серед могил, не відкидаючи тіні. Усе відкрите, голе, ніде жодної травинки.

Повільно, із затамованим віддыхом месье Одинак ішов уздовж першого ряду й читав імена. На великих могильних плитах стояли порцелянові квіти і стилізовані кам'яні книги, відполіровані й прикрашені світлинами та невеликими віршованими написами. На деяких із них встановлено невеликі фігурки, що зображували прижиттєві захоплення покійних. Фігурка такого собі Бруно в мисливському вбранні, поряд — ірландський сеттер. На іншій могилі — рука з гральними картами. Наступна зображувала

контур острова Гомера, мабуть, улюбленого місця померлого. Кам'яні шафи з фотографіями, карти та добре закріплені дрібнички. Живі мешканці Боньйо споряджають померлих у дорогу безліччю спогадів.

Ці прикраси нагадали месьє Одинакові Клару Віолет. Її рояль Pleyel grand заставлено всілякими дрібничками-цяцьками. Перед балконними концертами месьє Одинакові доводилося їх прибирати.

Жан раптом відчув, що йому не вистачає мешканців будинку номер двадцять сім на вулиці Монтаньяр. Невже протягом усіх цих років його оточували друзі, а він зовсім не цінував цього?

У середині другого ряду, звідки добре видно долину, Жан знайшов Манон. Вона лежала поряд із батьком Арно Морелло.

Зрештою, тут вона хоча б не одна.

Він став на коліна, притулився щокою до каменя і поклав руки на його краї, наче хотів обійняти саркофаг.

Мармур був холодний, хоча сонце й виблискувало на ньому.

Тріщали цвіркуни.

Стогнав вітер.

Месьє Одинак спробував що-небудь відчути. Відчути її. Та його органи чуття змогли розрізнити лише піт, що тік по спині, болісні удари крові у вухах і гострий гравій, що вп'явся в його коліна.

Він знову розплющив очі й подивився на її ім'я — Манон Бассет (уроджена Морелло), на дати — 1967-1992, на її чорно-білу світлину в рамці.

Але нічого не сталося.

Її тут немає.

Порив вітру скуйовдив кипарис.

Її тут немає!

Він звівся на ноги, спантеличений і розчарований.

— Де ти? — пошепки запитав він у вітру.

Сімейну могилу завалено порцеляновими квітами, статуетками котів. Була тут і скульптура у вигляді розкритої книги. На деяких скульптурах містились фотографії, багато фотографій Манон, яких месьє Одинак ніколи не бачив.

Її весільні фото з написом унизу: «З любов'ю та без жалю, Люк».

Інша світлина, на якій Манон тримає kota, промовляла: «Двері на терасу завжди відкриті — Мама».

І ще одна: «Я прийшла, бо ти пішла — Вікторія».

Жан обережно нахилився над скульптурою у вигляді розкритої книги і прочитав напис: «Смерть не має жодного значення. Ми завжди залишимося тим, чим були одне для одного».

Жан прочитав ці рядки ще раз, тепер уголос. Ці слова Манон сказала в Бюу, коли вони шукали свою зірку в темних горах.

Він провів рукою по могилі.

Але тут її немає.

Манон не було там, під замком у камені, в оточенні землі й похмурої самотності. Ні на мить не спустилася б вона до склепу, до покинутого тіла.

— Де ти? — знову запитав він.

Месьє Одинак підійшов до кам'яного парапету й подивився вниз на широку, прекрасну долину Калавон. Усе було таке крихітне. Він відчув себе одним із канюків, що ширяли в небі. Удихнув повітря, кожную його молекулу. Знову видихнув. Відчув тепло і почув, як вітер грається в атлаських кедрах. Йому видно навіть виноградник Манон.

Поряд з одним із кипарисів, недалеко від шлангів для поливання квітів, широкі сходи вели на верхню терасу. Жан сів на них, відкоркував пляшку білого вина «Манон XV» і налив трохи в склянку, яку приніс із собою. Зробив пробний ковток, вдихнув запах вина. Він мав підбадьорливий, звеселяючий аромат. У вина «Манон» був смак меду і світлих, блідих, фруктів, аромат ніжного зітхання перед тим, як полинати в сон. Яскраве, суперечливе вино. Вино, наповнене любов'ю.

Чудова робота, Люку.

Месьє Одинак поставив склянку поруч із собою на кам'яних сходах і розгорнув щоденник Манон. Він знову й знову занурювався в нього протягом попередніх днів і ночей, поки Макс, Катрін і Вікторія працювали у винограднику. Деякі уривки він знав напам'ять, інші ж здивували його. Від певних записів йому стало боляче, але

більшість написаного наповнила його вдячністю. Жан навіть не уявляв, як багато значив для Манон. Він звик прагнути цього, однак лиш тепер, коли примирився із собою і знову закохався, узнав правду. І вона зцілила старі рани.

Але зараз він шукав записи, які вона робила під час чекання.

Я вже прожила досить довго, — писала Манон пізньої осені, такого ж осіннього дня, як тепер. — Я жила й кохала, пізнала найкраще, що є в цьому світі. Чи ж варто оплакувати кінець? Навіщо чіплятися за решту? Перевага вмирання в тому, що ти перестави його боятися. Натомість відчуваєш умиротворення.

Жан перегортав сторінки. Він натрапив на записи, які наповнили його серце глибоким співчуттям. Там, де вона пише про свій страх, який хвилями перекочувався по її тілу, про ночі, коли Манон прокидалася в німій темряві й чула, як смерть підповзає ближче. Про одну з ночей, коли вона вже була на пізньому терміні вагітності. Тоді вона побігла в кімнату до Люка, і він тримав її в обіймах до ранку, намагаючись не плакати.

А потім таки плакав у ванні, думаючи, що там вона не почує.

Звичайно ж, вона чула.

Вона увесь час боїться за Люка, переживає, чи стане йому сили. Він годував, купав її і бачив, як вона худне й марніє, крім вагітного живота.

Месьє Одинак випив ще склянку вина, перш ніж читати далі.

Моє дитя живиться мною. Це забирає мою здорову плоть. Мій живіт рожевий, пухкий і живий. Там, мабуть, повно кошенят — такий він жвавий. Решта мене на тисячу років старіша: сіра, зіпсована і крихка, як ті хрумкі хлібці, що їх їдять на Півночі. Моя дівчинка їстиме ніжні, блискучі, золоті круасани. Вона буде переможцем — переможцем над смертю. Ми з моєю дівчинкою це втремо йй носа. Я б хотіла назвати її Вікторія.

Як Манон любила своє ще ненароджене дитя! Як вона наповнювала його любов'ю, що надзвичайно яскраво палала в ній.

Нічого дивного, що Вікторія така сильна, подумав Жан. Манон віддала їй себе всю.

Він полинув думками в ту серпневу ніч, коли Манон вирішила покинути його.

Тепер ти лежиш у такій позі, ніби танцюрист у піруеті. Одна нога випрямлена, друга підігнута. Одна рука над головою, друга майже втирається в бік.

Ти завжди дивився на мене, наче я була винятковою. За п'ять років ти жодного разу не подивився на мене сердито або байдуже. Як це тобі вдавалося?

Кастор дивиться на мене. Ми, двоногі створіння, мабуть, здаємося котам дуже чудними.

Я відчуваю себе розчавленою вічністю, що чекає на мене.

Іноді — і це насправді дуже погана думка — дуже рідко мені хочеться, щоб хтось, кого я люблю, пішов поперед мене. Щоб показати мені, що я теж зможу.

Іноді я хочу, щоб ти пішов першим, щоб я теж змогла, знаючи, що ти мене там чекаєш...

Прощай, Жане Одинак.

Я задрю тобі за всі роки, які в тебе є, щоб жити.

Я ввійду в свою останню кімнату, а з неї — в сад. А вжеж, так воно й буде. Я пройду крізь високі, гостинні французькі вікна і піду прямо в захід сонця. А потім... потім я стану світлом, а далі — я буду крізь.

Це буде моя природа. Я буду там завжди, кожного вечора.

Жан Одинак налив собі ще склянку вина.

Сонце повільно сідало. Його рожевувате світло впало на землю, підфарбувало будинки золотом і змусило його склянку й вікна садиб там, унизу, заблищати діамантами.

І тоді це сталося: повітря почало світитися.

Наче зіткана з мільярдів розсіяних крапель, іскристих, танцюючих, вуаль світла спустилась на долину, гори, на нього. Здавалося, що світло сміється. Ніколи в житті, жодного разу до цього Жан Одинак не бачив такого заходу сонця.

Він відпив ще трохи вина, коли хмари розцвіли безліччю кольорів: від вишневого й малинового до персикового й медового. Тоді, нарешті, Жан Одинак збагнув.

Вона тут.

Тут!

Душа Манон, енергія Манон, уся безплотна сутність Манон наповнювала землю й вітер. Так, вона була скрізь і в усьому, іскрилась і мінилась перед ним безліччю форм...

...Бо все існує в нас. І нічого не щезає.

Жан Одинак засміявся, та серце так заболіло йому, що він умовк і заглибився в себе, де його сміх витанцьовував далі.

Так і є, Манон.

Усе ще тут. Час, який ми провели разом, безсмертний, невмирущий, але й життя ніколи не зупиниться.

Смерть наших коханих — це лише перехід між кінцем і початком нового.

Жан глибоко вдихнув і повільно видихнув.

Він запросить Катрін випробувати цей новий щабель разом із ним — новий, яскравий день після довгої, темної ночі, що почалася двадцять один рік тому.

— Прощай, Манон Морелло, прощай, — шепотів Жан Одинак. — Яке це було щастя — знати тебе.

Сонце сіло за пагорби Воклюза, а небо освітілося розплавленим полум'ям.

Аж тоді, коли кольори зблідли й увесь світ перетворився на тінь, месє Одинак допив свою склянку *Манон* до останньої краплі.

Епілог

Уже вдруге вони разом їли тринадцять десертів на Святвечір, у переддень Різдва, залишаючи три вільні місця для померлих, живих і удачі в прийдешньому році. Ці місця завжди залишалися вільними за довгим столом у домі Люка Бассета.

Вони прослухали «Ритуал Праху», Окситанську молитву мертвих, яку Вікторія читала їм біля відкритого вогню на кухні. Вона попросила дозволити їй прочитати молитву на цю річницю від імені її матері Манон і від себе: це було послання від померлої жінки до тих, кого вона любила.

— Я човен, який приносить вас до мене, — почала Вік чистим голосом. — Я сіль на ваших заціпенілих вустах, я аромат і сутність кожного наїдку... Я трепетний світанок і галасливий захід. Я незнищений острів, недосяжний для моря. Я те, що ви шукаєте, і те, що повільно відпускає мене. Я надійна межа вашої самотності.

На цих словах Вік почала плакати. Заплакали також Жан і Катрін, тримаючись за руки. І Хоакін Альберт Одинак із Лірабель Бернье, колишньою Одинак, які перебували у випробувальному стані перемир'я як коханці і як друзі тут у Боньйо. Суворі мешканці Півночі, яких важко довести до сліз — і вже ж не словами.

Вони дуже полюбили Макса, їхнього так званого «прийомного» внука, і сім'ю Бассетів, з якою їхнє життя пов'язане любов'ю, смертю й горем. Декілька днів на Різдво, повних найрізноманітніших емоцій, звели разом батьків Одинака — в ліжку, за столом і під час спільної подорожі автомобілем. Упродовж решти року Жан, як і раніше, вислуховував по телефону стогони матері про її колишнього

чоловіка — цього «соціального дислексика» — і уципливі скарги батька на «професоршу».

Катрін здогадувалась, що така «перестрілка» немолодого подружжя — своєрідний «розігрів» перед тим, як упасти в обійми одне одного на День взяття Бастилії, на Різдво і навіть останнім часом на день народження месье Одинака.

Старші Одинаки разом із Жаном і Катрін провели час у Боньйо від двадцять третього грудня до свята Дванадцятої Ночі. У ці дні між роками вони їли, сміялися, гомоніли, між тим вирушали в довгі прогулянки, куштували вино, жінки щебетали, чоловіки поважно мовчали. Наближалася нова ера — знову.

Цвітіння персикових дерев пізньої зими, коли близиться весна і завітчує фруктові дерева вздовж Рони, є ознакою нових починань у Провансі. Макс і Вік вибрали цю пору білого й червоного цвітіння для весілля. Вона таки змусила його впродовж дванадцяти місяців пошукати дорогу до її серця, перш ніж дозволила себе поцілувати. Проте відтоді все значно пришвидшилось.

Згодом побачила світ перша Максова дитяча книга: «Чарівник у саду — Героїчна книга для дітей».

Вона шокувала критиків, засмутила батьків і викликала захват у дітей та підлітків, які потішалися з того, як поважні люди казяться через цю книгу. І все тому, що вона закликала молодь кидати виклик усьому, на що дорослі реагували словами: «Не можна цього робити!».

Катрін і Жан прочесали весь Прованс у пошуках місця для майстерні, аж поки, нарешті, знайшли. Основним каменем спотикання було не саме приміщення, а бажання Катрін, аби місцевість довкола точно відповідала їй із Жаном внутрішнім пейзажам. Зрештою вони знайшли сарай, що примикав до чарівного, трохи занедбаного прованського будинку між Со і Мазаном, де праворуч лежало лавандове поле, ліворуч — гора, а попереду — безмежжя виноградників і гора Ванту. За будинком простягся фруктовий сад — царство їхніх двох котів — Родена і Немировського.

— Наче повернулася додому, — оголосила Катрін Жану після того, як із великим задоволенням оплатила витрати майже на всі процедури з отримання своєї частки при розлученні, яку їй передав юрист.

Її скульптури були майже вдвічі вищі від людини. Здавалося, що Катрін уміє знаходити істот, замурованих у камені, ніби вона могла зазирнути крізь необтесаний блок каменя в їхні душі, почути їхні крики, відчувати биття їхніх сердець. Тоді вона просто визволяла їх, висікаючи з каменя.

Не всі її творіння радували око.

Ненависть. Страждання. Терпіння. Читання душ.

Зачекай!

Так і було. Із блока каменя розміром із ящик для бананів Катрін звільнила дві руки, які саме були в процесі роботи. Що робили ці руки, ці нетерпеливі пальці? Читали, пестили когось, торкалися слів? Кому вони належали? Чи вони щось тягли, чи самі кудись тяглися?

Якщо притулитися обличчям до каменя, можна відчувати, як прихована цегляна стіна відсувається десь усередині. Вхід... до кімнати?

— У кожного є внутрішня кімната, де ховаються демони. Тільки відчинивши її і сміливо зустрівшись із тим, що там знаходиться, ми стаємо вільними, — сказала Катрін.

Жан Одинак приглядав за нею в Провансі та Парижі, де вони зупинялися в його старій квартирі на вулиці Монтаньяр. Він упевнився, що Катрін добре їсть і спить, зустрічається з друзями і позбулася павутини нічних жахів уранці.

Вони часто любилися з тією ж зосередженою повільністю. Він знав кожен сантиметр її тіла, всі досконалі й недосконалі місця. Він гладив і пестив кожне таке місце, поки її тіло починало вірити, що для нього вона — найпрекрасніша жінка серед живих.

Якщо месье Одинак не працював неповний день у книгарні в Баноні, він шов на полювання.

Коли Катрін була в Парижі, ліпила на самоті на фермі, вела курси, продавала витвори мистецтва, пиляла, шліфувала, виправляла, він вирушав на пошуки найцікавіших книг у світі — у шкільних бібліотеках, де вони ховалися між настановами старих висохлих учителів і балаканиною садівників, у забутих печерах Аладіна та в необладнаних, саморобних бункерах часів Холодної війни.

Месье Одинак розпочав власну торгівлю унікальними книгами з факсиміле рукописного оригіналу Санарі, який потрапив до нього

обхідними шляхами. Семі наполягала, щоб її псевдонім залишився таємницею.

З допомогою Клодін Гулівер, реєстратора аукціонних домів із третього поверху будинку номер 27 на вулиці Монтаньяр, месьє Одинак скоро знайшов багатого колекціонера на цей єдиний примірник. Однак саме те, що Жан Одинак піддавав потенційного покупця емоційному випробуванню, перш ніж продати йому книгу, створило йому репутацію ексцентричного книголюбця, якого навіть солідна сума не зможе переконати продати книгу не тій людині. Іноді десятки колекціонерів вимагали продати їм ту чи ту книгу, та месьє Одинак вибирав людину, яка, на його думку, найбільше пасувала цій книзі як ідеальний друг, коханець чи пацієнт. Гроші були вторинні.

Месьє Одинак мандрував зі Стамбула до Стокгольма, із Лісабона до Гонконгу, вишукуючи найдорогоцінніші, найрозумніші та найнебезпечніші книги, а також особливі книги для читання перед сном.

Часто, ось саме так, як тепер, Жан Одинак сидить у літній кухні фермерського будинку із заплученими очима, обципуючи квіти розмарину й лаванди, вдихаючи цей найбільш «корінний» аромат Провансу. Він пише свою «Велику енциклопедію помірних емоцій. Керівництво для книготорговців, закоханих та інших літературних фармацевтів».

Зараз він робить запис під літерою «К»: «Кухонна втіха — відчуття, що на плиті тушкеться смачна їжа, вікна запітніли і що будь-якої миті ваша кохана людина сяде за стіл разом із вами і, смакуючи запашні страви, щасливо дивитиметься у ваші очі. (Інша назва: «Життя»).

Рецепти

Кухня Провансу так само різноманітна, як і його природа: риба на узбережжі, овочі в сільській місцевості, а в горах — баранина та страви з головного продукту того чи того регіону з додаванням бобових. На кулінарію одного регіону впливає оливкова олія, в іншому регіоні в її основі біле вино, а страви з макаронів характерні вздовж кордону з Італією. Поцілунок сходу і заходу в Марселі має присмак м'яти, шафрану й тмину, а Воклюз — це рай для любителів трюфелів і кондитерських виробів.

Між тим, багато інгредієнтів об'єднують кулінарні традиції жителів долини Рони та Лазурового берега: густа, запашна оливкова олія, часник, різні види помідорів (в'ялені, для салатів, соусів, супів, пирогів, піц, начинок тощо), козячий сир із Банону і свіжа зелень. Прованські кухарі ніколи не кладуть більше трьох таких інгредієнтів у свої печені та інші страви, натомість вони широко використовують шавлію або лаванду, тмин чи розмарин, фенхель або зимовий чабер.

Наступні рецепти типові для цього регіону, а їхні аромати й кольори залишили свій слід у його історії.

Циганське овочеве рагу (*Bohémienne de légumes*)

Ця страва схожа на *рататуй*, але з додаванням баклажанів, базиліку і томатного соусу. Зазвичай готується з дрібно порізаних овочів одного кольору. Смак цієї прованської страви залежить від якості та яскравості інгредієнтів. Овочі мають бути стиглі, «поціловані сонцем». Великі, без запаху, соковиті помідори нададуть страві ніжності. Не менш важливим є аромат свіжої зелені.

Інгредієнти (на 6 порцій)

2 міцні баклажани

2 великі цибулини

2 маленькі, смачні кабачки

3 червоні перчини

3-6 гострих, з фруктовим присмаком помідорів (або одна банка помідорів, порізаних шматочками)

Сіль, перець, часник, свіжий тмин

Розмарин і лавровий лист на бажання

Для томатного соусу

500 г стиглих, солодко-пряних помідорів

Чебрець і базилік за бажанням

3 столові ложки м'якої оливкової олії

Приготування

Підготуйте овочі (видаліть насіння з перчин і почистіть їх картоплею; потримайте помідори в гарячій воді й зніміть із них шкірку) та наріжте їх маленькими кубиками. Спочатку обсмажуйте баклажани в киплячій олії на великій сковороді протягом 10-15 хвилин, постійно перемішуючи. Поступово додавайте інші овочі. Коли овочі

стануть м'які, посолить і поперчити їх, додайте дрібно порізаний часник і чебрець. Щільно викладіть у форму.

Поки овочі тушкуються, можна приготувати смачний соус. Зніміть із помідорів шкірку, видаліть насіння та обсмажуйте їх разом із зеленню в олії, доводячи до пастоподібного стану. Посолить за смаком і добре перемішайте.

Побризкайте овочевий террін оливковою олією й заправте томатним соусом. До цієї страви можна подати свіжий багет і сметану.

Пісту (Суп із часником і базиліком)

Такий суп готують у Провансі. Він може повернути тепло кінцівкам. Семі й будь-кому підняти настрій. Утім для романтичної вечери це не найкращий варіант. Читайте далі — зрозумієте чому.

Майже кожен провансалець має свій рецепт цього супу. Основні інгредієнти цієї страви: боби (зелені, білі або червоні), кабачки, помідори, базилік і часник. Та кожен додає в цей суп свої нотки за допомогою свіжих сезонних овочів з городу чи базару, наприклад, гарбуза, ріпи чи селери. Хтось любить готувати суп *пісту* як суп *мінестроне*, а інші залюбки додають у нього коротеньку товсту локшину — *гобетті*, маленькі *макарони* або *рігате*. Мешканці Ніцци люблять присмачувати суп невеликою кількістю бекону. Але головний магічний інгредієнт цієї страви — *пісту* (що означає провансальською мовою «товчений»), гострий зелений соус, схожий на песто, але без кедрових горішків.

Типові інгредієнти для супу (на 4 порції)

1 банка (250 г) білих італійських бобів

200 г моркви

200 г кабачків

1 цибуля-порей (або свіжа зелена цибуля)

500 г помідорів
1 цибулина
4 міцні, солодкі помідори (або півбанки помідорів без шкірки)
Оливкова олія
200 г зелених бобів
Томатна паста за смаком
Сіль і перець
По 3-4 гілочки чебрецю, чаберу гірського і розмарину

Для пасти

2-3 зубки часнику
0,5 чайної ложки морської солі
3-4 пучки свіжого базиліку
50 г свіжого пармезану (або пекоріно за смаком)
5 столових ложок найкращої м'якої оливкової олії

Приготування

Помийте овочі й наріжте шматочками, кільцями або кубиками. Потримайте помідори в гарячій воді, зніміть із них шкірку та наріжте маленькими кубиками (або, на бажання, можете використати банку якісних помідорів). У великій каструлі нагрійте олію. Покладіть овочі й трави та протягом 10 хвилин постійно перемішуйте їх на маленькому вогні. Посоліть за смаком.

Сполосніть боби холодною водою, дайте воді стекти й додайте до овочів. Влийте в каструлю 1,5-2 літри води, накрийте покриткою і залиште тушкуватися протягом 30-45 хвилин (або доки боби стануть м'які). Посоліть і поперчіть.

Для пасти: почистіть часник і розітріть його до пастоподібного стану разом із сіллу, листям базиліку й пармезаном. Додайте оливкову олію і добре перемішайте.

Покладіть ложку *пасту* в тарілку. Додайте гарячий овочевий суп і подавайте на стіл. Кому подобається, може потім розмішати суп із пастою і зверху посипати тертим пармезаном для прикраси.

Котлети з баранини з часниковим фланом

Успіх страв із баранини значною мірою залежить від якості м'яса й маринаду. Якщо ваш м'ясник не готує маринади, то нижче ви знайдете кілька ідей для самостійного приготування смачного маринаду. М'ясо слід маринувати всю ніч.

2-3 котлети на одну людину

Інгредієнти для маринаду

2-3 зубчики часнику

Трохи томатного соку

1 столова ложка свіжого розмарину

1 столова ложка сухого тмину

2-3 столові ложки рідкого меду

Перець

Оливкова олія високої якості (ароматизована розмарином, часником, лавандою або лимоном, ось!)

Додатково: діжонська гірчиця, солодкий перець чилі, солодкий херес, бальзамічний оцет або трохи червоного вина. Усе, що вам підкаже фантазія!

Для часникового флану (гарнір для 2-4 осіб)

100 г часнику

125 мл молока або вершків

3 яйця, збити

Оливкова олія

Сіль, перець, мускатний горіх

Приготування

Маринад: почистіть часник, подрібніть його й змішайте з томатним соком, зеленню, медом, перцем, оливковою олією та іншими

інгредієнтами за смаком. Налийте маринад у трилітровий пакет для заморожування, помістіть туди котлети. Пакет закрийте й покладіть у миску. Котлети слід маринувати кілька годин, а то й усю ніч.

Смажте на сковороді на великому вогні по одній хвилині з кожного боку. Зніміть сковороду з вогню, відставте вбік хвилин на 5 для охолодження. Котлети мають бути рожеві всередині. Якщо когось цікаво, то автор любить смажити котлети на грилі — виходить чудово!

Часниковий флан: почистіть кілька зубків часнику, покладіть їх у молоко або вершки, на маленькому вогні нагрівайте, поки часник не стане м'яким. Протріть через сито, посоліть, додайте збиті яйця і дрібку мускатного горіха за смаком. При використанні сухого часнику рекомендується спочатку бланшувати його в киплячій воді протягом 5 хвилин, потім подавити виделкою і класти в молоко.

Вилийте суміш у добре змащену жиром форму для суфле й уварюйте її на водяній бані протягом 20 хвилин. Охолодіть упродовж 10 хвилин, накрийте форму тарілкою і переверніть.

Подавайте з картоплею, змащеною олією, засмаженою в духовці і посипаною розмарином та морською сіллю.

Лавандове морозиво

Лавандове морозиво, яке продається в кафе-морозиво в Русільоні, справді має фіолетовий колір квітів лаванди. Його часто підфарбовують кількома краплями соку чорниці. Місцеве морозиво виготовляється без чорниці. Воно біле з фіолетовими цяточками.

Інгредієнти

1-2 чайні ложки сухої лаванди або 2-4 чайні ложки квітів лаванди (свіжих чи органічних)

200 г цукру
8 столових ложок свіжого молока
8 яєчних жовтків (краще органічних)
250 мл вершків (або йогурту, якщо ви хочете, щоб морозиво не було занадто жирним)
Додатково: 1 пригорща чорниці для кольору

Приготування

Подрібніть лаванду разом із цукром до отримання порошку, просійте. Залийте цей порошок молоком і перемішуйте до повного розчинення цукру (можливо, доведеться трохи нагріти суміш, але не кип'ятити). Збивайте яєчні жовтки і вершки (або йогурт) до отримання рівномірної густої маси. З'єднайте лавандове молоко з яєчним кремом і старанно перемішайте. Подавіть ягоди чорниці і підфарбуйте суміш за смаком. Влийте суміш у морозивницю або помістіть у морозилку холодильника і періодично перемішуйте. Залиште кілька квіток лаванди для оздоблення.

Альтернативний рецепт лавандового морозива з лавандовим сиропом або лавандовим медом

Інгредієнти

5 столових ложок лавандового сиропу
500 г грецького йогурту
8 столових ложок свіжого молока
200 г вершків
Додатково: 1 пригорща чорниці для кольору
Лавандовий мед, сироп або квіти

Приготування

Змішайте лавандовий сироп з йогуртом, додайте молоко і вершки. Перемішуйте до отримання рівномірної густої маси.

Подавіть ягоди чорниці, потроху додавайте до суміші, щоб отримати потрібний колір.

Влийте суміш у морозивницю або помістіть у морозилку холодильника. Перед подачею прикрасьте сиропом, квітами або лавандовим медом.

Тринадцять десертів

Ці «тринадцять десертів» походять з Провансу, де вже понад 100 років існує традиція їсти їх на Різдво. Вони символізують тринадцятьох учасників Таємної вечері (Ісуса і дванадцятьох апостолів) і подаються після всеношної або наприкінці святкової вечері *le gros souper*, коли на столі мають стояти 12 пісних страв.

Ось що входить до тринадцяти десертів, *lei tretze dessurts*, як їх називають у Провансі:

- родзинки (висушені вдома);
- сушений інжир (домашній);
- обов'язковий набір горіхів: мигдаль, лісові горіхи, волоські горіхи;
- фініки, що символізують краї, де жив і помер Ісус;
- чотири види свіжих фруктів, наприклад, сливи (зазвичай з Бріньоля), зимові груші, дині, яблука, апельсини, виноград і мандарини;
- цукати;

- світлий і темний турецький мед, біла і чорна нуга. Білу нугу готують із лісових горіхів, кедрових горіхів і фісташок. Вона символізує добро і чистоту. Темна або чорна нуга символізує зло й скверну;
- *fougasse* (або *fouace*) — плаский коржик на оливковій олії (його треба ламати, а не різати!);
- *oreillettes* — легкі хрусткі вафлі з лимонною цедрою;
- *roulés* — рулети-бріюші з корицею;
- *ratafia* — мигдальний лікер, суміш соку й коньяку, або *cartagène* — солодке кріплене вино;
- *calissons d'Aix* — цукерки, схожі на марципани, виготовлені з мигдальної пасти з додаванням цукатів із дині;
- *biscotins* — сухарики;
- маринований козячий сир.

Літературна аптека Жана Одинака для невідкладної допомоги: від Адамса до фон Арнім

Швидкодійні препарати для умів і сердець, уражених легкими або помірними емоційними потрясіннями.

Приймати в легкозасвоюваних дозах (від 5 до 50 сторінок), якщо не зазначено інше, по можливості тримати ноги в теплі, а кицьку — на колінах.

Адамс, Дуглас: *Автостопом по Галактиці*
Трилогія в п'яти частинах.

Ефективна у великих дозах для лікування патологічного оптимізму або порушень почуття гумору. Ідеальна для любителів сауни з екстатичними схильностями.

Побічні ефекти: відраза до володіння речами; потенційно хронічне бажання носити халат увесь день.

Барбері, Мюріель. *«Елегантність їжачка»*

Ефективна у великих дозах для лікування «якщо-станеться-те-

чи-інше»-ізму. Рекомендовано для невизнаних геніїв, любителів інтелектуальних фільмів і людей, які ненавидять водіїв автобусів.

Де Сервантес, Мігель. *«Дон Кіхот»*

Приймати, коли ваші ідеали стикаються з реальністю.

Побічні ефекти: страх перед сучасними технологіями та руйнівними ефектами машин, з якими ми боремось, ніби з вітрями.

Форстер, Е. М. *«Машина зупиняється»* (оповідання вперше надруковане в *The Oxford and Cambridge Review*, 1909)

Поводитися з обережністю! Високоєфективний антидот проти Інтернет-технократії та сліпої віри в айфони. Також лікує від пристрасті до Фейсбука і залежності від *Матриці*.

Спосіб застосування: маленькі дози тільки для членів Партії Піратів і веб-активістів!

Гарі, Ромен. *«Обіцяння на світанку»*, перекл. Джон Мархам Біч

Для кращого розуміння материнської любові, а також проти ностальгійних марень про дитячі роки.

Побічні ефекти: мрійливість; любовна туга.

Герлах, Гюнтер. *«Скидання жінок з мостів»* [англійською мовою не видавалась]

Для авторів у письменницькому ступорі, а також людей, які вважають, що в кримінальних романах значення вбивств перебільшене.

Побічні ефекти: втрата відчуття реальності; розширення свідомості.

Гессе, Герман. *«Щаблі»*. Вірш, із роману *«Гра в бісер»*, перекл. Річард і Клара Уїнстон.

Допомагає в горі, пробуджує віру.

Кафка, Франц. *«Дослідження одного собаки»*, з оповідання *«Як будувалася Китайська стіна»*. Новели та притчі, перекл. Уїлла та Едвін Мюір

Засіб від неприємного відчуття, ніби тебе ніхто не розуміє.
Побічні ефекти: песимізм; бажання погладити kota.

Кестнер, Еріх. *«Лірична домашня аптечка Доктора Еріха Кестнера»*. *Поетії* [англійською мовою не видавалась]. Атріум, Базель 1936.

На думку поетичного доктора Кестнера, збірка лікує різні нездужання й відхилення, наприклад, всезнайство, бажання порвати з кимось, повсякденне роздратування та осінні депресії.

Ліндґрен, Астрід. *«Пепті Довгапанчоха»*, перекл. Тоні Росс
Ефективна проти набутого (а не вродженого) песимізму та остраха перед дивами.
Побічні ефекти: зменшення схильності до математики; спів у ванній.

Мартін, Джордж Р. Р. *«Гра престолів»*. Перший роман циклу з п'яти романів
Допомагає боротися зі звичкою дивитися телевізор, рятує від любовної туги, нудної повсякденності й надокучливих мрій.
Побічні ефекти: безсоння; тривожні сни.

Мелвілл, Герман. *«Мобі-Дік, або Білий Кит»*
Для вегетаріанців.
Побічні ефекти: гідрофобія.

Мілле, Катрін. *«Сексуальне життя Катрін М.»*, перекл. Адріана Хантер
Допомагає дати відповідь на важливе запитання: чи не занадто швидко ви вступили в стосунки. NB: Насправді все може бути ще гірше.

Музіль, Роберт. *«Людина без якостей»*, перекл. Софі Уїлкінс і Бертон Пайк
Книга для чоловіків, які забули, що вони хотіли від життя. Засіб від безцільності.

Побічні ефекти: діє поступово. Через два роки ваше життя зміниться назавжди. Головна небезпека в тому, що ви уникатимете всіх своїх друзів, з'явиться схильність до соціальної сатири, потерпатимете від надокучливих сновидінь.

Нін, Анаїс. *«Дельта Венери»*

Вилікує апатію і відновить чуттєвість через кілька днів після прийому.

Оруел, Джордж. *«1984»*

Допомагає при довірливості й апатії. Перевірений «домашній» засіб від хронічного оптимізму, але застарілий.

Пірс, Філіппа. *«Том і опівнічний сад»*

Допомагає тим, хто нещасливий у коханні. (PS: Хворі на цю особливу хворобу можуть читати що завгодно, аби там не було згадок про кохання, наприклад, фантастику, трилери, романи в стилі стімпанк).

Пратчетт, Террі. *«Плаский світ».* Романи.

Террі Пратчетт опублікував уже 40 романів. Першим був *«Колір магії»*, а останній — *«На всіх парах»*.

Для тих, хто втратив смак до життя, і для загрозливо наївних. Виносить мозок, навіть у новачків.

Пулман, Філіп. *«Темні начала». Трилогія*

Для тих, хто час від часу чує уявні голоси, і хто вважає, що його душа споріднена з душею тварин.

Рінгельнатц, Йоахім. *«Маленькі молитви на сон грядущий»* [англійською мовою не видавалась]

Для агностиків, які від глибокого зворушення вирішили помолитися.

Побічні ефекти: раптові спогади про вечори дитинства.

Сарамаго, Жозе. «Сліпота», перекл. Джованні Понт'єро

Допомагає побороти перевтому, окреслити пріоритети і знайти свою мету в житті.

Стокер, Брем. «Дракула»

Рекомендовано для тих, кого мучать надокучливі сновидіння, а також для тих, хто вкляк біля телефону («Коли ж він, нарешті, за- телефонує?»).

Сурре-Гарсія, Алем і Франсуаза Мюріель. «Ритуал попелу»

Окситанське замовляння для пробудження мертвих. Оригінал був опублікований під назвою *Lo libre dels rituals*, 2002

Допомагає у випадках постійної туги за коханим, використовується як нецерковне надгробне заклинання для тих, хто не вірить у силу молитви.

Тоу, Жак. «Вільний чоловік» [англійською мовою не видавалась]

Для танцюристів танго між *мілонгами*, а також для чоловіків, які бояться кохання.

Побічні ефекти: змушує відновити стосунки.

Твен, Марк. «Пригоди Тома Сойєра»

Допомагає подолати дорослі турботи і відчутти себе дитиною.

Фон Арнім, Елізабет. «Чарівний квітень»

Для подолання нерішучості та встановлення довіри між друзями.

Побічні ефекти: небезпека по вуха закохатися в Італію; туга за Півднем; загострене почуття справедливості.

NB: Автори **Санарі** («Вогні Півдня»), **П. Д. Олсон** і **Макс Джордан** («Ніч») — це вигадані дійові особи цього роману.

Слова подяки

Від початкової ідеї та перших нарисів (9 серпня 2010 року) до публікації (початок квітня 2013 року) цей роман пройшов багато етапів: дослідження й розпач; написання кількох сторінок із подальшим їх жмаканням; численні чернетки й фонтани креативності; і вимушена перерва протягом одного року через хворобу.

Люди, які були поруч зі мною протягом цього нелегкого процесу, залишили свій відбиток на моїй роботі. Десять, а то й більше професіоналів (більшості яких читач не бачить) беруть участь у перетворенні книги на витвір мистецтва, що розважає, приносить задоволення, зачаровує. Деяких я згадаю на ім'я; інші, кого я ніколи не бачила, відповідали за дизайн, редагування, створення й продаж книги, — вони також заслужили мою вдячність. Культура — це результат командної роботи, і письменник-одинак ніколи не досягне того успіху, як разом із командою підтримки. Я відчуваю історію і вирощую її в письмовій формі, але саме ця команда безпечно виводить її у світ і робить чимось, вартим читання.

Читачі також відіграють свою роль. Я була надзвичайно зворушена величезною кількістю чудових листів, які отримувала під час писання. Повідомлення для деяких таких читачів уплетені в роман.

Отже, величезна подяка:

...моєму чоловікові та автору Дж. На жаль, я не можу розповісти детально, за що саме, але частково за їжу, затишок і любов. Твоя власна пристрасть до письма дає мені можливість проводити так багато

часу разом із моїми вигаданими героями і водночас не віддаляє мене від тебе;

...Хансу-Петеру за те, що терпів мене цілий рік;

...Адріану й Нане, котрі «вимішували» біль з мого тіла протягом восьми місяців і завдяки старанням яких я можу знову сидіти й далі творити; а також моїм «інструкторам зі стройової підготовки» Бернхарду і Клаудії за болісний вишкіл у гімнастичному залі;

...Ангеліці за нашу дружбу, що зав'язалася так просто і швидко;

...пані К., прекрасній редакторці, яка не просто розставила коми в потрібних місцях, а й тримала в шорах мій творчий правопис;

...Брігіті, чарівній господині моєї голуб'ятні, та Деде, власникові пансіону в Санарі-сюр-Мер;

...Патриції, за твою довіру й ентузіазм;

...працівникам кав'ярень в Ельбголд: ця книга працює на каві;

...Доріс Ж., за те, що ви дозволили мені провести у вашому саду всі ті тижні, що я писала щоденники Манон. Згадки про ці щедрі, родючі місця проходять через увесь текст.

Та передусім мені хочеться подякувати моїй редакторці, Андреа Мюллер, яка робить гарні книги найкращими. Маючи гостре око, вона безпомилково відбраковує зайвий текст і підсилює драматизм жахливих сцен. Вона ставить каверзні запитання й ніколи «не дрімає». Такі професіонали перетворюють добрих письменників у майстерних оповідачів.

Ніна Джордж
Січень 2013 року

PS: Також я дуже вдячна всім книгарям, які змусили магію працювати на мене. Книги допомагають мені краще дихати — це так просто.

КНИЖКИ «НАШОГО ФОРМАТУ» МОЖНА КУПИТИ У

Володимирі-Волинському, Дніпрі, Дубно, Житомирі, Івано-Франківську,
Кам'янському, Києві, Коломиї, Луцьку, Львові, Миколаєві, Одесі, Полтаві,
Рівному, Тернополі, Харкові, Херсоні, Чернівцях, Чернігові

Інтернет-
магазини

www.nashformat.ua

www.audiobooks.ua

www.booklya.com

ЧИТАЙКА

www.chytayka.com.ua

GOODZON.UA

www.goodzon.ua

kniga.biz.ua

www.kniga.biz.ua

Yakaboo

www.yakaboo.ua

Книгарні,
заправки,
супермаркети

booker.in.ua

ВИДАВНИЦТВО ТОВ «НФ»

Україна, м. Київ, 01032, пров. Алли Горської, 5

Свідоцтво ДК № 4722 від 19.05.2014

(044) 222-53-49, www.nashformat.ua, pub@nashformat.ua

ПРЕСІ. Відділ маркетингу та PR
pr@nashformat.ua

(044) 222-53-49

(097) 904-36-96

ГУРТОВИКАМ. Відділ збуту
order@nashformat.ua

(044) 222-53-49

(067) 247-57-17

ЧИТАЧАМ. Інтернет-магазин
client@nashformat.ua

(044) 222-53-49

(067) 247-57-37

АРТ-ПРОСТІР. Лекції, дискусії
Київ, пров. Алли Горської, 5
(044) 222-53-49

МУЗИКАНТАМ. Видавництво дисків

pub@nashformat.ua

(044) 222-53-49

(097) 595-62-43

ПРОПОЗИЦІЇ (ПЕРЕ)ВИДАТИ
цікаву книжку надсилайте:
martynov@nashformat.ua

NashFormat

NashFormat.ua

NashFormatua

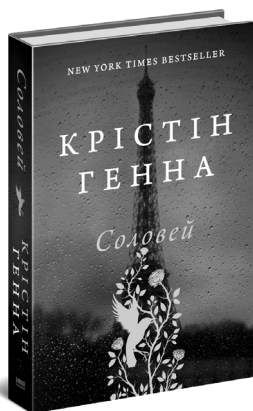

bitly.com/НашФормат

СОЛОВЕЙ

Крістін Генна

«Соловей», що з'явився завдяки перевіреній роками майстерності Крістін Генни, зачарує навіть найвибагливішого читача. Книга 57 тижнів поспіль очолює список бестселерів The New York Times, увійшла до ТОП-5 найкращих книг 2015 року за версією Amazon. Права на переклад придбали більше, ніж 35 країн. «Соловей» визнано найкращим історичним романом 2015 року за версією читачів Goodreads.

Тематика

Історичний роман, Друга Світова війна, Франція, материнство, кохання.

Про книгу

«Соловей» – життєствердна і надзвичайно зворушлива історія, що розгортається на тлі Другої світової війни під час нацистської окупації Франції. Двох сестер – В'яни та Ізабель Моріак – розділили час і обставини, змусивши кожен йти своїм шляхом. Одну – приєднатися до партизанського руху спротиву, іншу – ділити дах із ворогом та пережити нелюдські страждання заради порятунку власних дітей. Ця книга – відверта розповідь про Другу світову очима жінки та її роль у цій війні, про материнство і справжню сестринську любов, про відданість і, зрештою, перемогу.

Для кого книга

Для поціновувачів якісної художньої літератури, усіх, кого цікавить період Другої світової та любителів реальних історій.

Чому ця книга

У «Солов'ї» показано те, про що мовчать підручники історії, – війну очима жінки та її роль у цих подіях. Основою книги стала реальна історія бельгійки, яка була членом партизанського руху спротиву.

Про автора

Крістін Генна – популярна американська письменниця, авторка понад 20 світових бестселерів та володарка декількох престижних нагород, зокрема «Золотого серця» та «Меггі».

ПРОТИ ШТОРМУ

Майкл Тогіас, Кейсі Шерман

Тематика

Пригодницький роман, мариністика.

Про книгу

На початку 1952 року на східне узбережжя США налетів страшний шторм. Два танкери опинилися у пастці, а життя людей на бортах – під загрозою. Берегова охорона героїчно вирушає на порятунок на невеликих човнах. Історія, описана у книзі, подарує читачеві цілу гамму почуттів: небезпеку, кохання, тривоги, очікування та перемоги. Порятунок кораблів «Пендлтона» та «Мерсера» до цих пір залишається найбільшими рятувальними операціями за участю маленьких катерів та човнів за всю історію мореплавання США.

Для кого книга

Для всіх, кого ваблять гострі відчуття, героїчні пригоди, романтика моря та невігадані історії.

Чому ця книга

Студія Walt Disney екранізувала цю книгу, а отже читачам надано надзвичайну можливість доповнити відчуття від прочитаного, глибше співпереживати разом із головними героями та щиро радіти з ними. Поеднання книги та фільму дарує те незабутнє відчуття повноти сприйняття історії.

Про автора

Майкл Тогіас – визнаний письменник, автор та співавтор 24 книг. Серед бестселерів, що вийшли з-під його пера, такі відомі твори, як: «Проти шторму» (екранізація студії Walt Disney), «Фатальне передбачення», «Війна короля Філіпа» та «У моєму дворі є дикобраз».

Кейсі Шерман є автором двох романів – «Чорний ірландець» та «Чорний дракон». Йому також належить авторство відомого трилера, створеного на основі реальних подій, «Троянда для Мері». Шерман був номінований на премію Emmy, він постійно з'являється у десятках програм американського телебачення та на шпальтах різних газет і журналів.

ЗВИЧАЙНА ВДЯЧНІСТЬ

Вільям Кент Крюгер

Тематика

Пригодницький детектив.

Про книгу

Історія бере свій початок далекого 1961 року, коли головному герою книги було 13. Безтурботний підліток, який зростав у благопристойній родині: тато – священник Методистської церкви, мама – творча і талановита регентша хору, геніальна сестра – майбутня студентка і молодший братик-школяр. Упродовж тих трьох літніх місяців цей хлопчик пройде жорстку школу дорослішання. Через вервечку загадкових смертей, що матимуть різні прояви – нещасний випадок, природна смерть, аварія, убивство – йому доведеться сповна пізнати життя, сповнене драматизму, таємниць, брехні та зради, відданості та перелюбства.

Для кого книга

Насамперед для любителів детективів, хоча їх очікує величезний сюрприз, бо автор відходить від усталених прийомів, що вирізняють літературу цього жанру, додаючи чимало паралелей, які й забезпечили книзі шалений читацький успіх.

Чому ця книга

«Звичайна вдячність» – це книга-спогад про людину, яка намагається віднайти свій власний духовний шлях. Сюжет сповнений загадок і різноманітних хитромудрих авторських прийомів, завдяки яким, читач отримує надзвичайне задоволення від непередбачуваності фіналу і глибини оповіді, що стилістично і структурно відрізнятимуться від решти книг детективного жанру.

Про автора

Вільям Кент Крюгер – американський автор романів-бестселерів *The New York Times*, відомий серією книг про Корка О'Коннора. У 2005 та 2006 роках він отримує дві поспіль премії *Anthony* за найкращий роман (у світі є ще лишень один автор, якому таке також вдалося). А роман «Звичайна вдячність» приніс йому премію Едгара Аллана По.

* * *

Ви тримаєте в руках книжку, яку випустило у світ київське видавництво «Наш формат». Ми видаємо українською мовою оригінальні й перекладні дослідження із соціальних і гуманітарних наук, найкращі зразки сучасної художньої літератури, роботи нобелівських і пулітцерівських лауреатів, бестселери New York Times, The Economist, Financial Times.

«Наш формат» видає ділову літературу, яка мотивує, пропонує нові ідеї і творчі рішення, адже ми теж хочемо бачити довкола якісні послуги й товари, вироблені в Україні. Публікуємо мемуаристику і біографії видатних людей, які надихають і дають корисний урок, адже освічені громадяни — окраса країни.

Кожен наш проект — це нове робоче місце для перекладачів, редакторів, коректорів і дизайнерів, робота для українських типографій, а отже й розвиток вітчизняної економіки. Купуючи книжку «Нашого формату», ви інвестуєте у здорове майбутнє країни і свій особистий розвиток.

*З любов'ю і вдячністю
команда «Нашого формату»!*